

**EY OĞUL
ELMİHALI**

Bakı-2019

Redaktor:

Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş Üzrə Dövlət Komitəsi
DK -511/H sayılı, 03 iyun 2019-cu il tarixli məktubu ilə
çap olunmasına razılıq verilmişdir.

Hüseyn Hilmi İşıq
EY OĞUL ELMİHALI

Bakı, “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2019, 240 səh.

MÜNDƏRİCAT

On söz	5
Birinci bab: Namaz	6
Dəstəmaz bəhsi	7
Dəstəmazın fərzləri, sünnətləri	8
Dəstəmazın müstəhəbləri, ədəbi, nafilələri	9
Dəstəmazın məkruhları, dəstəmazı pozan hallar	10
Qüsl bəhsi	11
Qüslün fərzləri, sünnətləri, səbəbləri	11
Sünnət olan qüslər	12
Məst üzərinə məsh bəhsi	12
Təyəmmüm bəhsi	12
Namazın şərtləri	23
Namaz vaxtları	24
Namazın ədası	45
Sübh namazı	46
Məscid ədəbi bəhsi	49
Ayətəl-kürsinin fəziləti	51
Müsəfəha (əl sıxmaq)	52
Camaatın fəziləti	53
Qurani-kərim oxuyarkən ədəblər	63
Azan bəhsi	71
Səfərdə namaz	78
Rəcəbi-şərifin fəziləti	79
Şabanı-şərifin fəziləti	79
Ramazanı-şərifin fəziləti	80
Təravihin fəziləti	82
İman bəhsi	88
Təvhid fəsli	91
Allah rızası	93
Həmd etmək fəziləti	94
İman duası	95
Təcddi-iman duası	97
İxlas surəsini oxumağın fəziləti	98

Salavat fəslı.....	100
Tıcarətdə yalan danıřmaq.....	105
Vücuda əmanəti fəslı.....	106
Nemətlərə şükür fəslı.....	112
Bayram fəziləti.....	112
Zühd və təqva fəslı.....	119
Ana-ataya itaət fəslı.....	123
Sılayı-rəhm fəslı.....	130
Nıkah fəslı.....	131
Süd qardaşlıq.....	139
Qonşu fəslı.....	142
Məhəllə ədəbi haqqında fəsil.....	142
Cümənin ədəbi haqqında.....	143
Alımlərlə söhbət ədəbi.....	147
Hakim və şikayətçilər fəslı.....	147
Yoldaşlıq və dostluq.....	148
Yemək yemə fəslı.....	149
Su içmək ədəbi.....	153
Qadınlərin heyz və nıfas halları.....	168
Səbr fəslı.....	188
Qəbr ziyarəti fəslı.....	189
Zəkət vermək.....	194
Yardımlərnəkləri, qumar, sığorta.....	199
Həqiqi müsəlman necə olmalıdır.....	214
Mühəmməd Məsum Faruqinın on bir məktubu.....	216

ÖN SÖZ

Dövrümüzdə hər əlinə qələm alan özünü İslam alimi sanıb, din kitabı yazmağa çalışır. İslam bilgilərindən xəbəri olmadığı üçün ağına gələni yazır. Çənəsi güclü olanlar kürsülərdə ehtimal və xəyallarla danışır. Bu gün gənclər qəhrəman əcdadından ona miras qalan müqəddəs dinini öyrənmək istədikdə, uydurma təfsirləri, islam düşmənlərinin kin və qərəzlə, ingilis və yəhudi dilində və ya digər dillərdə yazdıqları kitablardan tərcümə edilmiş islam tarixini, cahillər və ya din sataraq pul qazanmaq istəyən münafıqlar tərəfindən hazırlanmış kitab və jurnalları oxumaq, yaxud dinlə əlaqəsi olmayan qəzetlərdən dini bilgi əldə etmək məcburiyyətində qalırlar. Halbuki dinimizdə Bəni İsrailin Peyğəmbərləri kimi çox sayda və çox yüksək alimlər yetişmiş və bunların yazdıqları minlərlə kitab İslamiyyəti bütün dünyaya anlatmış və tanıdılmışdır. Doğru olan islam bilgilərinə “Əhli-sünnət” yolu deyilir. Bu xüsusda ətraflı məlumat almaq istəyənlərə türkcə “Səadəti-əbədiyyə” kitabını oxumağı tövsiyə edirik. Bir-birinin ardınca satışa çıxarılan və bəzəkli kəlimələrlə rəğbət qazanan zəhərli kitab və məcmuaları oxuyaraq müsəlmanlığı yanlış və tam fərqli anlamaqdan din qardaşlarımızı və müsəlman övladlarını qorumaq üçün Süleyman ibn Cəzanın Hənəfi məzhəbindəki böyük islam alimlərinin kitablarından seçmiş olduğu və “Ey Oğul” adını verdiyi elmihalın yenidən çap və nəşr edilməsini lazım gördük. Huc-cət-ül-islam İmam Qəzalinin (rahimə-hullahü təala) “Əyyühəl vələd” adlı “Ey Oğul” kitabı başqadır. Onu alimlərdən Mustafa Əli əfəndi (rahiməhullahü təala) tərcümə etmiş və “Tuhfətüssuləha” adını vermişdir. Bununla yanaşı, mərhum Xadimi də (rahimə-hullahü təala) şərh etmişdir. İmam Qəzalinin “Eyyühəl-vələd” kitabının tərcüməsi “Haqq Sözü Vəsiqələri” kitabımızın sonunda çap edilmişdir.

Süleyman ibn Cəza həzrətlərinin hicri qəməri 960-cı [m. 1552] ildə yazdığı bu kitabı indi çap edərkən bəzi yerlərinin izahı üçün başqa kitablardan etdiyimiz əlavələr künc-mötərizə [] içərisində yazılmış və ya “Qeyd”lər əlavə edilmişdir. Bu kitabı oxumaq nəsb olan bəxtiyarların kitabın içərisində adı keçən böyüklərin ruhaniyyətindən faydalanmaları üçün dua edirik.

EY OĞUL ELMİHALI

Əlhamdü lillahi Rəbbil ələmİN. Vəssalətü vəssələmü ələ Rəsulİnə Muhəmmədin və ələ əlihi və səhbİhi əcməİN.

1. Ey Oğul! Sənin üçün üç yüz altmış hədisi-şərif, qırx dörd xəbər və dinimizin dirəyi olan namazın yeddi şərti, beş rüknü, yeddi vacibi və on dörd sünnəti, iyirmi beş müstəhəbi və on dörd müfəsidini hənəfi alimlərinin kitablarından toplayıb sənə bəyan etdim. Bunlarla əməl edib feyzu-nicata daxil olasan!

2. Bil ki, min doxsan ədəbi sən və sənin kimi müsəlman övladları üçün topladım. Bunlarla əməl etsən sənə yetər. Əgər tənbellik edib, Allahu təalaya qarşı çıxıb bunları tərək etsən, dünyada əsarət və rəzalətə, axirətdə əzaba düşər olarsan.

Bunlarla əməl edib din qardaşlarına da tövsiyə etsən sənin üçün faydası olar. Sənə xeyir-dua edərlər. Haqq təala dualarını qəbul edər. Belə ki, qul qulun duaları ilə əfv olunur.

BİRİNCİ BAB

3. Ey Oğul! [Namazın və] bütün ibadətlərin qəbul olması üçün öncə insanın Əhli sünnət etiqadında olması və ibadətlərin səhih olması, sonra ixlasla yerinə yetirməsi və insanın üzərində qul haqqının olmaması şərtidir. İbni Həcəri Məkki (rahimə-hullahü təala) “**Zəvacir**” kitabının 231-ci səhifəsində yazılmış hədisi-şərifdə, “**Ey Sad! Duanın qəbul olması üçün halaldan ye! Bir tikə haram yeyənin qırx gün ibadətləri qəbul olmaz**” [Yəni savab verilməz] və “**Haram cilbab, yəni köynək ilə qılınan namaz qəbul olmaz**” və “**Üstündə haramdan cilbab olanın ibadətlərini Allahu təala qəbul etməz**” [Cilbabın, qadınların geyindiği çarşab olmadığını bu hədisi-şərif də göstərməkdədir]. “**Yalnız bir manatı haramdan olan 10 manatla alınmış paltar ilə qılınan namaz qəbul olmaz**” və “**Qeyri-müsəlmana zülm edəndən Qiyamət günü onun haqqını mən istəyəcəm**” və “**Kafir də olsa məzlumun duası rədd olunmaz**” buyuruldu. [O halda, ey müsəlman! İbadətlərinin qəbul olmasını istəyirsənsə, oğurluq etmə! Hiylə və xəyanət etmə! İşçinin maaşını təri qurumadan əvvəl ver! Kirayə götürdüyün malı, ictimai yerləri zay etmə! Borcunu tez və tam ödə! Nəqliyyat vasitələrinin haqqını

nöqsansız ödə! Hökumətə, qanunlara, rəislərə qarşı gəlmə! Vergidən yayınma! Dar-ül hərbdə, yəni kafir məmləkətlərdə də kafirlərə qarşı da bu haqlara riayət et! Fitnəni oyandırma! Fitnə çıxarmaq, ortalıq qarışdırmaq fəlakətə səbəb olmaqdır, haramdır. Müsəlmanlığın gözəl əxlaqını hər kəs səndən öyrənsin. Həqiqi müsəlman həm islahiyyətə tabe olar günah işləməz, həm də qanunlara tabe olar cinayət törətməz, fitnə çıxarmaz, heç bir canlıya zərər verməz. **“İnsanların ən xeyirlisi insanlara faydalı olandır”** və **“İmanı üstün olanınız əxlaqı gözəl olanınızdır”** hədisi-şəriflərini heç unutmaz]. Şeir:

Fitnəyə mane olan bir yalan
Yaxşıdır səbəb olan doğrudan.

DƏSTƏMAZ BƏHSİ

4. Ey Oğul! Namazın on iki fərzindən birincisi **“Hadəsdən təharət”**dir. Yəni, dəstəmaz almaq və qüsl etməkdir. Dəstəmazı təmiz yerdə almaq lazımdır. Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm): **“Dəstəmaz almaq istədiyiniz zaman dəstəmaz pozduğunuz yerdə dəstəmaz almayın. Çünki dəstəmaz suyunun hər bir damlasına bir illik nafilə namaz savabı verilir”** və **“Dəstəmaz pozduğunuz yerdə, yəni ayaq yolunda dəstəmaz alsanız, çox vəsvəsəli olarsız”** və **“Dəstəməza Bəsmələ ilə başlayan üçün kiramən kitabın mələkləri dəstəmaz bitənə qədər savab yazarlar”** buyurdu.

Sultanı-Ənbiyadan Əshabı-kiramdan bir nəfər soruşdu:

– Ey Rəsulallah (sallallahü təala aleyhi və səlləm), dəstəmazın xassələrindən bir şey izah edə bilərsinizmi?

Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Hər nə vaxt ki, bir ümmətim dəstəmaz alarkən Bismillah deyib əlini yusa, əli ilə etdiyi [kiçik] günahların hamısı bağışlanır. Ağzına, üzünə və sair əzalarına su verdikə bütün [kiçik] günahları tökülər”**.

Digər əzaları yuduqca [kiçik] günahları bağışlanır. [Böyük] günahla, insan və heyvan haqları bu əfvdən müstəsna. Haqq sahibinə [istər müsəlman, istər kafir, istər heyvan olsun] haqq [özünə və varislərinə] ödənmədikə günah əfv olunmaz.

Həzrəti Musa Kəlimullah Tura gedərkən yolda namaz qılıb, Haqqa ağlayaraq dua edən bir şəxsə rast gəlmiş. Musa əleyhissəlam yalvararaq həmin şəxsin əfv edilməsi üçün Cənabı Haqqa ni-

yaz etdiyi zaman Cənabı Haqdan nida gəlmiş ki: **“Ey Musa! Mən o şəxsin namazını və duasını qəbul etmirəm. Çünki əynindəki paltar haram pulla alınıb”**.

5 – Ey Oğul! Müsəlman anasına, atasına, qonşularına, dostlarına, müəllimlərinə, **hökumət** adamlarına, qanunlara hörmət edir. Kiçiklərinə və heyvanlara şəfqətlə rəftar edir. Din, məzhəb və irq ayrı-seçkiliyi etmədən heç bir məxluqata zərər verməz. Dar-ül-hərbdəki kafirlərin belə mallarına, canlarına, namuslarına toxunmaz. Özünə pislik edənlərə də yaxşılıq edir. Dini vəzifələrini, qanuni borclarını ödəyər. Hiylə, xəyanət etməz. Dini və dünyası üçün çalışar. Fitnə çıxarmamağa çox diqqət edir. Belə islam əxlaqına malik olan bir millət qüvvətlənər, yüksələr. Bütün insanların sevgisini və etibarını qazanar. Dünya və axirət səadətinə qovuşar.

DƏSTƏMAZIN FƏRZLƏRİ

6- Dəstəmazın fərzləri hənəfi məzhəbində dörd, malikidə yeddi, şafidə və hənəbidə altıdır. Hənəfidəki şərtlər:

- 1) Üzü bir dəfə yumaq.
- 2) İki qolunu dirsəkləri ilə birlikdə bir dəfə yumaq.
- 3) Başının dörd qismindən bir qismini məsh etmək, yəni yaş əli sürtmək.
- 4) Ayaqları topuqları ilə birlikdə bir dəfə yumaq.

Bunlardan birini tərک edən şəxsin dəstəməzi səhih olmaz. İstər bilə-bilə, istərsə də səhvən olsun dəstəmaz səhih olmaz.

DƏSTƏMAZIN SÜNNƏTLƏRİ

7- Dəstəmazın sünnətlərindən 10-u aşağıdakılardır:

- 1) Dəstəməza başlayarkən əvvəlcə qəlb ilə niyyət etmək, sonra **Bismilləh** **irrahmənirrahim** deməkdir.
- 2) Kran yoxdursa, dəstəmaz almaq üçün ayrı bir qaba su qoymaq.
- 3) Misvaqdan istifadə etmək.
- 4) Ağıza su almaq.
- 5) Buruna su almaq.
- 6) Başın hər yerini tam məsh etmək.
- 7) Əl və ayaq barmaqları və saqqalı hilallamaq. Yəni, aralarına əl barmağını salmaq.

- 8) Saqqalı təkrar yumaq.
- 9) Böyük dəstəməzdən təharətləndikdən sonra bir parça ilə qurulanmaq.
- 10) Nəcasəti sol əldəki su və ya daşla silmək.

DƏSTƏMAZIN MÜSTƏHƏBLƏRİ

8 – Dəstəməzin müstəhəblərindən altısı aşağıdakılardır:

- 1) Niyyət.
- 2) Əzaları bir-birinin ardınca yumaq.
- 3) Sağdan başlamaq.
- 4) Boyunun arxasını məsh etmək.
- 5) Baş, qulaqları və boyunun arxasını birlikdə məsh etmək.
- 6) Haqq təala həzrətlərini dəstəməzin əvvəlində və axırında zikr etmək. Yəni dua oxumaq.

DƏSTƏMAZIN ƏDƏBİ

9 –Dəstəməzin ədəbindən altısı aşağıdakı kimidir:

- 1) Hər üzvü yuyarkən dəstəməz dualarını və ya Kəlmeyi-şəhadət oxumaq.
- 2) Ağıza və buruna suyu sağ əllə vermək.
- 3) Sol əllə finxırmaq.
- 4) Ayaq yolunda danışmamaq, çox oturmamaq və istincadan, yəni təharətləndikdən sonra dərhal örtünmək.
- 5) Dəstəməz pozarkən qıbləyə, aya və günəşə arxasını və önünü dönməyərək oturmamaq.
- 6) Ayaq yoluna girərkən Bəsmələ oxumaq, sonra sol ayaqla girmək, sağ ayaqla çıxmaq.

DƏSTƏMAZIN NAFİLƏLƏRİ

10- Dəstəməzin nafilələrindən altısı aşağıdakılardır:

- 1) Boynun arxasını iki əlin arxası ilə məsh etmək.
- 2) Ayaq barmaqlarını sol əlin kiçik barmağı ilə alt tərəflərindən hilallamaq.
- 3) Hər üzvü yuyarkən dualarını oxumaq.

4) Ayaq yolunda **“istinca”**dan, yəni təmizləndikdən sonra alt paltarına bir miqdar su səpmək.

5) Ayaq yolunda təmizləndikdən sonra ələtini daşa, torpağa sür-tüb və ya barmaqla sıxaraq sidiyi çıxartmaq. Buna **“istibra”** deyilir.

6) Ayaq yolunda təmizləndikdən sonra əli yumaq.

Hədisi-şərifdə buyuruldu ki: **“Hər kim dəstəmaz aldıqdan sonra “inna ən-zəlnəhü” surəsini bir dəfə oxusa, Haqq təala həzrətləri o şəxsi siddiqlərdən yazar, iki dəfə oxusa, şəhidlərdən yazar. Üç dəfə oxusa, Peyğəmbərlərlə həşr olar”**. Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdular ki: **“Hər kim dəstəmaz aldıqdan sonra mənim üzərimə on kərə salətü-səlam gətirsə, Haqq təala həzrətləri o şəxsin hüznünü alıb sevincli edər, duasını qəbul edər”**.

DƏSTƏMAZIN MƏKRUHLARI

Dəstəmazın kərəhətlərindən altısı bunlardır:

- 1- Suyu üzə çırpmaq.
- 2- Suya finxırmaq.
- 3- Üzrsüz olaraq ağıza və buruna sol əllə su vermək.
- 4- Dəstəmaz alarkən övrət yerini açmaq.
- 5- Sağ əllə üzrsüz olaraq təharət etmək.
- 6- Suya, su və ya yol kənarına, ağac altına dəstəmaz pozmaq.

DƏSTƏMAZI POZAN HALLAR

11- Dəstəmazı pozan hallar hənəfi məzhəbində altıdır:

1) Bədəndən çıxan hər şey dəstəmazı pozar. Lakin tüpürmək, finxırmaq, tərləmək, ağrısız göz yaşı, qulaqdan çıxan su [əgər irin deyilsə] dəstəmazı pozmazlar.

- 2) Ağız dolusu qusmaq.
- 3) Arxasını bir şeyə söykəyib yatmaq.
- 4) Namazda səslə gülmək.
- 5) Bayılmaq, dəli olmaq, sərxoş olmaq.

6) İnsanın imanını aparan, küfrə səbəb olan bir iş görmək və ya bir söz demək. Allah qorusun!

Bunların hamısı dəstəmazı pozar. İmam Şafii (rahmətullahi aleyh) buyurdu ki: **“Bir insanın arxa və ya ön tərəfindən gələn hər şey, yəni qan, nəcasət dəstəmazı pozar. Dəridən çıxan qan, irin və**

göz yaşı isə pozmaz”. Lakin, İmam əzam Əbu Hənifəyə (rahmətullahi aleyh) görə arxa və ya öndən gələn nəcasət, qan, bədəndən axan qan, bütün irinlər və gözdə olan xəstəlik səbəbiylə axan göz yaşı dəstəməzi pozar. Bir şəxsin vücudundan qan və irin çıxaraq sağlam yerinə dəysə yenə dəstəmaz pozular.

QÜSL BƏHSİ

12- Ey Oğul! Hadəsdən təharətin ikincisi qüslüdür. Qüsl almağı öyrənmək hər müsəlmana fərzdır.

QÜSLÜN FƏRZLƏRİ

13- Qüslün fərzləri üçdür:

1) Ağıza su verməkdir. Ağzın içində iynə ucu qədər islanmayan yer qalarsa, dişlərin üzəri və diş çuxuru islanmazsa, Hənəfi məzhəbində olanların qüslü səhih olmaz. [Diş dolğusu və diş qa-pağı olanların qüslü üçün 197-ci maddədə məlumat verilmişdir.]

2) Buruna su vermək.

3) İslanmasında məşəqqət olmayan hər yeri yumaq.

QÜSLÜN SÜNNƏTLƏRİ

Qüslün sünnətlərindən altısı aşağıdadır:

1) Əvvəlcə əlləri yumaq.

2) Ədəb yerlərini, yəni tənəsül üzvlərini yumaq.

3) Bütün bədəni nəcasətdən təmizləmək.

4) Qüsləndən əvvəl dəstəmaz almaq.

5) Bütün bədəni üç dəfə yumaq.

6) Bütün bədəni yuduqdan sonra iki ayağını yumaq. [Dəstəmaz almaqda və qüslə istifadə olunan suyun təmiz olduğu, lakin təmizləyici olmadığı Haməvinin Əşbah haşiyəsində yazılıdır.]

QÜSLÜN SƏBƏBLƏRİ

14- Qüsl almağı fərz edən səbəb ikidir:

1) Həqiqi. Kişi və ya qadından cima ilə və ya başqa bir səbəblə yuxuda, yaxud oyaq ikən şəhvətlə məni gəlməsidir.

2) Hökmü. Yuxudan oyanan alt paltarında bir yaşlıq görsə, bunun məni olub olmamasını bilməsə, ehtiyat olaraq qüsl almasına hökm olunur.

SÜNNƏT OLAN QÜSLƏR

15- Məzhəb sahibimiz imam azam Əbu Hənifəyə (rahimə-hullahü təala) görə dörd cür qüsl sünnətdir:

- 1) Cümə namazı üçün.
- 2) Bayram namazı üçün.
- 3) Ərəfə günü Ərəfatda.
- 4) Həcdə ehrama girərkən qüsl etmək.

MƏST ÜZƏRİNƏ MƏSH BƏHSİ

16- Ey Oğul! Dəstəmaz alarkən məstlərin üzərinə məsh etmək üçün iki əlini su ilə isladıb, əllərin barmaqlarını açaraq ayağının ucundan başlayıb topuğuna qədər məsh edərsən. Ayaqları yuyaraq dəstəmaz alıb məstləri geydikdən sonra dəstəmaz pozulduğu andan başlayaraq iyirmi dörd saat ərzində məst üzərinə məsh etmək olar. Səfəri olan üçün bu müddət üç gün, üç gecədir. 19-cu səhifəyə baxın!

TƏYƏMMÜM BƏHSİ

17- Ey Oğul! Dəstəmaz və ya qüsl üçün su tapa bilməsən və yaxud sudan istifadə edə bilməsən təyəmmüm edərsən. Dəstəmaz və qüsl üçün təyəmmüm eynidir və belə olur:

Paltarının iki qolunu dirsəklərinin üst tərəfinə qədər çirmələ. “Namaz qılmaq üçün təyəmmüm etməyə” deyə niyyət et. **“Bismillahirrahmənirrahim”** deyib iki ovucunu təmiz torpağa və ya çöldən gələn torpaq tozları ilə tozlanmış ev əşyası üzərinə vur. Əllərini bir-birinə sürtüb üzünün hər tərəfini tam olaraq məsh et. Toz-torpaq varsa, sürtərkən əllərdən yerə düşər. İki əl açıq şəkildə, dörd barmaq yapışıq, baş barmaqları ayrı olaraq ovuc içləri üzə qarşı, barmaqları üfqi vəziyyətdə, iki əlin uzun barmaqları bir-birinə toxundurulur. Uzun barmaqların üst kənarı saç kəsiyində olmaqla üzə qoyub əllər üzə yapışıq qalmaqla yuxardan aşağı çənə

ucuna qədər endirilir. Beləcə üz bir kərə məsh edilmiş olur. Üzdə iynə ucu qədər əl toxunulmamış yer qalmamalıdır. İkinci dəfə, iki əli eyni qaydayla torpağa vurub, sol əlin yarısı, yəni dörd barmağın içi ilə sağ əlin beş barmağı bitişik olaraq dırnaq ucundan başlayaraq dirsəyə qədər məsh et. Bu əsnada baş barmağın içi sağ əlin baş barmağın üstünü məsh edər. Boş üzük oynadılır. Sağ əlinlə də sol qolunu eyni şəkildə et. Barmaqların yanlarını digər əlin barmaqlarının içləri ilə məsh lazım deyil. Təyəmmümün tərtibi belədir.

Təyəmmümün fərzi üçdür:

1) Niyyət etmək, niyyətin qəlbdən olması lazımdır.
2) Əllərini pak torpağa vurub üzünü tam olaraq məsh etmək, yəni sürtmək.

3) Yenə əllərini təmiz torpağa vurub qollarını dirsəklərinlə bərabər məsh etməkdir. Eyni torpaqdan çox adam təyəmmüm edə bilər. Su tapdıqda təyəmmüm pozulur. Şafidə və malikidə hər namaz vaxtı girdikdə yenidən təyəmmüm etmək lazımdır.

Cənabət olan dəstəmaz alacaq qədər su tapsa, dəstəmaz və qüsl üçün bir **“təyəmmüm”** edərək namazlarını qılar. Sonra dəstəmaz pozulduqda bu su ilə dəstəmaz alar. Təyəmmümə başlayarkən niyyət etmək fərzdır. Hadəsdən, cənabətlikdən təmizlənmək üçün və ya namaz qılmaq üçün, yaxud bəlli bir ibadəti yerinə yetirmək üçün niyyət edərək edilən təyəmmüm ilə namaz qılınmaz. Yalnız təyəmmümə niyyət edilərsə, qılınmaz. Şəhər içində belə olsa, sudan bir mil uzaq olan təyəmmüm edə bilər. Bir mil dörd min zradır. Bir zra hənəfidə 1920, digər üç məzhəbdə 1680 metrdir. İsti yer, hamam pulu olmayan xəstə olmaqdan qorxarsa, təyəmmüm edə bilər. İçmək üçün olan su yox deməkdir. Zəməm suyu varkən təyəmmüm edilməz. Təyəmmüm daş, torpaq, əhəng, kükürd və qaya duzundan edilir. Yanıb kül ola bilən şeylərdən və istidən əriyən, metal, yağlı boya, şüşə, amalqama edilmiş farfor, qar, buz və unla təyəmmüm edilməz. Üzərində torpaq tozları olan hər şeylə təyəmmüm edilir. Ələ bulaşacaq qədər tozlu olması lazımdır. Yaş pəlçiq ilə edilməz. Maliki məzhəbində qarla, buzla təyəmmüm caizdir. Saqqalın başı ilə qulaq arasına, qaşla göz arasına, burun dəlikləri üzə daxildir. Üzün və qolların toz olması şərt deyil. Dəstəmazda iki barmağı gəzdirməklə başın dördü birini məsh edilə bilər. Təyəmmümdə üç barmaqdan az isə məsh olunmaz. İki əli ilə məsh şərt

deyil. Bir əllə də olar. Başqasına da üzrsüz etdirə bilər. Bir yerdən çox insanın təyəmmüm etməsi caizdir. Dəstəməzi olmayanın məs-cidə girərkən təyəmmüm etməsi müstəhəbdir. Suyun yerini soruşmaq, suyu olandan istəmək, bazar qiymətində olarsa, satın almaq lazımdır. Hənəfidə vaxt girmədən əvvəl təyəmmüm caizdir. Digər üç məzhəbdə caiz deyildir.

Dəstəməz əzasının çoxunda və ya yarısında yarası olan təyəmmüm edər. Çox yeri sağlamdırsa, sağlam yerlərini yuyub yaralara məsh edər. Qüsldə bütün bədən bir üzv sayılır. Bədənin yarısı yaralıdırsa, təyəmmüm edər. Dəriyə məsh zərər verərsə, sarğıya məsh edər. Bu da zərər verərsə, bunu da tərək edər. [Çünki hər məzhəbdə belə olduğundan başqa məzhəbi təqlid mümkün deyil]. Əli çolaq olan təyəmmümdə üzünü və qollarını yerə sürtər. Namazı tərək etməz. Qolları dirsəkdən yuxarı kəsik olan da belə edər. Əlləri və ayaqları kəsik olanın üzündə yara varsa, namazı dəstəməzsiz qılar. Namaz qılmaz da deyildi. Dəstəməz aldiracaq adam tapmayan xəstə təyəmmüm edər. Kələsi, uşağı, xidmətçisi varsa, təyəmmüm etməz.

Bunlardan başqasından kömək istəməsi mümkün olarsa, yenə təyəmmüm etməz. Təmiz yer, su və torpaq tapa bilməyən məhbus oxumadan namaz qılar kimi edər. Həbsdən qurtulan kimi hamısını təkrardan qılar. Yaxında su olduğunu bilmərsə, təyəmmüm səhih olar.

Qeyd: “**Neməti-islam**” kitabında deyilir ki: Əfəli-mükəlləfin, yəni müsəlmanın yerinə yetirməsi lazım olan şeylər səkkizdir: Fərz, vacib, sünnət, müstəhəb, mübah, haram, məkrüh, müfəsid. Fərzlər və haramlar Allahu təala tərəfindən Qurani-kərimdə açıq şəkildə bildirilmişdir.

Bir ibadətə fərzlərdən biri tərək edilərsə, o ibadət səhih olmaz. Bilməyərək tərək edilərsə də səhih olmaz. Bilərək tərək edilərsə, günah da olar. Sünnəti yerinə yetirməyin savabı fərzin savabından azdır. Sünnəti bilərək tərək etmək günah olmaz, əzab verilməz, məzəmmət edilər. Qeyri-müəkkəd sünnətə müstəhəb və ya məndub da deyilir ki, etmək savabdır. Yəni, Cənnət nemətinə qovuşmağa səbəbdir. Bilərək etməmək günah olmaz. Nafilə ibadət, yəni əmr olunmamış bir ibadətə etmək müstəhəbdir. Mübah, edilməsi və ya edilməməsi, savab və ya günah olmayan şeydir. Yeyilməsi haram olmayan şeyləri doyana qədər yemək, içmək mübahdır. Doyduqdan sonra yemək, içmək haramdır. Haramdan çəkinmək savabdır.

[Fərzi etməkdən də savabdır]. Məkrüh işləmək də günahdır. Haram halal deyən kafir olar. Spirtli içki [məsələn, pivə] içmək, qumar oynamaq, anaya, ataya asi olmaq [yəni, haram olmayan əmrlərini etməmək, müsəlmanların qəlbini qırmaq, razılığı olmadan malını götürmək] haramdır. Məkruha halal deyən kafir olmaz. Midyə, istidriyə, molyuska, xərcəng yemək, dəstəməzda və qüslə suyu israf etmək məkrühdür. Sünnət deyildiyi zaman müəkkəd sünnət başa düşülür. Borc istəmək mübah, vermək müstəhəb, ödəmək isə fərzdır. Kasıb olan borclunu sıxışdırmamaq vacibdir. Lazım olan din bilgilərini öyrənmək qadınlara da fərzdır. Başqalarına öyrədəcək qədər artıq öyrənmək fərzi-kifayədir. Daha çox öyrənmək məndubdur. Elmi ilə öyünmək məkrühdür. Satışın şərtlərindən olmayıb, alıcı və satıcıdan birinə faydası olan bir şeyi şərt edərək həyata keçirilən satış fasid olar, haram olar. Hər insana ilk lazım olan şey iman etməkdir. [İmanı olmayana **“kafir”** deyilir. İmanı olana **“müsəlman”** deyilir. Bəzi sözlər, bəzi işlər imanın getməsinə səbəb olur. Müsəlman ikən sonradan imansız olana **“mürtəd”** deyilir. Bir müsəlman mürtəd olarsa, nikahı pozular].

Allahu təalanın insanlara olan nemətlərinin, ehsanlarının ən böyüyü Peyğəmbərlər (aleyhimüssaləvatü vəttəslimat) göndərməsidir.

[Peyğəmbərlər göndərərək razı olduğu və razı olmadığı şeyləri bildirmişdir. Peyğəmbərlər fənn bilgilərini öyrətmədilər. Bunları ağılla araşdırın, tapın, faydalı yerlərdə istifadə edin dedilər. Özləri də öz zamanlarında bilinən fənn vasitələrini düzəltdilər və istifadə etdilər. Daha çoxunu və yenilərini düzəltməklə məşğul olmadılar. Bunları düzəltməyi başqalarının öhdəsinə buraxdılar. Özləri Allahu təalanın bildirdiyi dinləri yaymaqla, öyrətməklə məşğul oldular.] **“Din”**, inanması lazım olan şeyləri, bədən və qəlb təmizliyini, Allahu təalaya qulluq vəzifəsini, qulların bir-birlərinə qarşı haqlarını və vəzifələrini bildirir. İnanılacaq şeylərə **“Aqaid”** deyilir. İbadətlərə, muaməlat və hüquq bilgilərinə **“Fiqh”** deyilir. İbadətlər, namaz, oruc, zəkat, həcc və cihad olmaqla beşdir. [Bunlara Əhkamı-islamiyyənin **“İbadət”** qismi deyilir. Cihad, ordunun hərəkət etməsi ilə və elmi yaymaqla edilir. Bədən ilə olan cihadı hökumət, yəni ordu edər. Elm yayaraq cihadı alimlər edər. İkisi də fərzi-kifayədir. İslam alimləri (rahimə-hümullahü təala) fiqh elmində bir çox qisimlərə ayrıldı. İndi bunlardan dördü qalmışdır. Bunlar;

Hənəfi, Şafii, Maliki və Hanbəli məzhəbləridir. Hər müsəlmanın bunlardan birini seçərək onun kitablarına tabe olması lazımdır. Biz hənəfi məzhəbindəyik].

“Təharət” təmizlik deməkdir. Bədənin, paltarın və namaz qılınan yerin təmiz olması fərzdır. Hadəs, dəstəməzsiz olmaq deməkdir. Yuyulması fərz olan yerdə iynə ucu qədər islanmamış yer qalarsa, dəstəməz səhih olmaz. Dəridəki mum, piy, xəmir, palçıq, balığın pulu [lak, yağlı boya] və burnun xaricində, gözün kənarında qalan kir, çapaq altına su keçməzsə, dəstəməz və qüsl səhih olmaz. Qaslyumaq, su tökərək üzərindən axıtmaq deməkdir. Heç olmasa iki damcı yerə damlamalıdır. Suyu yağ kimi sürtmək bəs etməz. Qar və yaş parça, süngərlə sürtmək yumaq sayılmır. Dəstəməz alarkən gözlərin, ağızın, burnun içini, sıx saqqalın, birə, milçək nəcisinin, qaşın və bığın altındakı dərinin yumaq fərz deyil. Bunların üstü yuyulur. Dirsəkləri və ayağın iki tərəfindəki qabarıq topuq sümükləri yumaq fərzdır. Çılpaq ayağı yumayıb məsh etmək caiz deyil. Məsh, başqa yerdə istifadə edilməyən yaşlığı dəydirmək deməkdir. Yaş parça, yağış, qar sürtülməsi ilə də olar. Sallanan saçı deyil, başı məsh etmək lazımdır. Zökəm olan başı məsh etmək zərər verərsə, məsh etməz. Dəstəməz aldığı bilib pozulduğunda şübhə edən dəstəməzlidir. Dəstəməzi pozulduğunu bilib, sonra dəstəməz aldığı şübhə edən dəstəməzsizdir. Bəzi üzvünü yuyub-yumadığında şübhə edən vəsvəsəli deyildirsə, bu üzvü yuyar. Hər zaman şübhə edirsə və ya dəstəməz bitdikdən sonra şübhə edirsə yumaz.

Sıx saqqalın üstünü yumaq fərzdır. Çənədən aşağıda olan saqqalı və sallanan saçı yumaq fərz deyil. Dodağın görünən qismini yumaq lazımdır. Qabıq altındakı çiban yuyulmaz. Dırnaq üzərində qalan xına da belədir. [Kollodyum və lakın altını yumaq fərzdır]. Dar üzüyü oynatmaq lazımdır. Dabandakı çatlağa su zərər verərsə, məlhəmin üstü yuyular. Bu da zərər verərsə, yara məsh edilər. Bu da zərər verərsə, sarğı məsh edilər. Bu da zərər verərsə, [başqa məzhəb təqlid edilməz. Çünki digər üç məzhəbdə də əfv edilməmişdir. Zərurət olub] hamısı tərک edilər. Qüslə də belədir. Zərəri olmayanı etmək lazımdır. Soyuq su zərər verib isti su verməzsə, isti su ilə yumaq lazımdır. Dərman yaranın, çatlağın kənarındakı sağlam dərinin üstünə yayılıbsa, bunun altını yumaq lazımdır. Göz qapaqlarının üstünü yumaq da göz ağrısına səbəb olarsa belədir.

Dəstəməzdan, qüslədən sonra tərəş olunarsa, tərəş yerlərini yumaq lazım olmaz. Dırnaq kəsmək də belədir.

Sünnəti tərk etmək günah deyil. Üzrsüz tərk etməyi adət etmək günah olar. Əldəki çox az nəcasəti yumaq fərzdır. Təmiz suya natəmiz əli salmaq ehtiyacı varsa, namazı təyəmmüm ilə qılar və təkrar qılmaz. Böyük qabı qaldıra və suyu ağızı ilə, parça ilə ala bilməzsə sol əli təmizdirsə, barmaqları bitişdirib suya salar. Bu şəkildə sağ əlini yuyar. Sonra sağ ovcu ilə su alıb yuyunur. Ləyəndəki qabı götürmək üçün cünubun təmiz olan qolunu salıb çıxartması caizdir. Dəstəməz almağa başlayarkən bəsmələ deməyi unudan dəstəməz arasında deyərsə, sünnət hasil olmaz. Yeməkdə isə hasil olar. **“Bəsmələsiz dəstəməz, dəstəməz olmaz”** hədisi-şərifı fərzi deyil, sünnət olduğunu bildirməkdədir. Dəstəməza başlayarkən bəsmələ və qəlb ilə niyyət, yəni Allah rızası üçün etdiyini düşünmək sünnətdir. Misvaq Ərak ağacının budağıdır. Sağ əlin kiçik və baş barmaqları altda, digər üç barmaq üstə tutulur. Misvaq tapa bilməyən baş barmağı sağ, şəhadət barmağı sol tərəfdən ağıza salaraq dişləri ovar. Misvaqdan başqa vaxtda istifadə etmək müstəhəbdır. Qadınlar misvaq istifadə etməz, saqqız çeynəmələri müstəhəbdır. Kişilərin çeynəmələri məkruhdır. Mazmaza, ağız su ilə doldurub və ya çalxalayıb boşaltmaqdır. Qarqara etmək şərt deyil. Ağız dolusu su içmək mazmaza sayılır. Əmərək içmək mazmaza deyil. İstinşaq burun dəliklərini islatmaqdır. Sümüklərinə qədər çəkmək lazım deyil. Üç dəfə yuduğunda şübhə edən dördüncü dəfə yuması caizdir. Əl və ayaq barmaqlarını təhlil etmək, yəni əl barmaqlarını bir-birlərinə və kiçik barmağı alt tərəfdən ayaq barmaqlarının aralarına salmaq sünnətdir. Aralarına suyu axıtmaq təhlil yerinə keçər. Sıx saqqalı təhlil, yəni altından barmaqları saqqal arasına salmaq sünnətdir.

Başın hər tərəfini öndən arxaya doğru məsh müstəhəbdır. Qulaqların xarici baş barmağıyla, içi şəhadət barmaqla məsh edilib kiçik barmaqlar qulaq dəliyinə salıb çıxarılır. Yuyulan yerləri bir dəfə ovmaq və tələsmək müstəhəbdır. Dəstəməzda üzərinə su sıçratmaq, qibləyə qarşı almaq, heç kimdən kömək istəməmək, artıq qalan sudan içmək, dəstəməzdan sonra qurulanmaq, kəlməyi-şəhadət və üç dəfə Qədr surəsi oxumaq və iki rükət namaz qılmaq müstəhəbdır.

Namaz qılmaq və Qurani-kərimi tutmaq üçün, pul, pərdə, divar kimi bir şey üstündə yazılı ayəti-kəriməyə və təfsirinə, tərəcəmə-

sinə toxunmaq üçün dəstəmaz almaq fərzdır. Təvaf üçün dəstəmaz almaq vacibdir. Digər üç məzhəbdə dəstəmazı pozacaq şeyi etdikdə dəstəmaz almaq müstəhəbdir.

Öndən və arxadan çıxan hər yaşlıq yayılmasa belə, başqa yerdən çıxan qan və xəstəliklə çıxan su yuyulması lazım olan yerə yayılarsa dəstəmazı pozar. Burun sümüklərinə qan axdıqda dəstəmaz pozular. Çünki bu yeri su ilə yumaq sünnətdir. Qulaq dəliyi də belədir. Sancı ilə, ağrı ilə çıxan göz yaşı dəstəmazı pozar. Ağlamaqla, çox gülməklə [soğan kimi göz yaşardıcı qazların, tozların təsiri ilə] axan göz yaşı və zökəmdən axan burun suyu dəstəmazı pozmaz. Eqzema, barmaqlar arası pişməcə, suluq, qotur, su çiçəyi və bant qoyulan yerdən çıxan sular pozmaz deyən alimlər vardır. Zərurət halında alimlərin bu sözüə görə əməl olunması İbni Abidində yazılır. Zəli, gənə, böyük taxta biti çox qan əmsələr və həcəmətlə qan aldırdıqda dəstəmaz pozular. Bant altına çıxan qan, irin üstündəki parçada və ətrafında görünmədikcə pozulmaz. Bant, sarğı çıxarılıb üzərində görülərsə o anda pozulur. Ağız dolusu qusmaq, tüpürçək qədər qan pozar. Tüpürçək qandan saralmışdırsa pozmaz, qızarmışdırsa pozar. Heyva, almanın dişlək yerində qan görülərsə pozmaz. Maliki və şafidə dəridən axan şeylər dəstəmazı pozmaz. Anal dəliyinin boşda qaldığı bir vəziyyətdə, məsələn, yan və ya arxası üstə uzanaraq və ya dirsəyinə, yaxud bir şeyə söykənib və ya bir dizini dikib digər budu üzərinə oturaraq yatmaq dəstəmazı pozar. Söykəndiyi şey çəkildikdə aşmazsa pozulmaz. Təvərrük, qadınların namazda oturduqları kimi oturmaqdır. Bayılmaq, sərxoş olmaq, namazda səslə gülmək dəstəmazı pozar. Yaradan qatı qan, ət düşmək, yaradan, burundan, qulaqdan qurd düşmək, tənəsül üzvünə əl vurmaq, yad qadına toxunmaq, bəlgəm qusmaq, gülmək, ağlamaq pozmaz.

Yad qadına toxunmaq şafidə mütləq pozar. Malikidə və hənbəlidə ehtirasla toxunduqda pozar.

Qasl, bir şeyi yumaq, qüsl, yuyunmaq, boy dəstəmazı deməkdir. Mazmaza, suyu ağızda çalxalamaq olub dəstəmazda sünnət, qüslə fərzdır. Qarqara, suyu boğazda çalxalamaq olub qüslə də fərz deyil. Bağlanmamış sırğa dəliyini qüslə yumaq fərzdır. Çöp salmağa lüzum yoxdur. Qadının saç diblərini yuması fərzdır. Saç hörüyünü açıb aralarını yuması lazım deyil. Saqqal sıx olsa da altındakı dərinə, bığın və qaşların altındakı dərinə yumaq fərzdır.

Yuxuda və ya oyaq ikən məni çıxsın və cinsi əlaqədə olsa, kişi və qadın “**Cünüb**” oldu deyilir. Cünüb olanın və “**Heyz**” və “**Nifas**”dan qurtulan qadının namaz qılacağı zaman “**Qüsl**” alması fərzdır. Qüsldə niyyət etmək, bəsmələ ilə başlamaq, nəcasət bulaşmasa da övrət yerini yuyub, sonra bir dəstəməz almaq, sonra bədənin hər yerini üç dəfə yumaq, yaxud dənizə, çaya, böyük hovuzda girib öncə başa, sonra sağ çiyinə su tökmək, bədəni ovmaq sünətdir. Qüsldə dəstəməz duaları oxunmaz. Kişi kişilər arasında, qadın qadınlar arasında dəsmal tapmazsa, çömələrək və arxasını dönerək eləcə yuyunur. Baxan günaha girir. Qadın, kişi qarışıqdırsa təyəmmüm edərlər. Heç kimin görmədiyi yer kiçikdirsə, çılpaq qüsl caiz, böyükdürsə məkruhdur.

18 – **MƏST ÜZƏRİNƏ MƏSH**: Topuqlarla ayaqları örtən ayaqqabıya və yun tərliyə məst deyilir. Məstlərin ikisinin üzərinə məsh edə bilmək üçün onları dəstəməzli geyinmək lazımdır. Ayaqların barmaqları ucundan başlayaraq yanlardakı topuq sümüklərini keçmək şərt ilə yaş üç əl barmağı ilə çəkərək üstü sürtülür. İçində ayaq olmayan qismə edilən məsh səhih olmaz. Mükim olanın iyirmi dörd saat, səfəri olanın isə üç gün, üç gecə sonra məstləri çıxarıb ayaqlarını yuyaraq bir dəfə dəstəməz alması lazımdır. Bu müddətdən əvvəl məstin biri ayaqdan çıxdıqda dəstəməzdirsə yalnız ayaqlar yuyulur. Malikidə məsh müddəti cünub olana qədərdir. Ayaqları yumaq məst üzərinə məshdən daha çox savabdır. Dəstəməz alarkən bir üzr olmadan məst üzərinə məsh qadın və kişi üçün hər yerdə caizdir. Qüsldə məst üzərinə məsh caiz deyil. Məstin bir saat gözə biləcək materialdan hazırlanması lazımdır. Taxta, şüşə və ya bezdən hazırlanmış məst üzərinə məsh edilməz. Bir məstdə üç barmaq qədər dəlik olmaması lazımdır. Gəzərkən açılmayan uzun yarıq zərər verməz.

İki məstdəki dəliklər toplu hesab edilməz. Nəcasət və övrət yeri hesabında isə toplanırlar. Məstin su sızdırmaması lazımdır. Ayaq barmaqları olmayan məsh etməz. Bir ayağı kəsik olan digər ayağındakı məst üzərinə məsh edə bilməz (Feyziyyə). Məsh müddəti 24 saatdır. Məsti dəstəməzli olaraq geyinib, dəstəməz pozulduğu zaman başlayar. Məstli olaraq səfərə çıxanın müddəti üç gün, üç gecədir. Bir gün, bir gecə məsh etmiş olan səfəri mükim olduqda bunlara məsh edə bilməz. Bir məstin üzərinə üç əl barmağı qədər yeri bir dəfə məsh etmək şərtidir. Yaş bez, süngər sürtərək,

su tökərək də məsh olur isə də, sünnət savabı hasil olmaz. Üç barmağı məstin boğazından barmaqlara doğru, sağdan sola və ya bir barmaq ilə üç dəfə məsh səhihdirsə də sünnətə uyğun deyil. Məstin biri ayaqdan çıxdıqda iki ayağı da yumaq lazımdır. Məst üzərinə geyilən çəkmə, rezin çəkmə üstünə məsh edilə bilər. Çəkmə çıxarıldıqda altındakı məstin məsh müddəti dəyişməz. Bir məstə su girib ayağın çoxu islanarsa, ayaqları yumaq lazım olar. Baş geyimi, əlcək, [barmaqdakı lak], niqab, [diş qapağı] üzərinə məsh edilməz.

Malikidə məstin altını və üstünü tamamilə məsh etmək lazımdır. Bunun üçün yaş sağ əlin içi məstin ucuna qoyulub topuğa doğru çəkilir. Sol əl içi də altına qoyulub çəkilərək topuğun iki tərəfi baş və kiçik barmaqlar ilə tutulur. Sonra sol əl içi sol məstin üstündən və sağ əl içi altından çəkilib tutulur. Məstin təmiz olması malikidə də fərzdır.

Sınıq sümük üstünə bağlanan taxtaya [alçıya] cəbirə deyilir. Yaraya bağlanan bezə [bant] isabə deyilir. Qan aldırmaq, zəli qoymaq, iynə vurdurmaq, yıxılmaq kimi bir səbəblə yaralanaraq, çibən çıxararaq, sümüyü qırılaraq sarğı qoyduran şəxs yaralı isti su ilə də yuya, məsh edə bilməzsə, üzərindəki şeyin çoxunu bir dəfə məsh edir. Sarğı arasında qalan dəri də məsh edilir. Bu məsh üçün bir müddət yoxdur. Yara sağalana qədər məsh olunur. Əvvəlcədən dəstəmazlı olaraq sarılmış olması şərt deyil. Bir ayağı yuyub digər yaralı ayağa məsh caizdir. Yara yaxşı olsa belə sarğını açaraq qanamasına, ağrımaya səbəb olarsa, məsh müddəti bitməz. Yara islanarsa, sarğının məshi batil olmaz. Sarğı dəyişdirilərsə, yenisinə məsh lazım olmaz. Bu sarğılara, başa, məstlərə məsh üçün niyyət etməyə ehtiyac yoxdur. Yara, yarıq kimi şeylər üzərinə qoyulan məlhəm, dərman, maz kimi şeylərin çıxarılması zərər verərsə, bunların üstü yuyulur. Su zərər verərsə, üzərləri məsh olunur. Məsh də zərər verərsə, məsh də tərək edilir. Digər üç məzhəbdə də belə olduğu üçün başqa bir məzhəbi təqlid etməyə imkan yoxdur.

İstihaza qanı, sidik, ishal, yel, davamlı burun qanması və yaranın axması hənəfi məzhəbində bir namaz vaxtı içində dayanmadan davam edərsə, “**Üzr sahibi**” olur. Göz ağrısından gözün davamlı olaraq sulanması, qulaqdan, süd vəzisindən, göbəkdən davamlı bir şey axması da belədir. Dərmanla, pambıq qoymaqla, sarımaqla, namazı oturub qılmaqla axıntını dayandırmaq vacibdir.

Dayandırmaq mümkün olmazsa, hər namaz vaxtı girdikdən sonra dəstəmaz alınıb namazlar eləcə qılınar. Üzrsüz ikən qılınmayan namazlar üzrlü olaraq qəza edilə bilər. Namaz vaxtlarının çıxması ilə dəstəmaz pozulur. Hənəfidə üzr sahibi olmaq üçün üzrün bir namaz vaxtı içində dəstəmaz alıb o vaxtın fərzini qılacaq qədər bir zaman kəsilməyib daim axması lazımdır. Üzr sahibi olduqdan sonra bir namaz vaxtında bir dəfə axıb kəsildikdə üzr sahibi olması davam edər. Bir namaz vaxtında heç axmazsa, üzr sahibi olması bitər. Şafiidə də belə olduğu **“Əl-mafüvat”** şərhində yazılıdır. Şafiidə ayrıca dörd şərt vardır. Üzr sahibindən axan şeylər bu iki məzhəbdə **“Nəcasəti-qaliza”** olduqlarından namaz qılacağı zaman paltarına bulaşmış olanı hənəfidə bir dirhəmdən çoxdursa, yumaq fərzdür. Namaz qılacaq zaman qədər kəsilməyib bulaşarsa, yumadan qılar. [Dirhəm miqdarı qatı nəcasət üçün bir misqaldır ki, dörd qram və səksən santiqramdır. Mayələr üçün açıq ovucun içini dolduran suyun üzü qədər yer deməkdir]. Dəstəmazı pozan şey bir namaz vaxtında və namaz içində çıxıb davam etməsə belə, **“maliki məzhəbində”** üzr sahibi olur. Dəstəmazı və namazı pozulmaz. Hənəfi məzhəbində olan şəxs maliki məzhəbini təqlid edər.

Namazın on iki şərtindən ikincisi **“Nəcasətdən təharət”**dir. Donuzdan başqa hər heyvan diri ikən təmizdir. Öldükdə nəcis (murdar) olurlar. Donuzun dərisi və hər parçası nəcisdir. Digər heyvanlar öldükdə nəcis olurlar. Hənəfidə köpək də təmiz olduğundan satmaq, istifadəyə vermək və bağışlamaq olar. Başqasının köpəyini öldürənin təzminat verməsi lazımdır. Dərisi dabaqlandıqdan sonra təmiz olur. Üzərində nəcasət olmayan pişik, köpək quyuya düşüb diri çıxarılsa, ağızları suya dəyməmişdirsə, su nəcis olmaz. Köpəyin əti və ağız suyu nəcisdir, tükləri təmizdir. [Şafii məzhəbində köpək donuz kimi nəcisdir. Malikidə ikisi də təmizdir]. Suya girən və ya yağışdan islanan köpək silkələndikdə üstündən sıçrayan şeylər hənəfidə nəcis olmaz. [Şafidə nəcis olar və sıçrayan yerləri su ilə yeddi kərə yumaq lazım olar. Bunun birində suyla torpaq qarışdırılır. Sıçramış yerlərə torpaq səpilir. Sonra üzərinə su səpilir. Ovmaq və su ilə torpağı aparmaq lazımdır. Yaxud yağ yerə torpaq səpərək ovmaq lazımdır. Yaxud öncə torpağı su ilə qarışdırıb, bu qarışımı sürtüb ovmaq lazımdır. Nəcis olan maye, məsələn, spirt, dərman, ətir [su və ya torpaq] kimi şeylərə [bir mənfəətlə] qarışdırıldıqda

qarışım təmiz olar. [Lakin dərman üçün olmayanları içmək haramdır]. Bunun üçün yod və odekalon hənəfidə təmizdir. Şafidə qulaq, burun, göz kimi təbii dəliklərdən çıxan qan azdırsa, yəni adətə görə çoxdur deyilməzsə, əfv edilmişdir. Çiban, yara, həcəmət səbəbilədirsə və başqa verə bulaşmamışdırsa, çoxu da əfv edilmişdir]. Balıq və suda yaşayan bütün heyvanlar, qanı olmayan böcəklər öldükdə leş olmazlar. Dinimizə uyğun kəsilən və ya ovlanan heyvanın yeyilməsi halaldırsa, həm əti, həm də dərisi təmiz olar. Yeyilməsi haram olanın yalnız dərisi təmiz olar. Leşin dərisi dabaqlandıqda təmiz olar. Donuzdan başqa heyvanların dərisinin və leşinin tükü, dırnağı, buynuzu, sümüyü, dimdiyi kimi qan olmayan yerləri təmizdir, vətərləri murdardır. İnsan diri ikən də, ölü ikən də təmizdir. Lakin ölərkən hər canlı kimi o da nəcasətlənir. Ona görə də yuyulur, təmizlənir. Quyuya düşüb ölərsə, suyu nəcis edər. Bir suya dişi, dırnağı, tükü düşərsə, nəcis etməz. Dırnaq qədər dərisi düşərsə, qanı damlayarsa murdar edər. Yeyilməsi halal olan heyvanlardan və insandan diri ikən qoparılan parça nəcis olar, yeyilməz. Heyvanların təmiz yerlərindən istifadə etmək mübahdır, alınar, satılar. İnsanın parçalarını [saçını, böyrəyini, südünü zərurətsiz] istifadə etmək, satmaq haramdır. [Orqan nəqli etməyin caiz olduğu buradan anlaşılır]. Ölü toyuqdan çıxan yumurta təmizdir, yeyilə. Ət iylənərsə, yemək tursuyarsa, nəcis olmaz, lakin zərərli olduqları üçün yeyilmələri halal olmaz. Yağ acımaqla yeyilməsi haram olmaz. Ət, pendir iylənib, qurdlamaqla nəcis olmaz. Təmiz bir ciyər quyuya düşüb islənərsə, qurdlanarsa, ciyər və quyudakı su murdar olmaz.

Yağış, qar və dolu suyu, dəniz, çay, quyu, göl, su anbarlarına **“Mütləq su”** deyilir. Bunlarla həm hədəs, həm də nəcasət təmizlənir. Gül suyu, ağac suyu, üzüm suyu, ət suyu kimi xüsusi adlarla deyilən sulara **“Muqayyəd su”** deyilir. Bunların axıcı olanları ilə yalnız nəcasət təmizlənir. Süd, zeytun yağı kimi axıcı olmayan mayelər ilə və sidik kimi nəcis olan maye ilə heç bir şey təmizlənməz. 198-ci maddəyə baxın. **“Neməti-islam”** kitabından alınan yazılar tamamlandı.

*Nə üçün qılmazsan sən fərzlə sünnəti,
Deyilsənmi Muhəmmədin ümməti (aleyhissəlam).
Anmazsanmı Cəhənnəmi, Cənnəti,
İman sahibi qul beləmi olar?*

NAMAZIN ŞƏRTLƏRİ

19 –Namazın xaricində olan, yəni namaza başlamadan əvvəl yerinə yetirilməsi fərz olan şərtlər yeddidir:

1) **“Hadəsdən təharət”**, yəni dəstəmaz almaqdır. Əgər su tapılmazsa, təyəmmüm etməkdir.

2) **“Nəcasətdən təharət”**, yəni paltarını, bədənini və namaz qılacağı yeri pisləkdən təmizləməkdir. İstər ağır, istər yüngül, az və ya çox olsun pisliliyi təmizləmək yaxşı olar. Peyğəmbərimiz buyurdu ki, **“Qan və irin pisdır. Namaz qılınan yeri də pisləkdən təmizləmək lazımdır. Bədənini də sidikdən, spermadan və bütün pisləkdən təmizləmək lazımdır”**.

[Hənəfi məzhəbində qan, sidik, spirt qaba nəcasətdir. Kiçik hovuzda damlasa, suyun hamısı qaba nəcasət olar. Dəydiyi yer ovuc içindəki suyun üzündən azdırsa, namaz səhih olar. Cibdə olan qabdakı spirt, qan və alkoqollu içkilər bir misqaldan [beş qram] azdırsa, namaz səhih olar. Bu miqdardan çoxdırsa, namaz səhih olmaz. **“Dürr-ül-muxtar”**da istinca bəhsi sonunda deyilir ki, “Su ilə torpaqdan biri təmizdirsə, qarışımları olan palçıq təmiz qəbul edilir. Fətva da belədir”. **“İbni Abidin”**, **“Bahr”**, **“Əşbah”**, **“Fəth”** və **“Bəzzaziyyə”**də də belə yazılıdır. Bu sözə zəif dəyənlər varsa da məşəqqət, zərurət olan zaman zəif qövlə əməl olunur. Fiqh alimlərinin bu sözlərindən ehtiyacı qarşılamaq üçün ətir, dərman, politra və boya kimi spirtli qarışımların təmiz qəbul olduqları məlum olur. Namaz qılarkən nəcasətdən qorunmaqda zərurət və çətinlik olduğu zaman bu qövlə əməl edilir. Şafii və maliki məzhəbində də belə olduğu **“Mafüvat”** kitabında yazılıdır. Spirtli dərmanların təmiz qəbul edilməsi, bunları içməyin caiz olacağını göstərməz. Zərurət olmadıqca yeyilmələri və içilmələri yenə caiz olmaz. Alkoqollu içkilər ehtiyac əşyası deyildir. Nəcasət olmaları bu qövlə görə də əfv edilməz.]

3) Övrət yeri açıq olaraq qılınan namaz səhih olmaz.

4) Qiblə tərəfə dönməkdir. Qiblə Məkkə şəhərində yerləşən Kəbədir. Namaz Kəbəyə tərəf qılınır. Kəbəyə tərəf səcdə edilir. Kəbə üçün səcdə edilməz. Allahu təala üçün səcdə edilir. Gəmidə, qatarda da namaz qılarkən qibləyə tərəf dönmək fərzdır. Bu nəqliyyatlarda qibləyə dönmə bilməyən hənəfilər maliki və ya şafii

məzhəbini təqlid edərək iki namazı cəm edərlər. Təqvimdə yazılan “**Qiblə saati**” vaxtında günəşə dönən qibləyə dönmüş sayılır.

5) Hər namazı vaxtında qıldığını bilməkdir. İbni Abidin deyir ki, “Azan vaxtında oxunanda islam azanı olur. Vaxtından əvvəl oxunarsa danışmaq, dini məsxərəyə qoymaq sayılır”.

NAMAZ VAXTLARI

Aqıl və bülüğ olan, yəni ağıllı olub evlənmə yaşına gəlmiş olan hər müsəlman kişinin və qadının hər gün beş vaxt namazı vaxtlarında qılması fərzdır. Bir namaz vaxtının başladığı zamana o namazın vaxtı deyilir. Bir namaz vaxtı gəlmədən əvvəl qılınarsa, səhih olmaz. Həm də böyük günah olar. Namazın səhih olması üçün vaxtında qılınması lazım olduğu kimi, vaxtında qıldığını bilmək, şübhə etməmək də fərzdır.

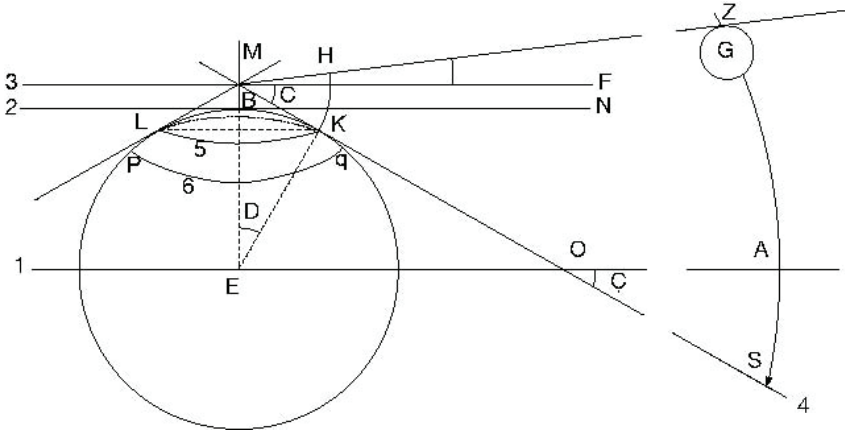
Hədisi-şərifdə “**Namaz vaxtının bir əvvəli vardır, bir də sonu vardır**” buyuruldu. Bir məhəldə bir namaz vaxtının əvvəl vaxtı günəşin o məhəllin zahiri üfüq xəttindən bəlli bir irtifaya (yüksəklik) gəldiyi vaxtdır. Üzərində yaşadığımız “**Yer kürəsi**” öz oxu ətrafında, boşluqda dönür. Bu ox Yer in mərkəzindən keçən və Yer in səthini [üzünü] iki nöqtədə kəsən bir düz xətdir. Bu iki nöqtəyə “**Yer in qütbləri**” deyilir. Günəşin və ulduzların üzərində hərəkət etdikləri zənn olunan kürəyə “**Səma kürəsi**” deyilir. Günəş hərəkət etməz. Lakin Yer kürəsi döndüyü üçün günəş sanki hərəkət edir. Ətrafımıza baxdıqda yer ilə göy böyük bir dairənin qövsü üzərində birləşmiş kimi görünür. Bu dairəyə “**Üfüqi zahiri xətt**” deyilir. Günəş səhərlər bu xəttin şərq tərəfindən doğur. Səmanın ortasına doğru yüksəlir. Günorta vaxtı təpəyə qədər yüksəlib təkrar alçalmağa başlayır. Sonra üfüqi zahiri xəttin qərb tərəfində bir nöqtədə batır. Üfüqi zahiri xəttindən etibarən ən yüksək olduğu vaxt “**Zəval vaxtı**”dır. Bu vaxta günəşin “**Üfüqi zahiri xəttindən**” olan yüksəkliyinə günəşin “**Qayəyi-irtifa**”sı deyilir. Səmaya baxan insana “**Müşahidəçi**” deyilir. Müşahidəçinin ayaqlarından keçən Yer in radius istiqamətinə müşahidəçinin “**Şaqul**”ü deyilir. Müşahidəçi yer kürəsinin xaricində hər hansı bir yüksəklikdəki bir M nöqtəsindədir. ME xətti müşahidəçinin şaqulüdür. Bu şaqulə dik olan müstəvilərə müşahidəçinin “**Üfüq müstəvisi**” deyilir. Altı ədəd üfüq müstəvisi var: 27-ci

səhifədəki rəsmdə 3 nömrəli müşahidəçinin ayaqlarından keçən MF “**Riyadi üfük**” müstəvisi; Yer kürəsinə təmas edən BN “**Hissi üfük**” müstəvisi; 3- Müşahidəçinin ertafını çevirən “**Zahiri üfük xətti**” dairəsinin [LK dairəsinin] çəkildiyi LK müstəvisi “**Meri üfük**” müstəvisi 4- Yerin mərkəzindən keçən “**Həqiqi üfük**” müstəvisi. 5- Müşahidəçinin olduğu yerin ən yüksək nöqtəsinin Pq zahiri üfük xəttindən keçən şəri üfük müstəvisidir ki, bu müstəvinin yer kürəsinə kəsdiyi dairəyə bu müşahidəçinin “**Şəri üfük xətti**” deyilir. Bu beş müstəvi bir-birlərinə paraleldir. 6- Bunlara paralel olmayan “**Səthi üfük müstəvisi**” vardır. Müşahidəçinin olduğu yer yüksəldikcə “**Zahiri üfük xətti**” böyüyür və həqiqi üfük xəttinə yaxınlaşır. Buna görə də bir şəhərdə müxtəlif yüksəkliklər üçün bir namazın müxtəlif vaxtları olur. Halbuki bir şəhərdə bir namazın tək bir vaxtı vardır. Bu səbəbdən namaz vaxtları üçün zahiri üfük xətləri istifadə olunmaz. Yüksəklik ilə dəyişməyən “**Şəri üfük**” xəttindən olan Pq şəri yüksəklik istifadə olunur. Hər üfük müstəvisinin səma kürəsinə kəsdiyi dairələrə bu üfükün “**xətti**” deyilir. Müşahidəçinin olduğu yer yüksəldikcə “**Zahiri üfük xətti**” dairəsi böyüyür. Hər məhəllin altı üfqündən üçü üçün bir namazın bir vaxtı vardır: Həqiqi, zahiri və şəri vaxtlar. Bunlardan hər birinin Riyadi və Meri qisimləri var. Riyadi vaxtlar günəşin irtifasından hesabla tapılır. Meri vaxtlar riyadi vaxtlara 8 dəqiqə 20 saniyə əlavə edilərək hasil olur. Çünki işıq günəşdən Yerə 8 dəqiqə 20 saniyədə gəlir. Günəşi görərək də məlum olur. Riyadi və həqiqi vaxtlarda namaz qılınmaz. Namazlar meri vaxtlarda qılınır. Riyadi vaxtlar meri vaxtların tapılmasına vasitə olurlar. Günəşi görənlər üçün bir namazın zahiri meri vaxtı, görməyənlər üçün hesabla tapılan şəri meri vaxt istifadə edilir. Zahiri meri vaxt günəşin ön kənarının bu məhəldəki zahiri üfük xəttinə nəzərən bu namaz vaxtına məxsus olan irtifaya gəldiyi görüldükdə başlayar. Bu irtifaya “**Zahiri irtifa**” və bu vaxta “**Zahiri vaxt**” deyilir. Şəri vaxt, günəşin ön kənarının şəri üfük xəttinə nəzərən bu namazın irtifasına gəldiyi hesab edərək məlum olur. Zahiri üfüqlərə nəzərən olan irtifa dərəcələri gündüz günəş doğarkən başlayar. Gecə günəşin qürub etdiyi zahiri üfüqdən başlayar. Şəri üfük günortadan əvvəl həqiqi üfüqdən əvvəldir. Tulu və qürub vaxtlarında günəşin irtifası sıfırdır. Fəcri-sadiq vaxtının başlama irtifası dörd mazaşəbdə də üfūqi zahiri xəttinin şərq tərəfindən -19 dərəcədir. İşa namazı

vaxtının başlaması irtifası İmamı-azama görə üfüqi zahiri xəttinin qərb tərəfindən -19 dərəcə, iki imama və digər üç məzhəbə görə -17 dərəcədir. Günəşin mərkəzinin üfüqi həqiqidən qayə irtifasına yüksəlmiş görülməyə meri həqiqi “**Zəval vaxtı**” olur. Günəşin ön və arxa kənarlarının qayə irtifalarına gəlmiş kölgə uzunluqları eyni olub, vaxtları fərqlidir. Bu iki vaxtın ortalamasında zəvali saat cihazlarının ayarı 12 edilir. Bu vaxt hesab ilə tapılan riyadi zəval vaxtından 8 dəqiqə 20 saniyə sonradır və yerə dik çubuğun kölgəsinin ən qısa olduğu vaxtdır. Günorta və ikinci vaxtlarının irtifaları hər gün dəyişir. Bu iki irtifa hər gün yenidən təyin edilir. Bir bölgədə günəşin həqiqi qayə irtifa dərəcəsi, o bölgənin enlik dərəcəsinin tamamı ilə o günkü meyli-şəmsin riyazi cəmidir. Günəşin kənarının zahiri üfüq xəttindən namazın irtifasına gəlmiş vaxt görülə bilinməmiş üçün fiqh kitabları bu meri vaxtın əlamətlərini, işarələrini bildirməkdədir. Səmada bu əlamətləri görə bilənlər namazlarını bu meri “**Zahiri vaxtlar**”da qılar. Günəşi və ya zahiri vaxtların əlamətlərini görə bilməyənlər və təqvim hazırlayanlar günəşin kənarının şəri üfüqlərə görə olan “riyadi şəri” irtifalara gəlmiş vaxtları hesab edər. Namazlarını saata baxaraq bu “**Riyadi şəri vaxtlar**”da qırlar. Saat cihazlarının bu riyadi şəri vaxtları göstərmiş vaxt “**meri şəri**” vaxt olur. Namazlar bu meri vaxtlarda qılınmış olur.

İzah: Hesablama ilə günəşin şəri üfüqə nəzərən irtifa nöqtəsinə gəlmiş riyadi vaxtlar tapılır. Günəşin bu riyadi vaxta gəlmiş bu riyadi vaxtdan 8 dəqiqə 20 saniyə sonra görünür ki, bu vaxt meri vaxtdır. Yəni meri vaxt riyadi vaxtdan 8 dəqiqə 20 saniyə sonradır. Saat cihazlarının başlanğıcları, yəni həqiqi zəval və şəri qürub vaxtlarının sıfır olduğu vaxtlar meri vaxtlar olduğu üçün saat cihazlarının ayarları riyadi vaxt sıfır olduqdan 8 dəqiqə 20 saniyə sonra sıfır olduqları üçün saat cihazlarının göstərdikləri riyadi vaxtlar meri vaxtlar olur.

Şəri vaxtlar hesablama ilə tapıldığı və təqvimlərdə riyadi vaxtlar yazılı olduğu halda saat cihazlarında meri vaxtlar vəziyyətinə dönməkdədir. Hesablama ilə əvvəlcə günəş mərkəzinin həqiqi üfüq xəttinə görə namazın irtifasına gəlmiş “**Riyadi həqiqi vaxtlar**” tapılır. Bunlara sonra təmkin əlavə olunaraq “**riyadi şəri**” vaxtlara çevrilir. Saat cihazlarında riyadi vaxtlara 8 dəqiqə 20 saniyə əlavə etmək lazım olmaz.

K = Günəşin mərkəzindən keçən Səmt müstəvisinin LK zahiri üfüq xəttini kəsdiyi nöqtə.

MS = Yer kürəsinə K nöqtəsində toxunan üfüqi-hissi müstəvisinə Müşahidəçinin “**Üfüqi-səthi**” deyilir.

HK=Günəşin kənarının üfüqi-zahiri xətti üzərindəki K nöqtəsindən irtifasıdır. Bu irtifa günəşin səthi üfüqə nəzərən ZS irtifasına bərabərdir.

D = C = Ç = Üfüqün alçalma dərəcəsi.

M = Məhəllin hər hansı bir yüksək yeri.

ZMF = Günəşin riyadi irtifa dərəcəsi.

ZS = Günəşin səthi üfüqə nəzərən irtifasını göstərən, səmadakı səmt dairəsi qövsüdür. Bu qövsün dərəcəsi, HK qövsünün dərəcəsinə müsbətdir.

O = Üfüqi həqiqi ilə üfüqi səthinin kəsişdiyi doğru nöqtələrindən biri.

1- Üfüqi həqiqi, 2-Üfüqi hissi, 3- Üfüqi riyadi, 4-Üfüqi səthi müstəvisi, 5-Üfüqi zahiri xətti. 6- Üfüqi şəri xətti.

G = Günəşin mərkəzinin görünüşü.

GA = Günəşin həqiqi irtifa qövsü.

B = Məhəllin ən alçaq yeri.

Hər hansı yüksəklikdə olan müşahidəçinin o məhəllin dərə və dəniz kimi ən aşağı nöqtələri ilə səmanın birləşmiş kimi gördüyü dairəyə müşahidəçinin “**Zahiri üfüq xətti**” deyilir. Bu dairədən keçən üfüq müstəvisinə bu yüksəkliyin “**Üfüqi meri**”si deyilir.

Müşahidəçinin olduğu məhəllin ən aşağı yerinə, yəni Yer kürəsinin səthinə təmas edən BN üfüq müstəvisinə müşahidəçinin “**Üfüqi hissə**”si deyilir. Müşahidəçinin olduğu M nöqtəsindən keçən və Yer kürəsinə K nöqtəsində təmas edən [dəyən] MS müstəvisinə müşahidəçinin “**Səthi üfüq**”ü deyilir ki, müşahidəçinin gözündən çıxan şüa istiqamətidir. Bir məhəldəki müxtəlif yüksəkliklər üçün müxtəlif səthi üfüqlər vardır. Hər biri üçün günəşin ayrı irtifalrı vardır. Bəlli bir yüksəkliyə məxsus olan bir səthi üfüq müşahidəçinin şaquli ətrafında dövr edərsə, Yer kürəsinə təmas edən K nöqtələri zahiri üfüq xəttini meydana gətirirlər. Müşahidəçi məhəllin ən yüksək nöqtəsində ikən zahiri üfüq xəttinə “**Şəri üfüq**” deyilir. Yer kürəsinin mərkəzindən keçən AE üfüq müstəvisinə müşahidəçinin “**Üfüqi həqiqi**”si deyilir. Mərkəzində Yer kürəsi olan və üzərində günəşlə ulduzların olduqları düşünülmən böyük kürəyə “**Səma kürəsi**” deyilir. Günəşdən keçən ZMS səmt müstəvisi səthi üfüqlərdən birini kəsər. Səmt müstəvisi və səthi üfüq müstəviləri M-dən keçdikləri üçün səmt müstəviləri ilə səthi üfüq müstəviləri bir-birlərini bir düz xətt üzərində kəsirlər. Bu MS düz xəttinə “**Səthi üfüq xətti**” deyilir. Bu xətt K nöqtəsində EK radisuna dikdir və müşahidəçinin gözündən keçər. Səmt müstəvisinin səma kürəsini kəsdiklərini düşünsək, kürə səthində hasil olan bu dairələrə bu məhəllin “**Səmt dairələri**” və ya “**İrtifa dairələri**” deyilir. Bu dairələr bu məhəllin üfüq müstəvilərindən beşini dik olaraq kəsirlər. Günəşin mərkəzindən keçən səmt dairəsinin həqiqi üfüq müstəvisini kəsdiyi A nöqtəsi ilə günəşin mərkəzi arasında AG qövsünün dərəcəsinə günəşin o məhəldə və o andakı “**Həqiqi irtifa**”sı deyilir. Şəms hər an başqa səmt dairələrindən keçməkdədir. Şəmsin bir Z kənarından keçən səmt dairəsinin bu kənarı kəsdiyi Z nöqtəsi ilə hissi, meri, səthi, riyadi və həqiqi üfüq müstəvilərini kəsdiyi iki nöqtə arasında qalan səmt qövsünün dərəcəsinə günəşin bu üfüqlərə görə “**İrtifa**”ları deyilir. Şəmsin bu üfüqlərdən eyni irtifada olduğu vaxtlar fərqlidir. Günəş bir məhəllin səthi üfqünün altına girdiyi zaman, yəni bu üfüqə nəzərən irtifa sıfır olunca bu üfüqün hər yerindəki müşahidəçilər günəşin bu üfüqdən qürub etdiyini görürlər. Yüksəkdə olan müşahidəçi LK öz üfüqi-zahirisi xəttinin bir K nöqtəsindən keçən üfüqi-səthidən qürubunu görür. LK üfüqi-zahiri dairəsinin hər nöqtəsindən keçən bir səthi üfüq müstəviləri var.

Günəşdən keçən ZS səmt dairəsi bu üfüqlərdən birini S nöqtəsində dik olaraq kəsər. K nöqtəsindəki MKO səthi üfüqi Rasidin “**Səthi üfük**”üdür. Səthi üfük və MF riyadi üfük müşahidəçinin olduğu eyni müstəvi içində eyni yüksəklikdən keçir. Lakin aralarında bir C bucağı var. Bu bucağa “**İnhitatı üfük zaviyəsi** (bucağı)” deyilir. Əhməd Ziya bəy deyir ki, “müşahidəçinin olduğu məhəllin üfüqi-hissədən metr olaraq irtifasının kvadrat kökü 106,92-yə vursaq, bu məhəllin inhitatı-üfük dərəcə səthiyyəsi olur”. Yüksəkdəki Müşahidəçiyə nəzərən günəşin qürub etməsi üfüqi-səthiyə nəzərən irtifanın sıfır olmasıdır. Digər namazlar zəvaldan sonra olduqları üçün bunların şəri vaxtları da bunun kimidir. Yəni günəşin səthi üfүqə nəzərən irtifaları ilə hesab edilir. Günəşin səthi üfүqə nəzərən “ZS” irtifası müşahidəçinin olduğu məhəllin şaqulündən keçən səmt dairələrindən günəşin kənarından keçən dairənin qövsüdür. Bu qövs müşahidəçinin gözündən çıxıb, bu qövsün iki ucundan keçən iki ox arasındakı zaviyənin dərəcəsinə göstərir. Bu qövsə paralel olaraq zaviyənin iki kənarı arasındakı çəkilən saysız miqdarda qövslərin hamısı da günəşin bu irtifa dərəcəsinə göstərir. Müşahidəçi bu qövslərdən səthi üfүqün üfüqi-zahiri xəttini kəsdiyi K nöqtəsindən keçən HK qövsünü günəşin səthi üfүq xəttinə nəzərən olan HK “**zahiri irtifası**” istifadə olunur. Bu irtifa həqiqi üfүqə görə olan ZA irtifası ilə C inhitatı-üfүq zaviyəsi cəmi qədərdir. Meri şəri vaxtlar bu irtifa ilə hesab edilməkdədir. Şəmsin zahiri irtifası sekstant və rubi dairə taxtası ilə tapılmaqdadır.

Yer oxunun səma kürəsini kəsdiyi iki nöqtəyə “**Səma qütbü**” deyilir. Oxdan keçən müstəvilərin səma kürəsində hasil etdikləri dairələrə “**Meyl dairələri**” deyilir. Yer mərkəzindən keçən və oxa dik olan müstəviyə “**Ekvator**” səthi deyilir. Günəşin mərkəzi ilə Ekvator arasında qalan meyl dairəsi qövsünün dərəcəsinə “**Günəşin meyli**” deyilir.

Bir məhəldə bir meyl müstəvisi və bir çox səmt müstəviləri var. Bir məhəllin şaquli ilə Yer in oxu Yer in mərkəzində birləşir. Əmələ gətirdikləri bucağın müstəvisinə “**Nısf-ün-nəhar müstəvisi**” deyilir. Bu müstəvinin səma kürəsini kəsdiyi dairəyə “**Nısf-ün-nəhar dairəsi=Meridian**”, həqiqi üfүqü kəsdiyi xəttə “**Nısf-ün-nəhar xətti**” deyilir. Günəşin gündəlik orbitləri bir-birlərinə və Ekvator müstəvisinə paralel olan dairələrdir. Bu dairələrin

yerləşdikləri müstəvilər Yerin oxuna və Nıfs-ün-nəhar müstəvisinə diktirlər. Üfük müstəvilərini maili olaraq kəsirlər. Günəş bir məhəllin üfüqi-zahiri xətti üzərində qaldığı zaman o məhəldə şəmsi gündüz olur. Günəşdən keçən səmt dairəsi üfüqi-zahiri xəttini dik olaraq kəsir. Günəş bir məhəllin Nısf-ün-nəhar dairəsi üzərinə gəldikdə, yəni mərkəzi həqiqi üfüqdən qayə irtifasında olduğu zaman mərkəzindən keçən meyl dairəsi ilə o məhəllin səmt dairəsi eyni olur. Bu dairənin günəş mərkəzi ilə Ekvator arasındakı qövsü **“Meyl”**, üfüqi-həqiqi arasındakı qövsü **“Həqiqi qayə irtifası”** dərəcəsi olur. Müşahidəçi Ekvatordadırsa, həqiqi üfuku Yerin oxundan keçər. Hər zaman gecə və gündüz on iki saat olur. Müşahidəçi Qütblərdədirsə, həqiqi üfuk müstəvisi Ekvator müstəvisi ilə eyni olur və günəş müşahidəçinin olduğu yarım kürədə ikən altı ay gündüz, digər yarım kürədə olduğu zaman altı ay gecə olur. Günəşin illik hərəkətini etdiyi **“Husuf müstəvisi”** Ekvator müstəvisini Yerin bir diametri istiqamətində kəsər. Aralarında daim 23 dərəcə 27 dəqiqə bucaq var. Günəş Ekvatorun bir tərəfində ikən bu məhəllərdə yay, digər yarım kürədə qış olur.

Sübh namazının vaxtı dörd məzhəbdə də **“Leyli-şəri”** sonunda, yəni **“Fəcri-sadiq”** deyilən bəyazlığın şərqdəki üfüqi-zahiri xəttinin bir nöqtəsində görülməsindən **“Leyli-şəmsi”**nin sonuna, yəni günəşin üst kənarının o məhəldəki üfüqi-zahiri xəttindən doğana qədərdir. Bəyazlıq üst kənarı bir məhəllin üfüqi-zahiri xəttinə 19 dərəcə yaxınlaşdıqca bir nöqtədə görünür. Oruc da bu vaxt başlayır. İslam alimləri -19 dərəcə irtifa ilə hesab etdikləri imsaq vaxtlarının buludsuz və aydın havada üfüqi-zahiri xəttinə və saata baxaraq bəyazlığın üfüqi-zahiri xəttinin bir nöqtəsində başladığı vaxt ilə eyni olduqlarını görmüşlər. Biz də belə gördük. Ona görə də oruc tutmağa bu vaxtdan sonra başlayanların orucları səhih olmur. Daha sonra irtifa -18 olduğu zaman bəyazlıq bu üfuk xətti üzərinə yayılır. Sübh namazını bu vaxtda qılmaq ehtiyatlı olar. Avropalılar bu vaxta fəcr deyirlər. Müsəlmanların din işlərində xristianlara deyil, islam alimlərinə tabe olması lazımdır. Bəyazlıq üfuk xətti üzərində qırmızılığın başlamasından iki dərəcə əvvəl başlayır. -20 dərəcə yaxınlaşdıqca bəyazlığın başladığını bildirənlərin də olduğu İbni Abidində və M.Arif bəyin təqvimində yazılıdırsa da islam alimləri -19 dərəcə olduğunda ittifaq etmişlər. Qırmızı-

lığın yayılması günəşin üst kənarı üfüqi-zahiri xəttinə 16 dərəcə yaxınlaşdığı zaman baş verir. Fəcr və imsaq vaxtı üçün -16 dərəcə irtifanı qəbul etmək islam alimlərinə tabe olmamaq deməkdir.

Zahiri zöhr məhəlli ilə həqiqi zöhr məhəlli eyni deyil. Günəşi görənlər üçün zöhr namazının əvvəl meri vaxtı günəşin arxa kənarı zahiri zəval məhəllindən ayrıldığı zaman başlayır. Bu vaxt günəşin arxa kənarının üfüqi şəri xəttindən qayə irtifasına yüksəltdiyi vaxtdır və feyyi zəvaldan, yəni dik bir çubuq kölgəsinin ən qısa ikən uzanmağa başladığını görməklə məlum olur. Bu vaxt günəş mərkəzinin o məhəldəki gündüz müddətinin ortasından [səmadakı Nısfün-nəhar dairəsindən], yəni həqiqi üfüq xəttinə görə həqiqi qayə irtifasına yüksəldikdən, yəni **“Həqiqi zəval vaxtı”**dan sonra arxa kənarının Yer üzərindəki üfüq xəttinin qərb tərəfindən zahiri qayə irtifasına endiyi görüldüyü zaman başlayır. Günəşi görənlər üçün namaz vaxtlarının [günəşin mərkəzinin] üfüqi-həqiqiyə nəzərən olan həqiqi irtifaları ilə deyil, arxa kənarının üfüqi-şəri xəttinə qədər zahiri irtifasına gəldiyi, yəni namaz vaxtının həqiqi irtifasına gəlməsindən sonra təmkin zamanı keçdiyi görüldüyü zaman başlayacağı Tahtavinin **“İmdad haşiyəsi”**ində yazılıdır. Zahiri zöhr vaxtının günəşin şəri qayəyi-irtifadan alçaldığı görüldüyü vaxt başladığı **“Məcməul ənhür”**də də yazılıdır. Ətrafımızda bir dairə şəklində gördüyümüz **“zahiri üfüq xətti”** dairəsinin məhəlli müşahidəçi ən aşağı yerdə ikən üfüqi-hissi üzərində bir B nöqtəsidir. Səmada zahiri qayə irtifaandakı **“Zahiri zəval məhəlli”** də səmadakı zahiri zəval nöqtəsi olur. Müşahidəçi insan boyu qədər belə yüksəldikcə üfüqi-zahiri xətti üfüqi-hissidəki B nöqtəsinin ətrafında nısf qutru (radius) inhitatı-üfüq dərəcəsi qədər bir qövs olan bir dairə şəklini alır və üfüqi həqiqiyə doğru alçalır. Səmadakı zahiri zəval məhəlləri də üfüqi zahiri xəttindən qayə irtifasında olan nöqtə arasındakı xətt qövsü olur. Bu zəval dairələri Nısf-ün-nəhar müstəvisinə diki və nısf qutrları olan qövslər inhitatı-üfüqlər qədərdir. Zahiri zəval qövsünün başı və sonu günəşin gündəlik oxunun zahiri zəval dairəsini kəsdiyi iki nöqtədir. Günəşin ön kənarı birinci nöqtəyə gəldikdə kölgənin qısalması fərq edilməz, zahiri zəval vaxtı başlayır. Arxa kənarı ikinci nöqtədən çıxdıqda tamam olur. Bu vaxt kölgənin uzanması başladığını görməklə məlum olur. **“Zəval məhəlli dairələr”**indən hər biri Yer üzərindəki müşahidəçinin olduğu məhələ məxsus

olan zahiri üfûq xətti dairəsinin nöqtələrindən eyni qayə irtifasında olan nöqtələrdən meydana gəlmişdir. “**Şəri zəval vaxtı**” günəşin ön kənarının bu dairələrin ən kənarındakı ən böyüyü üzərindəki iki nöqtədən birincisinə gəldiyi vaxt başlayar. Arxa kənar bu dairədən ayrılarkən şəri zəval vaxtı tamam olaraq “**şəri zöhr vaxtı**” başlayar. Riyadi şəri vaxtlar hesab ilə tapılaraq təqvimlərə yazılır. Zöhr vaxtı əsri-əvvələ qədər, yəni bir şeyin kölgəsi zəval vaxtındakı boyundan bu şeyin boyu miqdarı uzanana və ya əsri-saniyə, yəni boyunun iki misli uzanana qədər davam edər. Birincisi iki imama və digər üç məzhəbə görə, ikinci vaxt isə İmamı-azama görədir.

Əsr namazının vaxtı zöhr vaxtı bitən kimi başlayaraq günəşin arxa kənarı üfûqi-zahiri xəttindən batıb, qeyb olduğu görülənə qədər isə də, günəş saraldıqdan sonra, yəni alt [ön] kənarı üfûqi-zahiri xəttinə bir nizə boyu yaxınlaşdıqca hər namazı qılmaq və əsr namazını bu vaxta gecikdirmək haramdır. Günəşin və ya şüasının gəldiyi yerlərin saralması mərkəzinin üfûqi-həqiqiyə beş dərəcə irtifaya gəldiyi vaxt başlayar. Bu vaxta “**İsfırar vaxtı**” və ya “**Kərahət vaxtı**” deyilir. [Günəşin ön kənarının üfûqi-şəridən ayrıldığı zaman başlayar]. Bu vaxt üç kərahət vaxtının üçüncüsüdür. Türkiyədə, şəhərlərdə əsr namazının azanları iki imama görə oxunduğundan, əsr namazı bu azandan qışda 36 dəqiqə, yayda isə 72 dəqiqə sonra qılınmalıdır ki, beləcə İmamı-azama da tabe olunmuş olur. Enlik dərəcəsi 40 ilə 42 arasındakı məhəllərdə yanvar ayından başlayaraq hər ay üçün 6 dəqiqə 36-ya əlavə edildikdə, qışa doğru iyul ayından başlayaraq 72-dən çıxıldıqda bu aydakı iki əsr vaxtı arasındakı zaman fərqi olur.

Şam namazı şəmsi və şəri gecənin başlaması ilə birlikdə başlayar. Günəş zahiri qürub etdikdə, yəni üst kənarının müşahidəçinin olduğu məhəllin üfûqi-zahiri xəttindən qeyb olduğu görüldükdə başlayar. Hədisi-şərifdə, “**Gecə başladığı zaman orucu pozun! Gecənin başlaması günəş şüasının şərq tərəfində ən yüksək təpədən qeyb olması ilə olur**” buyuruldu. Bu hədisi-şərif və “**İbni Abidin**” və “**Tahtavi**”nin (rahmətullahi aleyhimə) açıqlamaları göstərir ki, günəşin zahiri üfûq xəttindən qürub etməsinin görülmədiyi yerlərdə və hesab edilərkən qürub günəş şüasının ən yüksək təpədən çəkildiyi meri şəri qürub vaxtıdır. Azanı-saat ci-hazları bu vaxt 12-ə qurulur. Şam namazının vaxtı şəfəq qaralana

qədər, yəni qərbdə iki imama və digər üç məzhəbə görə qırmızılıq qeyb olana və ya İmamı-azama görə bundan iki dərəcə sonra bəyazlıq qeyb olana qədər davam edir. Şam namazını vaxtın əvvəlində qılmaq sünnətdir. **“İştibaqi-nücum”** vaxtından, yəni ulduzlar çoxaldıqdan, yəni günəşin arxa kənarının üfüqi-zahiri xətti altına on dərəcə irtifaya endikdən sonraya saxlamaq haramdır. Bu vaxt ilə qürub vaxtı arasındakı zaman İstanbul kimi enliyi 41 dərəcə olan məhəllər üçün bir ildə 53 ilə 67 dəqiqə arasında dəyişməkdədir. Xəstəlik, səfəri olmaq, hazır təamı yemək üçün ulduzlar çox görülənə qədər gecikdirilə bilər.

İşə namazının vaxtı İmameynə görə işayı-əvvəldən, yəni qərbdəki zahiri üfuk xətti üzərindəki qırmızılıq qeyb olduqdan sonra başlayar. Digər üç məzhəbdə də belədir. İmamı-azama görə işayı-sanidən, yəni bəyazlıq qeyb olduqdan sonra başlayar, şəri gecənin sonuna, yəni Fəcri-sadiqin ağarmasına qədərdir. [Günəşin üst kənarı zahiri üfukdən 17 dərəcə irtifaya endikdə qırmızılıq, 19 dərəcə endikdə bəyazlıq qeyb olur.] Şafii məzhəbində işə namazının axır vaxtı şəri gecənin, yəni qürub ilə fəcri-sadiq arasındakı zamanın yarısına qədər deyənlər var. İşanı şəri gecənin yarısından sonra qılmaq bunlara görə caiz deyil. Hənəfidə isə məkrühdür. Malikidə də fəcrə qədər qılmaq səhih isə də, şəri gecənin üçdə birindən sonra qılmaq günahdır. Zöhr və şam namazlarını iki imamın bildirdiyi vaxtlarda qıla bilməyən qəzaya saxlamayıb, İmamı-azamın qövlünə əsasən əda etməli, beləliklə də o gün əsr və işə namazlarını da İmamı-azama görə qılmalıdır.

Beş vaxt namazın, xüsusilə sübh və işə namazı vaxtlarının başlanğıcı hər məmləkətin arz [Enlik] dərəcəsinə, yəni xətti-istivadan (ekvator) uzaqlığına və günəşin meylinə, yəni ay və günlərə görə başqadır. Qütbə yaxınlaşdıqca fəcr və şəfəq vaxtları günəşin tulu [doğma] və qürub [batma] vaxtlarından uzaqlaşır. Yəni sübh və işə namazlarının ilk vaxtları bir-birinə yaxınlaşır. Tənvir səthi ilə Yerin oxu arasındakı **“Tənvir zaviyəsi”** günəşin meylinə müsəvi olduğu üçün $90 - arz \leq +19$, yəni arz dərəcələri ilə meyli şəmsin toplamı yetmiş bir $[90-19=71]$ və ya daha çox olan yerlərdə və zamanlarda, məsələn, Parisdə günəşin meyli çox olduğu iyunun 12-si ilə 30-u arasında şəfəq qırmızılığı qeyb olmadan fəcrin bəyazlığı başlayar. Bunun üçün işə və sübh namazlarının vaxtları başlamaz. **“Səadə-**

ti-əbədiyyə” kitabının 175-ci səhifəsinə baxın! Hənəfi məzhəbində vaxt namazın səbəbidir. Səbəb olmazsa, namaz da fərz olmaz. O halda hənəfi məzhəbi alimlərinin çoxu bu cür məmləkətlərdə bu iki namaz fərz olmaz, dedilər. Bəzi alimlərə görə isə arz dərəcələri bunlara yaxın yerlərdəki və ya belə bir yerdə belə zamanların başlamadan əvvəlki günlərdəki vaxtlarında qılınmalıdır.

Nəharı-şərinin, yəni oruc vaxtının dördüdə birinə elmi-nücum alimləri, yəni astronomiya alimləri **“Duha”** vaxtı deyirlər. Bu vaxt kərahət vaxtının sonudur. Din alimləri bu vaxta **“İşrak vaxtı”**, yəni quşluq zamanının başladığı vaxtdır, deyirlər. Duha vaxtında günəş mərkəzinin üfüqi-həqiqidən irtifası beş dərəcədir. Alt kənarı üfüqi-meridən bir nizə boyu irtifasındadır. Duha vaxtı günəşin tülundan təqribən 40 dəqiqə sonradır. Bu iki vaxt arasındakı zaman **“Kərahət zamanı”**dır.

Duha vaxtında hər gün iki rükət **“İşrak namazı”** qılmaq sünətdir. Bu namaza **“Quşluq namazı”** da deyilir. Bayram namazı da bu vaxtda qılır. Nəharı-şərinin yarısı **“Dahvəyi-kübra”** vaxtıdır. Azanı Fəcr vaxtının yarısı Dahvəyi-kübra vaxtıdır. Yerli saata görə gecə yarısından etibarən imsaq və iftar vaxtları cəminin yarısıdır.

Zöhr və əsr namazlarının vaxtlarını asan anlamaq üçün Muhamməd Məsum Fəruqi Sərhəndinin tələbələrindən Abdulhaq Sücadilin (rahmətullahi aleyhimə) yazdığı farsca **“Məsaili-şərhi viqayə”** kitabının Hindistanda Heydəri mətbəəsində çap olunan 1294-cü [miladi 1877] il tarixli nəşrində və **“Məcmua-ül-ənhür”**də belə yazılır:

Gün düşən düz bir yerə bir dairə çəkilir. Bu dairəyə **“Dairə-yi-hindiyyə”** deyilir. Dairənin ortasına dairə diametrinin yarısı qədər uzun, düz bir çubuq sancılır. Çubuğun təpəsi dairənin üç müxtəlif nöqtəsindən eyni uzaqlıqda olmalıdır ki, tam dik olsun! Bu dik çubuğa **“Miqyas”** deyilir. Bu miqyasın kölgəsi səhərlər dairənin xaricinə qədər uzanır və qərb tərəfində olur. Günəş yüksəldikcə, yəni irtifası artdıqca kölgə qısalmır. Kölgənin dairəyə girdiyi nöqtəyə işarə qoyulur. Günortadan sonra şərq tərəfində dairədən çölə çıxar. Çıxdığı nöqtəyə də bir işarə qoyulur. Dairə çevrəsi üzərindəki bu iki işarə arasında qalan qövsün [oxun] ortası ilə dairənin mərkəzi arasında düz bir xətt çəkilir. Bu xətt o məhəllin **“nısf-ün-nəhar xətti”** olur. Nısf-ün-nəhar xəttinin istiqaməti şimal və cənub cəhətlərini göstərir. Günəşin doğduğu tərəfə dönən şəxs sol çiyni

şimal cəhətidir. Günəşin ön kənarı üfüqi zahiri xəttindən qayə irtifasına yüksəldikdə **“Zahiri zəval vaxtı”** başlayar. Bundan sonra kölgənin uzanıb qısaldığı hiss olunmaz. Kölgənin ən qısa uzunluğuna **“Feyi-zəval”** deyilir. Arxa kənar alçalmağa başlayaraq səthi üfüqə [zahiri üfüq xəttinə] nəzərən qayə irtifasına gəldikdə **“Zahiri zəval vaxtı”**nın sonu və **“Zahiri zöhr vaxtı”** olur. Kölgənin uzanmağa başladığı görünür. Zahiri zəval zamanının, yəni kölgənin qısalmasının sonu ilə uzanmağa başlaması arasındakı zamanın ortasında günəşin mərkəzi səmadakı Nısf-ün-nəhar dairəsi üzərinə gəldiyi meri vaxt olub, həqiqi zəval vaxtında həqiqi zəvali saat 12-dir. 12 ilə tədili-zamanın riyazi cəmi gündüzün başlanğıcı edir. Bu vaxt məhəlli yerli saat 12 edilir. Zəvali-saat cihazlarının başlanğıcıdır. **“Həqiqi meri zəval vaxtı”** günəşin zəvala gəldiyi **“riyadi zəval vaxtı”**ndan 8 dəqiqə 20 saniyə sonradır. Çünki günəşin şüası Yerə 8 dəqiqə 20 saniyədə gəlir. Hesabla tapılan riyadi namaz vaxtlarına 8 dəqiqə 20 saniyə əlavə olunaraq meri vaxtlara çevrilir. Bu hesabi-saat cihazları vasitəsilə edilir. Riyadi vaxtların və saat cihazlarındakı meri vaxtların bir-birilərinin eyni olduqları anlaşılır.

1193-cü [m. 1779] ildə Ərzurumda hazırlanmış **“Meyarı-əvkat”** cib təqvimində deyilir ki, “kölgənin ən qısa görüldüyü “meri” zəval vaxtında azanı-saat cihazı təqvimdə yazılı zöhr vaxtından təmkin zamanı geri alınaraq ayarı düzəldilir”. Çünki zəval vaxtı zöhr vaxtından təmkin qədər əvvəldir. Azanı-saat cihazını ayarlaşdırmaq üçün vəsəti saat cihazı hər hansı bir namaz vaxtını göstərdikdə azanı-saat cihazı da bu namazın azanı vaxtına gətirilir. Feyi-zəval enlik və uzunluq dərəcələrin görə, yəni hər enlik dərəcəsinə və hər gün başqa şəkildədir.

Əsr namazı vaxtındakı günəş irtifasını tapmaq üçün “irtifa kölgə uzunluğu” cədvəlindən istifadə edilir. Bu cədvəl 1924 “Təqvim-i sal” sonunda görərək kitabımızın 238-ci səhifəsinə qoyduq. Məsələn, 13 avqustda İstanbulda günəşin qayə irtifası 64 dərəcə olduğu üçün bir metr dik çubuğun kölgəsinin ən qısa uzunluğu cədvəldə 0,49 m. tapılır. Əsr-i əvvəldə kölgə 1,49 m. və günəşin irtifası cədvəldə 34 dərəcə olur.

Pərgar feyi-zəval boyu qədər açılıb bir ayağı Nısf-ün-nəhar xəttinin dairəni kəsdiyi nöqtəyə qoyulur. Digər ayağının Nısf-ün-nəhar xəttinin dairə xaricindəki qismini kəsdiyi nöqtə ilə mərkəz

arasındakı məsafə nısf qutr olmaqla ikinci bir dairə çəkilir. Miqyasın kölgəsi bu ikinci dairəyə gəlidiyi vaxt **“həqiqi əsrü əvvəl”** vaxtı olur. İkinci dairəni hər gün yenidən çəkmək lazımdır.

Şəri namaz vaxtlarını günəşin kənarının şəri üfüqdən olan irtifasına görə hesab etmək lazımdır. Namaz vaxtlarının irtifaları həqiqi üfüqdən ola bilməz. Həqiqi üfüqə görə olan irtifa ilə hesab edilən həqiqi qürub vaxtında günəş yüksək yerlərin zahiri üfüq xətlərindən batmamış olaraq görülür. Günəş mərkəzinin Nısf-ün-nəhardan iki gündəki keçişləri, yəni iki gündəki həqiqi zəval vaxtları arasındakı zamana **“Həqiqi günəş günü”** deyilir. Bunların uzunluqları bir-birlərinə bərabər olmadığı üçün **“Yerli gün”** istifadə olunur. Yerli gün uzunluğu bir günəş ilindəki 365,24 günün 360-da biri qədər zamandır. Yerli günlər bir-birlərinə bərabərdir. Bunların həqiqi günəş günlərindən fərqi bir günlük **“Tədili-zaman”** deyilir. Yerli gün artıqdırsa, tədili-zaman “-“, əskikdirsə “+”dır. Tədili-zaman hər gün dəyişərək bir ildə +16 ilə -14 arasında dəyişməkdə, ildə dörd dəfə sıfır olmaqdadır.

Günəşin mərkəzinin həqiqi üfüqdən qürub etdiyi **“riyadi qürub”** vaxtından sonra arxa kənarının üfüqi-şəriyə enərək şüasının ən yüksək təpədən qeyb olması üçün keçən zamana **“Təmkin zamanı”** deyilir. Bir bölgənin [şəhər və ya kəndin] təmkinini yüksəklik ilə və coğrafi enliklə dəyişər, artar. Gündəlik dəyişməsi bir neçə saniyədir. Bütün namaz vaxtları və iftar vaxtı hesablanarkən hər bölgədə ən yüksək yerin təmkinini istifadə edilir. Məsələn; İstanbulda, Çamlıca təpəsinin 267 metr yüksəkliyi üçün hesab edilən 8 dəqiqə təmkin istifadə edilir. Təmkinlərin hər gün dəyişməsi və müxtəlif saat qurşaqlarının bir-birlərindən fərqləri nəzərə alınaraq İstanbulun təmkinini 10 dəqiqə qəbul edilmişdir. Günəşin tədili-zamanı və meyli isə hər gün təqribən yarım dəqiqə dəyişir. Lakin günlük miqdarı hər bölgədə eynidir.

Saat cihazları bir yerli gündə 24 saati göstərir. Yerli və azanı zamanları ölçür. Bir bölgənin yerli saati həqiqi meri zəval vaxtından tədili-zaman qədər fərqli olaraq 12 edilir. Azanı saat cihazı günəşin üfüqi-şərindən, yəni ən yüksək təpədən qürub etdiyi görüldüyü zaman 12 edilir. Bu saat cihazları qürubi vaxtları göstərmir. Azanı vaxtları göstərir. Şərqə doğru gedildikcə, yəni meridian dərəcəsi artıqca məhəlli saat cihazlarının ayarları irəli alınmaqda, bunun üçün

tul dərəcələri dəyişdikdə saat cihazlarındakı namaz vaxtları dəyişməməkdədir. Qürubi və azanı gün uzunluqları bir-birlərinə təqribən bərabərdir. Mənbələri və təmkin miqdarı fərqlidir. Həqiqi [zəvali] gün uzunluğundan 1-2 dəqiqə fərqlidirlər. Hesab ilə namazların zəvali və ya qürubi riyadi vaxtları tapılır. Bu riyadi vaxtlar saat cihazlarının göstərdikləri meri vaxtlarıyla eynidir. Coğrafi enlik dərəcəsi artdıqca [işa istisna olmaqla] dörd namazın vaxtı əvvəl olur. Meridian dərəcəsi artdıqca məhəlli saatlardakı vaxtlar dəyişməzsə də müştərək saata görə meridian dərəcəsi artdıqca irəli [əvvəl] olur.

İbni Abidin orucunun etməsi müstəhəb olan şeyləri bildirərkən və Tahtavi “**Məraql-fələh**” haşiyəsində namaz vaxtlarında buyururlar ki, “Bir şəxs günəşin üst kənarının zahiri üfük xəttindən qürub etdiyini görmədikcə iftar edə bilməz. Alçaq yerdə olan şəxs qürubu daha öncə gördükdə yüksəkdəki adamdan daha öncə iftar edir. Günəşin üfüqi-zahiri xəttindən qürubunu görə bilməyənlər üçün qürub şərqdəki təpələrin qaralmasıdır”. Yəni şəri üfüqdən olan qürubdur. Namaz vaxtları və iftar etmək hesablanarkən “**Təmkin**” istifadə etmək, yəni irtifaları şəri üfüqlərə görə düşünmək lazım olduğu buradan məlum olur. Hesab edərkən hər yüksəklik üçün ayrı olan zahiri üfük xətlərindən olan zahiri irtifalar istifadə edilmir. Çünki müxtəlif zahiri üfük xətləri və bunların hər birinə görə müxtəlif irtifalar və bir məhəldə bir namazın müxtəlif riyadi vaxtları olur.

Günəşin kənarının şəri üfüqdən namaz vaxtının irtifasına gəl-di-yi riyadi vaxtını hesablamaq üçün əvvəlcə bu namaza məxsus olan “**Fadlı-dair=zaman fərqi**” hesablanır. Fadlı-dair günəşin olduğu yer ilə gündüz və ya gecə yarıları arasındakı zaman fərqi-dir. Fadlı-dairi tapmaq üçün müxtəlif düsturlar [formullar], loqoritm ilə və ya hesab cihazları ilə hesablanır. Zöhr, əsr, isfırar, şam, iş-tibaq və işa vaxtlarının Fadlı-dairləri [saat cihazlarının göstərdiyi meri] həqiqi zəval vaxtına əlavə olunaraq bəzi cihazlarda tapılan işa namazının Fadlı-dairi gecə yarısından çıxarılaraq həqiqi və ya qürubi zamanlara nəzərən riyadi “**Həqiqi vaxtlar**” tapılır. Zöhr, əsr, şam, iş-tibaq və işanın həqiqi vaxtlarına təmkin əlavə və fəcr ilə tulu riyadi həqiqi vaxtlarından çıxıldıqda “**Şəri vaxtlar**” olur. Çünki bir namazın həqiqi vaxtı ilə şəri vaxtı arasındakı zaman fərqi həqiqi üfük ilə şəri üfük arasındakı zaman fərqi qədərdir. Bu da “**Təmkin zamanı**”dır. Hər şəhər üçün tək bir təmkin

vardır. Bu da şəri vaxtları tapmaq üçün istifadə edilir. Bunlar da **“Azanı”** və ya **“Yerli”** zamanlara çevrilərək təqvimlərə yazılır.¹ Həqiqi vaxtı yerli vaxta çevirmək üçün **“Tədili-zaman”**dan istifadə edilir. Qürubi vaxtı azana çevirmək üçün daima bir **“təmkin”** çıxarılır. Görünür ki, zöhr, əsr, şam və işa namazlarının qürubi vaxtları ilə azanı vaxtlar bir-birinin eynidirlər. İslam alimləri əsrlərlə əvvəl **“Rubi-dairə”** aləti və Üstürlab [Oqtant] deyilən alət düzəldərək bununla günəşin riyadi üfüqə görə və ya Sekstant ilə zahiri üfüq xəttinə görə irtifasını ölçmüşdürlər, bundan hər namaz vaxtının həqiqi irtifasını hesab etmişdirlər. Zəvaldan əvvəlki vaxtlar şəri tulu üfüqünə zəvaldan sonrakı vaxtlar şəri qürub üfüqünə olan irtifaları ilə hesablanır. Zöhr vaxtı gündüz ortasından sonra olduğu üçün **“Şəri zəval vaxtı”** həqiqi zəval vaxtından təmkin zamanı sonra olması lazımdır. Hüsaməddin əfəndinin **“Şəmai-li-şərifə”** tərcüməsinə baxın! Əhməd Ziya bəy 1339 [1921] tarixli **“Rubi-dairənin surəti istimali”** kitabında deyir ki, “Həqiqi meri zəval vaxtındakı 12 saata uyğun olan yerli vaxta o bölgəyə aid təmkin miqdarı cəm olunduqda məhəlli yerli saat ilə şəri zöhr vaxtı olur”. **“Kədusi”**nin **“İrtifa risaləsi”**ni tərcümə edən Fateh mədrəsəsi dərsi-amlarından, yəni islam elmləri ordinar professoru Hezrəddi Həsən Şevqi əfəndi 9-cu babında imsaq vaxtını tapmağı bildirərkən deyir ki, “Hesabladığımız imsaq vaxtları təmkinsizdir. [Yəni günəşin mərkəzinin qürubi saata görə həqiqi üfüqə -19 dərəcə irtifaya yaxınlaşdığı [riyadi] vaxtdır]. Oruc tutacaq şəxs bundan iki təmkin miqdarı [on beş dəqiqə] əvvəl imsaq etməsi lazımdır. Beləcə [oruca günəşin ön kənarının şəri üfüqə və azanı saata görə olan imsaq vaxtında başlayaraq] orucu fasid olmaqdan qurtular”. Görünür ki, bu böyük alim də şəri azanı vaxtı tapmaq üçün həqiqi vaxtdan təmkin zamanının iki mislini çıxmaqda, təmkin çıxarılmazsa, orucun fasid olacağını bildirməkdədir. Çünki İstanbulda təmkin səkkiz dəqiqə hesab edilməkdə ehtiyatən on dəqiqə qəbul olunmaqdadır. Əhməd Ziya bəy də **“Rubi-dairə ilə tapılan həqiqi fəcr vaxtından təmkinin iki mislini çıxdıqdan sonra azanı şəri imsaq vaxtı başlayar”** deyir. İki təmkindən biri həqiqi vaxtı şəri vaxta çevirmək üçündür. İkincisi qürubi saati azaniyə

¹ Namaz vaxtları hesablamaq üçün **“Səadət-İbədiiyə”** kitabında misallar verilmişdir.

çevirmək üçündür. Hesab ilə və ya Rubı-dairə ilə tapılan həqiqi fəcr vaxtından azanı saat üçün təmkin zamanının iki mislini çıxarmağın, məhəlli yerli saat üçün bir təmkin çıxmaq lazım olduğunu göstərməkdədir. Yerli vaxt üçün bir təmkin çıxarılmazsa, oruc fəsid olar. Kedusunin irtifa risaləsinin ön sözündə “Məarif nəzarətinin 1310-cu [m. 1892] il tarixli 230 sayılı qərarı ilə çap edildi” yazılıdır. Bunun üçün Osmanlı alimlərinin dövründə, məsələn, Osmanlı alimlərinin ən yüksək məqamı olan “**Məşihatı-islamiyyə**”nin hazırladığı 1334-cü [m. 1916] il tarixli “**İlmiyyə salnaməsi**” adındakı təqvimdə və 1982-ci ilə qədər hazırlanan təqvimlərin hamısında və İstanbul universiteti Kandilli rəsədxanasının 1958-ci il tarixli və 14 sayılı “Əvkatı-şəriyyə” kitabında imsaq vaxtları həqiqi vaxtlardan iki təmkin zamanı əvvəl başlamaqdadır. Oruca bu təqvimlərdəki şəri imsaq vaxtından beş dəqiqə belə sonra başlayan orucu səhih olmaz. Şəri zəval vaxtında kölgənin boyu həqiqi zəval vaxtındakı feyi zəvaldan daha uzundur. İkisi arasındakı fərq təmkin zamanında hasil olan uzunluqdur.

Martın 21-i və Sentyabrın 23-ü gecə ilə gündüzün uzunluğu 12 saat olub, günəş daim həqiqi zəvaldan altı saat əvvəl tulu və altı saat sonra qürub edər. Digər günlərdə gecə ilə gündüzün müddəti bərabər olmadığı üçün yay aylarında həqiqi zəval vaxtı ilə həqiqi tulu və həqiqi qürub vaxtları arasında 6 saatdan bir miqdar artıq zaman vardır. Qış aylarında bu vaxtlar arasında bir miqdar az zaman olur. Altı saat olan bu zaman fərqi **“Nısf fadla”** zamanı deyilir. Yay aylarında həqiqi tulu və qürub vaxtları zəval vaxtından 6 ilə Nısf fadlanın cəmi qədər fərqli olmaqdadır. Qürub vaxtı zəval vaxtından uzaqlaşdıqda qürubi saatın sübh başlanğıcı zəval vaxtına yaxınlaşır. Qürubi saata görə zəval vaxtı yay aylarında Nısf fadlanın 6 saat fərqi olur. Hər hansı bir məhəldə:

sin Nısf fadla=tan bölgə meridian dərəcəsi x tan meyl

bərabərliyindən “**Nısf fadla=yarı fərq**” dərəcəsi tapılır. Bunun dörd misli zaman dəqiqəsi olur. Meyl ilə meridian dərəcələrinin işarələri eynidirsə, yəni eyni nısf kürədədirlərsə, Nısf fadla zamanının mütləq qiyməti 6-ya əlavə edildikdə, həqiqi zamana görə riyadi qürub vaxtı və gecə yarısı 12-dən sübh qürubi 12-yə qədər zaman olur. Şəmsin həqiqi tulu vaxtı ilə zəvali vaxtı arasında bu qədər za-

man vardır. 6-dan çıxılsa, qürubi zamana görə riyadi həqiqi zəval vaxtı, yəni sübh 12-dən zəval qədər zaman olur ki, eyni zamana görə şəri zöhr vaxtı və həqiqi zamana görə həqiqi tulu vaxtıdır. Tapılan məhəllə ilə günəş başqa kürələrdə isə nisf fadlanın mütləq qiyməti 6-ya əlavə edildikdə o məhəllin qürubi zamana görə həqiqi zəval vaxtı və həqiqi zamana görə həqiqi tulu vaxtı olur. 6-dan çıxıldıqda həqiqi zamana görə o məhəldəki riyadi həqiqi qürub vaxtı olur. 1 mayda, məsələn, Privileq hesablama cihazında $14.55 \rightarrow 0, \tan x 41 \tan = \text{arc sin } x 4 = \rightarrow 0, \dots$ düymələrinə sıxınca cihazın ekranında Nısf fadla 53 dəqiqə 33 saniyə görünür. Həqiqi zamana görə, riyadi həqiqi qürub vaxtı 6 saat 54 dəqiqə, məhəlli yerli zamana görə 6 saat 51 dəqiqə və müştərək zamana görə 18 saat 55 dəqiqədir. Şəri qürub vaxtı 19 saat 5 dəqiqə olur. Qürubi zamana görə həqiqi zəval vaxtı 5 saat 6 dəqiqə olur. Bundan İstanbul üçün qürub vaxtındakı 10 dəqiqə təmkin zamanı daima çıxarılıb, 4 saat 56 dəqiqə azanı zamana görə zəval vaxtı olur. Buna zöhr vaxtlarındakı yenə 10 dəqiqə təmkin zamanı əlavə etdikdə azanı-saata görə zöhr vaxtı 5 saat 6 dəqiqə olur. Zöhr vaxtındakı təmkin, qürub vaxtındakı təmkinin eyni olduğu üçün qürubi zamana görə həqiqi zəval vaxtı ilə azanı zöhr vaxtı eyni olmaqdadır. Əsr və işa azanı vaxtları da belədir. Müştərək saat ilə şəri tulu vaxtı 4 saat 57 dəqiqə olur. 5 saat 6 dəqiqə həqiqi gecə müddətinin yarısıdır. Həqiqi gecə müddəti olan 10 saat 12 dəqiqədən 2 təmkin zamanını çıxdıqda azanı zamana görə şəri tulu vaxtı 9 saat 52 dəqiqə olur. Türkiyənin hər yerində imsaq vaxtından on beş dəqiqə sonra sübh namazı qılınır. Yüksək bir yerin D inhitatı-üfük zaviyəsi:

$$\text{Cos } D = \frac{\text{Yerin radiusu (metr)}}{\text{Nısf Qutr} + \text{yüksəklik}} = \frac{6367654}{636754+Y} \quad \text{və ya}$$

$D \sim 0,03x\sqrt{Y}$ ilə də dərəcə olaraq tapılır.

$Y = \text{metr}$ olaraq yüksəklikdir.

“**Fadlı-dair saati**”, H, hər yerdə aşağıdakı düsturla tapılır ki, axtarılan vaxt ilə nisf-ün-nəhar arasındakı zamandır. Azanı imsaq vaxtı: $[12 + \text{zöhr} - H - (1 \div 3) = \text{saat}]$ və işa vaxtı $[H - (12 - \text{zöhr})]$ saat olur. Şüa təsiri ilə işləyən Privileq hesablama maşınında H:

$$h \sin - \varphi \sin x \delta \sin = \div \varphi \cos \div \delta \cos = \text{arc cos} \div 15 \Rightarrow 0,0,0,$$

h = irtifa, φ = enlik, δ = meyl,

h irtifa, gecələri və φ ilə δ da cənub yarım kürədə (-) olacaq.

Namaz vaxtları da Casio hesablama maşını ilə bu şəkildə müş-tərək saat olaraq tapılır:

$$H + S - T = \div 15 + 12 - E + N = \text{INV } 0,0,0,$$

S=saat başı tul, T=tul, E=tədil, N=təmkin,

H,S,T dəyərləri dərəcə; E, N dəyərləri saat olaraq alınacaq.

H və N günortadan əvvəl (-), günortadan sonra (+)dır.

Təmkin müddəti N, enlik dərəcəsi 44 dərəcədən aşağı və ən yüksək yeri 500 metrədən az olan yerlər üçün aşağıdakı düymələr ilə saat olaraq tapılır. Yəni alətin lövhəsində görülən 0 saat ilə dəqiqə və saniyə rəqəmləri təmkin olur:

$$0,03 \times Y\sqrt{+} + 1,05 = \sin \div \varphi \cos \div \delta \cos \times 3,82 = \text{INV } 0,0,0,$$

Batareya ilə işləyən CASIO fx 3600 hesablama maşınında H fadlı-dairi tapmaq üçün cihaz tərtib edildikdən sonra P¹ irtifa RUN meyl RUN enlik RUN düymələri sıxılır. Məsələn; meyl 21°.47'. 43.5" isə, meyl üçün 21 0,0,0, 47 0,0,0, 43,5 0,0,0, düymələri sıxılır. Maşının ekranında həqiqi saat görünür. Miqdarlar (-) isə sonra ± düymələri sıxılır. Maşını tərtib etmək üçün MODE $\text{\textcircled{0}}$ P₁ ENT sin x ENT Kin 1 sin x ENT Kin 3 sin = ÷ Kout 1 cos ÷ Kout 3 cos = INV cos ÷ 15 = INV 0,0,0, MODE \square düymələri sıxılır.

Bu hesablama maşınları ilə coğrafi enlik və uzunluq dərəcələri verilmiş hər hansı bir məhəllin bütün namaz vaxtlarını bir günlük və ya bir illik olaraq dərhal cədvəl şəklində əldə etmək mümkündür. Bu cədvəl telefona bağlı "Faks" vasitəsilə dünyanın hər yerindəki bir telefon faksına göndərilməkdədir. "Səadəti-əbədiyyə" 200-cü səhifəyə baxın.

Hər hansı bir gündə günəşin meyli və tədili-zaman məlum və coğrafi enlik 41 dərəcə olan yerlərdə nısf fadla və fadlı-dair və namaz vaxtları heç bir hesaba, düstura və hesab maşını istifadə etməyə lüzum olmadan "Rubı-dairə" ilə asan şəkildə və sürətlə məlum olur. Rubı-dairə və bundan istifadə şəkli Həqiqət kitabevi tərəfindən çap edilir və yayılır.

İbadətlərin vaxtlarını təyin və təsbit etmək, yəni anlayıb başa salmaq din bilgisi ilə olur. İbadətlərin vaxtlarını din alimləri, yəni müctəhidlər anlamış və bildirmişdir. Fiqh alimləri müctəhidlərin bil-

dirdiklərini **“Fiqh”** kitablarında yazmışdılar. Bildirilmiş olan vaxtları hesab etmək isə astronomiyani bilən müsəlmanların vəzifəsidir. Hesab edilməsi caiz olan vaxtları astronomiya alimləri tapır. Onların tapdığını din alimlərinin təsdiq etmələri şərtidir. Namaz vaxtlarını saatla və qibləni kompasla anlamağın caiz olduğu **“İbni Abidin”**-də **“Namazda qibləyə dönmək”** bəhsində və **“Fətəfayi-Şəmsüddin Rəmli”**də yazılıdır. **“Mevduat-ul-ulum”**da deyilir ki, **“Dövrümüz-də namaz vaxtlarını hesablamaq fərzi-kifayədir. Müsəlmanların günəşin hərəkətindən və ya təqvimlərdən anlamaları fərzdır”**.

Ibni Abidin və Şafii **“Əl-ənvər”** və maliki **“Əl-müqaddəmət-ülizziyə”** şərhində deyir ki, **“Namazın səhih olması üçün vaxtı girdikdən sonra qılınması və vaxtında qıldığını bilmək şərtidir. Vaxtın girdiyində şübhəli olaraq qılıb, sonra vaxtında qılmış olduğunu anlayarsa, bu namazı səhih olmaz. Vaxtın bilinməsi, namaz vaxtlarını bilən adil bir müsəlmanın oxuduğu şəri azanı eşitməklə olur. Azanı oxuyan adil deyildirsə, [və ya adil müsəlmanın hazırladığı təqvim yoxdursa] hər kəs özü vaxtın girdiyini araşdırıb, qüvvətli zənn etdikdə qılmalıdır. Fasiqin və ya adil olduğu bilinməyən şəxsin qibləni göstərməsi, təmiz, nəcis, halal, haram deməsi kimi dindən olan xəbərləri də azan oxuması kimi olub ona deyil, özünün araşdırıb, anladığı ilə əməl etməlidir. Tək qılanların, xəstələrin, yolçuların, işə başı qarışıb, namazı qaçıрмаq qorxusu olanların hər namazı vaxtının əvvəlində qılmaları lazımdır. Sübh namazını vaxtının sonunda qılmaq hənəfi məzhəbində əfdaldır.**

Sübh namazının və orucun əvvəl vaxtı fəcri-sadiq vaxtı ilə başlayır. Bu vaxt qürub vaxtında 12-dən başlayan azanı saatın fəcr vaxtına gəlməsindən məlum olur. Yaxud gecə yarısı 12-dən başlayan saatın fəcr vaxtına gəlməsindən məlum olur.

Şəmsin tulusu, gecə yarısı 12-dən gecə müddətinin yarısı sonra və ya qürub vaxtındakı 12-dən gecə müddəti qədər sonra və ya zəvaldan gündüz müddətinin yarısı qədər əvvəl başlayar. Sübh qürubi saatın 12 vaxtı qürub vaxtındakı 12-dən 12 saat sonra və gecə yarısı 12-dən gündüz müddətinin yarısı qədər sonra və ya həqiqi zəval vaxtından gecə yarısı müddətinin yarısı qədər əvvəldir.

Tulu vaxtı ilə sübhün 12 vaxtı arasında gecə və gündüz uzunluqlarının yarıları arasındakı fərq qədər zaman vardır.

Camaat ilə zöhr namazını yayın istilərində gec, qış aylarında isə erkən qılmaq müstəhəbdir. Şam namazını hər zaman erkən qılmaq müstəhəbdir. İşanı şəri gecənin üçdə biri olana qədər gec qılmaq müstəhəbdir. Gecənin yarısından sonraya təxir etmək təhrimən məkrudur. Bu gecikmələr camaatla qılanlar üçündür. Evində tək qılan hər namazı vaxtı girən kimi qılmalıdır. **“Künuz-üd-dəqaiq”**də yazılı, Hakimin və Tirmüzinin bildirdikləri hədisi-şərifdə, **“İbadətlərin ən qiymətli əvvəl vaxtında qılınan namazdır”** buyuruldu. **“İzalət-ül hafa”**nın 537-ci səhifəsində yazılı **“Müslim”** kitabındakı hədisi-şərifdə, **“Bir zaman gələcək amirlər, imamlar namazı öldürəcəklər, [namazın ədasını] vaxtından sonraya saxlayacaqlar. Sən namazını vaxtında qıl! Səndən sonra camaat olarsa, onlarla da təkrar qıl! İkinci qıldığın nafilə olar”** buyuruldu. Əsri və işanı İmamı-azamın qövlünə görə qılmaq ehtiyatlı olar. Oyana bilməyən vitr namazını işadan dərhal sonra qılmalıdır. İşadan əvvəl qılarsa sonra təkrar qılar. Oyana bilən isə gecənin sonunda qılmalıdır.

Bir bölgədə bir namaz vaxtı məhəlli və ya müştərək yerli vaxta görə məlum ikən bu namazın azanı vaxta görə vaxtını tapmaq üçün bu iki düsturdan istifadə etmək lazımdır:

Müştərək zamana görə vaxt = Azanı zamana görə vaxt + Müştərək zamana görə şəri qürub vaxtı.

Azanı zaman görə vaxt = Müştərək zamana görə vaxt – Müştərək zamana görə şəri qürub vaxtı. Qürubdan əvvəlki zamanlarda çıxma əməli etmək üçün əvvəlcə 12 əlavə edilir. Əhməd Ziya bəyin kitabında qürub vaxtı yerinə zəval vaxtı düsturu istifadə olunur.

Bu ikinci düstur hər hansı bir vaxtda azanı saati ayarlamaq üçün də istifadə olunur.

Maliki və şafii məzhəblərində zöhrlə əsr və şamla işa namazları cəm edilə bilər. Bu iki namazdan biri ikincisinin vaxtında qılınabilir.

KƏRAHƏT VAXTLARI

Namaz qılınması təhrimən məkrudur, yəni haram olan vaxtlar üçdür: Bu üç vaxta **“Kərahət vaxtı”** deyilir. Bu üç vaxtda başlanan fərzlər səhih olmaz. Nafilələr səhih olarsa da təhrimən məkrudur. Bu nafilələri pozmaq, başqa zamanda qəza etmək lazımdır. Bu üç vaxtın birincisi, səhərlər günəş doğarkən başlayıb,

40 dəqiqə davam edən zamandır. Bu zamanın sonuna **“Düha vaxtı”** və **“İşrak vaxtı”** deyilir.

Kərahət vaxtının ikincisi, Günəş zəvalda ikəndir. Günəşin qürubundan 40 dəqiqə əvvəl üçüncü kərahət vaxtı başlamaqdadır. Günəşin doğması tulu vaxtından, yəni üst kənarının meri üfûq xəttindən görülməyə başlayıb, baxa bilməyəcək qədər yüksəlməsinə, yəni **“Düha vaxtı”**na qədər olan zamandır. Yəni kərahət zamanının sonuna qədərdir. Günəşin zəvalda olması, səmadakı şəri zəval məhəlli olan dairənin içində olmasıdır. Yəni həqiqi zəval vaxtından təmkin zamanı əvvəl və sonra olan iki vaxt arasındakı zamandır. Bu zaman zöhr namazı vaxtından İstanbul üçün 20 dəqiqə əvvəl başlamaqdadır. Günəşin batması da baxacaq qədər saralmağa başladığı vaxtdan batana qədər olan zaman deməkdir. Bu zamanın miqdarı İstanbul kimi 41 dərəcə olan məhəllər üçün 37 dəqiqə ilə 42 dəqiqə arasında dəyişməkdədir. Təxminən 40 dəqiqədir. Bu zamanın əvvəl vaxtına **“İsfirarı-şəms”** və ya **“Kərahət vaxtı”** deyilir. Günəş batarkən yalnız o günün əsr namazı qılınır. Lakin əsr namazını isfirar vaxtına gecikdirmək təhriyə məkrühdür. İmam Əbu Yusüfə görə yalnız Cümə günü günəş tərədə ikən nafilə qılmaq məkrüh olmaz. Bu qövl zəifdir. Əvvəlcədən hazırlanmış cənazənin namazı səcdəyi-tilavət və səcdəyi-səhv də caiz deyildir. Bu vaxtlarda hazırlanan cənazənin namazını bu vaxtlarda qılmaq səhih olar.

Yalnız nafilə qılmaq məkrüh olan iki vaxt vardır. Səhər Fəcri-sadiq [dan yeri] ağardıqdan günəş doğana qədər sübh namazının sünnətindən başqa nafilə qılınmaz. Əsr qıldıqdan sonra şam namazından əvvəl nafilə qılmaq təhriyə məkrühdür. Cümə günü imam minbərə çıxdıqda və müəzzin iqamət oxuyarkən, digər namazlarda imam namazda ikən nafiləyə, yəni sünnətə başlamaq məkrühdür. Yalnız sübh namazının sünnətinə başlamaq məkrüh deyildir. Bunu da səfdən uzaq və ya dirək arxasında qılmaq lazımdır. Minbərə çıxmadan başlanan sünnəti tamamlamaq lazımdır deyildi.

Sübh namazı qılarkən günəş doğmağa başlayarsa, bu namaz səhih olmaz. Əsr namazı qılarkən günəş batarsa, bu namaz səhih olar. Şam namazı qıldıqdan sonra təyyarə ilə qərbə getdikdə günəşi görsə, günəş batdıqda şam namazını təkrar qılar. Orucunu pozmuşsa bayramdan sonra qəza edər.

Hənəfi məzhəbində yalnız Ərafat meydanında və Müzdəlifədə hacıların iki namazı cəm etmələri lazımdır. Hənəbli məzhəbində səfərdə və xəstəlikdə, qadının əmzikli və ya heyzli olmasında, dəstəməzi pozan üzrlərdə, dəstəmaz və təyəmmüm üçün məşəqqət çəkənlərdə, kor və yer altında işləyən insanlar kimi namaz vaxtını anlamaqda aciz olanın və canından, malından, namusundan qorxanın və məişətinə zərər gələcək olanın iki namazı cəm etmələri caizdir. Namazı qılmaq üçün işlərindən ayrılmaları mümkün olmayanların bu namazlarını qəzaya saxlamaları hənəfi məzhəbində caiz deyildir. Bunların yalnız belə günlərdə **“Hənəbli məzhəbi”**ni təqlid edərək zöhrlə əsr namazını və ya şamla işa namazını əvvələ çəkərək və ya təxir edərək cəm etmələri, yəni birlikdə qılmaları caiz olar. Cəm edərkən zöhrü əsrdən və şamı işadan əvvəl qılmaq, birinci namaza durarkən cəm etməyi niyyət etmək, ikisini ard-arda qılmaq və dəstəmazın, qüslün və namazın hənəbli məzhəbindəki fərzlərini və müfsidlərini öyrənmək və bunlara riayət etmək lazımdır.

6) Namazın şərtlərindən 6-cısı namaza niyyət etməkdir. Niyət qəlb ilə olur.

7) Namazın şərtlərindən 7-cisi **“İftitah təkbiri”**dir. Yəni namazın əvvəlində **“Allahü əkbər”** deməkdir. Bu yeddi şərtin birini səhvən və ya qəsdən tərک edənin namazı səhih olmaz.

*İslamiyyətə uyan kişi, xeyirli olar hər işi,
Bilmədən uymaq olmaz, öncə lazım fiqh bilgisi.*

NAMAZIN ƏDASI

20 – Peyğəmbərimiz (aleyhissəlatü vəssəlam) buyurdu ki:

“Evinizi kilsə kimi etməyin! Namazla zinətləyin” Digər bir hədisi-şərifdə buyurdu ki: **“Mənim məscidimdə [Mədinədə] iki rükət namaz qılmaq başqa məscidlərdə min rükət namazdan daha xeyirlidir”**. Yəni buyurdu ki: **“Hər kim sübh namazının sünnetini evində qılrsa, mənim məscidimdə qılmaqdan əfdaldır”**.

SÜBH NAMAZI

21 – Namaza başladığın zaman Haqq təala həzrətlərinin gördüyünü və Peyğəmbər əfəndimizi qarşında görür kimi kəmalı-ədəblə namaza başla ki, namazın həqiqi namaz olsun. Əgər vücudun namazda, qəlbin başqa yerdə olarsa, o namaz məqbul namaz deyildir. Belə olduqda əvvəlcə **“Kəlimeyi-təmcid”** oxu. Yəni **“Lə havlə vələ quvvətə illə billahil aliyyil azım”** de. Sonra namaza başla.

“Niyyət etdim bu günün sübh namazının sünnətini qılmağa” deyərək qəlbindən keçirib, iki əlini yuxarı qaldırıb, baş barmaqlarını qulaqlarının yumşağına toxundur. (Qadın niyyət edərkən ovuc içlərini qibləyə qarşı olaraq çiyin səviyyəsinə qaldırıb təkbir gətirərək sinəsinin üzərinə qoyar). Niyyəti qəlbindən keçirmək fərzdir. Əgər imama tabe olursansa, “Niyyət etdim, bu gününün sübh namazının fərzini qılmağa, uydum imama” deyərək niyyət et. **“Allahü əkbər”** deyərək əllərini qulaqlarından göbək altına endir. Sağ əli sol bilək üzərinə bağla. (Qadın sinəsi üzərində sağ əli sol əl üstünə qoyar). Təkbir alıb namaza başladıqdan sonra ayaqda ikən gözlərini səcdə yerindən ayırma. İki ayağını bir-birindən çox ayırma. Aralarında dörd barmaq qədər bir məsafə qalsın. Sübhanəkəni oxumağa başla. Sübhanəkə bitdikdən sonra Əuzü Bəsmələ və Fatihə surəsini tam olaraq oxuduqdan sonra Bəsmələ oxuyaraq bir surə və ya üç ayə qədər bir ayə və yaxud üç ayə oxu! Bunları bitirdikdən sonra **“Allahü əkbər”** deyərək rükuya əyil. Dizlərinin qapaqlarını ovuclarının içi ilə sıx. Bu zaman belin tam olaraq düz və başınla arxan eyni səviyyədə düz bir şəkildə olacaq.

Həzrəti Aişə (radiyallahü anhə) buyurdu ki: “Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) namaz qılarkən rükuya əyildiyi zaman o qədər düz durarlardı ki, əgər belində bir dolu qab su olsaydı, tökülməsi mümkün deyildi”. Yalnız qadınların rükuda bellərinin tam olaraq düz olmaması lazımdır. Düz olmağa yaxın, lakin kişilər kimi tam düz olmayacaq. Bu ayrılığın dini olduğu qədər tibbi əhəmiyyəti də vardır. Onsuz da etdiyimiz bütün ibadətlərin [dinimizin əmr etdiyi kimi yerinə yetirilən ibadətlərin] bir çox tibbi, ictimai fayda və hikmətləri mövcuddur.

Rükuda gözlər iki ayaq arasına baxacaq.

Rükuda üç dəfə **“Sübhanə rabbiyə azım”** dedikdən sonra **“Səmiallahü limən hamidəh”** deyərək doğrul və dimdik olaraq

durarkən, **“Rabbənə ləkəl hamd”** de və ondan sonra **“Allahü əkbər”** deyərək səcdəyə get. **“Tadili-ərkan”** rükudan doğrulduqda dik vəziyyətdə rahat durmaqdır. Yənə bunun kimi səcdədən qalxdıqda rahat şəkildə oturub, ondan sonra ikinci səcdəyə getməkdir. Belə dik durmağa və oturmağa **“tadili-ərkan”** deyilir. Səcdəyə gedərkən əvvəlcə iki dizini, sonra əllərini yerə qoy. Burunla alnın ikisi də yerə qoyulmalıdır. Əgər burun yerə dəyib, alın dəyməzsə və yaxud alın yerə dəyib burun dəyməzsə, İmam Əbu Yusüf və Muhəmmədə (rahimə-hümallahü təala) görə namaz səhih olmaz. İkisinin də yerə dəyməsi lazımdır. Dirsəklərini yerə döşəmə (qadınların döşəməsi lazımdır). Qarnını budlarından ayır, (qadınlar ayırmaz). Yerə taxta, daş qoyub üzərinə üzrsüz səcdə etmək caiz deyil. [Bunların yüksəkliyi iyirmi beş santimetrdən çox olsa, namaz səhih olmaz. Az olarsa, məkrüh olar]. Səcdədə də üç dəfə **“Sübhanə rabbiyəl-əalə”** söylə və **“Allahü əkbər”** deyib başını qaldır, sağ ayağını dikib, budunun üzərinə otur. Burada sağ ayağın barmaqları qibləyə qarşı olsun. Rahat şəkildə oturduqdan sonra təkrar səcdəyə get və əvvəlki səcdədə olduğu kimi üç dəfə təsbeh söylə. Ondan sonra **“Allahü əkbər”** deyərək əvvəlcə başını, sonra əllərini, daha sonra da dizlərini yerdən qaldır. (Yaşlı və ya üzr sahibi olanlar müstəsnaadır). İki əlini əvvəlki kimi göbək altında bağla. [Qadınlar sinəsi üzərinə qoyar].

Yalnız Bəsmələ ilə Fatihə surəsini və zammı surəni [Fatihədən sonra oxunan üç ayəyə və ya üç ayə miqdarında bir ayəyə zammı-surə deyilir] tam olaraq oxuyub əllərini aç, **“Allahü əkbər”** deyərək rükuya, ondan sonra səcdəyə get və eynilə birinci rükət kimi təsbehləri oxu. Səcdəyə iki dəfə gedəcəyini unutma. Rükuya əylərkən, səcdəyə gedərkən, səcdədən qalxıb oturarkən və ikinci dəfə səcdəyə gedərkən **“Allahü əkbər”** deməyi unutma. Son olaraq səcdədən qalxdıqda iki əlini dizinin üzərinə qoy və barmaqlarını dizlərinin üzərinə sərbəst şəkildə qibləyə qarşı uzat və heç birini oynatma. Qollarını qarnına yapışdırma. Gözlərini iki əllərinin üzərindən ayırma. Təhiyyət və salavatı oxuduqdan sonra istərsən qısa bir dua daha oxuyub əvvəlcə sağ, sonra sol tərəfə başını çevirib gözlərini çiyinin ucuna dikib bir kərə **“Əssələmü aleyküm və rahmətullah”** de. Ondən sonra bu duanı oxu: **“Allahümmə əntəssələm və minkəssələm təbəraktə yə zəlcələli vəl ikram”**. Daha sonra oxunacaq şeylər Cənnət yolu El-mihali kitabının 77-ci səhifəsində yazılıdır. Hər zaman dua edərkən

“Yə Allah yə Allah yə hayyü yə qayyumü yə zəlcəläli vəl ikram, əs-əlükə ən tuhiyə qalbı bi nür-i ma-rifətikə əbədən yə Allah yə Allah” oxumaq lazımdır.

Qeyd: Belə duaları sübh namazının sünnətindən əvvəl və ya fərzdən sonra oxumaq daha yaxşı olar. Çünki İbni Abidinın Misirdə Bulaq mətbəəsi nəşrinin 356-cı və 457-ci səhifələrində deyilir ki, sünnət ilə fərz arasında danışılarsa və ya dua, zikr oxunarsa, sünnət sakit olmaz. Lakin sünnətin savabı azalar. Sünnətdən sonra yalnız, **“Allahümmə əntəssəlam.... ikram”** deyilər. Artıq bir şey oxunarsa, sünnət namazı sünnət olan yerində qılınmamış olar. Bəzi alimlər sünnət sakit olar, təkrar qılınması lazım olar dedi. Fərzdən sonra olan [son] sünnəti **“Allahümmə əntəssəlam”** dedikdən sonra gecikdirmək məkrüh olar. Müslimin və Tirmüzinin Aişədən (radiyallahü anhä) xəbər verdiklərinə görə Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) fərzdən sonra **“Allahümmə əntəssəlam”** deyəcək qədər oturub, dərhal son sünnətə başlayardı. Hədisi-şəriflərdə namazlardan sonra oxunmaları bildirilən **“Əvrad”**ın son sünnətlərindən əvvəl oxunacaqlarını göstərən bir işarə yoxdur. Hətta bunların son sünnətlərdən sonra oxunmalı olduqları anlaşılır. Çünki sünnət namazlar fərzlərin davamıdır. Buna görə, son sünnətlərdən sonra oxumağa fərzdən sonra oxumaq deyilir. Bunun üçün “Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) hər fərz namazdan sonra Təsbeh, Tahmid, Təkbir və Təhlil oxuyardı” xəbərindən son sünnətlərdən sonra oxuyardı anlaşılımışdır. Şəms-ül-əimmə Halvani fərz ilə sünnət arasında qısa bir şeylər oxunsa, zərəri olmaz isə də son sünnətdən sonra oxumaq yaxşı olar, dedi.

İbni Abidindən tərcümə tamam oldu.

22- **Qeyd:** Dəstəmaz almaqda, nəcasət təmizləməkdə, niyyət etməkdə və namaz qılmaqda **“Vəsvəsə”** etməmək lazımdır. Vəsvəsə zərərli olan şübhə, yersiz düşüncə deməkdir. **“Hadiqa”** və **“Bəriqa”** kitablarının sonunda vəsvəsənin zərərləri geniş yazılıdır. Xülasəsi aşağıdakı kimidir: Hədisi-şərifdə, **“Vəsvəsə şeytandır. Dəstəmaz alarkən, qüsl edərkən və nəcasət təmizlərkən şeytanın vəsvəsindən çəkinin!”** buyuruldu. Vəsvəsə etmək günahdır. Vəsvəsə edən imamın arxasında namaz qılmaq məkrühdür. Onu imamlıqdan ayırmaq vacibdir. Vəsvəsə suyu israf etməyə səbəb olar. İsfraf isə haramdır. Vəsvəsə namazı gecikdirməyə, camaatı, hətta namaz vaxtını qaçıрмаğa səbəb olar. Vaxtı, ömrü zay etməyə səbəb olur. Xüsusi

önlük, ibrik, səccadə istifadə etmək kimi bidət işləməyə səbəb olur. Başqalarının paltarının, yeməyinin murdar olmasından şübhə edər ki, müsəlmanlara sui-zənn etmək haramdır. Özünü ehtiyatlı zənn edərək kibri olar. Bir şeyə səbəb olanı etmək də o şeyi etmək kimidir.

Dəstəmazın, təharətin və namazın şərtlərini, sünnətlərini, məkr-ruhlarını bilməyən vəsvəsə xəstəliyinə düşər olar. Bunları bilib yerinə yetirdikdə şübhəyə düşməmək, yaxşı və tam etdiyinə inanmaq lazımdır. Bu şəkildə inanmaq ehtiyatlı olar. Şübhəyə düşmək vəsvəsə olar. Vəsvəsə sahibi rüxsətlə əməl etməlidir. Küçələr, torpaqlar təmizdir. Üzərində nəcasət görülməyən hər şey təmizdir. Şübhə etməklə nəcs olmaz. Çox zənn edilərsə, istifadə etmək səhih, caiz isə də tənzihən məkruh olar. Kafirin, fasiqin istifadə etmiş olduğu paltar, qablar və çirkli küçələr bunlardandır. Əhli-kitabın kəsdiklərini araşdırmadan yemək halaldır. Qəlbi pis əxlaqdan təmizləməkdə, qul haqlarına riayət etməkdə və haramlardan çəkinməkdə çox diqqət etmək vəsvəsə olmaz, vəra və təqva olar.

MƏSCİD ƏDƏBİ BƏHSİ

23 – “**Dürər**”də deyilir ki, “Heyzli və cənabət olanın məscidə girməsi haramdır. Dəstəmazı olmayanın girməsi məkruhdur.

Məscidə əvvəlcə sağ ayağımla gir! Bu duanı oxu: “**İlahi, bizə rəhmət qapısını aç**” və içəri gir. İçərdə əgər adam varsa, salam ver, adam yoxdursa, yenə bu şəkildə salam ver: “**Əssələmü aleyinə və ələ ibədilləhissalihın**” və üç dəfə “**Sübbhanəlləhi vəlhəmdülilləhi və ləiləhə illəlləhü valləhü əkbər vələ havlə vələ quvvətə illə billəhil aliyyil azım**” deyərək otur, təsbeh və təhlil et. [Təsbeh və təhlil oxumaq təhiyyət-ül-məscid namazı qılmaq kimidir].

Müəzzin azanı bitirdikdə bu duanı oxu: “**Allahümmə rabbə həzihidda-vətit təmməti vəssələtil qəiməti ətī Muhammədənil vəsilətə vəl fadilətə vəddərəcətərrafī-atə vəb-ashü məqəmən mahmudənilləzi və-adtəhu innəkə lə tuhlifül mi-ad. Lə havlə vələ quvvətə illə billəhil-aliyyil-azım**”. Namaz başladıqda imama uymağa niyyət etdikdən sonra uy və arxasında dur.

Aleyhissələtū vəssələm buyurdular ki: “**Haqq təala rəhməti-ni imama endirər, imamın arxa, sağ və sol tərəfinə də endirər**”. Bunun üçün imamın arxasında, sağ və ya solunda durmağa çalış!

Hər namazda imamın ilk, yəni **iftitah** təkbirinə yetişməyə çox cəhd et! Rəsulullah buyurdu ki: “Cəbrayıl əleyhissəlam gəlib mənə dedi ki: Ey Muhəmməd (aleyhissəlam)! Haqq təala buyurdu ki, Həbibimə müjdə ver, əgər dənizlər mürəkkəb olsa, bütün ağaclar qələm olsa və yer-göy əhli katib olsalar və qiyamət gününə qədər yazsalar, imam ilə birlikdə alınan iftitah təkbirinin savabının onda birini yazmağa qüdrətləri çatmaz!”.

24 – Camaat ilə namaza səfdən ayrı yerdə durma! Çünki namazın məkrüh olar. Əgər səfdə durulacaq yer yoxdursa, o zaman imamın arxasına yaxın bir yerdə durarsan. İmam təkbir alan kimi sən də dərhal təkbirini al, daha əvvəl niyyətini edərsən.

İki əlini qulağına qaldırıb baş barmaqlarını qulaqlarının yumşağından ayırarkən təkbirini al. Yəni **“Allahü əkbər”** deyərək əllərini bağla! Sağ əlini sol əlinin üzərinə qoy və göbəyinin altına bağla. Gözlərini səcdə yerindən ayırma! Ədəb və ərkan üzrə hudu və huşu ilə Allah hüzurunda durmuş kimi dur. Özün məsciddə, qəlbin başqa yerdə olmasın. İmam rükuya gedincə sən də **“Allahü əkbər”** deyərək onunla birlikdə rükuya get. Lakin burada çox əhəmiyyətli bir məsələ var ki, o da budur: imamdan əvvəl rükuya getmə, imamdan əvvəl rükudan qalxma! İmamdan əvvəl səcdəyə getmə! İmamdan əvvəl səcdədən qalxma! Səcdədə təsbehləri oxu! Həbib-i-kibriya (sallallahü aleyhi və səlləm) bir hədislərində buyurdu ki: “Hər kim imamdan əvvəl ruku və ya sücudə getsə və ya imamdan əvvəl qalxsə, qiyamət günündə onun başı uzunqulaq başı kimi olar”. İmam rükuya getdikdə sən də **“Allahü əkbər”** deyərək rükuya get və təsbehləri et [yəni oxu]! İmam **“Səmiəllahü limən hamidəh”** dedikdə sən də **“rəbbənə ləkəl hamd”** deyərək doğrul! Ayaqda dik durmadan öncə səcdəyə getmə. İmam səcdəyə getdikdə sən də **“Allahü əkbər”** deyib, imamın arxasınca səcdəyə get. Səcdədə təsbehləri oxu! İmam səcdədən başını qaldıran kimi sən də **“Allahü əkbər”** deyib başını qaldır. İki əlini dizlərinin üzərinə qoy. İmam ikinci dəfə səcdəyə gedən kimi sən də ikinci dəfə **“Allahü əkbər”** deyib, səcdəyə get. Tamam oturmadan dərhal ikinci səcdəyə getmə.

Səcdədə yenə təsbehləri oxu! İmam səcdədən qalxan kimi sən də arxasınca **“Allahü əkbər”** deyib qalx. İkinci rükəti də eyni şəkildə ifa et. İmam təhiyyətə oturduqda sən də otur! Təhiyyət, sala-

vat və bildiyin dualardan oxu. İmam əfəndi salam verərkən sən də birlikdə **“Əssələmü aleyküm və rahmətullah”** deyib salam ver və **“Allahümmə əntəssələm və min kəssələm təbəraktə yəzəl cələli vəl ikram”** de və dərhal Ayət-əl-kürsini oxu!

AYƏTƏLKÜRSİNİN FƏZİLƏTİ

Bəqara surəsindəki **“Allahü lə iləhə illə hu...”** ayəsinin tamamına **“Ayət-əl kürsi”** deyilir. Bu ayəti-kəriməni ixlasla oxuyanın insan və heyvan haqlarından və fərz borclarından başqa günahları əfv olunur. Yəni tövbələri qəbul olar.

Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) əfəndimiz buyurdu ki: **“Hər kim fərz namazı qılan kimi yerindən qalxmadan bir dəfə Ayətəlkürsini oxuyub, 33 kərə Sübhanəllah, 33 kərə Əlhamdü-lillah, 33 kərə Allahü əkbər desə, hamısı birlikdə 99 olar. Bir kərə də Ləiləhə illallahü vahdəhü lə şərəkə ləh ləhül mülkü və ləhül hamdü və hüvə ələ külli şey-in qadır, desə Haqq təala o şəxsin günahlarını əfv edər”**. Allahü təala həzrətlərinin əfv etdiyi günahlar yalnız özü ilə o qulu arasında olan tövbə etmiş olduğu günahlardır. İnsanların və heyvanların haqlarına tövbə etdikdən sonra halallaşmaq da lazımdır.

Həbib-i-kibriya (sallallahü aleyhi və səlləm) digər bir hədisi-şəriflərində buyurdu ki: **“Haqq təala həzrətlərinin zatına məxsus olaraq üç min ismi var. Bunların içindən tərəzidə ən ağır gələni “Sübhanəllahi və bi hamdihi sübhanəllahil-azimi və bi hamdihi”dir. Hər kim bunu namazdan və təsbehlərdən sonra on kərə oxusa, hər hərfinə on savab verilər”**. Sonra imam və camaat ilə birlikdə qollarını bir miqdar irəli uzadıb və sinən səviyyəsinə qaldırıb, ovucları tam açıq olaraq səmaya çevirib, dua et və amin de. Dua bitdikdə əllərini üzünə çəkib, **“Vəlhəmdü lilləhi rabbil ələmin”** de və salavat ilə Fatihəyi-şərifə oxu. İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) 341-ci səhifədə deyir ki, **“Namazdan sonra dua edərkən əllər sinə səviyyəsində irəli uzadılır. Ovuclar səmaya qarşı açılır. Çünki səma duanın qibləsidir. İki əl bir-birindən aralı tutulur. Duadan sonra iki əli üzə çəkmək sünətdir”**.

“Fətava-yı Hindiyə” beşinci cildində deyilir ki, **“Namazdan sonra dua edərkən qolları müxtəlif şəkillərdə tutmaq bildi-**

rildi. Bunlar arasında əfdal olanı ovucları səmaya qarşı açmaq və bir-birindən uzaq tutmaqdır. Qolları sinə səviyyəsinə qaldırmaq müstəhəbdir. Duadan sonra iki əli üzə çəkmək sünnətdir.

MÜSƏFƏHA (ƏL SIXMAQ)

25- [Müsəfəha hər zaman edilər. Yalnız namazlardan sonra müsəfəhanı adət etmək məkrühdür. Muhəmməd Hadimi (rahimə-hullahü təala) **“Bəriqa”** kitabının 1220-ci səhifəsində deyir ki, **“Hadis-ül-camidə **“İki kişi və ya qadın müsəlman qarşılaşdıqları zaman Müsəfəha etsələr, ayrılmadan əvvəl günahları bağışlanar”**** buyuruldu. Müsəfəha etmək sünnəti-müəkkədədir. Müsəfəha edərkən bir-birinə sarılmaq, öpüşmək caiz deyildir”. Qadınların bir-biriləri ilə yad kişilərin görə bilməyəcəyi yerlərdə Müsəfəha etmələri caizdir].

Ey Oğul! Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Hər kim bir müsəlman qardaşını ziyarət etsə, onların hər birinə Cənnətdə bir dərəcə verilər”**. [Yalnız bu ziyarət Allah rizası üçün olub, başqa maddi və şəxsi bir mənfəət qarşılığı olmayacaq.] Və yenə Rəsuli-əkrəm (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdular ki, **“Hər kim bir mömin qardaşını ziyarət edib, Müsəfəha edərək üç dəfə əlini sallasa, əllərini ayırmadan hər ikisindən Haqq təala razı olar. Ağacdən yarpaqlar töküldüyü kimi o şəxslərdən günahlar eləcə tökülər”**.

Müsəfəha etdikdən sonra övlələrin, xocaların və sair keçmişlərin və bütün əhli-imanın bağışlanması üçün dua etmək lazımdır. Bu arada Peyğəmbər (sallallahü aleyhi və səlləm) əfəndimizə salatu-səlam gətirmək şərtidir.

26- Ey Oğul! Məsciddən çölə çıxarkən **“İlahi, mənə ehsanıyla rəhmət qapısını aç”** deyib sol ayağımla çölə çıx. Çıxarkən inşaallah bundan sonrakı namaza da gələcəm deyər, niyyət et! Çünki Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Yaxşı əməllər ancaq niyyətə bağlıdır”**. Niyyətsiz ibadət ola bilməz. Bir insan yaxşı bir əməl işləməyə niyyət etsə, lakin o işi görmək nəsbil olmasa, o şəxsə niyyətinin savabı yazılır.

Yenə buyurdu ki: **“Namaz dinin dirəyidir. Kim namazını qıllarsa, dinini qorudu, kim namaz qılmazsa, dinini yıxmışdır”**.

Çünki namaz bütün ibadətlərin ən fəzilətlisidir. Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Namazı camaat ilə qılmaq yalnız qılmaqdan iyirmi yeddi dərəcə əfdaldır”**.

Digər bir hədislərində: **“Üzrsüz evində [yalnız] namaz qılan kişinin borcu ödənilər, namazının savabı nöqşən qalar”** buyurmuşdur. Namaz qılacağıın zaman vaxtın əvvəlində və ya heç olmasa ortasında qılmaq lazımdır. Daha sonra qılsan borc ödənilsə də savabı olmaz. Vaxt çıxdıqdan sonra qılınan namaz qəza niyyətilə qılır. Rəsuli-əkrəm (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Merac gecəsində bir qisim insanların vəziyyətinə şahid oldum. Baxdım ki, onlar şiddətli bir əzab görürlər. Cəbrayıl aleyhissəlamdan soruşdum, bu insanlar kimlərdir? [yəni, nə üçün əzab çəkirlər?] Cəbrayıl aleyhissəlam cavab olaraq, “Onlar namazlarını vaxtında qılmayanlardır” buyurdu”**.

Bir insan namaz qılmayıb, fərz də olduğuna inanmazsa, yəni borcunu ödəməyə niyyət etməzsə, söz birliyi ilə kafirdir. Bir kimsə bir vaxt qılıb bir vaxt qılmazsa (üzrsüz olaraq) heç qılmayanla birdir. Belə ki, o namazı məsxərəyə qoymuşdur. Namazı məsxərəyə qoymaq, haşa, Allahü təalanı məsxərəyə qoymaq kimidir. Beləliklə bütün ibadətlər kimi namazı da daim və müntəzəm əda etmək lazımdır.

CAMAATIN FƏZİLƏTİ

27- Həzrəti Rəsuli-əkrəm (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Hər kim sübh namazının fərzini camaatla qılsa, qiyamət günü üzü ayın on dördü kimi parlaq olar. Zöhr və əsr namazlarının fərzlərini camaatla qılsa, Haqq təala o qula min səf mələk vəkil təyin edər, qiyamət gününə qədər o mələklər onun üçün təsbeh edərlər. Hər kim şam namazını camaatla qılsa, Haqq təala həzrətləri o şəxsi Peyğəmbərlərlə həşr edər. Hər kim işa namazını camaatla qılsa, o şəxslə Haqq təala arasında pərdə qalmaz”**. Bu fəzilətlər fasiq və bidət əhli olmayan imamın camaatı üçündür.

Hər kim camaatı üzrsüz tərک etsə, Cənnət qoxusu duya bilməz. Bu şəxs dörd kitabda məlun deyə vəsfələnmişdir. Namazı tərک edən şəxs Haqq təalanın qəzəbindən qurtula bilməz. Hər kim sübh namazlarını qılmazsa, imanı zəifləyər, zöhr namazlar qılmazsa, Peyğəmbərlər (aleyhimüsəlavəti vəttəsəlimət) ona qəzəblənər, əsr

namazlarını qılmazsa, mələklər onu sevməz. Şam və işa namazlarını qılmazsa, Allahü təala onu sevməz.

28- Hər şeyin bir nuru, bir özü var. Dinin nuru və özü beş vaxt namazdır. Namaz eyni zamanda dinin dirəyi və örtüsüdür. Hər şeyin fəsadı var. Dinin fəsadı namazı tərkməkdir. Namazını tərkmədən, dinini tərkməmiş deməkdir.

29- Hər kim camaatla namaz qılmağı seversə, Haqq təala həzrətləri o qulunu sevər, mələklər də sevər.

30- Beş vaxt namazını camaatla qıl! Qafil olma!

Qeyd: Camaatla qılınan namazın savabı tək qılınan namazın savabından çox olduğu aydın oldu. Camaatın bu qədər böyük fəziləti imamın namazının səhih olmasına bağlıdır. Keçmişdə İslamiyyətin qüvvətli olduğu zamanlarda imamlara və hər müsəlmana hüsni-zənn edilirdi. Lakin indi müsəlmanam deyənlərin və imam olmaq istəyənlərin bəzisi dindən, imandan xəbəri olmayan cahillər olduğu sözlərindən, hallarından və hərəkətlərindən aydın olur.

O halda bu gün Əhli-sünnət etiqadına qarşı olduğu bəlli olmayan və qüslünü, dəstəmazını və namazını doğru edə bilən və haram işləməkdən çəkinən imam tapıb ona tabe olmaq lazımdır. Əks halda camaat savabı deyil, namazımız da əldən gedər. Çünki zəruri məlum olan, yəni cahillərin də eşitdikləri əhkamı öyrənməmək, bilməmək üzrə olmaz. Fasiq imamın arxasında qılınan namazın malikidə səhih olmadığı **“Haləbiyi-kəbir”**də yazılıdır. Saleh bir imamın ağzında qapaqlı, dolğulu diş görülərsə, maliki və ya şafii məzhəbini təqlid edib-etmədiyini ondan soruşmamaq lazımdır.

31- Rəsuli-əkrəm buyurdular ki: **“Sübh namazı ilə işa namazını camaatla qılmaq çox savabdır. Bu iki vaxt namazı camaatla qılmağın nə dərəcə bir fəzilət və nə böyük bir savab olduğunu layiqi ilə bilsələr, bunları heç kim tərkməzdi”**.

Haqq təala hədisi-qüdsidə buyurdu ki: **“Qulum mənə fərz namazda olduğu qədər heç bir əməllə yaxın ola bilməz”**. Fərz namazları qılıb, heç bir namazı qəzaya qalmayanların nafilə namazları da belə olar. Yəni hədisi-qüdsidə Allahü təala buyurdu ki: **“Qullarım namaz qılmaqla gözləri, qulaqları, əlləri, ayaqları və bütün üzvləri mənim əmrimdə olmuş olar”**. Rəsulullah buyurdular ki: **“Haqq təala Cənnəti-alada hurilər yaratmışdır. O hurilərdən, “siz kimlər üçün yaradıldınız?” deyə soruşulduq-**

da, **“biz, beş vaxt namazı camaatla qılanlar üçün yaradıldıq” deyərlər”**.

32- İbni Məsud [Hicri 32-ci ildə Mədinədə vəfat etdi] buyurdu ki: Peyğəmbərimizdən soruşdum. Allahü təala qatında hansı əməl sevimidir? Cavabında buyurdu ki, **“Namazı vaxtında qılmaq, ana-ataya yaxşılıq etmək və haqq yolunda cihad etmək”**.

33- Bir gün gözləri görməyən bir nəfər Əfəndimizdən soruşdu: Ey Rəsulallah (sallallahü aleyhi və səlləm)! Mənim gözlərim görmür, əlimdən tutub məscidə aparacaq heç kimim yoxdur. Evimdə namazımı qıla bilərəmmi? Rəsulallah (sallallahü aleyhi və səlləm) soruşdu: **“Azan səsinə eşidirsənmi?”**. Bəli, eşidirəm, dedi. Rəsulallah (sallallahü aleyhi və səlləm), **“Sənə evdə namazı qılmağa icazə verə bilmərəm”** dedi. Yenə bir nəfər soruşdu: Şəhərin ilan, əqrəb və vəhşi heyvanları var. Mənə görə bir çarə varmı? Namazımı evdə qıla bilərəmmi? **“Azanı-Muhammədini eşidirsənmi?”**. Bəli, eşidirəm, dedi. **“Bu halda namaza, yəni camaata gəlməlisən”** cavabını verdi. Belə olduğu halda gözlərin, ayaqların yerindəyəkən, bir qorxun, dini bir üzrən də yoxkən nəyə görə namazı evdə qılıb camaata getməyəsən? Ancaq gözə bilməyəcək qədər xəstə olana və şiddətli soyuq və yağışda icazə var.

34- Peyğəmbərimiz, **“Haqq təala həzrətlərinin rəhməti o qul üzərinə olsun ki, əsr namazının sünnetini tərk etməz”** və **“Əsr namazının sünnetini qılıb, tərk etməyənin Cənnətə girməsinə zəminəm”** buyurdu. [Bu müjdə fərz namazını qəzaya saxlamayanlar və haramlardan çəkinənlər üçündür].

35- Şam namazından sonra altı rükət **“Əvvabın namazı”**nı qılmağa laqeyd qalma!

Qeyd: Buraya qədər namazlar haqqında bir çox fəzilətlər sayıldı. İnsanı bu fəzilətlərə qovuşduran namaz bütün fərzlərini, sünətlərini, müstəhəb, vacib və bütün ərkan və şəraitini özündə ehtiva edən namazlardır. Həmçinin namazın savablarına da qovuşmaq üçün Allah rizası üçün qılmağa niyyət etmək və tərk edilmiş namaz borcu olmaması lazımdır. Dəstəmazlı olduğunu zənn edərək qıldığı namaz səhih olmaz isə də niyyət etdiyi üçün savab veriləcəyi **“Əşbah”**ın 30-cu səhifəsində yazılıdır.

36- Savabı ən çox və birinci vəzifə olan namaz fərzlərdir. Sünətlər və nafilə namazlar fərzlərin yanında böyük bir dənizə

nəzərən bir damla qədər belə deyildir. Bir vaxt namazı üzrsüz qəzaya qalan bir insanın heç bir sünnət və nafiləsi qəbul olmaz, yəni səhih olsa və niyyət etsə belə savab verilməz. Abdülqadir Geylani (qəddəsallahü təala sirrəhül aziz) **“Fütuhülqayb”** kitabında, “Fərz namazı tərək etmiş olan şəxsin bu namazı qəza etmədən əvvəl sünnəti qılması axmaqlıqdır və cahillikdir. Çünki bu şəxsin sünnətləri qəbul olmaz” deyilir. Hənəfi məzhəbi alimlərindən Abdülhaqq Dəhləvi (rahimə-hüllahü təala) bu kitabı şərh edərkən bunu bildirən hədisi-şərifini də uzun şəkildə yazır. Bu hədisi-şərif **“Səadəti-Əbədiyyə”** elmihal kitabında və **“Zahirəyi-Fiqh”** də vardır. O halda hər şeydən əvvəl qəza namazlarını qılmaq, namaz borclarını ödəmək və sübh namazının sünnətindən başqa dörd namazın sünnətləri yerinə də tənbelliklə qılınmamış namazlar bitənə qədər qəzaları qılmaq lazımdır. Alimlərin sözlərinə aşına olmayan və elmdən nəsibləri az olan bəzi insanlar, sünnət yerinə qəza qılmaz deyib və qısa ağılları ilə sözlərini isbat etməyə çalışırlarsa da, iddialarının tamamilə şəxsi fikirləri olduğu və heç bir əsasa dayanmadığı kitablarını oxuyan bilgili insanlara məlumdur. Dörd məzhəbin incəliklərini bilən, dərin alim seyid Abdülhakim Əfəndi (rahimə-hullahü təala) (1281-1362 [m. 1943]) həzrətləri bu xüsusu İstanbul məscidlərində müsəlmanlara dəfələrlə bəyan etmiş və yazmışdır. İslam Əxlaqı kitabının 138-ci səhifəsinə baxın! Dərin alim, böyük övliya Muhəmməd Məsum Sərhəndi ikinci cildin 63-cü məktubunda buyurur ki, “Sünnətlər yerinə qəza qılmaq lazımdır. Sünnət savabı da hasil olar”.

“Səadəti-Əbədiyyə” kitabının 276-cı səhifəsində deyilir ki, “Bir fərz namazı üzrsüz qəzaya saxlamaq əkbəri-kəbairdir. Bu günah hər namazı qılacaq qədər boş zaman keçdikcə bir misli artar. Çünki namazı dərhal qəza etmək də fərzdir. Bu böyük günahdan və əzabdan qurtulmaq üçün dörd vaxt namazın sünnətlərini və Cümənin ilk və son sünnətlərini qılarkən, qılınmamış fərz namazlarını da və işanın son sünnətini qılarkən, üç rükət vitr namazını da qəza etməyə niyyət etmək lazımdır. Qəzanı gecikdirmək böyük günahdır. Bu böyük günah hər qəza qılacaq qədər zaman [yəni 6 dəqiqə] keçincə bir misli artar. Qəzaya qalan hər namazın ilk qəzasını qıldıqda bu namazın qəzalarını gecikdirmək günahlarının hamısı əfv olar. **“Tərgib-üs-salət”** da deyilir ki, hədisi-şərifdə buyuruldu ki,

“Bir namazı vaxtından sonra qılan 80 huqbə yanacaq”. Bir huqbə 80 ildir. Qəza namazlarının cəzaları ilk günü 80 huqbə ikən sonrakı günlərdə hər altı dəqiqədə bir misli artar.

İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) nafilə namazlar haqqında bilgi verərkən buyurur ki, “Sünnətlər fərzlərlə və vaciblərlə bərabər ayrıca qılan başqa namazlar deməkdir. Müəkkəd olan və müəkkəd olmayan sünnətlərin hamısına nafilə namaz deyilir. Çünki fərz və vacib olmayan namazlar nafilədir. Nafilə adlanan namazların hamısı sünnət deyildir. Sünnət namazını üzrsüz və davamlı olaraq tərək edən əgər sünnət olduğuna inanıb, hörmət edirsə, kiçik günaha girər. İnanmadığı, hörmət etmədiyi üçün qılmayan isə kafir olar. Müəkkəd sünnəti üzrsüz davamlı tərək etmək günahı vacibi tərək etmək günahına yaxındır. Davamlı tərək etmək dəlalət olar. Tərək edən məzəmmət edilir, danlanılır. Fərzlərdən sonra qılan sünnət namazlar fərzlərin içindəki sünnətlərdən üzrlə, məsələn, unudaraq tərək edilən sünnətlərin yerinə keçəcək. Beləcə fərzləri tamamlayacaqdır. Yoxsa sünnət namazlar heç qılınmamış fərzin yerinə keçməz, tərək edilmiş fərzi tamamlamaz. Hədisi-şərifdə, **“Tam qılınmamış bir namaz sübhəsi əlavə edilərək tamamlanır”** buyuruldu. Sübhə nafilə namaz deməkdir. [Görünür ki, fərzlərdən əvvəl və sonra qılan sünnətlərə nafilə adı verildi]. Sübhə namazının sünnəti digər namazlardan daha qüvvətlidir. Bu namaza vacib deyən alimlər də var. Aişə (radıyallahü anha) deyir ki, Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) nafilə namazlar içində ən çox sübhə namazının iki rükətinə çox əhəmiyyət verərdi. [Görünür ki, həzrəti Aişə də sünnət namazlara nafilə deməkdədir]. **“Zöhr namazının fərzindən əvvəl olan dörd rükət sünnəti tərək edən şəfaətimə qovuşa bilməz”** hədisi-şərif Cənnət dərəcəsinin yüksəlməsi üçün olan xüsusi şəfaətimə qovuşa bilməz deməkdir. Çünki ümumi şəfaətinə bütün müsəlmanlar qovuşacaqdırlar.

Bir alimdən sual soruşanlar çox olub, boş vaxtı qalmazsa, sübhə namazından başqa digər namazların sünnətlərini tərək edə bilər. Dərsi keçirməmək üçün tələbənin tərək etməsi də caizdir. [Lakin fərz namazları qəzaya saxlamaları heç caiz olmaz].

Məscidə girdikdə oturmada əvvəl məscidin sahibi üçün, yəni Allahü təala üçün iki rükət namaz qılmaq sünnətdir. Buna **“Təhiyyətül-məscid”** namazı deyilir. Məscidə girdikdə fərz və ya başqa

namaz qılmaq və ya bunları qılmaq niyyəti ilə girib oturmaq, Təhıyyət-ül məscid namazı qılmaq kimidir. Başqa namaz qılarkən Təhıyyət-ül-məscid üçün də ayrıca niyyət etmək lazım deyil. Sübh və əsr namazlarını qılmış olan məscidə girdikdə Təhıyyət-ül-məscid qılmaz.

Bir şəxs zöhrün fərzini qılarkən zöhrün fərzinə və sünnətinə birlikdə niyyət etsə iki imama görə yalnız fərz qılmış olar. İmam Muhəmmədə görə (rahimə-hullahü təala) isə fərz namazı səhih olmaz. Beş vaxt namazın sünnətləri fərzdən qeyri qılınan başqa bir namaz demək olduğu üçün fərz qılarkən sünnət də qılınmış olmaz. Fərz qılarkən Təhıyyət-ül-məscid namazı da qılınmış olar. Tərk edilmiş olmur. Lakin təhıyyət savabına da qovuşa bilmək üçün buna da ayrıca niyyət etmək lazımdır. Çünki hədisi-şərifdə, **“İbadətlər niyyətlərinə görədir”** buyuruldu. Əməlin savabına qovuşa bilmək üçün niyyət edilməsi şərt olmaqdadır”. İbni Abidindən tərcümə burada tamam oldu.

Qəza namazları fərzdən qeyri namaz olduğu üçün sünnət namazın tərifinə uyğun gəlir. Buna görə də qəza namazı qılarkən ayrıca niyyət etməyə lüzum olmadan sünnət də qılınmış olar. Ayrıca sünnət qılmağa niyyətə ehtiyac yoxdur. Sünnət yerinə qəza qılan sünnəti tərk etmiş olmur. Lakin sünnət namazlar üçün vəd edilmiş olan savablara qovuşa bilmək üçün qəza namazına niyyət edərkən vaxtın sünnəti üçün də niyyət etmək, yəni qəlbədən keçirmək lazımdır. Bu şəkildə iki niyyət edilərsə, həm qəza, həm sünnət üç imama görə də səhih olmaqda, həm də sünnət savabı da hasil olmaqdadır. İslam Əxlaqı 139-cu səhifəyə baxın!

Bu məsələni belə uzatmağımız həm sünnətlər yerinə qəza qılmaq lazım olduğunu izah etmək üçün, həm də Oflu Muhəmməd Emin əfəndi mərhumun **“Nicat-ül-möminin”** kitabının son səhifəsindəki yazısının doğru olduğunu bildirmək üçündür. Bu səhifəsində, “Sübh namazından başqa namazların sünnətlərini qılarkən həm əvvəl qəzaya qalmış olan namazın qəzasına, həm də vaxtın sünnətinə birlikdə niyyət edilir. Beləcə, həm qəza borcu ödənməmiş, həm də sünnət savabına qovuşulmuş olar”, deyilir. Din bilgisi az olan şəxslər Oflu Emin əfəndinin bu yazısının doğru olmadığını deyirlərsə də, İbni Abidin yuxarıda bildirilən açıqlaması onların sözlərinin yalnız olduğunu ortaya çıxarır.

Böyük alim Əhməd Tahtavi (rahimə-hullahü təala) **“Məraqıl-fələh”** haşiyəsində qəza namazlarını açıqlayarkən sonunda deyir ki, “Fəvt edilmiş olan, yəni insanın əlində olmadan şəri bir üzrlə keçirmiş olan namazın fərzinin qəzasını qılmaq, sünnət namazları qılmaqdan daha mühüm və daha uyğundur. Lakin müəkkəd sünnətləri və duha, təsbeh və adları hədisi-şəriflərdə bildirilmiş olan nafilə namazları sünnət niyyəti ilə qılmaq, belə olmayanları fərz qəzası niyyəti ilə qılmaq daha yaxşıdır”. Müəkkəd sünnətləri sünnət niyyətilə qılmaq, digər nafilələri qəza niyyəti ilə qılmaq daha uyğundur deyilməsi, sünnətlər qəza niyyətilə qılma bilməz demək deyildir. **“Dürr-ül-muxtar”**da deyilir ki, “Fəvt edilmiş olan namazların qəzalarını gecikdirmədən qılmaq lazımdır. Ancaq üzrlə gecikdirilə bilər. Nəfəqə təmin etmək üçün işləmək üzrdür”. Fəvt edilmiş olan namazların qəzalarını müəkkəd sünnətləri qılacaq qədər gecikdirmək də üzr sayıldı. Fərz namazları üzrsüz tərک etmək isə böyük günahdır. Bu böyük günahdan qurtulmaq üçün dərhal qəza etmək fərzdır. Namazların müəkkəd sünnətlərini qılmaq üçün bu fərzi gecikdirmək üzr sayılmamışdır. Vacibi gecikdirməmək üçün belə müəkkəd sünnəti tərک etmək lazım olduğu vitr namazında yazılıdır.

Konyalı Muhəmməd Hadimi (rahimə-hullahü təala) **“Bəriqə”** kitabında pis əxlaqların 60-cısı olan **“Günah işləməkdə israr”** haqqında izah verərkən deyir ki: Fərz namazı üzrsüz vaxtında qılmamaq böyük günahdır. Vəzifə olduğuna əhəmiyyət, dəyər verməzsə kafir olar. **“Fətəvayı-Zeyniyyə”**də deyilir ki, “Günaha dərhal, cəld tövbə etmək fərzdır. Tövbəni gecikdirməyə də tövbə etmək lazımdır”. [Görünür ki, tövbəni gecikdirmək də günahdır]. Fərz namazı üzrsüz tərک etməkdə iki böyük günah var: Birincisi, namazı vaxtından sonraya buraxmaq. Bunun tövbəsi peşman olmaq, bir daha qaçırmağa qərar verməkdir. İkinci günah namazı tərک etməkdir. Bunun tövbəsi dərhal, tələsik qəza etməkdir. Qəza etməyi gecikdirmək də böyük günahdır. Bunun üçün də ayrıca tövbə etmək lazımdır. Çünki günah işləməkdə israr etmək ayrıca böyük günahdır. Kiçik günahı işləməkdə israr etməyin böyük günah olduğu hədisi-şərifdə bildirilmişdir. Fərz namazları üzrsüz tərک etmək haram olduğuna görə bunların qəzalarını gecikdirmək üçün üzr beş vaxt namazın fərzlərini gecikdirməyə üzr olan şeylərdir. Bu üzrlər ima ilə də qıla bilməyəcək qədər ağır xəstə olmaq,

savaşda düşmənin, səfərdə quldurların və yırtıcı heyvanların hücum etmələri, unutmaz və yuxudur. Ölüm xəstəliyi hasil olarsa, öldükdən sonra fidyə verilməsi üçün vəsiyyəət etmək və mal-mülk buraxmaq vacib olar. **“Bəriqa”**dan tərəcəmə tamam oldu. Vaxtın sonunda müəkkəd sünnəti qılmaq fərzi vaxtında qılmağa mane olarsa, bu sünnəti qılmağın haram olacağı fiqh kitablarında yazılıdır. Bunun kimi sünnət namazı qılmaq qəza qılmağın gecikməsinə səbəb olacağı üçün haram olar. Çünki üzrsüz tərək edilmiş namazı qəza edəcək qədər keçən hər zamanda [yəni 6 dəqiqə] bu böyük günah qat-qat artar. Müsəlmanları bu böyük fəlakətdən qorumaq üçün bütün fiqh kitabları qəza namazlarını gecikdirmədən tələsik qılmaq lazım olduğunu yazmaqdadır. Fərz namazı fəvt etmək, yəni üzrlə vaxtında qılmamaq haram olmadığı üçün bunların qəzalarının müəkkəd sünnətləri qılacaq qədər gecikdirmələri üzr sayılmış, bundan artıq gecikdirmələrinə izn verilməmişdir.

37- “İşraq namazı”nın fəziləti də çox böyükdür. Bunun haqqında bir çox əsərlər vardır. Sultanı-Ənbiya buyurdu ki: **“Sübh namazını qıldıqdan sonra dünya kəlamı söyləmədən qıbləyə qarşı durub, günəş bir nizə qədər yüksəldikdən sonra iki rükət işraq namazı qılan şübhəsiz Cənnətlidir”**. [Günəşin alt kənarının üfüqi-zahiri xəttindən bir nizə qədər yüksəlməsi mərkəzinin üfüqi-həqiqisindən beş dərəcə yüksəlməsidir. Bu da günəşin doğmasından 40 dəqiqə sonradır].

38- “Təhəccüd namazı”, yəni gecə namazı da qıl, duan qəbul olsun. Həsəni Bəsri rahmətullahilbari həzrətləri (21-110 Bəsrədə) rəvayət edərlər ki: Allahü təala Turi-Sinada Musa əleyhissələmə buyurdu ki, **“Ya Musa, mənim üçün ibadət et!”** Musa əleyhissələmə isə, ya Rəbb! Sənə nə zaman ibadət edim ki, hüzurunda qəbul olsun, deyə ərz etdikdə **gecə yarısı gecə namazı qılınması** əmr olundu. Çünki Müzzəmmil surəsinin ikinci ayəsində məalən, **“Gecənin yarısında gecə namazı qıl!”** buyuruldu. [Bununla bərabər **“Dürr-ül-muxtar”** beşinci cildə buyurulur ki, bir saat elm öyrənmək [və öyrətmək] gecəni ibadətlə keçirməkdən daha çox savabdır].

39- Duanın məqbul olması üçün beş şərt lazımdır:

1- Müsəlman olmaq.

2- **Əhli-sünnət etiqadında olmaq. Bunun üçün dörd məzhəbdən birini təqlid etmək lazımdır.**

3- Fərzləri yerinə yetirmək. Qəzaya qalmış namazları gecələr də və sünnətlər yerinə də qəza edərək dərhal ödəmək lazımdır.

Fərz namazı qəzaya qalanın **sünnət**, nafilə namazları və duaları qəbul olmaz. Yəni səhih olsa da savab verilməz. Şeytan müsəlmanları aldatmaq üçün fərzləri əhəmiyyətsiz göstərib, **sünnət və nafilələri etməyə sövq edər. Namazı vaxtının gəldiyini bilərək və vaxtının əvvəlində qılmaq lazımdır.**

4- Haramdan çəkinmək. Halal yeyənin duası məqbuldur.

5- Övliyəyi-kiramdan birini vəsilə edərək dua etmək lazımdır.

Hindistan alimlərindən Muhəmməd ibn Əhməd Zahid **“Tərqib-üs-salət”** kitabının 54-cü fəslində farsca deyir ki, “Hədisi-şərifdə **“Duanın qəbul olması üçün iki şey lazımdır: Birincisi, duanı ixtlasla etmək, ikincisi, yeyilən və geyinilən şeylərin halaldan olması lazımdır. Möminin otağında haramdan bir sap varsa, bu otaqda etdiyi duası heç qəbul olmaz”** buyuruldu”. İxtlas, Allahü təaladan başqa heç bir şey düşünməyib, yalnız Allahü təaladan istəməkdir. Bunun üçün Əhli-sünnət alimlərinin bildirdikləri kimi iman etmək və əhkamı-islamiyyəyə tabe olmaq, xüsusilə üzərində qul haqqının olmaması və beş vaxt namazın qılınması lazımdır.

40- Təsbeh namazını qıla bildiyin zaman qıl! Bu namaz dörd rükətdir. Lakin iki rükətdə bir salam verilir. Əvvəlcə niyyət edib, təkbir aldıqdan sonra sübhanəyə duasını oxu. Ondən sonra on beş dəfə **“Sübhanəllahi vəl hamdü lillahi və ləiləhə illəlləhü vəlləhü əkbər”** de. On beşdən sonra **“vələ havlə vələ quvvətə illə billəhil aliyyil azım”** deyib, Əuzü Bəsmələ ilə Fatihə və zammı-surə oxuduqdan sonra rükuya getməzdən əvvəl on dəfə eyni təsbehi oxu. Sonra **“vələ havlə vələ quvvətə illə billəhil aliyyil azım”** de və rükuya get. Rükuda ruku təsbehini oxuduqdan sonra on dəfə yenə eyni təsbehi et, rükudan qalx. **“Səmiəlləhü limən hamidəh”** deyib dikəldikdən sonra ayaq üstə eyni təsbehi on dəfə daha oxu. Təsbeh bitib, **“Rabbənlə ləkəl hamd”** dedikdən sonra Allahü əkbər deyərək səcdəyə get. Səcdədə səcdə təsbehlərini oxuduqdan sonra eyni təsbehləri on dəfə oxu. Səcdədən başını qaldırıb, oturduqdan sonra ikinci səcdəyə getmədən eyni təsbehi on dəfə daha oxu. Ondən sonra ikinci səcdəyə gedib səcdə təsbehlərini oxuduqdan sonra səcdədən başını qaldırmadan əvvəl on dəfə daha eyni təsbehi oxuyub, başını qaldır. Tam olaraq ayağa qalxıb Fatihəyi-şərifəni oxu-

madan on beş dəfə eyni təsbehi oxuyub, ondan sonra Bəsmələ ilə Fatihəyi-şərifəni və zammı-surəni də oxuyub, eyni təsbehi on dəfə oxuyub, rükuya get. Ondan sonra ayağa qalx və sonra səcdəyə get. Birinci rükətdəki tərif üzrə təsbehləri et, təhiyyətə otur. Təhiyyət və salavatları oxuyub, salam ver. Bu tərif üzrə eynilə iki rükət daha qıl!

Beləcə təsbeh namazının qılınması bu şəkildədir. Bu namaz üçün müəyyən bir vaxt yoxdur. Hansı vaxt istəsən, gecə də qıla bilərsən. Bu dörd rükət təsbeh namazını qılanın bütün günahlarını Allahü təala əfv edər və tövbəsini qəbul edər.

41- Rəsuli-əkrəm (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdular ki: **“Hər kim axşam namazından sonra işə vaxtı girmədən iki rükət namaz qılsa, birinci rükətində bir Fatihə, bir Ayətəl-kürsi və on beş dəfə İxlası-şərifəni oxuyub, ikinci rükətində bir Fatihə və bir dəfə “lilləhi mə füssəməvətī və mə fil ərdī və in tübdü mə fi ənfüsiküm əv tuhfühü yuhəsibküm bihilləh fə yəğfiru limən yəşəü və yüzzibü mən yəşəü vəllahü alə külli şeyin qadīr” oxuyub, sonra Əmənərrəsulünü sonuna qədər oxuyub və beləcə bu namazı ifa edərsə, Haqq təala həzrətləri Cənnətdə bir mövqə lütf edər və hər rükəti üçün bir şəhid savabı və hər ayə üçün də bir qul azad etmiş savabı verər”**. [Qəza namazı borcu olanlara bu savablar verilməz. Bunlar borclarını ödəmədikcə Cəhənnəmdən qurtula bilməzlər].

42- Namaz qılmağa sevgin olsun! Beş vaxt namazlarını ifa et! Beş vaxt namaz bütün ibadətlərdən daha fəzilətlidir. Namaz camaatla qılınarsa, çox fəzilətli olar. Üzrsüz nəbadə camaatla namaz qılmağı tərək etmə. Üzrsüz olaraq camaatla namaz qılmağı tərək etmək münafıqlıq əlamətidir və dörd kitabda lənətlə yad edilmişdir. Namazı üzrsüz yalnız qılanın halı belə olarsa, heç qılmayanın halının nə olacağını özün düşün. [Etiqadı doğru olmayan imam arxasında namaz qılmamaq, dava və münafişə də etməmək lazımdır. Hər kəsə qarşı yaxşı davranmaq lazımdır].

43- Namazın ruku, səcdəsində və digər ərkanında tədili-ərkanla, hudu və huşu ilə namazını dürtüst qıl. Bir nəfər namaz qılarkən ruku və səcdəsini tədili-ərkanla uyğun etməzdi. Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) bunu gördü. Buyurdu ki: **“Bu insanın vəziyyəti belə davam edərsə, əməlinin faydasını görməz!”**. Namazın rüknlərində tədili-ərkan olmazsa, namaz tam olmaz. Namazı məsxərəyə qoymaq deməkdir. Bir adamın namazı namaz olmazsa, dini də tək-

mil olmaz. Rəsuli-əkrəm (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Namaz dinin dirəyidir, dirəksiz din olmaz”**. Namaz qılmayanın dini yıxılır. Yenə, **“Namaz möminin meracıdır”** buyurdu.

44- Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Hər kim beş vaxt fərz namazda Qurani-kərim oxusa, Haqq təala hər hərfinə yüz savab verər. Hər kim namazdan başqa vaxtlarda Quran oxusa, hər hərfinə on savab verər. Hər kim [nəğməsiz və hörmətlə oxunan] Qurani ayaq üstə və ya oturaraq hörmətlə qulaq asarsa, hər hərfinə bir savab verilir. Hər kim Qurani-kərimi xətm etsə, o qulun duası Allah qatında qəbul edilir”**.

45 - **Qeyd:** İmam Qəzali (rahimə-hullahü təala) 450-ci [m. 1058] ildə Tus şəhərində təvəllüd və 505-ci [m. 1111] ildə orada vəfat etmişdir.

Bu uca alim yüzlərlə kitabının sonuncusu olan farsca yazdığı **“Kimyayı-səadət”** kitabında buyurur ki: Qurani-kərim oxumağı öyrənən insanlar Qurana hörmət etməyi də öyrənməlidir. Əvvəlcə günahlardan və çirkin söz və hərəkətlərdən çəkinməli, hər hallarında ədəbli olmalıdırlar. Bu cür olmazlarsa, Qurani-kərim onlara qarşı iddiaçı olar. Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurur ki: **“Münafıqların çoxu hafizlərdən olacaqdır”**. Əbu Süleyman Darani (rahimə-hullahü təala) 205-ci [m. 820 Şamda] ildə buyurur ki: Cəhənnəm zəbaniləri özü və sözü pozğun olan hafizlərə bütə sitayiş edən kafirlərdən daha əvvəl əzab edəcəkdir. Həsəni-Bəsri (rahimə-hullahü təala) 110-cu [m. 727 Bəsrədə] ildə buyurur ki, **“Bizlərdən əvvəl gələnələr Qurani-kərimi Allahü təalanın əmrlərini bildirən bir kitab olaraq oxuyub, gecələri əmrlərini düşüüb, gündüzləri bunları yerinə yetirməyə çalışırdılar. Sizlər isə yalnız əzbərləmək və nəğməli, musiqi pərdəsinə uyğun şəkildə oxumağa çalışıb, əmrlərini aqlınıza belə gətirmirsiniz. Halbuki məqsəd əmrlərini yerinə yetirməkdir”**.

Qurani-kərimə tabe olmayan hafizlər sahibindən məktub alan xidmətçiyə bənzəyər ki, məktubu alıb musiqi ilə, yarıq səslə oxuyar, lakin məktubdakı əmrləri yerinə yetirməz.

Qurani-kərimi oxuyarkən on ədəb lazımdır:

- 1- Dəstəmazlı və qibləyə qarşı [başını örtərək] hörmətlə oxumaq.
- 2- Ağır-ağır və mənasını düşünərək oxumaq. Mənasını bilməyən də ağır oxumalıdır.

3- Ağlayaraq oxumaq.

4- Hər ayənin haqqını vermək, yəni əzab ayələrini oxuyarkən qorxaraq, rəhmət ayələrini həvəslənərək, tənzih ayələrini təsbeh edərək oxumaq. Qurani-kərim oxumağa başlayarkən Əzüü Bəsmələ çəkmək lazımdır.

5- Özündə riya, yəni göstəriş həvəsi əmələ gələrsə və ya namaz qılana mane olursa, yavaş səslə oxumaq lazımdır.

6- Qurani-kərimi gözəl səslə və təcvid qaydalarına əsasən oxumaq. Hərfləri, kəlmələri pozaraq segah kimi oxumaq haramdır. Hərflər pozulmazsa, məkrüh olar. [Haləbidə deyilir ki, segah kimi Quran oxuyan imam arxasında qılınan namazın yenidən qılınması lazımdır].

7- Qurani-kərim Allahü təalanın kəlamıdır, sifətidir, kadimdir. Ağızdan çıxan hərflər atəş deməyə bənzəyər. Atəş demək asandır. Lakin atəşə heç kim dözə bilməz. Bu hərflərin mənaları da belədir. Bu hərflər başqa hərflərə bənzəməz. Bu hərflərin mənaları meydana çıxsə, yeddi qat yer və yeddi göy buna dayana bilməz. Allahu təala öz sözünün böyüklüyünü, gözəlliyini bu hərflərin içində gizləyərək insanlara göndərmişdir. Belə ki, heyvanlara söz deməklə onlara bir iş etdirilə bilinməz. Heyvan səslərinə bənzəyən bəzi səslər çıxararaq onlar idarə olunur. Məsələn, öküz alışıdığı bir səslə tarlanı şumlayır. Lakin etdiyi işin səbəbini və faydasını bilməz. Beləliklə, insanların çoxu da bu şəkildə Qurani-kərimdən yalnız səs eşidər və faydasını bilməzlər və Qurani-kərim hərf və səsdən başqa bir şey deyil deyə zənn edirlər. Onlar atəş bir neçə hərfdən başqa bir şey deyil deyə zənn edənlərə bənzəyirlər. Bu yazıqlar bilməz ki, kağız atəşə tab gətirə bilməz və yanar. Atəş hərfləri isə kağız üzərində durar və kağıza heç bir şey edə bilməz. Necə ki, hər insanın ruhu vardır və ruhu insan şəklinə bənzəməz, eləcə də bu hərflər də insan kimi şəkildir. Hərflərin mənaları isə insanın ruhu kimidir. İnsanın şərəfi, dəyəri ruhla olduğu kimi hərflərin şərəfi də mənaları ilədir.

8- Qurani-kərim oxumadan əvvəl bunu oxuyan Allahu təalanın böyüklüyünü düşünməlidir. Kimin sözü söylənilir, necə təhlükəli iş görülür deyə düşünməlidir. Qurani-kərimə toxunmaq üçün təmiz əl lazım olduğu kimi, onu oxumaq üçün də təmiz qəlb lazımdır. Bunun üçündür ki, İkrimə (radiyallahü anh) müşafı açanda özündən gedərdi. Allahu təalanın böyüklüyünü bilməyən Qurani-kərimin böyüklüyünü anlaya bilməz. Allahu təalanın bö-

yüklüyünü anlamaq üçün də Onun sifətlərini və yaratdıqlarını düşünmək lazımdır. Bütün məxluqatın sahibi, hakimi olan bir Zatın kəlamı olduğunu düşünərək oxumaq lazımdır.

9- Oxuyarkən başqa şeylər düşünməmək lazımdır. Bir şəxs bir bağda gəzərkən gördüklərini düşünməzsə, o bağı dolaşmış sayılmaz. Qurani-kərim də möminlərin qəlblərinin gəzdidiyi yerdir. Onu oxuyan ondakı əcaiblikləri və hikmətləri düşünməlidir.

10- Hər kəlməni oxuyarkən mənasını düşünmək və anlayana qədər təkrar etmək lazımdır. Zövq hiss etdikdə də təkrarlamaq lazımdır. Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) bir gecə səhərə qədər **“İntüəzzibhüm”** ayəsinin tamamını təkrar etmişdir. Qurani-kərimin mənasını anlamaq çox çətindir. Qurani-kərimin mənasını üç insan anlamaz:

1- Ərəb elmlərini bilməyən və zahiri təfsiri oxumayan.

2- Böyük bir günahı işləməyə davam edənlər və ya Əhli sünət alimlərinin (rahimə-hümullahü təala) iman və etiqadına uymayıb, qəlbi qaralmış olanlar.

3- Əhli sünət etiqadını zahir və görünüş mənasına görə qəbul edib, bundan başqa qəlbə gələn şeydən nifrət edən bu zahir mənadan irəli keçə bilməz.

[Qurani-kərimdəki ayələrin sayı 6200 ilə 6300 arasındadır. Xalq arasında 6666 deyə məşhurdur. Uzun ayələri bir neçə qısa ayəyə ayıranlar ayə sayının çox olduğunu bildirdilər].

“Kimyayı-səadət” kitabından tərcümə tamam oldu.

46- [Mikrofon və səs gücləndiricidən istifadə edərək Qurani-kərim, azan oxumaq caiz deyil. Belə oxunan azanı və Qurani-kərimi eşidənlər bunlara bənzəyən başqa səsi eşitmiş olurlar. Camaatla namaz qılarkən imam əfəndini və ya imamı görərk, yaxud səsini eşidərək qılanı görməyənlərin və ya imamın yaxud müəzzinin səsini eşitməyənlərin, yalnız mikrofonun, səs gücləndiricinin səsinə tabe olaraq qıldıqları namaz səhih olmaz. Çünki bunlardan eşidilən səs imamın, müəzzinin öz səsi deyil. Elektrik, maqnit hərəkəti ilə titrəyən metal lövhənin hasil etdiyi səsdir. İmam əfəndinin səsinə çox bənzəyirsə də və onun iradəsi ilə, səsi ilə hasil olursa da onun səsi deyildir. İbni Abidin (rahmətullahi aleyh) nikah bəhsində məhərrəm olan, yəni evlənməsi haram olan qadınları izah edərkən buyurur ki, “Şüşə arxasında və ya su içində olan bir şeyi görmək onun özünü

görmək deməkdir. Bir şeyin sudakı, aynadakı əksini görmək onun əslini görmək sayılmaz. Məsələn, bənzərini görmək sayılır. Bir şəxsin üzünə baxmamaq üçün and içən o şəxsin güzgüdəki və ya sudakı əksinə baxsa andı pozulmaz. Eynəklə bir şeyə baxan o baxdığı şeydən çıxıb, şüşədən keçərək şəxsin gözüne gələn şüa onun görməsinə səbəb olur". Bu izah açıq şəkildə sübut edir ki, mikrofondan, səs gücləndiricidən çıxan səs imam əfəndinin səsi deyil. Bu səsin bənzəridir. Bunu eşidənlər imam əfəndinin səsinə deyil, bu səsə bənzəyən başqa bir səs eşitməkdədirlər. İmamın, müəzzinin səsinə tabe olmayıb başqa səsə tabe olanın və imamdan başqasının oxuduğu Fatihəyə "amin" deyənin namazı səhih olmaz.]

47- Əgər imamlıq etmək istərsənsə, əvvəlcə [Əhli-sünnət alimlərinin (rahimə-hümullahü təala) bildirdiklərinə görə etiqadını düzəlt!] namazın fərzini, vacibini, sünnətini və ədəbini gözəl şəkildə öyrən! Bunları bildikdən sonra imamlıq et və Qurani-kərimi gözəl şəkildə oxu. İmamlıq edənin ağıllı və bülüğ çağında olması şərtidir. Əgər ev sahibi qonağa imamlıq et desə, o zaman edər. Namazı heç bir şeydən ötrü təxirə salmamalısan. Qarnın ac olub, yemək də hazır olduğu zaman yeməyini yedikdən sonra namazı qıl. Lakin namaz vaxtı keçirsə, əvvəlcə namazını qıl, ondan sonra yeməyini ye! Namaz qılacağı zaman Allahu təalanın hüzuruna çıxa biləcək bir şəkildə təmiz paltarını geyin və qollarını keçirmiş olaraq geyin.

Geyindiyyin pencək, palto və plaşın önünü düymələ. Qollarını, ayaqlarını və başını ört. Ehram içində namaz qılarkən baş örtülməz. Namazını üzərində yazı, hər hansı bir rəsm olmayan təmiz bir parça və ya tək rəng səccadə üzərində qılсан savabı daha çox olar. Namaz üçün istifadə ediləcək namazlıqların ən fəzilətli yerdən bitən bir məhsuldan emal edilmiş olanıdır. Ot üzərində qılmaq daha savabdır.

"**Haləbi**"də deyilir ki, başı açıq namaz qılmaq məkruhdur. Namazda başlıq düşərsə, az hərəkətlə dərhal başa qoyulmalıdır. Qolları dirsəklərə qədər və ya daha az çirməli olaraq namaza durmaq məkruhdur. Namazda çirmələrsə, namazı pozular. [Qısa qollu köynəklə namaza durmaq məkruhdur]. "**Dürr-ül-muxtar**"da namazın məkruhları sonunda deyilir ki, "namazı ayaqları təmiz məst və ayaqqabı ilə örtülü qılmaq, çılpaq ayaqla qılmaqdan qat-qat daha yaxşıdır. Hədisi-şərifdə örtülü ayaqla qılmaq əmr edildi".

[Ayaqqabı, məst kirlidirlərsə, ayaqları təmiz corabla örtmək sünnət olar. Namazın vacibini, sünnətini tərk etmək məkruhdur. Məkrüh olan namaz səhih olarsa da savabı olmaz. Məsciddə ayaqqabı və buna bənzərlərini arxada qoymağın məkrüh olduğu **“Bəriqa”**da və İbni Abidində namazın məkrühlarının və Həcdə şeytan daşlamağın sonlarında yazılıdır].

48- İcazəsiz imamlıq etmə! Əgər təklif etsələr et! Namazdan sonra dua oxunur. İmam və camaatın duada bir-birlərinə dua etmələri lazımdır. Duada ana-ataya dua etməyi unutmamaq lazımdır. Camaatla namaz qılarkən imam öndə durar. Sən mümkün qədər imamın arxasında durmağa səy göstər. Əgər imamın arxasında boş yer yoxdursa, sağında, yoxdursa, solunda durarsan. Birinci səfdə yer varkən ikinci səfdə durmaq olmaz, məkrühür. Öndəki səflərdə yer olub, arxa tərəflər doludursa, insanların üstündən basa-basa ön tərəfə keçmə. İnsanları narahat etmə. Səfdə düzgün bir şəkildə durmaq lazımdır. Səflərin düzgün olması namazın iqaməsindəndir. Səfdən ayrılıb irəli, geri və yanındakından ayrı durma. Çünki möminlərin bir-birilərinə məhəbbəti səflərdə düzgün və sıx olaraq durmağa bağlıdır.

49- İmamdan əvvəl rüku və səcdəyə getmə. İmamdan əvvəl heç bir rüknə getməyə çalışma. İmam oturaraq qılarsa, sən ayaq üstə qıl!

50- Namazlarını üzrsüz tərk etmə ki, münafıqlərdən olmayasan. Rəsuli-əkrəm (sallallahü təala aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Əgər qadınlarla südəmər körpələr olmasa, yerimə bir imam qoyub şəhəri gəzər, namaza gəlməyənlərin evlərinin yandırılmasını təmin edərdim”**.

Yenə Rəsulullah buyurdu ki: **“Namazlarınızı ixlasla qılın! Çünki yanınızda olan mələklər sizin əməl, namaz və ibadətini alıb, göylərə gedərkən müxtəlif mələklər bu ibadətləri görürlər:**

1-ci qat göydəki mələklər yalançıların ibadətlərini keçirməzlər.

2-ci qat göydəki mələklər namaz qılarkən dünya işi ilə qəlbə məşğul olanların namazını keçirməzlər.

3-cü qat göydəki mələklər bəyənlərin namazını keçirməzlər.

4-cü qat göydəki mələklər təkəbbürlü olanların, yəni özünü bəyənlərin namazını keçirməzlər.

5-ci qat göydəki mələklər həsəd edənlərin namazını keçirməzlər.

6-cı qat göydəki mələklər qəlbində şəfqət və mərhəməti olmayanın namazını keçirməzlər.

7-ci qat göydəki mələklər ehtiras və tamaahı olanların namazını keçirməyib geri döndərirlər". Bu məlumatları Həbibü-kibriya xəbər verdikləri zaman bütün Əshabı-kiram (radiyallahü təala anhum əcmain) ağladı.

Rəsuli-əkrəm (sallallahü aleyhi və səlləm) böyük əshabdan olan Muaz həzrətlərinə buyurdular ki: **"Ey Muaz! Ayıbları gizlə, heç kimin ayıbını üzünə vurma! Fərzlərdən başqa qıldığın namazları və ibadətləri heç kimə söyləmə! Dünya işini axirət işindən böyük görüb əvvəl görmə! Heç kimə xor baxma! Heç kimin könlünü qırma, hər kəslə xoş davran. Əgər bu şəkildə hərəkət etməzsən ələm verici əzaba düşər olarsan"**.

51- Gecənin ən qaranlıq zamanında, yəni səhər vaxtı ibadət et ki, sabah sıratdan keçərkən hər tərəfin aydınlıq olsun. [İbadətlərin ən qiymətli elmi kitabı oxumaq, öyrənmək və öyrətməkdir]. Gücün çatdığı qədər məscidlərə saleh imam və müəzzin gəlməsinə çalış! [Saleh, günah işləməyən, çalğı dinləməyən, xanımını, qızlarını haramlardan qoruyandır].

52- Məscidə girdikdə dünya kəlamı söyləmə! Rəsulullah buyurdular ki: **"Məsciddə dünya kəlamı söyləyənin ağzından pis bir qoxu çıxar. Mələklər deyərlər ki, ya Rəbb, bu qulun məsciddə dünya kəlamı söylədiyinə görə ağzından çıxan qoxu bizi narahat edir. Haqq təala həzrətləri buyurur ki, "İzzim, cəlalım haqqı üçün onlara yaxında böyük bəla verərəm"**".

[Əvvəlcə **"Təhıyyətül-məscid"** adlanan iki rükət namaz qılıb və ya başqa ibadət edib, sonra dünya kəlamı danışmaq caizdir].

Məscid təmizliyinə əlindən gəldiyi qədər kömək et! Çox böyük savaba qovuşarsan. Rəsul əleyhissəlam buyurdu ki: **"Bir ümmətim məscid təmizləsə, mənimlə bərabər dörd yüz döyüş, dörd yüz dəfə həcc etmiş kimi, mənimlə dörd yüz rükət namaz qılmış kimi, dörd yüz dəfə oruc tutmuş kimi və dörd yüz qul azad etmiş kimi Haqq təala həzrətləri o qula savab ehsan edər"**.

53- Allamə Əhməd Tahtavi (rahmətullahi aleyh) **"Mərak-ıl-fəlah"** haşiyəsində deyir ki, "İstisqa, yağış duası üçün səhraya çıxmaq deməkdir. Həmd edərək, istiğfar oxuyaraq dua edilir. Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) və Əshabı-kiram və islam alimləri

yağış duası etmişdilər. Dua edilən yerdə imam əvvəlcə yalnız və ya camaatla iki rükət namaz qılar və ya qılmayıb yerdə əsaya dayanıb bir xütbə oxuyar. Sonra qibləyə dönüb ovucları səmaya qarşı açıq olaraq çiyinləri səviyyəsinə qaldırıb ayaq üstə dua edər. Hazır olanlar arxasında oturaraq dinləyib amin deyərlər. Yalnız yağış duasında qollar çiyindən yuxarı qaldırılır. Bir şey istəmək üçün edilən dualarda ovucları səmaya qarşı açmaq sünnətdir. Hədisi-şərifdə, **“Qul əllərini qaldırıb dua etdikdə, Allahu təala onun duasını qəbul etməməkdən həya edər”** buyuruldu. Xəstəlik, qıtlıq və düşməndən qurtulmaq üçün edilən dualarda ovuc içləri yerə çevrilir. Qollarını qaldıra bilməyən sağ əlinin şəhadət barmağını uzadaraq işarət edər. Yağış duasında fasilə vermədən üç gün çıxmaq, köhnə, yamaqlı paltarlar geyinmək, çıxmadan əvvəl sədəqə vermək, üç gün oruc tutmaq, çox tövbə və istiğfar etmək, qul haqlarını ödəmək, heyvanları da çıxarıb balalarından ayrı saxlamaq, yaşlıları və uşaqları da çıxartmaq sünnətdir. Paltarları tərs çevirmək olmaz. Kafirlər gəlməməlidir, onların camaata qarışmaları məkrühdür”. Qadınlar kişilərdən uzaq, körpələr analarından ayrı olmalıdır.

54- Ramazanı-şərifin hər gecəsində iki rükət namaz qılmağı tərk etmə! Rəsulullah buyurdu ki: **“Hər kim Ramazanı-şərifin hər gecəsində iki rükət namaz qılarsa, hər rükətində səkkiz İxlası-şərif oxuyarsa, Haqq təala həzrətləri o qulun hər rükətində səkkiz yüz mələk xələf edər. Bu mələklər o qul üçün ibadət edərlər və savabı o qulun əməl dəftərinə yazılar. Dərəcəsi yüksələr, gələcək Ramazanı-şərifə qədər bu mələklər Cənnətdə bu qul üçün çəşidli dərəcələr hazırlayarlar”**. [Təravih namazının savabı bundan daha çoxdur. Qəza namazlarını qılmaq isə hamısından çox savabdır].

55- Rəsuli-əkrəm əfəndimiz buyururlar ki: **“Hər kim Ramazanı-şərif gecəsi səhər vaxtında qalxıb namaz qılmaqla məşğul olsa və ibadət etməyə niyyət etsə, kiramən katibin mələkləri deyərlər ki, Haqq təala həzrətləri sənə rəhmət etsin, ömrünü bərəkətli qılsın! Döşəyi də deyər ki, Haqq təala həzrətləri sənə ayağını sırat üzərində möhkəm etsin və salamatlıq ehsan etsin! Dəstəmaz alarkən su da deyər ki, Haqq təala həzrətləri sənə qəlbini təmiz etsin! Nəhayət bu qul namaz qılmağa başladıqda Haqq təala həzrətləri əzəməti-şanıyla buyurur ki: “Ey mənim qulum, nə istərsən istə! Diləyini yerinə gətirəcəyəm”**. [Gecələr

elmihal öyrənmək, qəza namazlarını qılıb bitirmək lazımdır, sonra da bu namaz qılınmalıdır].

56- Yağış yağdığı zamanlarda namaz qıl! Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Ya Əba Hüreyrə! Yağış yağarkən namaz qıl! Hər nə qədər yağış yağarsa, hər bir damlası qədər Haqq təala həzrətləri savab ehsan buyurur”**.

57- Bacardığın qədər müəzzin və ya imam ol! [Beləcə fasiq imam olmasına mane olarsan]. Arxanda namaz qılanların sayısı qədər savab alarsan. Namazdan sonra dua etdikdə yalnız özünə dua etmə! Ana-atana və bütün iman əhlinə dua et! Yoxsa xain olarsan. Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Ya Əba Hüreyrə! Nafilə namaz qılmağı tərək etmə və nafilə namazlarını evində qıl, göydəki ulduzlar kimi nurun artar”**. Namaz qılmağa durduğun zaman paltarınla oynama, çünki şeytanı sevindirmiş olarsan. Bu halından da mələklər üzülər. Dəstəmazın olmadığı halda üzərinə gün doğmasın!

58- İmam olsan, namazı uzatma! Çünki camaat içində yaşlı olduğu kimi xəstə də var.

59- Quşluq [Duha] namazını tərək etmə! Rəsuli-əkrəm buyurdu ki: **“Ya Əba Hüreyrə! Quşluq namazını tərək etmə! Cənnətin bir qapısı vardır ki, ona “Duha qapısı” deyərlər. Bu qapıdan ancaq quşluq namazı qılanlar girər”**. Hər kim quşluq namazını iki və ya dörd rükət qılarsa, zakirlər zümrəsinə yazılar. Altı və ya səkkiz rükət qılarsa, siddiqlər zümrəsinə yazılar. [Bu vaxtlarda qəza namazı qılan həm borcundan qurtular, həm də bu savablara qovuşar].

60- Özünü haramdan çox çəkindir! Rəsulullah buyurdu ki: **“Bir insanın üstündəki paltarında haramdan bir tel-sap olsa, o paltarla qılınan namaz və edilən dualar qəbul olmaz”**. Bir şəxsin vücudu haramla bəslənərsə, görəsən vəziyyəti necə olar? Bütün ibadətlərin əsası halal tikə qazanmaq, ailəsinə halal yedirməkdir. Halalı, haramı öyrənmək lazımdır.

61- Rəsuli-əkrəm buyurdu ki: **“Ey mənim ümməti-əshabım! Sizlər namaz qılarkən gözlərinizi yummayın və gəzərkən əllərinizi arxanıza tutub gəzməyin. Belə ki, bu hərəkət yəhudilərin etdiyi bir hərəkətdir və çox alçaq bir işdir”**.

62- Mömini-saleh olanların cənazələrində iştirak et ki, sənin cənazə namazında da iştirak etsinlər. Cənazə arxasında getməyə

çalış. Hər bir addımına savab yazılar. Hər kim bidət sahiblərinin, məzhəbsizlərin cənazələrinin arxasından getməzsə, Haqq təala o şəxsə qiyamət günü mərhəmət edəcəkdir.

Qeyd: Cənazəni çiyində daşımaq sünnətdir. Kafirlərin adəti üzrə daşımaq və ya cənazə gördükdə daşmayıb ayaqda durmaq haramdır və ölüyə əziyyət verir. Matəm nişanələri, çələng daşımaq və bunları qəbr üstünə qoymaq müsəlmanlıqda yoxdur.

63- Yuxarıdakı sətirlərdə nafilə, sünnət və məndub ibadətləri də topladım ki, bunlarla da əməl edərək çox savab qazanasan.

Qeyd: Fərzləri tərک edənlər, yəni tənbelliklə qılmayanlar, sünnətləri, nafilələri qılarkən qəza namazlarına da niyyət etməlidir. Fərz borcu olanların sünnət və nafilələri qəbul olmaz. Yəni, bunlara savab verilməz. Lakin qəza qılarkən o vaxtın sünnətini qılmağa da niyyət edilsə, o sünnətin savabı da verilir. İbni Nüceym (rahimə-hullahü təala) (926-970 Misirdə) buyurur ki, “Sünnət və nafilə namazlar qəza borcu olanı Cəhənnəmdən qurtarmaz”. Qəzaların miqdarını hesablayıb, sünnətlər yerinə də qəza namazı qılaraq Cəhənnəmdən qurtulmağa çalışmaq lazımdır. Sübhədən başqa namazların ilk sünnətlərini qılarkən bu namazların ilk qəzaya qalmış fərzləri və zöhrün son sünnəti yerinə sübhün fərzini və şamin sünnəti yerinə üç rükət fərzini və işanın son sünnəti yerinə üç rükət saləti-vitri qəza etməyə niyyət etmək lazımdır və çox mühümdür. Təravih namazını evdə yalnız qılaraq bir günlük qəzaları qılmağa niyyət etmək lazımdır. Fitnə çıxarmamaq üçün təravih camaatla qılmaq məcburiyyətində qalınarsa, yenə qəza namazı qılmaq lazımdır. İmam əfəndi iki rükətdə bir salam verərsə, sübh namazının fərzini, dörd rükətdə bir salam verərsə, digər fərzləri qəza etmək lazımdır.

AZAN BƏHSİ

64- Ey Oğul! Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: “Azan oxunarkən bu dua oxunsun: “**Və ənə əşhədü ən lə iləhə illəlləhü vahdəhü lə şərikələh və əşhədü ənnə Muhəmmədən əbdühü və rasulüh və raditü billəhi rabbən və bil isləmi dīnən və bi Muhəmmədin sallallahü aleyhi və səlləmə rasulən nəbiyyə**””. Dinimizə uyğun oxunan azanı-Muhəmmədinə eşidən zaman kəma-

lı-hörmətlə qulaq asıb azandan sonra bu duanı oxuyanın günahları nə qədər çox olarsa olsun yenə bağışlanar. Yenə buyurdular ki:

“Ey mənim ümmət və əshabım! Azan bitən kimi bu duanı da oxuyun: “Allahümmə rabbə həzihidda-vətittəmməti vəssalətil qaiməti əti Muhəmmədənil vəsilətə vəl fədilətə vəddərəcətərrafi-atə vəb-ashü məqamən mahmūdənilləzi vəaddəhu innikə lə tuxliful miad””. Bu duanı gözəl şəkildə oxuyana veriləcək savab böyükdür.

65- Dinimizə uyğun oxunan azana təzim və hörmət et! Azan yer üzündə söylənən sözlərin ən doğrusudur.

Həzrəti Aişə (radiyallahü anhä) [57-ci ildə Mədinədə 65 yaşında vəfat etdi] hər zaman azanı dinləyərdi. Soruşdular ki: “Ey möminlərin anası, nə üçün azan oxunarkən işini tərək edirsən?”. “Mən Rəsulullahdan (sallallahü aleyhi və səlləm) eşitdim, **“Azan oxunarkən iş görmək dində nöqsanlıqdır”** buyurdu. Onun üçün azan oxunarkən işimi tərək edirəm” dedi.

Əbu Həfəs Həddad (rahimə-hullahü təala) [264-cü ildə Nişapurda vəfat etdi] dəmirçiliklə məşğul olardı. Hər dəfə azanı eşitdikdə çəkici yuxarı qaldırılmışdırsa aşağı endirməz, əgər çəkic aşağıdadırsa yuxarı qaldırmazdı. Bir nəfərlə söhbət edərsə, dərhal sözünü kəsib, azanı dinləyərdi. Bir gün bu şəxs rəhmətlik oldu. Dostları cənazəsini apararkən müəzzin minarədən “Allahü əkbər” deyərək azan oxumağa başladı. Cənazəni aparana ayaqları getməz oldu. Çox cəhd edilərsə də cənazəni aparmaq mümkün olmadı. Nəhayət azan bitdikdən sonra cənazəni aparmaq mümkün oldu. Azanı-Muhammədiyəyə təzim və hörmət edənlər və onun hərflərini, kəlimələrini dəyişdirmədən, pozmadan və nəğmə kimi oxumadan minarəyə çıxıb, sünnetə uyğun oxuyanlar yüksək dərəcələrə vasil olacaqlar. İbni Abidin namaz bəhsinin əvvəlində deyir ki, “Oturaraq, nəğmə kimi oxuyaraq, məscidin içində vaxtından əvvəl [səs gücləndirici ilə] oxunan azan islam azanı deyil”. Bunlar sünnetə uyğun olaraq təkrar oxunmalıdır.

66- Bir hədisi-şərifdə, **“Hər kim azan-Muhammədi səsini eşitdiyi zaman müəzzinlə bərabər astadan oxusa, hər hərfinə min savab verilir, min günahı bağışlanar”** buyuruldu.

67- Azan-Muhammədi, yəni sünnetə uyğun oxunan azan böyük bir nemətdir. Təzim edilməsi lazım olan böyük lütfi-ilahidir. Azan İslam dininin əvvəlində yox idi. Əshabı-Qüzin (radiyallahü anhum əcmain) dedilər ki, ya Rəsulallah (sallallahü aleyhi və

səlləm). Namaz vaxtlarını bizə bildirmək üçün bir şey olsaydı. O gecə Əshabdan Bilal Həbəşi (radıyallahü təala anh) yuxusunda gördü ki, səmädan iki nəfər enib, dəstəmaz aldı. Biri azan oxudu və qamət gətirdi. O biri də imam oldu, namaz qıldılar. Ondan sonra da göylərə doğru yüksəlib getdilər. Bu yuxunu gəlib Rəsulullah (sallallahü təala aleyhi və səlləm) danışdı.

Rəsuli-əkrəm də Əshabı-kiram toplu şəkildə olduğu zaman bu yuxunu nəql etdilər və buyurdular ki, **“O gördüyün mələk nə dedi?” Bilal (radıyallahü təala anh) cavabında, “O mələk iki əlini qulağına qoyub, Allahü əkbər, Allahü əkbər, Allahü əkbər, Allahü əkbər, əşhədü ən lə iləhə illəllah, əşhədü ən lə iləhə illəllah, əşhədü ənnə Muhammədən rasülullah, əşhədü ənnə Muhammədən rasülullah, hayyəaləssaləh, hayyəaləssaləh, hayyəaləlfələh, hayyəaləlfələh, Allahü əkbər, Allahü əkbər, lə iləhə illəllah”** dedi. Həzrəti Ömər də (radıyallahü təala anh): “Mən də bu gecə yuxumda belə gördüm” dedi. Əshabdan bu yuxunu görüb, xəbər verənlər oldu. Rəsuli-əkrəm (sallallahü təala aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“O gördüyünüz qardaşım Cəbrayıldır. Namazın vaxtlarını öyrətdi. Digəri də Mikayıldır. İmam olub, namaz qıldılar”**.

Qeyd: Təzimin birinci dərəcəsi azanın şəklini və kəlimələrini dəyişdirməmək, onu pozmaqdadır. İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) [1198-1252 Şamdadır] buyurur ki, “Azan bəlli kəlimələri, bəlli şəkildə oxumaqdır”. Azanı çalğı çalarkən və ya çalğı alətləri ilə oxumaq da caiz deyildir.

Mikrofon və səs gücləndirici ilə azan oxumağın caiz olmadığı **“Səadəti-Əbədiyyə”** kitabında, təqanni bəhsində və **“Cənnət Yolu Elmihalı”**nda uzun bildirilmişdir. İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) namaz vaxtlarını izah edərkən deyir ki, “Namazın səhih olması üçün namaz vaxtının girmiş olduğunu yaxşı bilmək lazımdır. Vaxtın girdiyində şübhə edərək qılsa, sonra vaxt girdikdən sonra qılmış olduğu məlum olsa, qılmış olduğu namaz səhih olmaz. Vaxtın girdiyi adil bir müsəlmanın oxuduğu azanla məlum olur. Azanı oxuyan adil deyilsə, vaxtın girib-girmədiyini hər kəs özü araşdırar. Girdiyini çox zənn etsə, qılar. Din işlərində adil bir müsəlmanın sözünə inanılır. Məsələn, qibləni, bir şeyin təmiz və murdar olmasını, halal, haram olmasını xəbər verdikdə inanılır. Xəbər verən fasiqdirsə, yaxud adil, fasiq olduğu bəlli deyilsə, doğ-

ru söyləyib-söyləmədiyini hər kəs özü araşdırıb, zənn etdiyinə görə hərəkət edər. Çünki çox zənn etmək yaxşı bilmək deməkdir. Namaz vaxtının girdiyini xəbər vermək ibadətdir. Burada da namaz vaxtını bilən, ağıllı, bəluğ çağında adil bir kişinin azanına inanılır. Fasiq olan müəzzinin, imamın xəbər verməsinə inanmaq olmaz. Vaxtından əvvəl oxunan azan səhih olmaz. Böyük günah olar. Azan bəlli kəlimələri, bəlli şəkildə oxuyaraq namaz vaxtının girdiyini bildirməkdir. Hündür yerə çıxıb, oxumaq sünnətdir”.

Dördüncü cilddə şahidliyi qəbul edilməyənləri belə bildirir: “Korun, mürtədin, uşağın, yüksək səslə oxuyub, səsinə yad kişilərə eşitdirən qadınların, çox and içənin, dünya mənfəəti üçün məzhəb dəyişdirənin [məzhəbsizin], şərab içənin, digər spirtli içki içənin, əyləncə üçün çalğı çalanın, başqalarını əyləndirmək üçün çirkin mahnı oxuyanın və buna qulaq asanın, fisq, günah işlənən yerdə oturanın, övrət yeri açıq gəzənin, [arvadını, qızını, əmri altında olanları çılpaq gəzdirənin], nərd, kağız oynayanın, hər çeşid qumar oynayanın, namaz qılacaq vaxt qoymayan oyuna, işə aludə olanın, faiz yeməklə məşhur olanın, küçədə dəstəmaz pozanın, küçədə yeyərək gəzənin, müsəlmanı açıq şəkildə pisləyənin şahidlikləri qəbul olunmaz. Çünki bunlar adil deyildirlər”.

[Məzhəbsizlərin bir qismi əhli-sünnət olan müsəlmanları müşriklə deyərək pislədikləri üçün, digər bir qismi də Əshabı-kiramın (radıyallahü təala anhum əcmain) çoxunu, üç xəlifəni və həzrəti Aişəni (radıyallahü təala anha) açıq şəkildə pislədikləri üçün şahidlikləri qəbul olunmaz]. Açıq şəkildə bir günah işləyən və ya kiçik günah işləməyə davam edən adil olmaz. Bunların şahidliyi qəbul olunmaz. Günahı gizli olanın ədaləti getməz. 72 bidət firqəsinin birində olmaq böyük günahdır. **“Dürr-ül-muxtar”**ın Tahtavi haşiyəsində deyir ki, “72 bidət firqəsindən kafir olmayanlar əhli-qiblədir. Bu böyük günahları qəlblərində gizli olduğu üçün şəhadətləri qəbul olunur. Lakin bunlardan macin olanın, yəni yalnız etiqadını başqalarına yaymağa səy göstərənin şəhadəti qəbul olmaz”.

Bir böyük günahı bir dəfə işləyən və ya kiçik günahı işləməkdə davam edən bir müəzzinin oxuduğu azana güvənmək olmaz. Vəhhabilərin, Əshabı-kirama düşmən olanların, dində reformçuların, məzhəbsizlərin bildirmələri namaz vaxtlarının və Ramazanın başlanmasına dəlil olmaz.

Azanın, iqamənin və namaz təkbirlərinin mikrofon və səs gücləndirici ilə bildirilməsi də fiqh kitablarına uyğun deyil. Çünki bunlardan çıxan səs insan səsi deyildir. İnsan səsinə çox bənzəyən və insanın iradəsinə tabe olan başqa səslərdir. Elektrikin, maqnitin hasil etdiyi səsdir. İnsan səsi səs gücləndirici içində yox olur. Bunun yerinə enduksiya axımı və bundan maqnetik dalğalar, bundan da səs dalğaları hasil olur. İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) tilavət səcdəsini izah edərkən deyir ki, oxumağın səhih olması üçün oxuyanın oxuduğunu dərk etməsi, anlaması lazımdır. Bunun üçün dəlinin, yuxuda olanın, oxuduğunun nə olduğunu dərk edə bilməyən kiçik uşağın, quşun, əks-sədanın səsləri oxumaq deyildir. Oxumaq namaz qılmaq kimidir. [Yəni namaz qılması səhih olanın söylədiyinə oxumaq deyilir]. Səcdə ayəsini eşitdikdə səcdə etməsi lazım olan bir şəxs səcdə ayəsi oxusa, bunu eşidənlərin səcdə etmələri lazım olar. Yəni bundan başqa səslərə oxumaq deyilməz. Tahtavi (rahimə-hullahü təala) **“Mə-rak-ıl-fələh”** haşiyəsində deyir ki, “Quşun və əhliləşmiş meymunun söylədikləri şeylər və yüksək qübbələrdən və dağlardan əks edən səslər insan oxuması deyil. Oxumaq deyil, oxumağa bənzəyən səslərdir. Çünki bu səsləri çıxaranlarda dərk etmə yoxdur”. Buradan məlum olur ki, insan oxumasının əks-sədaları insanın iradəsinə tabe olduğu və insan səsinə tam bənzədiyi halda buna oxumaq deyilmir. Mikrofondan, səs gücləndiricidən çıxan Quran və azan səsləri də insanın iradəsi ilə söyləndiyi və söyləyənin səsinə tam bənzədiyi halda insan səsi deyildir. Bunlara Quran oxumaq və azan oxumaq deyilməz. Qurani-kərimi və azanı mikrofonla, səs gücləndirici ilə oxumaq sünnetin tərki edilməsinə səbəb olar və bidətdir.

Mikrofondan, səs gücləndiricidən çıxan səslər insanın güzgüdə görünən əksi kimidir. Güzgüdəki əks insana tam bənzədiyi halda və insanın iradəsi ilə hərəkət etdiyi halda insanın özü deyildir. Yad qadının əllərindən və üzündən başqa yerlərinə baxmaq haram olduğu halda, güzgüdəki görüntüsünə ehtirassız baxmaq haram deyil. İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) beşinci cilddə, “Nəzər və lamisə” fəslinin sonundakı açıqlamanın ikincisində deyir ki, “Bir insanın güzgüdəki, sudakı görüntüsü onun özü deyil, bənzəridir. Şüşənin arxasında və suyun içindəki insanın isə özü görünür. Bu-

nun üçün yad qadının güzgüdəki, sudakı görüntüsünə ehtirassız baxmaq harama deyil”. Şamdakı əhli-sünnət alimlərindən Suriya baş qazisi Əhməd Mehdi Xıdır (rahimə-hullahü təala) 1382-ci il tarixli [m. 1962] nəşri olan **“Fihristli İbni Abidin”** kitabının 127 və 284-cü səhifələrində, “Qadınların filmlərdə görünən şəkillərinə baxmağın hökmünü İbni Abidin bu yazısında görürük” demişdir. Mikrofondan, səs gücləndiricidən çıxan səs, oxuyan insan səsinin özü olmadığı kimi əksi də, görüntüsü də deyildir. Başqa və metalik bir səsdir. Bu səsləri eşidən şəxs imamı və azanı eşitmiş sayılmır. Bu səslərin özü deyil, bənzərini eşidir. Minarədən səs gücləndiricinin səsinə eşitdikdə, “azan oxunur” deməmək, “namaz vaxtı girdi” demək lazımdır. İmamın və ya camaatın hərəkətlərini görmədən yalnız bu səslərə tabe olaraq namaz qılınsa, imama tabe olmuş sayılmaz. İmamla qıldığı namazı səhih olmaz. Kar olan və olmaya-nın qulaqlıq taxaraq eşitməsi səs gücləndiricidən eşitməsi kimidir. Kar olanın zərurət olduğu üçün imamın səsinə qulaqlıqla eşidərək qıldığı namaz səhih olar. İmamın və ya camaatın hərəkətlərini görərək qıldığı üçün də namazı səhih olar. Namazı səs gücləndirici ilə qıldırmaq isə heç bir zaman zərurət deyildir. Qurani-kərimin və azanın bənzərinə də hörmət etmək lazımdır.

Fiqh və fətva kitablarının çoxunda, məsələn, **“Kadıhan”**-da deyilir ki, “Azan oxumaq sünnətdir. İslamın şüarlarından, əlamətlərindən olduğu üçün hər şəhərdə, hər məhəllədə oxunması lazımdır. Müəzzinin Qiblə cəhətini və namaz vaxtlarını bilməsi lazımdır. Çünki azanı başından sonuna qədər Qibləyə tərəf oxumaq sünnətdir. Azan namaz vaxtlarının və iftar zamanının başlandığını bildirmək üçün oxunur. Bu vaxtları bilməyən oxuması fitnə çıxmasına səbəb olar. Ağlı olmayan uşağın, sərxoşun, dəlinin, cənabət olanın, fasiqin və qadının azan oxumaları məkrühdür. Müəzzinin təkrar oxuması lazım olar. Oturaraq, dəstəməzsiz, şəhərdə heyvan üstündə oxumaq da məkrühdürsə də, bunların azanı təkrar oxunmaz. Azan minarədə və ya məscidin çölündə oxunur. Məscidin içində oxunmaz. Təlhin, yəni kəlmələri pozacaq şəkildə uzadaraq nəğmə kimi oxumaq məkrühdür. Ərəbcədən başqa dillə azan oxumaq olmaz”. **“Hindiyyə”**də deyilir ki, “Müəzzinin səsinə həddən artıq yüksəltməsi məkrühdür”. **“İbni Abidin”** (rahimə-hullahü təala) deyir ki, “Azanın uzaq-

lardan eşidilməsi üçün müəzzinin yüksək yerə çıxıb, oxuması sünətdir. Bir neçə müəzzinin bir azanı birlikdə oxumaları caizdir”. Alimlərin bu yazılarından məlum olur ki, səs gücləndirici ilə azan, qamət oxumaq və namaz qıldırmaq bidətdir, böyük günahdır. Hədisi-şərifdə, **“Bidət işləyənin heç bir ibadəti qəbul olmaz!”** buyuruldu. Səs gücləndiricinin səsi insanın səsinə çox bənzəsə də insan səsinin özü deyil. Maqnitin hərəkət etdirdiyi lövhələrdən hasil olan səsdir. Yüksək yerə çıxıb, ayaqda duran insanın səsi deyil. Səs gücləndiriciləri minarənin, damın sağına, soluna, arxa tərəfinə qoyaraq səsin qibləyə doğru çıxma bilməməsi də ayrıca günah olar. Səsin uzaqlara çatmasına və səs gücləndiricinin cırmaqlayan metalik səsinə də ehtiyac yoxdur. Çünki hər məhəllədə məscid tikmək vacibdir. Hər məhəllədə azan oxunaq, hər evdən məhəlləsinin azanı eşidiləcəkdir. Bundan başqa **“Azanı-Cavq”** caizdir. Bir neçə müəzzinin bir azanı birlikdə oxumasına **“Azanı-Cavq”** deyilir. Bir arada çıxan yanıqlı, həzin insan səsi uzaqlardan eşidilməkdə, qəlblərə və ruhlara təsir etməkdə, insanları vəcdə gətirməkdə, imanlarını təzələməkdədir. İbni Abidin” (rahimə-hullahü təala) namazın sünətləri başında deyir ki, “İmamın səsinə ehtiyacdən artıq yüksəltməsi məkrüh olduğu kimi müəzzin üçün də məkrühdür. İmamın səsi hər kəsə çatdığı halda təkbirləri müəzzinin də bildirməsinin məkrüh olduğunu və çirkin bidət olduğunu dörd məzhəb alimləri yekdilliklə bildirmişdirlər”. Bundan da məlum olur ki, imamın və müəzzinin səs gücləndiricidən istifadə etməsi tahrimən məkrüh, yəni haram və çirkin bidətdir. Bidət işləmək böyük günah olub, heç bir ibadətin qəbul olmamasına səbəbdir. [Bürünc qarışımından hazırlanan pulların rəngləri və şəkilləri qızıl pullara bənzədiyi və qızıl yerinə istifadə edildikləri halda bunlarla zəkat verilməz. Çünki zəkat vermək ibadətdir. Qızıl olaraq verilməsi lazımdır. Çünki ibadəti dəyişdirmək olmaz. İnsanın vəkili onun adına hər iş görür. Lakin onun namazlarını vəkili qıla bilməz. Çünki ibadətlər dəyişdirilə bilməz. Bir fasiq, yəni hər gün böyük günah işləyənin təmiz olaraq və ədəblə azan oxuması caiz deyil. Səs gücləndiricidən də fisq olan mahnıları, qadın səslərini yaymaqda istifadə edildiyi üçün bu fisq aləti ilə azan oxumaq caiz olmaz. Çünki ibadətləri dəyişdirmək olmaz. Çalğı alətini heç istifadə etməyib,

evində saxlamaq belə caiz deyil. Səs gücləndirici ilə azan oxumağın caiz olmadığı bu misallardan da aydın olur].

SƏFƏRDƏ NAMAZ

68- “**Məraq-ıl-fələh**” haşiyəsində deyilir ki, “Bir şəxs olduğu şəhərin və ya kəndin kənarındakı evlərdən və tarla, qəbiristan kimi “şəhər kənarı” adlanan yerlərdən uzaqlaşarkən, bu kənar yerlərdən ilin qısa günlərindən üç gün və ya daha çox uzaqda olan bir yerə getməyə niyyət edərək çıxdıqda səfəri [yolçu] olur. Bir gündə yeddi saat gedib, arada ardıcıl evlər olan kənddən də uzaqlaşmaq lazımdır. Arada şəhər kənarı kəndlərdən ayrılması şərt deyil. Bəzi alimlərə görə “**müddəti-səfər**” üç mərhələdir. Bir mərhələ altı fərsahdır. Bir fərsah üç mildir. Bir mil dörd min zradır. Bir zra hənəfidə iyirmi dörd, digər üç məzhəbdə iyirmi bir barmağın enində, yəni hənəfidə qırx səkkiz, digər üç məzhəbdə qırx iki santimetrdir. Buna görə bir mil hənəfidə 1920 metr, bir fərsah, yəni bir saatlıq yol 5,75 kilometr, bir mərhələ, yəni bir günlük yol 34,560 kilometrdir. Müddəti-səfər hənəfi məzhəbində 103,680 kilometrdir. Digər üç məzhəbdə müddəti-səfər on altı fərsah, 80 kilometrdir. Şəhərin kənarından müddəti-səfər uzaqlığındakı bir yerə getməyə niyyət edərək ayrılan səfəri olar. Səfəri getdiyi yerdə giriş və çıxış günlərindən başqa hənəfidə on beş gün, maliki və şafiidə dörd gün qalmağa niyyət edərsə və ya öz yaşadığı əraziyə girərsə, mükim olar. [Hənəfidə on beş gündən az qalmağa niyyət edərsə, burada olduğu günlər səfəri olar. On beş gündən əvvəl və ya sonra üç günlük uzaqlıqda olan bir yerə getmək üçün yola çıxarsa yolda və ikinci yerdə on beş gündən az qalarsa, burada da səfəri olar].

Səfəri olan dörd rükət fərz namazları iki rükət qılmalıdır, dörd rükət qılması günahdır.

Orucu qəzaya saxlaması, məst üzərinə üç gün məsh etməsi caiz olar. Cümə və bayram namazlarını qılması və qurban kəsməsi lazım olmaz. Qadının məhrəmsiz olaraq səfərə getməsi üç məzhəbdə də haramdır. Şafiidə məhrəmsiz olaraq iki qadınla fərz olan həccə getməsi caizdir. Dışinə görə şafii və ya maliki məzhəbini təqlid edən bir hənəfi getdiyi yerdə üç gündən artıq və on beş gündən az qalarsa, fərzləri dörd rükət qılar. Çün-

ki onun namazlarının şafii və ya maliki məzhəbinə görə səhih olması lazımdır. Şafii və maliki məzhəblərində səfərdə və ya səfəri olduğu yerdə əsri zöhr namazının və işanı şam namazının vaxtına çəkərək və ya zöhrü əsrin vaxtında və şamı işanın vaxtında təxir edərək cəm etmək, yəni birlikdə qılmaq caizdir. Yola çıxmadan namazı qısaltmaq və cəm etmək olmaz. Hənbəli məzhəbində işlərindən ayrılmaları mümkün olmayanların da namazlarını cəm etməsi cazidir.

RƏCƏBİ-ŞƏRİFİN FƏZİLƏTİ

69- Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Rəcəbi-şərifin bir gün əvvəlindən, bir gün ortasından və bir gün də sonundan oruc tutana Rəcəbi-şərifin hamısını tutmuş kimi Haqq təala həzrətləri lütfi-ehsan edər”**. Rəqəib gecəsi Rəcəb ayının ilk Cümə gecəsidir. Çox qiymətli bir gecədir, ancaq Rəsulullahın (sallallahü aleyhi və səlləm) atasının evləndiyi gecə deyil. Belə söyləmək yanlışdır. **“Tam Elmihal”** kitabının 355-ci səhifəsinə baxın!

*Mala, mülkə olma məğrur, demə varmı mən kimi,
Bir müxalif yel əsər, sovurar xırman kimi.*

ŞABANI-ŞƏRİFİN FƏZİLƏTİ

70- Şabani-şərifdə oruc tutmağın savabı çoxdur. Rəsuli-əkrəm (sallallahü təala aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Şabani-şərif mənim özümə məxsus bir aydır. Haqq təala həzrətləri Ərşi-alanın mələklərinə əzəməti-şanıyla buyurur ki, Ey mənim mələklərim. Gördünüzmü mənim qullarım sevgilimin ayına necə təzim və hörmət edirlər. İzzim, cəlahım haqqı üçün mən də qullarımı əfvi-məğfirətimə nail etdim”**. Digər bir hədisi-şərifdə buyurdu ki, **“Hər kim Şabani-şərifdə üç gün oruc tutarsa Haqq təala Cənnəti-alada ona bir yer hazırlayar”**. Bir hədisi-şərifdə, **“Şaban ayının on beşinci gecəsinə əhya edənləri Allahu təala əfv edər. Yalnız müşrikləri, cadu edənləri, valideyninə əziyyət edənləri, bidət əhlini, zina edənləri və şərab içməyə davam edənləri əfv etməz”** buyurdu. **Bu gecəyə “Bəraət gecəsi”** deyilir. Əvvəllər yalnız namaz qılarkən sərxoş olmaq haram idi. Bu hədisi-şərif bu zamanlarda söy-

lənmişdir. Sonra hər zaman içmək haram olduqda, **“Çoxu sərxoş edənin damcısını içmək də haramdır”** buyuraraq bir damcı da içki içənin tövbə etmədikcə əfv edilməyəcəyi məlum oldu.

RAMAZANI-ŞƏRİFİN FƏZİLƏTİ

71- Ramazanı-şərif ayında oruc tutduğun zaman bütün əzələrlə tut ki, orucun oruc olsun və orucun fəzilətinə və dərəcəsinə nail olasan. Həbib Kibriya (sallallahü aleyhi və səlləm) əfəndimiz buyurdular ki, **“Ey Əba Hüreyrə” Oruc tutduğun vaxt orucunu erkən aç!** [Yəni axşam olduğu məlum olduqda dərhal iftar et]. **Mənim ümmətimdən xeyirli o şəxsdir ki, axşam azanı oxunan kimi orucunu açar və səhur yeməyini gec yeyər. Çünki səhurda çox rəhmət və bərəkət vardır. Mənim ümmətim Ramazanı-şərifin orucunu gözəl və tam olaraq tutsa, Haqq təala həzrətlərinin bayram gecəsi verəcəyi əcri-məsubatı, ənam və ehsanı öz zati-pakindən başqa heç kim bilməz. Haqq təala həzrətləri əzəməti-şanıyla buyurur ki: “Oruc mənim rizam üçündür, verəcəyim əcri də Özüm bilərəm”**”. Bunun üçündür ki, kafirlər bütün ibadətlərlə bütə sitayiş etdilər, lakin orucla etmədilər. Ramazan orucu namaz qılmaqdan sonra bütün ibadətlərdən və başqa aylarda tutulan oruclardan daha çox fəzilətlidir.

[Oruc insanı xəstə etməz. Qüvvətləndirir və zehni açar. Din düşmənlərinin yalanlarına aldanmayın].

Qeyd: İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) **“Rədd-ül-muxtar”** kitabında buyurur ki: “Ramazan ayının əvvəlində göydə hilalı, yəni yeni ayı axtarmaq, ağıllı və bülüğ çağında olan hər müsəlmana vacibi-kifayədir. Fasiqin xəbərini qəbul edən qazi günaha girər. Sözü qazi tərəfindən rədd edilən şəxs yalnız özü oruc tutar. Qazi qəbul və elan etdikdə [hər məmləkətdə] bütün müsəlmanların o gün oruc tutması fərz olar. Fasiq otuz gün tutduqdan sonra bayram edə bilməz, hər kəslə birlikdə bir gün də əlavə tutar. Buludlu havada adil olan bir müsəlmanın xəbəri qəbul edilir. Buludsuz havada çox insanın xəbər verməsi lazımdır. Qazi və ya müsəlman vali olmayan yerlərdə adil bir müsəlmanın hilalı gördüm deməsi ilə bunu eşidənlərin oruc tutması lazım olar. Top və şamdan istifadə edənlər adil müsəlmandırlarsa, qazinin hökmünə əlamət olurlar. Ramazan

ayının təqvimlə, hesabla başlanması caiz deyil. Adil olsalar belə Ramazan ayının başlanması üçün bunların hesablarının qiyməti yoxdur. Onların Ramazan hilalının doğacağı günü əvvəlcədən xəbər verməsi ilə Ramazan orucu başlanmağa bilməz. Şafii alimlərindən İmamı Sübqi (rahimə-hüllahü təala) “Şabanın 30-cu gecəsi hilalı gördüyünü söyləyən olsa, hesabla hilalın bir gecə sonra doğacağını bildirirsə, burada hesaba güvənmək lazımdır. Çünki hesabla məlum olan qətidir. Doğmadan bir gecə əvvəl görülməsi mümkün deyil” deyir. Şəms-ül-əimmə Halvani (rahimə-hullahü təala) buyurur ki, “Ramazan ayının başlanması hilalın görülməsi ilə olar, hilalın doğması ilə başlanmaz. Hesab hilalın doğduğu gecəni bildirdiyi üçün Ramazanı-şərif ayının başlanması hesabla məlum ola bilməz. İki adil müsəlmanın, “hilalı gördük” deməsi ilə və ya qazinin hökm verməsi ilə bir yerdə Ramazan başladığı zaman dünyanın hər yerində oruca başlamaq lazım olar. Həcc, qurban və namaz vaxtları belə deyil. Bunların vaxtlarının bir yerdə məlum olması ilə başqa yerlərdə də belə olması lazım gəlməz”. Yəni İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) namazın şərtlərini bildirərkən qiblə təyində deyir ki, “Namaz vaxtlarını və qiblə cəhətini anlamaq üçün [adil müsəlmanların təsdiq etdikləri] təqvimlərə və astronomik hesablamalara inanmaq olar. Onların bildirdikləri dəqiq olmasa belə qüvvətli zənn hasil edər. [Lakin təqvimlərin vaxtları bilən saleh bir müsəlman tərəfindən hazırlanmış olduğunu bilmək lazımdır]. Burada qüvvətli zənn etmək yetərli isə də şübhə və ehtimal yetərli deyil. Ramazanın başladığını anlamaq üçün isə astronomik hesablamalara riayət etmək olmaz. Çünki Ramazanı-şərifin başlaması göydə hilalı görməklə olur. Hədisi-şərifdə **“Hilalı gördüyünüz zaman oruca başlayın!”** buyuruldu. Hilalın doğması görməklə deyil hesabla məlum olur. Hesabın bildirdiyi dəqiq və doğru olur. Lakin hilal doğduğu gecə görünmə biləcəyi kimi, o gecə görünməyib ikinci gecə görülə bilər. Ramazanın başlanması hilalın doğması ilə deyil, hilalın görülməsi ilə olacağı əmr olundu”. Təqvimlər hilalın görülməsini deyil, doğmasını bildirdikləri üçün Ramazan ayının başlanması təqvimlə bilinməz. Təqvimlə və ya adil olmayan insanların, yəni kafirlərin, məzhəbsizlərin, fasiqlərin sözləri ilə başlayan Ramazan aylarının ilk və son günlərinin Ramazan olub olmadığı şübhəlidir. Yəni Ramazan ayı həqiqi zamanından bir gün əvvəl

başlanmışsa, birinci günü tutulan oruc Şaban ayında tutulmuş olur. Bayram da bir gün əvvəl qeyd edilmiş olacağı üçün həqiqi Ramazan ayının son günü oruc tutulmamış, sonunda da bayram günü oruc tutulmuş olub, bu oruc səhih olmaz. Bu şəkildə başlanılan Ramazan ayı həqiqi Ramazan ayının başlanmasına uyğun da ola biləcəyi kimi Ramazan olub-olmaması şübhəli olmaqdadır. Bu şübhəli iki gündə Ramazan orucu tutmağın təhrimən məkrüh olduğu və müsəlman məmləkətində olub, ibadətləri bilməməyin üzr olmadığı İbni Abidində yazılıdır. Bunun üçün böyük islam alimi 14-cü əsrin mücəddidi Seyid Abdulhakim Əfəndi (rahimə-hullahü təala), “Belə yerlərdə olan müsəlmanların bayramdan sonra istədiyi zaman qəza niyyətilə iki gün oruc tutması lazımdır” buyurdu. Təqvimlərdə bildirilən gecədən əvvəlki gecədə “Hilalı gördük” demək yanlışdır. [Belə yanlış sözə tabe olaraq Ərəfətə çıxmış olanların həcləri səhih olmaz. Onlar hacı olmazlar].

Yə Hannən, yə Mənnən, yə Dəyyən, yə Burhan. Yə Zəl-fədlil vəl-ihsan. Nərcül-afvə vəl ğufrən. Vəc-alnə min utəqai şəhri-Raməzan, bi hurmətil Quran! (Ramazan duası)

TƏRAVİHİN FƏZİLƏTİ

72- Təravih namazı qılmağın fəzilətini əmirəl möminin həzrəti Əlidən (radiyallahü təala anı) soruşdular. Cavab olaraq buyurdu ki, Hər kim Ramazanı-şərifin birinci gecəsində təravih namazı qılarsa, Haqq təala o şəxsin bütün [tövbələrini qəbul edərək] günahlarını bağışlayar, ikinci gecəsi qılanın ana-atasının günahları əfv olar. Üçüncü gecə qılarsa, mələklər o qula deyirlər ki: “Sənə müjdələr olsun, Haqq təala həzrətləri sənə ibadətini qəbul etdi, istədiyin şərafə qovuşdun, günahlarını bağışladı”. Dördüncü gecə təravih namazını qıldıqda Qurani-kərimi xətm etmiş kimi ona savab verilir. Beşinci gecə qıldıqda Məscidi-əqsada, Məkkədə və Mədinədə qılmış kimi Haqq təala həzrətləri savab ehsan edər. Altıncı gecəsi qılarsa, Beyt-ül mamuru təvaf etmiş kimi, yeddinci gecəsi qılarsa, Fironla cihad etmiş kimi, səkkizinci gecəsi üçün həzrəti Davud əleyhissəlamla birlikdə ibadət etmiş kimi, onuncu gecəsi üçün dünya səlamət və səadəti ehsan edilir”.

Ramazanı-şərifin sonuna qədər olan bütün gecələrin beləcə ayrı-ayrı bir fəziləti, yüksək dərəcə və savabları var. Beləcə ədəb

və ərkanına riayət edərək orucu tam olaraq bütün əzaları ilə tutub, təravih namazlarını qılaraq və haramlardan çəkinərək otuzuncu gecəsini tamamladıqda, Haqq təala həzrətlərinin əmri ilə Ərşi-ala-nın altından bir carçı xitab edərək deyər ki: Hər gecə təravih qılan qullar Cəhənnəmdən qurtulmuş qullardır. Qorxduqları Cəhənnəmdən qurtulub, arzu etdikləri nemətə, Cənnət və cəməli-ilahiyə nail oldular. Haqq təala həzrətləri əzəməti-şanıyla buyurur ki, izzim və cəlalım haqqı üçün bu qullarımı əfvlə qarşıladım. Bundan sonra Haqq təala həzrətləri əmr edər, o qullara bir-bir bəraət yazılar. Bütün qadın və kişilərdən bu şərtlər daxilində ibadətini ifa edərək cənabı-Haqqın bu lütfünə nail olanlara Cəhənnəm əzabından qurtulub, Sıratı asanlıqla keçmək üçün əllərinə bir-bir bəraət verilər.

Odur ki, xülus və etiqad üzrə Ramazanı-şərif orucunu tutub, qəza namazlarını və sonra təravihləri əda edərək və haramlardan çəkinərək cənabı-haqqın rəhmətinə qovuşaq.

73- Qədr gecəsində qafil olma! Çünki Qədr gecəsinin hörməti min ay ibadət etməkdən xeyirlidir. Halbuki, bu min ay ibadət də gecələri nafilə ibadətlə, gündüzləri nafilə orucla keçmişdir.

74- Ramazanı-şərif orucunu təzim və təmkinlə tut. Hər kim Ramazanı-şərifə Allahu təala əmr etdiyi üçün və gözəl şəkildə tutsa, haramlardan çəkinsə, qəza namazlarını qılsa Haqq təala həzrətləri hər gün üçün min gün nafilə oruc tutmuş kimi savab ehsan edər və o şəxsə Cəhənnəm arasına bir çox pərdələr qoyar. [Namaz qılmayanlar da oruc tutmalıdır. Onlar oruc tutmamağın günahından qurtular. Bu günah çox böyükdür].

75- Zilhiccə ayının da fəziləti çox böyükdür. Rəvayət edildiyinə görə, həzrəti Adəmin tövbəsi Məhərrəm və ya Zilhiccə ayında qəbul edilmişdir. İbni Abbasın (radıyallahü anhüma) rəvayət etdiyi bir hədisə görə, Zilhiccənin onuna qədər olan günlərinin Ramazan-şərifin günləri kimi ayrı-ayrı fəzilət və dəyərləri bildirilmiş və onuncu gün üçün də bu şəkildə bəyan buyurulmuşdur: **“Zilhiccənin onuncu günü Qurban bayramı günüdür. Hər kim o gün bayram namazından gəlib, qurbanını boğazlayana qədər heç bir şey yeməyib qurbanın böyrəklərini yesə və iki rükət namaz qılarsa, o şəxsin qurbanının qanı yerə düşmədən özünün, valideynlərinin, ailəsinin və qohumlarının günahları savaba çevrilər”**.

Qurban, Zilhiccə ayının onuncu günü bayram namazından sonra başlayıb, on ikinci günü günəş batana qədər davam edən üç gün və aralarındakı iki gecədə kəsilən dəvə, inək, qoyun və ya keçidir. Yuxarıda bildirilən üç gündən əvvəl və ya sonra kəsilən heyvan qurban olmaz. Bir dəvəni və inəyi yeddi şəxsə qədər bir neçə adam ortaqla qəsb edə bilər. Qadın da öz qurbanını və vəkil olaraq başqasının qurbanını qəsb edə bilər. Qurbanı bayramdan əvvəl almaq caizdir. Satın alarkən, “Bayram üçün və ya etdiyim nəzir üçün qurban satın almağa” niyyət etməsi lazımdır. Bu iki niyyətdən hansını niyyət edərsə, o qurban kəsilmiş sayılır.

Satın alınan qurbanı diri olaraq və ya satın almayıb, pulunu yoxsullara, yardım cəmiyyətlərinə vermək caiz deyil. Bu şəkildə verən qurban kəsilmiş sayılmaz, sədəqə vermiş olar. Bu sədəqənin savabı onu qurban kəsməmək əzabından qurtara bilməz.

Hər kim qurbanından, fərdi ehtiyaclarından artıq nisab miqdarı malı olmayan və namazlarını qılan yoxsula versə, qiyamət günü verdiyinin çox misli ilə ikram və ehsan ediləcəkdir. İslam əxlaqı kitabının qırx yeddinci səhifəsinə baxın!

Hər kim Zilhiccəyi-şərifin son günü və Məhərrəmin birinci günü oruc tutarsa, o ilin tamamını oruc tutmuş kimi fəzilətə məzhər olar. Hər kim Zilhiccənin on günü içində yoxsullara yardım etsə, Peyğəmbərlərə (aleyhimüsaləvətü vəttəslimat) təzim etmiş sayılır. Bu on gün içində hər kim bir xəstə ziyarət etsə, Haqq təala həzrətlərinin dostları olan qulların xətrini soruşmuş və ziyarət etmiş kimi olar. Bu on gün içində edilən hər ibadət sair günlərdə ifa edilən ibadətlərdən çox daha üstün və lap çox savaba vəsilə olar.

Bu on gün içində din elmi məclisində iştirak edən şəxs Peyğəmbərlər (aleyhimüsaləvətü vəttəslimat) yığıncağında iştirak etmiş kimi olar. [Din elmini öyrənmək qadın, kişi hər kəsə fərzdür. Uşaqlara öyrətmək birinci vəzifədir].

76- Digər aylarda da oruc tutmağı özünə adət et! Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdular ki, **“Hər kim hər ayın Cümə axşamı və Bazar ertəsi günləri oruc tutsa, Haqq təala həzrətləri o qula yeddi yüz il oruc tutmuş kimi savab əta edər”**.

77- Əyyamı-beyd günlərində gücün çatarsa oruc tut. [Əyyamı-beyd ərəbi ayların 13, 14, 15-ci günləridir]. Əshabı-kiram (rıdvanullahi təala aleyhim əcmain) hər ayda oruc tutardı. Həzrəti Əli

(kərrəmallahü vəchəh) rəvayət etdi ki, bir gün Rəsulullahın (sallallahü aleyhi və səlləm) yanına getdim, buyurdular ki, **“Ey Əli! Cəbrayıl əleyhissəlam gəlib mənə dedi ki, Ey Rəsulallah (sallallahü aleyhi və səlləm)! Hər ayda oruc tut! Mən dedim ki, Ey Cəbrayıl qardaşım, hansı günlərdə tutum? Cəbrayıl əleyhissəlam cavabında buyurdular ki: Hər kim beyd günü oruc tutsa, Haqq təala həzrətləri o tutduğu orucun birinci gününə on il, ikinci gününə otuz il, üçüncü gününə yüz il oruc tutmuş kimi savab lütf edər”**. [Sadalamaqda olduğumuz ibadətlərə müqabil vəd edilən bu saysız əclər bu ibadətlərin qüdsiyyətlərinə və şərəflərinə inanaraq təzim və etiqadla yerinə yetirənlərə veriləcək. Çox bəsit görülən bu ibadətlər həddi-zatında cənabı-Haqqın əmrlərini ifa və bu vəsilə ilə cənabı Haqqa yaxınlaşmaq və Ona həqiqi qul olmaq şərəfinə əsaslandığından böyük bir qiymət daşıyırlar. İnsanların bir ibadətinə müqabil birə on, birə yeddi yüz, birə sonsuz əcr veriləcəyi Qurani-kərimdə sabitdir].

Həzrəti Əli soruşdu, Ey Rəsulallah (sallallahü aleyhi və səlləm)! Bu günlərə niyə Əyyamı-beyd dedilər? Cavabında buyurdular ki: “Həzrəti Adəm Cənnətdən çıxdıqları zaman vücudu birdən birə qaraldı. Həzrəti Cəbrayıl gələrək Adəm əleyhissəlama dedi ki, Ey Adəm! Vücudunun əvvəlki kimi bəyaz olmasını istəyirsənsə, hər ayın 13,14 və 15-ci günlərində oruc tut. Həzrəti Adəm bu tövsiyəni yerinə yetirməklə vücudu tam olaraq əvvəlki kimi bəyaz olmuşdu”. Bu üç günə **“Əyyamı-beyd”** deyildi.

78- Gücün, qüvvətin yerində ikən oruc tut! Çünki qiyamət günü oruc gözəl bir surət alaraq Haqq təalanın xitabına məzhər olacaq və Haqq təala həzrətləri oruca deyəcək ki, ey oruc, sən məmnun olduğun şəxsləri alaraq Cənnətə gir! Daha sonra Haqq təala soruşacaq, ey oruc, məndən başqa nə arzun varsa istə. Oruc da razı olduğu şəxsləri üçün müxtəlif şərəf və üstünlükləri Haqq təaladan istəyib, aldıqdan sonra oruc tutanlar qiyamət günü yüksək bir şərəfə nail olacaqlar. Bu meydanda oruc tutanlar bir çox Cəhənnəm əhli müsəlmana şəfaət etmə imkanına da qovuşacaqlar. Bütün bunların üstündə olaraq oruc tutanlar Peyğəmbərimizə (sallallahü təala aleyhi və səlləm) qonşu və cənabı Haqqın cəmalını görməyə də nail olacaqlar.

79- Aşurə günlərində də oruc tut! Məhərrəmin doqquzuncu, onuncu və on birinci günləri oruc tutmaq da çox fəzilətlidir. Məhər-

rəmin yalnız onuncu günü oruc tutmaq olmaz. Belə ki, yalnız bu gün oruc tutmağı Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) qadağan etmişdir. Çünki yəhudilər o günə hörmət edirlər. Yəhudilərə bənzəməmək üçün yalnız onuncu günü tutmayıb, doqquzuncu, onuncu və on birinci günlərini birlikdə tutmaq lazımdır.

Qeyd: Görünür ki, ibadətləri yəhudilərin və xristianların ibadətlərinə bənzətmək lazımdır. O halda ibadətlərimizi, məscidlərimizi və azanlarımızı Peyğəmbər (sallallahü aleyhi və səlləm) əfəndimizdən, xalis və təmiz müsəlman olan əcdadımızdan gördüyümüz kimi mühafizə etməyə çalışmalıyıq və bunlarda zərrə bir dəyişikliyə və din düşmənlərinin yeniləşdirmə, asanlaşdırma və gözəlləşdirmə adları altında etdikləri təhrifata və dində reform etməyə əsla göz yummamalı və aldanmamalıyıq. Dostu, düşməni tanımalıyıq.

Hər kim bu kimi qiymətli günlərə hörmətən bir yetimin başını oxşasa, Haqq təala həzrətləri o yetimin başındakı tük qədər o şəxsə nemət lütf edər. O günlərdə bir kasıba yemək versə, bütün müsəlmanlara yemək vermiş kimi ehsan və savaba məzhər olar. Bir insan öldükdə və ya xanımını boşadıqda, oğlu yeddi yaşına, qızı doqquz yaşına qədər “Hidənə”, yəni tərbiyə haqqı analarına aid olar. Anaları ölərsə və ya evlənersə, onun qadın qohumlarına aid olar. Nəfəqələri daim atalarının üzərində olar. “Fəyziyyə” Şeyxül-islam Feyzullah əfəndinin fətfəlarıdır. 1115-ci ildə Ədirnədə şəhid edildi.

Qeyd: Aşurə günü onuncu gün deməkdir. Bu gün ibadət olaraq yalnız məşhur aşurə şirniyyatı bişirmək və paylamaq günahdır. O gün yas saxlamaq da günahdır.

80- Bir neçə şey orucu pozar. Rəsuli-əkrəm (sallallahü aleyhi və səlləm) əfəndimiz buyurdu ki: **“Qeybət etmək, nəmimə, yəni söz daşımaq, yalandan and içmək, naməhrəmə ehtirasla baxmaq kimi şeylər [nafilə] orucu pozar”** [Fərz orucun da savabını aparar]. Qeybət, həm Allahu təalanın və həm də insanların haqqı baxımından çox böyük məsuliyyəti olan xəta və böyük bir günahdır. Qeybət edənlərin dili qiyamət günü dəhşətli bir şəkllə düşərək məxluqat arasında rəzil və rusvay olacaqdır. Qeybət, Qurani-kərimdə açıq şəkildə qadağan edilməkdə və ölmüş qardaşının ətini yemək kimidir, deyilməkdədir.

Qeyd: İmam Qəzali (rahmətullahi aleyh) **“Kimyayı-səadət”** kitabında oruc bəhsində buyurur ki: Üç cür oruc vardır: Birincisi,

avamın, yəni ictihad dərəcəsinə yüksəlməyənlərin orucudur. Dövrümüzdə bütün xocaların, imamların, hafizlərin, müftilərin, vaizlərin və bütün müsəlmanların orucları bu birinci dərəcədədir. Onların orucları vücuda bir şey daxil olmaqla, yəni qida və ya dərman qəbul etməklə və cinsi münasibətlə pozulur. İynə vurduqda hənəfidə və şafiidə pozulur. Cahillərin fətvalarına aldanmamaq lazımdır.

İkinci dərəcə, havasın, yəni müctəhidlərin orucudur. Bunların orucu hər hansı bir əzanın günah işləməsiylə pozulur. Məsələn; qeybət, yalan, söz gəzdirmək, naməhrəmə baxmaqla pozulur. Bəzi alimlər bu şeylərin də avamın orucunu pozacağını bildirmişsə də Hənəfi məzhəbində bunlar avam üçün yalnız məkruhdur. İmamı azam Əbu Hənifə (rahmətullahi aleyh) [80-ci ildə təvəllüd və 150-ci ildə vəfat etdi. Bağdaddadır] yuxarıdakı hədisi-şərifdən, “Orucun savabını yox edər” mənasını almışdır. Yəni bunlar orucun səhəhətini deyil, kəmalını aparar. Üçüncü dərəcə də Əhassülhavas orucudur ki, bunların orucu Allahu təaladan başqa hər hansı bir şeyin qəlbə girməsiylə pozulur.

81- Məlumun olsun ki, Haqq təala hər şeydən əvvəl ağılı yaradıb, ona elm, zəka, saflıq, doğruluq, səxavət, təvəkkül, qorxu, ümid xüsusiyyətləri vermişdir. Beləliklə, bu ağıla müşərrəf olan şəxslər, yaradılışlarındakı məqsədi, yəni cənabı Haqqın üluhiyyət və vahdaniyyətini təsdiq edərək Onun rızasına qovuşurlar. Ən-Naziat surəsi, qırxıncı ayəti-kəriməsində məalən, **“Cənabı Haqqın hüzurundan qorxub, nəfsini [dinə zidd] nəfsani arzularından çəkindirən şəxslərin gedəcəkləri yer mütləq şəkildə Cənnətdir”** buyuruldu.

Cənabı-Haqq ağıldan sonra nəfsi yaratmışdır. Buna cəhl, şəhvət, tamahkarlıq, yalan, hərislik, qəzəb, zülm, murdarlıq, fəsadlıq və şirk kimi alçaq duyğular vermişdir.

Bundan əvvəlki iki ayəti-kərimədə məalən, **“Hər kim mənim əmrimə riayət etməyib, nəfsinə tabe olarsa, gedəcəyi yer Cəhənnəmdir»** və **“Zülm edib, yalnız dünya həyatını seçən şəxsin gedəcəyi yer Cəhənnəmdir»** buyurulmuşdur. Bu hala görə hər kəsin ağılı ilə məsləhətləşib, iş görməsi lazımdır. Əgər ağılı ilə məsləhətləşmədən iş görərsə, nəfsinə tabe olmuş olar və nəhayət gedəcəyi əbədi məskən Cəhənnəm olar. Ağılı əldən verməyib, nəfs və şəhvəti tərək etmək lazımdır. Çünki nəfs və şəhvət insanlar

üçün ən böyük düşməndir. Ağılları inkişaf edib, tam düşüncəsi olanlar Allahu təalaya iman edir. Ağılla hərəkət etməyib, nəfsinə tabe olanlar hər zaman dəlalətdədir və cənabı-Haqqa gedən yolu heç bir zaman tapmazlar.

Ağlı olub, düşünməyən və gözü olub, Haqqı görməyənlər və qulağı olub, həqiqəti eşitməyənlər üçün cənabı-Haqq Qurani-kərimin Araf surəsi, 179-cu ayəsində məələ, **“Onlar ancaq dörd ayaqlı heyvanlar kimidir, bəlkə də heyvanlardan daha pisdır”** buyurmaqdadır. Müsəlman övladı olub, daima nəfsinin arzusunun arxasınca gedənlər belədir. Onların yalnız adı müsəlmandır.

İMAN BƏHSİ

82- Ey Oğul! İman, qəlblə inanmaq deməkdir. Cəbrayıl əley-hissəlam ağılı, həyanı və imanını Adəm əley-hissəlama gətirdi. Və dedi ki, “Ey Adəm! Allahu təala həzrətləri salam söyləyir, sənə gətirdiyim bu üç hədiyyənin birini qəbul etsin, dedi”. Adəm əley-hissəlam ağılı qəbul etdi və Cəbrayıl əlehissəlam imanla həyaya, “siz gedin” dedikdə, iman dedi ki, “Allahu təala həzrətləri mənə əmr edib dedi ki, ağılı hardadırsa, sən də orada ol!”. Ondan sonra həya da eyni şəkildə, Allahu təala tərəfindən əmr olunduğunu bəyan edərək hər ikisi ağılla birlikdə Adəm əley-hissəlamda qaldılar.

Belə ki, Allahu təala kimə ağılı verərsə, həya ilə iman da onunla birlikdədir. Ağılı olmayanın nə həyası və nə də imanını olmaz.

Bir gün Həsəni-Bəsriyə (rahimə-hullahü təala) bir qadın gələrək soruşar: “Ey İmam! Din təmizliyi nədir? Din cövhəri nədir? Din xəzinəsi nədir?”

Həsəni Bəsri (rahmətullahi aleyh) cavabında, “Siz söyləyin, biz dinləyək” dedi. Qadın, “Din təmizliyi dəstəmaz almaqdır, din cövhəri Allahu təaladan qorxmaq və həya etməkdir. Din qüvvəsi isə namazdır. Çünki Haqq təala həzrətləri həya edən qulunu mədh etmişdir. Din xəzinəsi elmdir. Çünki hər kimin dəstəmazı olmazsa, dini təmiz olmaz. Hər kimin həyası olmazsa və Allahu təalanın qorxusu olmazsa, onda dinin cövhəri olmaz. Hər kimin elmi olmazsa, dinin xəzinəsi olmaz” dedi.

Həsəni-Bəsri (rahimə-hullahü təala) bu qadının sözünə heyran olaraq haqq söylədiyini təsdiq etdi.

İmanı beş şəkildə təmsil edirlər: İman beş mərtəbəli qalaya bənzəyir. Birinci mərtəbə qızıldan, ikinci mərtəbə gümüşdən, üçüncü mərtəbə dəmirdən, dördüncü mərtəbə tuncdan və beşinci mərtəbə misdəndir.

Mis dediyimiz mərtəbə ədəbdir. Bir şəxsin ədəbi olmazsa, hər bir halda o mərtəbədən şeytan keçər. Əgər ədəbi olub, şeytanı o mərtəbədən keçirməzsə, o şəxsin imanı qurtular.

Dəmir dediyimiz sünnətdir. Tunc təbəqəsi dediyimiz fərzdır. Gümüş təbəqəsi dediyimiz ixlasdır. Qızıl təbəqəsi dediyimiz Allahı təala həzrətlərinə yaxınlıqdır. Hər kimin ədəbi varsa, sünnətə yol tapar, ixlası varsa, Allahu təalanın sevgisinə qovuşmağa yol tapmış olar.

Bir şəxs ədəbə riayət etməzsə, yəni ədəbi olmazsa, sünnətə yol tapa bilməz. Sünnəti əldən buraxan fərzə yol tapa bilməz. Fərzi əldən buraxan ixlasa yol tapmaz.

Hər kim verdiyini Allahu təala həzrətlərinin rızası üçün verərsə və sevdliyini də Allah üçün seversə və düşmənlüyünü də Allah üçün edərsə, o şəxsin imanı tam olar. Əxlaqı gözəl olanın da imanı kamil olar. İmanın əlaməti kafirləri kafir olduqları üçün sevməməkdir. [İmanı olan şəxs islam düşmənlərini, kommunistləri, masonları, bidət sahiblərini sevməz].

Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) əfəndimiz buyururlar ki, **“Sizlərdən iman cəhətdən mükəmməl olanınız, əxlaqı gözəl olub, insanlara yaxşılıq edənlərdir”**. Çünki, Haqq təala həzrətləri Qurani-kərimdə buyurur ki: **“Şübhəsiz, sən yüksək bir əxlaq üzərindəsən”**. Yəni, Allahu təala həzrətləri Həbibinin (sallallahü aleyhi və səlləm) əxlaqını mədh etmişdir.

Bir insanın əxlaqı gözəl olsa, Rəsulullahın (sallallahü təala aleyhi və səlləm) əxlaqı ilə əxlaqlanmış olar və Onun yolunu tutmuş olar. Qorxduğundan qurtulub, istək və arzularına qovuşar və həqiqi mömin olmuş olar. Bir şəxsin ağına dinə zidd bir şey gəlsə, onun haram olduğunu bilməsi də imandandır. Əshabı-kiram (radiyallahü təala anhum əcmain) soruşdu: **“Ey Rəsulallah! Qəlbimizə pis şeylər gəlsə, nə edək?”** Buyurdu ki: **“Qəlbə yaxşı şey də gələr, pis də gələr. Pis şeylərin pis olduğunu bilmək və anlamaq da imandandır”**.

83- **Əgər imanın kamil olmasını istəyirsənsə, özünü müsəlmanlardan üstün görmə!** Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm)

ləm) buyurdular ki: **“Bir insan imanının kəmalını istəyirsə, özünə insaf versin [yəni, təvazö ilə hərəkət etsin] və kasıb olduğu halda sədəqə versin! Bu iki əxlaq imamı kamil dərəcəsinə yüksəldir”**.

84- Spirtli içkilər haramdır. Şərabla iman bir yerdə qalmaz. Həzrəti Osman (radiyallahü anh) buyurdu ki, “Allahu təalaya and olsun ki, hamrı əlinə alıb içərkən, iman o hamra deyər ki, ey lənətlənmiş, dur! Mən çıxım ondan sonra sən gir”. İnsandan iman çıxmadan şərab girməz. Əgər sidqlə tövbəyi-nasuh edərsə, iman yenə qəlbə geri gələr.

85- Əhli-sünnət alimləri (rahimə-hünullahü təala) bildirir ki, böyük günah işləmək küfr deyil. Böyük günah işləmək imanı yox etməz. Hədəsi-şərif günah olduğuna inanmayanın və ya günahı pis bilməyəninin imanının gedəcəyini xəbər verir. Yaxud böyük günaha davam edən tövbə etməzsə, son nəfəsində imanı gedər dedilər.

86- İmanının zəif olmamasını istəyirsənsə, yəni daima özündə qalıb, onunla birlikdə Allahu təalanın hüzuruna çıxmaq istəyirsənsə, bu duanı gündə qırx dəfə oxu: **“Yə hayyü yə qayyum yə zəlcəllü vəl ikram, yə lə iləhə illə əntə”**.

Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdular ki: **“Dörd şey imanı aparar: 1-ci və 2-ci, bildiyi ilə əməl etməyib, bilmədiyini əməl etmək. 3-cü və 4-cü, bilmədiyini öyrənməyə utanıb, öyrənənə də mane olmaq”**. [Dinini, elmihalını öyrənməyəninin imanı sağlam qalmaz. Belə cahil qalanlar masonların, kommunistlərin və dində reformçuların yalanlarına aldanaraq imanını əldən verər].

***Müsəlmanam, gecə-gündüz tapındığım dərğah bir,
bir dəqiqə təvhiddən ayrılmadım, Allah bir!***

[Osmanlı dövləti alimlərindən Qadı-zadə Əhməd ibn Muhamməd Əmin əfəndi (rahimə-hullahü təala) imanın altı şərtini bildirən **“Aməntü billahi...”**ni türkcə şərh etmiş, beləcə iki yüz əlli səhifəlik bir kitab meydana gəlmişdir. Bu kitaba **“Fəraiddül-fəvaid”** ismini vermişdir. Böyük övliya, dərin alim, Seyid Abdülhakim Əfəndi (rahimə-hullahü təala) bu kitabın və digər əsəri olan **“Birgivi vəsiyyətnaməsi şərhini”**nin çox qiymətli olduğunu söyləyər, gənclərə tövsiyə edərdi. Qadı-zadə Əhməd əfəndi 1197-ci [miladi 1783] ildə İstanbulda vəfat etdi. Bu kita-

bında deyir ki, Allahu təalanın **“Sifəti-zatiyyə”**si altıdır. Bunlara **“Sifəti-vücutiyyə”** və **“Üluhiyyət sifətləri”** də deyilir. Bu sifətlər, **Vücut** (var olmaq), **“Qıdəm”** (varlığının əvvəli, başlanğıcı olmamaq), **Vahdaniyyət** (naziri və şəriki olmamaq), **Qiyamı-bi nəfsihi** (məkana möhtac olmamaq. Maddə, məkan yox ikən O vardı), **Muxaləfətün ilhavadis** (məxluqlara, heç bir şeyə bənzəməməkdir). Allahu təalanın **“Sifəti-sübutiyyə”**si səkkizdir. Bunlara **“Sifəti-həqiqiyyə”** də deyilir. Bu sifətlər, **“Həyat”** (diri olmaqdır), **“Elm** (bilici olmaqdır), **Səm** (eşidən olmaqdır), **Basar** (görən olmaqdır), **Qüdrət** (güclü olmaqdır), **İradət** (diləyən olmaqdır), **Kəlam** (söyləyən olmaqdır), **Təkvin** (yaradan olmaqdır). Adəti-ilahiyyəsi belədir ki, hər şeyi bir səbəblə yaradar. Lakin səbəblərin, vasitələrin Onun yaratmasına heç təsirləri yoxdur. Vasitəsiz malikdir, Ondan başqa yaradan yoxdur. Bütün məxluqları yoxdan var etdi. İnsanların və heyvanların hərəkətlərini, sükunətlərini, düşüncələrini, xəstəliklərini, şəfalarını, xeyirlərini, şərlərini, faydalarını, zərərlərini yaradan yalnız Odur. İnsan öz hərəkətlərini, düşüncələrini, heç bir şeyi yarada bilməz. İnsanın düşüncələrini, hərəkətlərini, kəşflərini, ixtiralarını ancaq O icad etməkdə, yaratmaqdadır. Ondan başqasına yaradan demək cahil, batil bir sözdür. Allahu təalanın sifəti-sübutiyyəsi də Sifəti-zatiyyəsi kimi qədimdir. Bu sifətləri də zatından ayrılmazlar. Yəni sifətləri zatının, özünün eyni də deyildir, qeyri də deyildir].

TƏVHİD

Təvhid, **“İlə iləhə illəllah Muhəmmədün rasulüllah”** deməkdir. Mənası belədir ki, **“Haqq təala həzrətləri birdir, şəriki və bənzəri yoxdur və Muhəmməd əleyhissəlam sevgili qulu və haqq Peyğəmbəridir”**. Peyğəmbərimiz (sallallahü əleyhi və sələm) buyurdu ki: **“Bir şəxs kəlmeyi-təvhidi desə, Haqq təala həzrətləri ilə o kəlimə arasından pərdələr qalxar və kəlimə birbaşa Allahu təala həzrətlərinə gedər”**.

Allahu təala buyurur ki, ey kəlimə, dur! Kəlimə deyər ki, məni söyləyən qulu əfv etmədikə durmaram. Haqq təala həzrətləri o zaman buyurur ki, izzətim, cəlalım, qüdrətim, kəmalım haqqı üçün məni zikr edən qulumu əfv etdim”.

87- Bu kəlimeyi-təvhidi söyləyən qulu qiyamət günündə mələklər ziyarət edərlər. Haqq təala həzrətləri Musa əleyhissələmə mələn, **“Ey Musa! Qiyamət günü mələklərin səni ziyarət etməsini istəyirsənsə, kəlmeyi-təvhidi çox söylə”** buyurdu. Bu kəlimeyi-təvhidi dilinlə söyləyib, qəlbinlə şübhə etmə! Əks halda əbədi olaraq Cəhənnəmdə qalarsan.

Musa əleyhissələm dedi ki, Ey Rəbbim, bir qulun dili kəlmeyi-təvhidi söyləyib, qəlbi şübhə etsə, Sən ona necə cəza verərsən! Allahu təala mələn buyurdu ki, **“Ey Musa! Mən onu əbədi olaraq Cəhənnəmlilik edəyəm. O şəxsə nə Peyğəmbər, nə Övliya, nə Şəhid və nə də Mələklərdən şəfaət edən olmaz”**.

88- Bu kəlimeyi-təvhidi çox zikir et! Çünki Musa əleyhissələm cənabı-HaqqDan soruşdu. Ey Rəbb! Bir qulun kəlmeyi-təvhid söyləsə, Sən ona nə əcr verərsən? Allahu təala həzrətləri cavabında mələn, **“Mən o qulumdan razı olub, Cənnət və cəmalımla onu məsrur edəyəm”** buyurdu.

Beləliklə, bu kəlmeyi-təvhidi söyləyən şəxsə Haqq təalanın verəcəyi ənam və ehsanı Allahu təaladan başqa heç kim bilməz. Kəlmeyi-təvhidi söylədikcə Ərşi-ala titrəyər. Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Haqq təala həzrətləri bir dirək yaratmışdır. Kəlmeyi-təvhiddən bu dirək də titrəyər və Ərşi titrətər. Ərş titrədikdə Haqq təala həzrətləri Ərşə, sakit ol əmrini verər və Ərşin müqabiləsiylə o kəlmeyi-təvhidi söyləyən şəxs əvfi-ilahiyə məzhər olar”**.

Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Hər kim canü-könüldən, xalis, ixlasla bir dəfə kəlmeyi-təvhid söyləsə, Haqq təala həzrətləri o şəxsə Cənnəti-alada dörd min dərəcə ehsan edər və dörd min günahını bağışlayar”**. Əshabı-kiram (aleyhimürrıdvan) soruşdu; Ey Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm), o şəxsin dörd min günahı olmazsa? Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Xanımının, övladının, qohum və əqrabasının günahlarından bağışlanar”**.

89- Kəlmeyi-təvhidi dilinlə çox söylə! Savabı bütün günahlardan ağır gələr. Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Məhşər günü bir nəfər gələcək, doxsan doqquz dəftəri olub, hər bir dəftərin səthi gözlə görünən qədər genişdir. Heç birində yaxşılığı olmayıb, yalnız bir barmaq qədər o şəxsin**

dünyada söylədiyi bir kəlmeyi-təvhid olar. O doxsan doqquz dəftər tərəzinin bir tərəfinə və bir kəlmeyi-təvhidi digər tərəfinə qoyarlar. Kəlmeyi-təvhid tərəfi ağır gələr”.

90- Kəlmeyi-təvhidin savab xassəsi çoxdur.

Qeyd: İmam Rəbbani mücəddidi-əlfi sani Əhməd Faruqi Sərhəndi (quddisə sirruh) həzrətləri [971-1034 Hindistandadır] **“Məktubat”** kitabının ikinci cildinin otuq yeddinci məktubunda Kəlmeyi-təvhidin fəzilətini geniş şəkildə bildirmişdir. Bu məktubun farscadan türkcəyə tərcüməsi **“Səadəti-əbədiyyə”** elmihal kitabında mövcuddur.

ALLAH RİZASI

91- Ey Oğul! Əgər Haqq təala həzrətlərinin rızasını əldə etmək istəyirsənsə, bununla əməl et! Haqq təala həzrətləri Musa əleyhissələmə mələn buyurdu ki, **“Ey Musa! Mənim üçün nə əməl etdin?”** Musa əleyhissələmə: Ey Rəbbim, Sənin üçün namaz qıldım, oruc tutdum, təsbəh çəkdim, sədəqə verdim, dedi. Haqq təala buyurdu ki: **“Bunların hamısı sənin özün üçündür. Namaz qılsan Cənnət verərəm, oruc tutsan sənə qəbr və sıratda nur olar. Təsbəh çəksən Cənnəti-alada sənin üçün ağac əkilər, sədəqə versən sənə gələcək qəza və bəla uzaqlaşar. Ey Musa, mənim üçün nə etdin?”** Musa əleyhissələmə, ey Rəbbim, Sənin üçün nə etmək lazımdır, dedi. Haqq təala həzrətləri buyurdu ki, **“Mənim üçün olan əməl dostumu dost və düşmənimə düşmən bilməkdir”.** Allahu təalanın ən bəyəndiyi ibadət müsəlmanları sevmək, kafirlərə düşmən olmaqdır. Buna, **“Hubbi-Allah və buğdı-Allah”** deyilir.

92- Sultanı-Ənbiya (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Bir şəxs bir günah işləmək istəsə və sonra Allahdan qorxub, onu tərək etsə, Haqq təala həzrətləri o qula iki Cənnət ehsan edər”.** Elə günahlardır ki, haram yemək, faiz yemək, [xanımını, qızını açıq gəzdirmək, kino və televizorda müsəlmanları məsxərəyə qoyan, əxlaqı pozan oyunlara baxmaq], harama baxmaq, zina, uşaqbazlıq, içki içmək, adam öldürmək, Allahu təalaya şəriq qoşmaq kimi... Bunların hamısı günahı-kəbairdir.

93- Bir insanın said olmasının əlaməti budur: Haqq təala həzrətlərinin qəza və təqdirinə razı olar. Şaqi [pis insan] olmasının da

əlaməti budur: Qəza və təqdirə razı olmayıb, bir müsibət gəlmiş zaman, qışqırıb, bağıraraq çox ağlayıb sızlayar.

94- Allahu təala həzrətlərinin hüsurunda mütilərdən olmaq istərsənsə, hər işdə inşaallah de! Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, “İnsanlar üçün bundan daha fəzilətli mütilik yoxdur”.

Bir şəxslə bir şey qərarlaşdırarkən inşaallah deyib sonradan o işi yerinə yetirə bilməsən yalançı olmazsan.

95- Üç yerdə könlünü hazırla ki, üzərinə rəhmət qapısı açılsın:

- 1- Qurani-kərim oxuyarkən,
- 2- Allahu təalanın ismini söyləyərkən,
- 3- Namaz qılarkən.

Arif olan insanın əlaməti, sükut etməsi fikirdir, baxarkən ibrətlə baxar və istəyi də ibadətdir.

96- Şeyx Zünnuni-Mısrı (rahmətullahi təala aleyh) [245-ci ildə Misirdə vəfat etdi] deyirdi ki, qarnı yeməklə dolu olanın könlündə hikmət ola bilməz. Günahdan çəkinən insan xoşbəxtdir. Bu da vücudun həddən çox bəslənməməsilə olar. Haqq təalanı zikr etmək insanı Allahu təalaya yaxınlaşdırar.

Haqq təala həzrətlərindən qorxmamağın əlamətləri bunlardır:

- 1- Niyyət zəifliyi.
- 2- Təkəbbürlü olmaq.
- 3- Ölümü yaxın bilməyib, tuli-əmələ sarılmaq.
- 4- Haqq təala həzrətlərinin rızasını tərək edib, insanların istəyini yerinə yetirmək.
- 5- Sünnəti tərək edib, bidət işləmək.
- 6- Günahını az görmək. Nə bəxtiyardır o şəxs ki, bu altı şeydən heç biri onda olmaz. Şeir:

*Möhnəti zövq etməkdədir aləmdə hünər,
Qəmu şadiyyi qədər, belə gələr, belə gedər.*

HƏMD ETMƏK FƏZİLƏTİ

97- Bir gün İbrahim əleyhissəlam buyurdu ki: “Əlhamdü lilləhi qablə külli əhad, vəl hamdü lilləhi ba-də külli əhad, əl hamdü lilləhi alə külli həl”.

Haqq təala həzrətləri buyurdu ki: **“Ey Cəbrayıl! Mənim dostuma məndən salam de! O üç kəlamı üç dəfə söylədi, Mən Azımüşşan da qırx dəfə qəbul olunmuş nafilə həcc savabını ona verdim. Hər kim bu duanı oxusa, eyni savabı ona ehsan edəram”**. Həzrəti Ənəsin duası: **“Bismilləhilləzi lə yədurru mə-asmihə şey-ün fil ərdi və lə fissəmə və hüvəssəmijul alim”**. Bu dua səhər və axşam üç dəfə Bəsmələ ilə oxunar. Bununla hər kəs özünü bir çox bəlalardan mühafizə etmiş olar.

98- Asqırdığın zaman **“Əlhamdulillah”** de! Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Bir insan asqırdığı zaman “Əl hamdülillah” desə, Haqq təala o şəxsi yetmiş cür bələdan mühafizə edir. Bir şəxs dörd kəlməni yüz dəfə səhər və yüz dəfə də axşam oxusa, o şəxsdən sevgili bir şəxs Haqq təala hüzurunda olmaz”**. Bunu Sultanı-Ənbiya (sallallahü aleyhi və səlləm) belə buyurmuşdur. O dörd kəlmə budur: **“Sübhanəllahi vəlhamdü lilləhi və lə iləhə illəllahü vallahü əkbər”**. Həmd bütün nemətləri yaradan və göndərən Allahu təala olduğuna inanmaq və söyləməkdir.

Yenə çox böyük fəzilət və dərəcələrə vəsilə olan və cənabı-Haqqın hüzurunda çox qiymətli bir təsbeh, **“Sübhanəllahi və bi hamdihə sübhanəllahil azim”**dir. Bunu gündə yüz dəfə oxumaq lazımdır.

İMAN DUASI

Muhamməd Tirmüzidən (rahimə-hullahü təala) [209-279] rəvayət olunur ki, hər kim sübh namazının sünnəti ilə fərzi arasında bu duanı səssiz oxusa, imanla ruhunu təslim edir: **“Yə hayyü yə qayyum yə zəl cələli vəl ikram. Alləhümmə inni əs-əlükə ən tuhiyə qalbı bi nürü mə-rifətikə əbədən yə Allah yə Allah yə Allah cəllə cələlüh”**. 402-ci səhifəyə baxın!

99- Rəsulullah (sallallahü təala aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Ey ümmətim və əshabım, sizlər səhərlər qalxdığınız zaman bu duanı oxuyun: Sübhanəllahi və bihamdihə sübhanəllahil azim”**. Bu dua oxuyanın o günki günahlarına kəffarət olar.

Yenə buyurdu ki, **“Hər kim bu duanı gündə on dəfə oxusa, Haqq təala o şəxsə qırx min savab ehsan edir: Əşhədü ən lə iləhə illəllahü vahdəhü lə şəriyə ləhu iləhən vahidən samədən ləm yəttəhiz səhibətən vələ vələdən vələm yəkün ləhü küfüvən əhad”**.

100- Sultani-Ənbiya (sallallahü tæala aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“İştirak etdiyiniz yığıncaqdan qalxdığınız zaman bu duanı oxuyun: “Sübhanək-əllahümmə və bi hamdikə, əşhədü ən ləiləhə illə əntə vahdəkə lə şəriəkə ləkə və əstəğfirukə və ətübü ileykə” O məclisdəki günahlar əfv olunar”.**

Qəlbi öldürməmək üçün bu duanı oxu! Çünki bu dua Rəsulullahın (sallallahü aleyhi və səlləm) tövsiyə etdiyi bir duadır: **“Yə hayyü yə qayyum yə bədiassəmavəti vəl ərdü yə zəl cələli vəl ikram, yə ləiləhə illə əntə-əs-əlükə ən tuhyiyə qəlbü bi-nuri mə-rifətikə yə Allahü yə Allahü yə Allah cəllə cələlüh”.**

Sultani-Ənbiya (sallallahü aleyhi və səlləm) ölüm zamanında belə oxuduğu dua:

“Sübhanəllahi və bi hamdihi əstəğfirullahə və ətübü ileyh”.

Küçəyə və bazara çıxarkən oxunan dua: **“Lə iləhə illəllahü vahdəhü lə şəriəkə ləh ləhülmülkü və ləhülhamdü yühyi və yümütü və hüvə hayyün lə yəmutü biyədihil xayr və hüvə alə külli şey-in qadır”.**

101- Yemək ədəbi:

“Fətavayi Hindiyyə”də beşinci cilddə deyilir ki, yeməyə başlayarkən və bitirdikdən sonra əlləri yumaq sünnətdir. Başlayarkən **“Bismillahirrahmənirrahim”** demək və sonunda **“Əlhamdülillah”** demək sünnətdir. Sağ əl ilə yemək, sağ əl ilə içmək sünnətdir. Cənabət olan kişi və qadının əllərini və ağızını yumadan əvvəl yemələri məkruhdur. Heyzli qadın üçün məkruh deyil. Qaynar bir şey yeməmək, yeməyi qoxlamamaq və yeməyə üfürməmək lazımdır. Yolda gəzərkən yemək və içmək məkruhdur. Başı açıq yemək caizdir. Aclıqdan öləcək olanın leş yeməsi caizdir. Leş tapa bilməzsə və bir nəfər, əlimi kəs ye və ya məndən bir parça kəs ye, desə, kəsməsi və yeməsi caiz olmaz. Öz üzvündən ət kəsin yeməsi də caiz olmaz. Bir nəfərdən, bunu neçəyə aldın, deyə soruşsalar, beş manata, desə, halbuki 10 manata almış olsa, yalan olmaz. İylənmiş ət yemək haramdır. İylənmiş yağ, süd yemək haram deyildir. Yemək turşusa, iylənsə nəcs olmaz, lakin yemək haram olar. Ağac altına düşmüş meyvələri yerdən götürüb yemək sahibinin halal etdiyi bilinirsə, halal olar. Çayla axıb gələn meyvələri götürüb yemək halal olar. Kasıb zənginin verdiyi sədəqədən zənginə hədiyyə etsə, zənginin alması caizdir.

Həbib-i-kibriya (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdular ki: **“Yeməkdən sonra bu duanı oxuyanın günahları əfv olunar: Əl hamdülilləhilləzi ət-amənə həzət-ta-əmə və razəqanə min ğay-ri havlin minnə və lə quvvətə”.**

İstiğfarların böyüyü:

Həbib-i-kibriya (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Bu duanı oxuyan duanı səhər vaxtı oxusa və axşama qədər ölərsə, şəhidlik dərəcəsinə çataraq ölür. Axşam vaxtı oxusa, yenə səhərə qədər ölsə, eyni şəkildə eyni dərəcəyə çatır. Dua budur: Allahümmə əntə rabbī lə iləhə illə əntə xaləqtəni və ənə abdükə və ənə alə əhdikə və və-dikə məstəta-tü əzzü bikə min şərri mə sanə-tü əbüü ləkə bi-nimətikə aləyyə və əbüü bi zənbī fəğfirli zünübī fəinnəhü lə yəğfirüz zünübə illə əntə. Lə iləhə illə əntə sübhənəkə inni küntü minəzzalimin”.**

Peyğəmbərimiz əleyhissəlam buyurdu ki, **“Ya Əba Hüeyrə! Kim ki, gündə iyirmi beş dəfə bu duanı oxusa, Haqq təala o şəxsi abidlər zümrəsindən yazar”.**

Dua budur: **“Allahümməğfir li və li-validəyyə və li-üstəziy-yə və lil mü-mininə vəl müminat vəl müsmininə vəl müslimət əl əhyā-i minhüm vəl əmvət bi-rahmətikə yə ərhamərrərahimin”.** Bu dua **“Səadəti-Əbədiyyə”** 1037-ci səhifəsində də yazılıdır.

TƏCDİDİ İMAN DUASI

Ey Rəbbim! Həddi-bülüğ çağından bu ana gələnə qədər islam düşmənlərinə və bidət əhlinə aldanaraq sahib olduğum yanlış, pozulmuş etiqadlarıma və bidət, fisq olan söylədiklərimə, dinlədiklərimə, gördüklərimə və eşitdiklərimə peşman oldum, bir daha belə yanlış inanmamağa və etməməyə əzm, cəzm və qəsd etdim. Peyğəmbərlərin əvvəli Adəm əleyhissəlam və sonuncusu bizim sevgili Peyğəmbərimiz Muhəmməd əleyhissəlamdır. Bu iki Peyğəmbərə və ikisi arasında gəlmiş getmiş Peyğəmbərlərin cümləsinə iman etdim. Hamısı haqdır, sadıqdır, bildirdikləri doğrudur. **“Əməntü billəh və bi-mə cə min indilləh, alə murədilləh və əməntü bi-Rasulilləh və bi-mə cə min indi Rasulilləh alə murədi Rasulilləh, əməntü billəhi və Mələkətihi və kütübühi və Rusülühi vəlyəvmil-axiri və bilqadəri xayrihi və şərrihi minalləhi**

təlalə vəl bəa-sü bəadəl məvti haqqun əşhədü ənlə iləhə illəllah və əşhədü ənnə Muhəmmədən abdühü və rasulüh”.

Təcdidi-iman duası: **“Allahümmə inni ürüdü ən ücəddidəl-İMƏNƏ vənnikəha təcdidən bi-qavli lə-iləhə illəllah Muhəmmədün rasulüllah”.**

102- Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) hər dəfə təzə paltar geyindiği zaman bu duanı oxuyardı: **“Əlhəmdü lilləhilləzi kəsəni mə uriyə bihi avrəti”.**

[Böyük İslam alimi, 14-cü hicri əsrin mücəddidi Seyyid Abdülhakim Əfəndi (rahmətullahi aleyh) İstanbulun müxtəlif məscidlərindəki moizələrində, Mədrəsət-ül-mütəxəssisindəki, Vəfa litseyindəki dərslərində və xüsusi söhbətlərində, “təmiz və yeni paltar geyinin! Vəzifə və hörmət sahibi olan şəxslər kimi geyinin! Halal olan paltarları, yeməkləri və şərbətləri lazımı qədər istifadə edin! Getdiyiniz yerlərdə əxlaqınızla, sözlərinizlə islamın vüqarını, qiymətini göstərdiyiniz kimi, geyiminizlə də hörmət və izzət qazanın! Müxtəlif, ləzzətli yeməklərlə və şirin, soyuq şərbətlərlə bədəninizi, nəfslərinizi rahat və xoş tutun!” buyurdu. Seyid Abdülhakim Əfəndinin bu tövsiyələri Muhəmməd ibn Süleyman Bağdadinin (rahimə-hüməllahü təala) **“Hadikat-ün-nədiyyə”** kitabında da geniş yazılmışdır. Bu kitab ərəbcə olub, 1397-ci [miladi 1977-ci] ildə İstanbulda ofset yolu ilə Həqiqət Kitabevi tərəfindən çap edilmişdir].

İXLAS SURƏSİ OXUMAĞIN FƏZİLƏTİ

103- Ey Oğul! İxlas surəsini çox oxu! Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Qiyamət günü bir dəvətçi səsləyər və deyər ki, Haqq təala həzrətlərini zikr edənlər və İxlas surəsini çox oxuyanlar gəlsinlər. Cənnətdəki yerlərinə vasil olsunlar”.**

Bu surəyi-şərifəni Bəsmələ ilə min dəfə oxuyan diş ağrısı görməz.

Qeyd: Həzrəti Əli (radıyallahü anh) deyir ki: Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Bir məclisin, yəni bir dərsin, bir kitabın sonunda, Qurani-kərim oxuduqdan sonra, Sübhənə Rəbbikə Rəbbil izzəti ammə yəsifün, ayəsini sonuna qədər oxuyana qiyamətdə çox savab verilər”.** Dində dərinləşməmiş bir neçə şəxsin tərcümə edərək yazdığı kitaba ağılları ilə də əlavələr edərək müsəlmanları çaşdırdıqları və çox günaha girdik-

ləri görülməkdədir. Məsələn, **“Sübhanə Rabbikə”** yerinə **“Sübhanə Rabbinə”** demək daha doğrudur deyirlər. Çünki dua olaraq oxunduğu üçün **“Bizim Rəbbimiz”** deyərək camaat da qatılmalıdır, deyirlər. Bu şəxslər çox aldanırlar. Çünki, **“Sübhanə Rabbikə”** ayəti-kəriməsi dua deyildir, təsbehdir. Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) bu ayəni oxuyun deyir, dəyişdirin demir. Əbu Bəkr Siddiq (radıyallahü təala anı) deyir ki, **“Peyğəmbərimizin (sallallahü təala aleyhi və səlləm) bir xətasını bütün ibadətlərimə dəyişdirərəm”**. Muqarrəblərin, yəni Allahu təalanın sevdiyi insanların xətası əbrarın, yəni yaxşı insanların saleh əməllərindən qiymətlidir. Onlar, haşa, ayəti-kəriməni düzəltmək, daha doğru etməmi istəyirlər? Qurani-kərimdəki bir kəf hərfi bütün ibadətlərdən daha qiymətlidir. Bunu dəyişdirmək küfrə belə səbəb olar.

Bu ayəti-kəriməni dəyişdirərək oxuyanlara din alimlərimizin verdikləri cavablar **“Səadəti-Əbədiyə”** kitabımızda yazılıdır.

104- Hər səhər Həşr surəsinin sonunda olan və **“Hüvəllahül-ləzi”** ilə başlayan üç ayəni oxumaq da böyük savab qazandırar və əgər axşama qədər ölərsə, şəhid dərəcəsi ilə ölür.

105- Ammə surəsinə günəş doğarkən oxuyan bütün fəlakətlərdən əmin olar.

[Həqiqi islam alimi, böyük övliya Abdullah Dəhləvi (qaddə-sallahü sirrəhül aziz) doxsanıncı məktubunun sonunda buyurur ki, **“Peyğəmbərimizin (sallallahü təala aleyhi və səlləm) bildirdiyi ayəti-kərimələr və dualar bəlli vaxtlarda oxunmalıdır. Bunlar və nafilə namazlar ixlasla, huzuri-qəlblə oxunmazsa, səhifə olmazlar, faydaları olmaz. Bunun üçün bizlər fərzlərdən və müəkkəd sünnətlərdən başqa heç bir şey oxumayıb, nafilə ibadət etməyib, əvvəlcə hər an Allahımızı zikr edərək və haramlardan çəkinərək qəlblərimizi və əxlaqımızı təmizləməyə çalışmalıyıq. Yetmiş birinci məktubda deyilir ki, **“Dövrümüzdə hər yerə küfr, fisq və bidət yayıldı. Bu zamanda Allahu təalanın hər an hazır və nazır olduğunu qəlbə yerləşdirmək çox çətinləşdi. Lakin qəlb xəstəliyindən qurtulmağa yenə çalışmaq lazımdır. Bir quş səməyə çıxmaq üçün uçar, lakin səməyə qovuşmazsa da, digərlərindən yüksək olar və pişiklərin şərrindən azad olar”**. İslam əxlaqı kitabının 14-cü səhifəsinə baxın! Abdullah Dəhləvi Xalidi Bağdadinin mürsididir. 1240-cı [m. 1824] ildə Dehlidə vəfat etdi. Adı Silsiləyi-aliyyədə Sıbqatullah Hizani-**

dən əvvəl yazılıdır. Sıbqatullah Arvasi, Qavsi-Hizani adı ilə məşhurdur. Seyid Tahanın xəlifəsi Seyid Fehimin müridlərindəndir. Hizanda mədfundur. Abdurrəhman Taqinin mürididir. Abdurrəhman Taqinin qəbri Nurşindədir].

SALAVAT FƏSLİ

106- Bir şəxs Cümə günləri çox salavat-şərifə gətirərsə, Haqq təala o şəxsin ehtiyacını qarşılıyar, bunun otuzu dünya, yetmiş axirət ehtiyacıdır.

Peyğəmbərimiz əleyhissəlam buyurdu ki, **“Hər kim gündə yüz dəfə [mənasını düşünərək] salavatı-şərifə oxusa, qiyamət günündə günəşin hərarətindən qurtulub, Ərşin altında mənimlə birlikdə olar. Və hər kim mənim üçün bir salavatı-şərifə gətirərsə, rəhmət mələkləri onun günahlarının əfv olması üçün dua və istiğfar edərlər”**.

107- Rəsulullahın (sallallahü aleyhi və səlləm) üzərinə çox salavatı-şərifə gətir! Belə ki, bir hədisi-şərifdə buyurdu ki: **“Yanımda ismim anılıb, mənə salavatı-şərifə gətirməyənlərə təəssüflər olsun. Bir də Ramazanı-şərifə qovuşub, onu hörmətlə qarşılayıb, razı etməyən və ana-atasının birinə və ya ikisinə qovuşub amma onların rizalarını almayanlara da təəssüflər olsun”**.

108- Bil ki, hər kim bir kasıba onun ürəyinin istədiyi bir şeyi yedirsə, Haqq təala həzrətləri o şəxsə Cənnəti-alada min dərəcə verər və Cənnətdə ona bir çox nemətlər ehsan edər.

109- Yoxsullara sədəqə verməyi unutma! Xanımına, ailənə və qohumlarına verdiyin şeylər də sədəqə yerinə keçəcək. Əbu Əmmanın (radiyallahü təala anı) Rəsulullahdan (sallallahü aleyhi və səlləm) rəvayət etdiyi hədisi-şərifdə, **“Ailəsinə və qohumlarına ehsan etməkdən böyük dərəcə nə ola bilər?”** buyuruldu. Əvvəlcə ailənə, övladına halal yedirməli, halal geydirməli, sonra artıq qalan pulun zəkatını verməli, ondan sonra da sədəqə verməlisən.

110- Sənə nəsihətim budur ki, bu dörd əxlaqla əxlaqlan. Çünki muhsinlər [yəni salehlər] zümrəsindən olarsan.

1- Genişlikdə [zənginlikdə] zəkat, darlıqda sədəqə vermək.

2- Qəzəbli ikən qəzəbinə və hirsinə qalib gəlmək.

3- Başqasının eyibini gördükdə onu açmayıb, gizlətməyə çalışmaq.

4- Xidmətçiyə, ailəsinə, övlad və əqrabasına ehsan edərək, onları məmnun etmək.

111- Susamış birisinə su vermək çox savabdır. Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Allahu təala Cəbrayıl aleyhissələmdən soruşdu: Yer üzünə ensən, nə iş görərdin?**

“Cəbrayıl aleyhissələm buyurdu ki: Ey Rəbbim! Edəcəyim əməl Sənə məlumdur. Dörd əməl işləyərdim:

- 1- **Susamış insanlara su verərdim.**
- 2- **Ailə və övladı çox olana kömək edərdim.**
- 3- **İki küsülü şəxsi barışdırardım.**
- 4- **Müsəlmanların eybini örtərdim.**

Yenə Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Susamış bir şəxsə su içirənlərin əməl dəftərinə yetmiş illik savab yazılar. Əgər su olmadığı yerdə içirərsə, İsmayıl aleyhissələmin övladından birini kafir əlindən qurtarıb, azad etmiş kimi savab verilər”.**

112- Hər zaman çox yaxşılıq et! Haqq təala həzrətləri xeyirli iş görənlərin qullarını çox sevir. Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Bir şəxs bir kasıba bir tikə yemək versə, o tikə o şəxsə beş şeylə müjdə verir:**

- 1- **Bir dənə idim, məni çoxaltdın.**
- 2- **Mən kiçik idim, məni böyütdün.**
- 3- **Düşmən ikən məni dost etdin.**
- 4- **Fani, yox olmaq üzrə idim, məni baki, sonsuz qalıcı etdin.**
- 5- **Bu günə qədər sən məni qoruyurdun, bundan sonra mən səni mühafizə edərəm.”**

113- Sədəqə və zəkat verməklə mal əskilməz, artar. Abdurrəhman ibni Avf (radiyallahü anı) Peyğəmbərimiz aleyhissələmdən eşidərək buyurdu ki, üç şeyə and içərəm:

- 1- Zəkat verməklə mal əksilməz, artar.
- 2- Zülmə məruz qalan şəxs zalıma haqqını bağışlayarsa, Haqq təala qiyamət günündə bu qulun dərəcəsinə yüksəldər.
- 3- Daima istəyəni Haqq təala kasıblıqdan qurtarmaz.

114- Əbu Hüreyrə (radiyallahü anı) Peyğəmbərimizdən aleyhissələm belə eşitdim, deyir: **“İnsanlar sədəqə verdiyi şeyi Allah**

rizası üçün verərsə, Haqq təala həzrətlərinə verilmiş kimi sayılır ki, əvəzində min savab [başqa bir rəvayətdə iki min savab] alar”.

Bir nəfərə borc versən, yaxşılıqla ver və yaxşılıqla al! Borc alan adam kasıbdırsa və namaz qılıb, haramlardan çəkinirsə, verən şəxs verdiyini ona bağışlayarsa, qiyamət günü ərşi-alanın kölgəsində kölgələnəcək və Cənnətdə böyük bir dərəcəyə nail olacaq.

Qeyd: Sədəqə vermək nafilə ibadətdir. Zəkat vermək və borc ödəmək, birinin haqqını vermək isə fərzdür. Üzərinə fərz borcu olanların sünnətləri və nafilələri qəbul olmaz. O halda bir qəpik zəkati və ya bir qəpik borcu olan şəxslərin sədəqələri qəbul olmaz. Milyonlarla sədəqə versə, minlərlə xeyir iş görsə, zəkati vermədikcə və ya borcunu ödəmədikcə heç biri qəbul olunmaz, yəni heç savab qazanmadığı kimi zəkat və borc günahından da qurtula bilməz. Zəkat haqqında 212-ci maddədə geniş məlumat verilmişdir.

115- Bir nəfərə borc vermək, sədəqə verməkdən daha xeyirlidir. Çünki Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Borc vermək sədəqə verməkdən on səkkiz dərəcə daha fəzilətlidir”.**

Bir insana bir iş gördürdüyün zaman dərhal əvəzini ver. Əgər verməyib, haqqı qiyamət gününə qalsa, qiyamət günü o şəxsin tələbkarı Allahu təala həzrətləri olacaq. Bir-birinizə iş gördürdüyünüz zaman, borc alıb verdiyiniz vaxt bir-birinizə gözəl rəftar edin. Bir-birinizin qəlbini qırmayın. Çünki yaxşılıq edəcəyiniz yerdə günah işləmiş olarsınız. Borc alan ödəmək niyyətilə almalıdır. Üç səbəblə borc alınar:

1- Çox kasıb olub, çalışmağa gücü çatmayanın ehtiyacını qarşılayacaq qədər borc alması.

2- Yaşadığı yerin adətinə görə kirayə ilə və ya şəxsi mülk olaraq qalacaq bir məskən əldə etmək üçün.

3- Evlənmək üçün.

Bu şeylər Allahu təalaya təvəkkül edərək və ödəməyə niyyət etmək şərti ilə borc alanlara Allahu təala tez ödəmək nəsib edər. Çox borc almayın ki, rahat olasınız. Çünki borc alan kölə kimi olar, gecə-gündüz kədərli olar.

116- Alış-veriş edərkən və borc verərkən ribadan, yəni **“Faiz”** alıb-verməkdən qorun! Borc verdiyin şəxsdən mənfəət gözləmə! Çünki aldığı və ya verdiyin faizin günahı Allahu təala qatında anası ilə yetmiş dəfə zina etmiş kimidir. Yəni, faizin azı da, çoxu da, almaq

da, vermək də haramdır. Faizə şahid olan, katib olan və vəkil olan da Allahu təala qatında məlun və məsuldur. Çox çəkinmək lazımdır.

Qeyd: İmam Rabbani Mücəddidi-əlfi-sani Əhməd Faruqi Sərhəndi (qaddəsallallahü sirrəh) həzrətləri **“Məktubat”**ın birinci cild, 102-ci məktubunda buyurur ki: Bir müsəlmana bir miqdar artıq ödəmək şərtilə borc verildikdə, ödənilən pulun artıq ödənilmiş hissəsi faiz olmaqla qalmır. Əvvəlcə bağlanmış **“Əqd”**, yəni müqavilə, razılaşma faiz olur. Belə bir müqavilənin özü haramdır və haram səbəbilə alınan hər şey də haramdır. O halda yüz manat borc verib qarşılığında yüz on manat almaq şərtilə bağlanan əqd, yəni ticarət haram olub, alınan yüz on manatın hamısı faiz olar, haram olar. **“Cami-ur-rumuz”** fiqh kitabında və İbrahim Şahinin kitabında da bu barədə gözəl izah verilmişdir. Faizlə pul almağa ehtiyacı olanlara gəldikdə ribanın haram olduğu Qurani-kərimdə və hədisi-şəriflərdə açıq şəkildə yazılıdır və ümumidir. Yəni, ehtiyacı olana da, olmayana da haramdır. Ehtiyacı olanları ayırmaq Allahu təalanın və Peyğəmbərimizin (sallallahü aleyhi və səlləm) əmrlərini dəyişdirmək deməkdir. **“Kınyə”** kitabının bu əmrləri dəyişdirməyə həddi və səlahiyyəti yoxdur. Lahor şəhərindəki alimlərin ən böyüyü olan Mövlana Cəmal (rahimə-hullahü təala), Kınyə kitabının bir çox sözlərinə güvənmək olmaz və qiymətli kitablara müxalifdir, buyurur. Kınyədəki, ehtiyacı olanların faizlə borc alması caiz olar, sözünü doğru qəbul etsək belə, əgər hər ehtiyacı olana caiz desək, faizin haram edilməsinə səbəb qalmazdı. Çünki hər kəsi faizlə pul götürməyə aparan səbəb, əlbəttə, bir ehtiyacdır. Heç kim ehtiyacı olmadan öz zərərinə iş görməz və hakim olan, hamid olan Allahu təalanın bu əmri faydasız və lüzumsuz olardı. Allahu təalanın kitabı olan Qurani-kərimə belə bir iftira etmək çox çirkin bir cəsarətdir. Fərzi-muhal olaraq hər ehtiyacı da üzr qəbul etsək, ehtiyac lüzum deməkdir. Lüzumun da bir miqdarı və dərəcəsi vardır. Ziyafət vermək üçün faizə borc almaq ehtiyac deyildir və buna zərurət yoxdur. Məsələn, bir cənazə üçün yalnız kəfən ehtiyacdır, buyurulmuşdur. Onun ruhu üçün halva bişirmək ehtiyac deyildir, buyurulmuşdurlar. Halbuki, onun sədəqəyə ehtiyacı hər ehtiyacın üstündədir. Belə olduqda faizlə pul alanların ehtiyacları ehtiyac olarmı, olmazmı və belə pulla hazırlanan yeməkləri yemək halal olarmı? Ailənin böyük olması və hərbi xidməti ehtiyaca bə-

hanə etmək isə müsəlmanlığa yaraşacaq iş deyil. Əgər deyilsə ki, bu gün halal tikə tapmaq mümkün deyildir. Bəli, bu söz doğrudur. Lakin, mümkün olduğu qədər haramdan qaçmaq lazımdır. Məhsulun bərəkətsiz olmaması üçün tarlanı dəstəməzsiz əkməmək lazımdır, buyurulmuşdur. Halbuki, bu gün bundan qurtulmaq imkansızdır. Lakin faizlə pul almamaq çox asandır. Qurani-kərimdə və hədisi-şəriflərdə haram olduğu bildirilən şeyləri haram bilmək, halal olduğu bildirilən şeyləri də halal bilmək lazımdır. Bunlara inanmayan kafir olar. Açıq bildirilməyən halal və haram isə belə deyildir. Məsələn, bir çox şeylər Hənəfi məzhəbində haram ikən Şafidə halaldır. O halda ehtiyacı olanın faizlə pul alması caiz deyildir, deyənə, “Sus! Halala haram demə! Kafir olarsan”, deyilməz. Çünki onun sözü həqiqətə yaxındır, bəlkə də tam haqlıdır və ona verilən cavab təhlükəlidir. Haram şübhəsi olan şeyləri tərک etmək daha uyğundur. Təkrar edək ki, ehtiyac dairəsi çox genişdir. Əgər geniş götürsək, faiz almayacaq heç kim qalmaz və Allahu təalanın faizi haram etməsi, haşa, əbəs və boşuna olmuş olardı. Kinyə kitabı da nəhayət ehtiyacı olanın faizlə pul almasına izn verməkdədir. Yoxsa hər kəsə deyil. Ehtiyacı belə şübhəli yoldandırsa, halal yoldan axtarmaq lazımdır və təqva bərəkətilə və kiçik bir təşəbbüslə ehtiyac ortadan qalxar. Məktubatdan təcümə tamam oldu.

İbni Nüceym Zeyn-ül-Abidin Mısri (rahimə-hullahü təala) “**Əşbah**” kitabında, beşinci qaydanın sonunda, “Bəzi ehtiyaclar zərurət qəbul edilir. Məsələn, möhtac olanın faiz ödəyərək borc alması caiz olar”, deyir. Seyid Əhməd Haməvi (rahimə-hüllahü təala) bu hissəni açıqlayarkən, “Məsələn, on qızıl borc alıb, hər gün bəlli miqdar bir şeyi faiz olaraq ödəyər”, deyir. Buradan məlum olur ki, nəfəqəyə möhtac olub, işləyə bilməyən və qarzı-hasən tapa bilməyən aciz şəxsin nəfəqə üçün faizlə borc alması caiz olar. Lakin, bu halda da “**Müamilə satışı**” yolu ilə alması lazımdır. Məsələn, on qızıl alıb, on iki qızıl ödəməklə razılaşdıqda, on qızılı alarkən qələm, dəftər, kitab kimi hər hansı bir şeyi də iki qızılı satın alıb, on iki qızıl borclanar. Belə fəsadla, bidətlə qarşılaşdığı zaman islamiyyətə tabe olmaq üçün ehtiyatlı yol axtarmağa “**Hiyləyi-şəriyyə**” deyilir. Aciz olan, zərurətə düşənin ibadətini qaçırmaması və ya haram işləməməsi üçün “**Hiyləyi-şəriyyə**” etməsi lazımdır. İslamiyyətə tabe olmaqdan qaçmaq üçün çarə axtarmağa “**Hiyləyi-batıla**” deyilir ki, haramdır.

Qeyd 2: Dar-ül-hərbədə, yəni Fransa, İtaliya kimi bütlərə si-tayiş edilən kafir hökumətlərin torpağında kafirlərdən onların razılığı ilə mülk almaq, məsələn, onlara faizlə borc vermək caizdir. Lakin faizlə borc pul almaq orda da caiz deyil. Dar-ül-hərbədəki bir banka pul yatırıb, faiz almaq, faizlə borc vermək üçün bankla ortaqlaşmaq deməkdir. Bu bankdan pul çəkənlərin hamısı kafirdirsə, banka qoyulan pulun faizini almaq halaldır. Bankdan faizlə pul alanların hamısı müsəlmandırsa, banka qoyulan pulun faizini almaq haramdır. Bankdan borc pul alan müştərilər müsəlmanla kafir qarışıqdırsa, alınan faiz məkrühdür, yəni təhriyə məkruhdur. Kafir miqdarı çoxdırsa, halala yaxın, tənziyə məkruhdur. Məkruhdan da çəkinmək, faizə bulaşmamaq lazımdır.

Banka qoyulan pulun faizini **“Müamilə satışı”**nın dəyəri olaraq almaq lazımdır. Peyğəmbərimiz əleyhissəlam: **“Faiz yeyənin şahidliyini qəbul etməyin! Əgər qəbul etsəniz, Allahu təala ibadətlərinizi qəbul etməz. Camaatla namazı tərkdən də qəbul etməyin”** buyurdu. Möhtac olduğu malı satın almaq üçün bankdan faizlə borc pul almamaq lazımdır. Bank bu malı satın alıb, üzərinə qazanc qoyaraq bu şəxsə hissə-hissə ödəmək şərti ilə vərsə ilə satmalıdır. **“Riyad-un nasihin”** kitabında qırx növ faiz olduğu misallarla yazılıdır.

TİCARƏTDƏ YALAN DANIŞMAQ

117- Bir insan alış-verişində yalan danışsa, Allahu təalanın rəhmətindən məhrum qalar. Peyğəmbərimiz əleyhissəlam buyurdu ki: **“Qiyamət günü Allahu təala həzrətləri üç qisim insanlara rəhmətlə baxmaz:**

- 1- **Alış-verişdə yalan danışaraq baha qiymətə mal satana.**
- 2- **Hər danışanda and içənə.**
- 3- **Özündə su olduğu halda başqasına verməyəyə.**

118- Susuz olana su verməyənin insanlara qiyamət günü Allahu təala buyuracaq ki, siz mənim suyumu qullarımdan əsirgədiniz. İndi də sizdən rəhmətimi uzaq etdim.

119- Bir şeyi satın alan peşman olub geri gətirərsə, o malı geri al! Çünki geri almaqdan ziyan olmaz. Allahu təala bərəkətini ehsan buyurar, on mislini verər.

120- Ey Oğul! Çəki, tərəzi və arşını səhv və hiyləli istifadə edənlər haqqında Allahu təala “Mütəffifin surəsində” məalən, **“Alıb satarkən nöqsan ölçənlərə şiddətli əzab vardır”** buyurdu.

121- Qul haqqından qorx! Borcun varsa, onu ödəməyə çalış. Həbibullah bir qəpik borcu olanın cənazə namazını qılmamışdır. O borcu ödəmədikcə insan Cənnətə girə bilməz. [Zövcə istədiyi zaman kişinin **“Muaccəl mehiri”**ni dərhal verməli, onu boşadığı zaman da **“Müaccəl mehr”**i ona dərhal ödəməlidir. Zövcə zövcəsinə olan müaccəl mehr borcunu ayırmalı, öldükdən sonra zövcəsinə verilməsi üçün vəsiyyət etməlidir. Vəsiyyət etmədi isə öldükdə miras bölüşdürülmədən əvvəl mehrin hamısının mirasdan zövcəsinə dərhal ödənməsi lazımdır. Zövcəsinə boşadıqda mehrini ödəməyən dünyada həbs, axirətdə əzab olunar. Zövcə mehr borcunu zəkat, fitrə və qurban nisabına qatmaz. Zövcə isə nisab hesabına qatar. Lakin nisab miqdarı təslim aldıqdan bir il sonra əlində qalarsa, yalnız o ilin zəkatını verər. Qohumlarına və əmri altında olanlara din bilgilərini öyrətmək də qul borcudur]. Hədisi-şərifdə, **“Bir insan borclu olsa və vermək əzmində olsa, Allahu təalanın yardımı onunla bərabərdir”** buyuruldu.

[**“Hadika”**da ayaq afətlərini izah edərkən deyilir ki, “Heyvanın və kafirin haqqı üçün də qiyamətdə əzab ediləcəkdir. Dünyada halallaşmadı isə, axirətdə kafirin haqqından qurtulmaq çox çətin olar. Heyvan haqqından qurtulmaq isə, bundan da çətindir”. Bunun üçün Dar-ül-hərbə də kafirlərin mallarına, canlarına, namuslarına toxunmaqdan çox çəkinmək lazımdır. Onların qanunlarına da tabe olmalı, fitnə, fəsad çıxarmamaq lazımdır].

VÜCUD ƏMANƏTİ [NEMƏTİ]

122- Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Əl insana bir əmanətdir, onunla haram olan şeyi tutma! Ayağın sənə bir əmanətdir. Onunla haram yerə getmə! Tənəsül üzvün sənə bir əmanətdir, onunla zina etmə!”**. Bunun kimi bədəndəki bütün əzalar bir əmanətdir. Bu nemətləri dinə uyğun şəkildə və dinə uyğun yerlərdə istifadə etsən, əmin şəxslərdən olar, Cənabı-Haqqa qarşı tam şükür etmiş olarsan. Bu əmanətləri dinə

zidd yerlərdə istifadə edən Allahu təlalaya üsyan etmiş və xəyanət etmiş olar.

Qeyd: Xəstəni müalicə etmək sünətdir. Müalicənin dərmanla, sədəqə verməklə və dua ilə ediləcəyi bildirildi. Təcrübə edilib, təsirləri qəti olaraq məlum olan peyvəndlərdən, zərdblardan, mikrob əleyhinə və bənzəri dərmanlardan istifadə etməyin fərz olduğu **“İbni Abidin”**in (rahimə-hullahü təala) **“Hazar və İbahə”** qismindən aydın olur. “Sular bəhsi”nin sonunda deyilir ki, “Haram olan dərmanın təsiri qətidirsə və şəfa verəcək halal dərman yoxdursa, donuz ətindən başqa haram dərmanın istifadəsi caiz olar. Şəfa təsiri zənn ilədirsə, caiz olmaz”. Oruc bəhsinin sonunda deyilir ki, “Müsəlman xəstə, müsəlman həkim tapa bilmədiyi zaman kafir həkimə gedib, müalicə etdirməsi caizdir. Kafir həkimin sözü ilə ibadətini tərk və təxirə salması [və haram olan dərmandan istifadə etməsi] caiz deyildir”. **“Fətavayi Hindiyyə”**nin Kərahyyə qisminin on səkkizinci babında deyilir ki, “Şəfanın Allahu təaladan gəldiyinə inanan xəstənin dərman istifadə etməsi caizdir. Dərmandan şəfa gözləmək caiz deyildir. Allahu təalanın şəfanı yaratması üçün dərmanı səbəb etməsinə inanmaq lazımdır. Donuz murdar və insan möhtərəm olduğu üçün ikisinin orqanlarını dərman olaraq istifadə etmək caiz deyildir. Digər heyvanların caizdir. Dərman istifadə etməyib ölmək günah deyildir. Qida yeməyib ölmək günahdır. [Təsiri qəti olan dərman qida kimidir]. Faydası qəti olan şeyləri istifadə etməmək haramdır. Qadın südünü dərman kimi istifadə etmək caizdir. Qadının saqqız çeynəməsi sözbirliyi ilə caizdir. Kişinin çeynəməsi ixtilafıdır. Xəstəyə və heyvan sancmasına şəfa üçün Qurani-kərim oxumaq və ya kağıza yazıb, həmail olaraq üstündə daşımaq, yaxud qab içində isladib, bu suyu içmək, bu su ilə ağrıyan yeri yumağa caiz deyən alimlərin sözləri mötəbərdir. Məşhur dualar olan həmail və dərman caizdir. Nəzərə qarşı tüstü çıxarmaq, qurğuşun tökməyə caiz deyənlər var. Bağa, bağçaya, tarlaya nəzər dəyməməsi üçün bəzi şeylər asmaq caizdir. Uşaq olmaması üçün kişinin tədbir alması caizdir. Dörd aylıq uşağını abort etdirən qadın cəzalandırılır. Daha əvvəl aldırması caizdir”.

Dini nikahı olan bir ailənin övladı olmazsa, “Süni mayalanma” adlanan üsulla övlad sahib olmasına təşəbbüs etmək caizdirmi?

Cavab: Bir kişi ilə qadının dini nikah bağlayaraq Allahu təaladan övlad istəməsini həvəsləndirən və təşviq edən hədisi-şəriflər çoxdur. Övladı olmayan ər-arvadın Silsiləyi-aliyyəni vasitə edərək dua etmələri və dinə uyğun səbəblərə təşəbbüs etmələri lazımdır. Ɖr-arvaddan mənəi və yumurtahüceyrə maye götürülüb, laboratoriyada mayalandırıldıqdan sonra qadının uşaqlığına qoyulur. Buna **“Süni mayalanma”** deyilir. Bunun caiz olduğu məlumdur. Ancaq buna zərurət olmadığı üçün bu işi ər-arvadın özləri etməsi, həkim, tibb basıcı, mamaça kimi yad şəxslərin ər-arvadın övrət yerlərini görməməsi və süni mayalanmanın nikahsız olan kişi ilə qadın arasında edilməməsi lazımdır.

Əbdül Əziz Dəhləvi (rahimə-hullahü təala) 1386-cı [m.1966] ildə Əfqanıstanda, Kabil şəhərində nəşr edilən farsca təfsirində Bəqara surəsinin fəzilətlərini bildirərkən deyir ki, Abdullah ibn Əhməd ibn Hənbəl (rahimə-hullahü təala) **“Zəvaidi-Müsənəd”**ində və Hakimlə Beyhəqi (rahimə-hümallahü təala) **“Dəavat”** kitablarında Übeyyübnü Kəab (radıyallahü təala anh) deyir ki, Rəsulullahın (sallallahü aleyhi və səlləm) yanında oturmuşdum. Bir kəndli gəldi, qardaşının ağır xəstə olduğunu dedi. **“Xəstəliyi nədir?”** soruşulduqda, cin vurması, dedi. **“Qardaşımı bura gətir”** buyuruldu. Qardaşı gəlib, oturdu. Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) bu ayələri oxuyub, xəstəyə üfürdü. Dərhal xəstə yaxşı olub, qalxdı. Fatihə, Bəqara surəsinin əvvəlindən dörd ayə, **“Və iləhüküm”**dən başlayaraq **“Yə-qlün”**ə qədər olan iki 163 və 164-cü ayələr, Ayətəl-kürsi, **“Xalidün”**ə qədər olan Bəqara surəsinin sonundakı **“Lilləhi”**dən başlayan üç ayə, **“Əli-İmran”** surəsinin **“Şəhidallahü”** ilə başlayan tək 18-ci ayəsi **“Araf”** surəsinin **“İnnə-Rəbbəküm”** ilə başlayan tək 54-cü ayəsi, **“Möminin”** surəsinin **“Fə-təalallahü”** ilə başlayan tək 116-cı ayəsi, Cin surəsinin **“Və ənnəhü təala** ilə başlayan tək üçüncü ayəsi, Səffat surəsinin başından on ayə, Həşr surəsinin sonunda **“Hüvallahü”** ilə başlayan üç ayə, **“İxlas”** və **“Muavvizətəyn”** surələri. [Seyid Əhməd (rahimə-hullahü təala) bu ayələri toplayaraq **“Ayəti-hırz”** risaləsi yazmışdır]. Ayəti-hırz “mühafizə edən ayələr” deməkdir ki, ərəbcə **“Təsil-ül-mənafi”** müalicə kitabının 1982-ci və sonrakı tarixlərdəki İstanbul nəşri sonuna əlavə olaraq yazılmışdır. Dəstəmaz alıb, istiğfar və on bir salavat oxuyub, xəstənin səhhətinə niyyət edərək

günəş doğduqdan və əsr namazından sonra gündə iki dəfə xəstənin üzərinə oxuyub, işarə olunan yerlərdə xəstəyə üfürmək, şəfa tapana qədər [qırx günə qədər] davam etmək lazımdır. Hər dəfə sonda bir Fatihə oxuyub, savabını Peyğəmbər əfəndimizin (sallallahü təala aleyhi və səlləm) və Bəhaüddini-Buxari, Əhməd Rifai və imam Rabbaninin ruhlarına hədiyyə etmək lazımdır. Bir həmail düzəldib, üstündə daşınarsa, sehdən, cadudan, bədnəzərdən qorunar, istəyi həyata keçər. 138-ci maddəyə baxın!

“**Hizb-ül-bahr**” oxumaq da dərdlərdən qurtulmaq üçün çox faydalıdır. Bunu Əbül-Həsən Şazili hazırlamışdır].

Dariminin “**Müsnəd**”ində Abdullah ibni Məsud (radiyallahü anh) deyir ki, “Evdə Bəqara surəsinin başından “**Müflihun**”a qədər beş ayə oxunduğu gecə şeytan o evə girə bilməz”.

Meyid dəfn ediləndə baş tərəfində Bəqara surəsinin əvvəlini ayaq tərəfində sonunu oxumaq əmr olundu.

Hədisi-şərifdə buyuruldu ki, “**Bir evdə bu otuz üç ayə oxunduğu gecə** yırtıcı heyvan, **quldur** və düşmən səhərə qədər canına, malına zərər verə bilməz: Bəqara surəsinin əvvəlindən beş ayə, Ayətəlkürsinin əvvəlindən “**Xalidun**”ə qədər üç ayə, Bəqaranın sonunda “**Lilləhi**”dən surə sonuna qədər üç ayə, “**Araf**” surəsində “**İnnə Rabbəküm**”dən “**Muhsinin**”ə qədər əlli beşdən etibarən üç ayə, “**İsra**” surəsinin sonundakı “**Qul**”dən iki ayə, Saffat surəsinin əvvəlindən “**Lazib**”ə qədər on bir ayə, Rəhman surəsində “**Yə mə-şəralcin**”dən “**Fə izə**”yə qədər iki ayə, Həşr surəsinin sonunda “**Ləv ənzəlnə**”dən surənin sonuna qədər, Cin surəsinin başından “**Şətətə**”yə qədər dörd ayə”.

Yeddi dəfə Fatihə oxuyub, xəstəlik, ağrı olan üzvə üflənərsə, şəfa hasil olar. “**Təfsiri-Əzizi**”dən tərcümə tamamlandı.

Abdullah Dəhləvi (rahmətullahi aleyh) yüz on yeddinci məktubunda buyurur ki, “Hər işdə Piranı-kibarın ərvahı tayyibəsini vəsitə edərək Allahu təalaya sığınıb dua etmək lazımdır. [Bunun üçün “**Silsiləyi-aliyyə**”ni oxumaq lazımdır]. Onların vasitəsilə dini və dünyəvi istəklər ehsan edilər”. “**Silsiləyi-aliyyə**” “**Səadəti-Əbədiyyə**” və “**Əshabı-Kiram**” kitablarında yazılmışdır. Ayəti-kərimənin və duanın təsir etməsi üçün oxuyanın Əhli-sünnət etiqadında olması, qul haqqından çəkinməsi, haram və murdar şeylər yeməməsi və təmənnəsiz oxuması şərtidir.

[Dərman içmək, ayəti-kərimə və dua oxumaq, üfürmək və yanında daşımaq insanın ömrünü uzatmaz, ölümə mane olmaz, əcəli gecikməz. Ömrü olanın dərdlərini, ağrılarını aparıb, səhhətli, rahat və sevinc içində yaşamasına səbəb olar. Ürək köçürülməsi və beyin, böyrək, ciyər kimi əməliyyatlar, peyvəndlər, zərdablar ölümə mane olmaz. Ömrü olanlara faydalı olar. Əcəli gələn çox insanın əməliyyat zamanı öldüklərini bilməyən yoxdur. Duanın qəbul olması üçün istənilən şeyin səbəbinə sarılmaq lazımdır. Allahu təala hər şeyi bir səbəblə yaradar. Tədbir almaq, səbəbi axtarmaq lazımdır. Dua etdikdə Allahu təala səbəbə qovuşdurur və səbəbdə təsir, qüvvə yaradar. Övliyaya, sevdiklərinə səbəbsiz də verir. Buna **“Kəramət”** deyilir. Səbəbə sarılmadan dua etmək, Allahu təalanın adətinə tabe olmamaq deməkdir.

Dua, Allahu təaladan bir şey istəmək deməkdir. Dua iki cürdür: 1- Lafzı dua, 2- Feli dua.

1- Lafzı dua, Allahu təaladan sözlə istəmək deməkdir. Bu duanın qəbul olması üçün şərtlər var. Bu şərtlər dua edənin müsəlman, ixtlas sahibi olması, namazlarına davam etməsi, fasiq olmaması, yəni haram işləməməsi, üzərində qul haqqının olmaması kimi şeylərdir. Bu şərtlərə sahib olmayanların duaları qəbul olmur, sıxıntı içində yaşayarlar.

2- Feli dua, istənilən şeyin səbəbinə sarılmaqdır. Allahu təala hər şeyi bir səbəblə yaratmaqdadır. Allahu təaladan bir şey istəyənin bu şeyin yaradılmasına səbəb olan şeyi etməsi lazımdır. Məsələn, bir yeri ağrıyanın ağrı kəsici bir dərmandan istifadə etməsi lazımdır. Bu dərmandan istifadə etməsi feli dua etmək deməkdir. Feli duanın qəbul olması üçün səbəbin təsirinin qəti olması, dəqiq bilinməsi lazımdır. Lafzı dua ilə feli dua bir-birinə uyğun deyilsə, feli dua qəbul olur. Müsəlmanın dəqiq və caiz olan şeylərin səbəblərini bilib, dua üçün bu səbəbləri etməsi lazımdır. Bu səbəblər edildikdə Allahu təala istənilən şeyi yaradar. Çünki səbəbləri edilən şeyi yaratması adətidir. Ac olanın bir şey yeməsi feli səbəbə sarılmaq, feli dua etmək deməkdir. **“Dua edin, qəbul edim”** buyurulması feli dua etməyi əmr etməkdədir].

123- Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Bir nəfər gəlib, Loğman həkim həzrətlərindən soruşdu:**

- **Ey Loğman! Sən bu dərəcəyə necə yüksəldin?**

Loğman həzrətləri buyurdu ki: Mən bu dərəcəyə üç şeylə çatdım:

- 1- **Əmanəti yerinə verməklə,**
- 2- **Doğru söyləməklə,**
- 3- **Malayanini [faydasız söz] tərک etməklə”.**

124- Möminin surəsinin səkkizinci ayəsində mələn, **“Əmanətlərdən gözəl istifadə edib, yerli-yerində ifa edəni qorxduğundan əmin edib, Cənnətimə qoyaram”** buyuruldu.

Qeyd: Kitabın müxtəlif yerlərində insanı Allahu təalanın rəhmətinə qovuşduracaq dualar, gözəl əməllər yazılmışdır. Bunlar təriflənməkdə və təşviq edilməkdədir. Unutmaq lazım deyil ki, Axirətdə Allahu təalanın rəhmətinə qovuşa bilmək üçün imanla ölmək lazımdır. Qurani-kərimdə və hədisi-şəriflərdə açıq bildirilənlərə uyğun imanı olmayan və haramlardan çəkinməyə və islamın beş şərtini yerinə yetirməyə əhəmiyyət verməyən rəhmətə qovuşa bilməz. Əhli-sünnət etiqadında olmayana **“Bidət əhli”** deyilir. Onların etdiyi ibadətlər səhih olub, bərcdan, əzabdan qurtulsalar da vəd edilmiş olan savablara qovuşa bilməzlər. Axirətdə, dünyada etmiş olduğu xeyrat və həsənətin qarşılığına qovuşa bilməyəcəklər. Dünyadakı yaxşılıqlarının qarşılıqlarına qovuşmaq istəyənin dərhal tövbə etməsi, imanını düzəltməsi lazımdır.

125- Haqq təala buyurur ki, ey qulum, mən ac idim, mənə doyurmadın. Qul cavabında deyər ki: Ey Rəbbim! Bütün aləmləri doyuran Sənsən. Mən Səni necə doyura bilərdim? O zaman cənab Haqq buyurur ki, Filan yoxsul qulum ac idi, sən isə bol ruzilər içində üzürdün. O yoxsul qulumu doyursaydın, Mənim rizamı qazanardın. Yəne Allahu təala buyurur ki, ey qulum, Mən susamışdım. Mənə niyə su vermədin? Qul eyni şəkildə: Ey Rəbbim! Bütün aləmlərə su verən Sənsən, mənə Sənə su verməyə gücüm var idimi? Allahu təala buyurur ki, filan qulum susamışdı, əgər ona su versəydin, mənə sevgi və məhəbbətimi qazanmış olardın. Yəne bunun kimi çılpaq olanı geyindirmək üçün bu sual-cavab baş verir. Yəne bunun kimi Mən xəstə idim, mənə hal və xətrimi gəlib soruşmadın. Ey Rəbbim, Səni necə ziyarət edə bilərdim? Allahu təala buyurur ki, filan qulum xəstə idi, onu ziyarət etsəydin, orada Mənim rizamı qazanardın.

NEMƏTLƏRƏ ŞÜKR FƏSLİ

126- Haqq təala həzrətləri buyurdu ki: **“Ey Musa! Bir şəxs ki, ona verdiyim nemətləri məndən bilib, özündən bilməzsə, nemətlərimin şükrünü əda etmiş olar. Bir qulum ruzisini öz çalışması nəticəsində əldə etdiyini bilib, məndən bilməzsə, nemətimin şükrünü əda etməmiş olar”**. İnsanlara layiq olan, hər zaman onlara verilən ruziləri Allahu təaladan bilməkdir. Buna, **“Həmd etmək”** deyilir və bunlara müqabil gecə-gündüz şükr və təsbehlə təhmid etməkdir. Musa əleyhissəlam bu kəlamları eşitdikdə, **“Ey Rəbbim! Bütün kəlamların həqiqətdir”** dedi.

BAYRAM FƏZİLƏTİ

127- Bayram günü ailə, övlad və yaxın qohumlarla gözəl və gülər üzlə rəftar et! Ramazan ayında ayırmış olduğun zəkatını bayram günlərində yoxsullara ver! Oruc tuta bilməyən fitrəsini verməlidir (Feyziyyə). [Sədəqəyi-fitrəni adam başına yarım sa buğda olmaqla hesablayaraq özünün və fitrə nisabına malik olmayan kiçik uşaqlarının fitrələrini buğda olaraq və ya qiyməti qədər qızıl və ya gümüşü müsəlman yoxsullara bayramın birinci günü bayram namazından əvvəl ver. Namazdan sonra və Ramazanda vermək də caizdir. [**“Tərqi-büssalət”**də və **“Neməti-islam”**da deyilir ki, **“Zəkat nisabı miqdarı qədər hər növ malı olan şəxslərə zəngin deyilir. Bayramın birinci günü şafəq ağararkən zəngin olan müsəlmanın fitrə verməsi vacib olar. Bu vaxtdan əvvəl vəfat edən və ya kasıblaşan şəxsin və sonra iman edən və ya doğulan və zəngin olanın verməsi vacib olmaz. Əvvəlcə iman edənin və sonra kasıblaşanın fitrə verməsi lazımdır. Bayram namazından əvvəl verməsi daha yaxşıdır. Nisaba malik olduqdan sonra bir il keçmədən kasıb olanın zəkat verməsi isə əfv olunur. Sədəqəyi-fitrə vermək şafiidə Ramazanın son günü günəş batarkən vacib olar”**]. Sa 8 rıtl mərcimək qədər həcm ölçüsüdür. Bir rıtl 130 dirhəm və ya 91 misqaldır. Bir misqal hənəfidə 4,8 və şafiidə 3,45 qramdır. Yarım sa buğda hənəfidə 1748 qramdır. Şafiidə bir sa 694 dirhəm və ya 1680 qramdır. Bir dirhəmi-şəri hənəfidə 14 qırat və ya 3,36 qramdır. Şafiidə 16,8 qırat və ya 2,42 qramdır. Bir qırat hənəfidə 0,24 qram, şafiidə 0,144 qramdır. Bir Osmanlı qızılı 1,5 misqal, 7,2 qramdır. Qurban nisabı fitrə nisabı ilə eynidir. Bu nisaba hər növ mal daxildir].

128- Elm məclisinə getməyin fəzilət və dərəcəsi çox böyükdür. Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Bir insan din alimlərinin və salehlərin [yəni İslamın beş şərtini davamlı yerinə yetirən] yanına getsə, hər bir addımına Haqq təala qəbul olmuş nafilə bir həcc savabı ehsan edər.** Çünki alimləri və salehləri Haqq təala sevər. Allahu təalanın evi olsaydı, bir şəxs o evi ziyarət etsəydi, ancaq bu savabı qazanardı”.

129- Peyğəmbər (sallallahü aleyhi və səlləm) əfəndimiz buyurdu ki: **“Ya alim, ya mütəallim [yəni tələbə] və yaxud bunları dinləyici ol! [Kitablarını oxu!] Bu üçündən olmayıb dördüncüsündən olsan, [yəni heç birindən olmasan] həlak olarsan”.** [Elmihal kitabı oxumayan dinini öyrənə bilməz. Dinini öyrənməyənin dini, imanı gedər. Din düşmənlərinin yalanlarına aldanıb, kafir olar].

130- Bir-birinə **küsülü** olanları barışdırmağa çalış!

Həzrəti Musa əleyhissəlam Allahu təaladan soruşdu: Ey Rəbbim! Bir-birilə küsülü olan iki insanı barışdıran və Sənin rizana qovuşmaq üçün zülm etməyən şəxsə nə əcr verərsən? Haqq təala buyurdu ki, **“Qiyamət günündə onlara salamatlıq verər, qorxduğu şeylərdən əmin edər, umduğu şeylərlə şərfəndirərəm”.** Rəvayət olunur ki, Musa əleyhissəlamdan cənab Haqq soruşdu: **“Ey Musa, sənə Peyğəmbərlik verməyimə səbəb olan şeyi bilirsənmi?”.** Musa əleyhissəlam, xeyr, dedi. Haqq təala buyurdu ki, **“Sən bir gün qoyun güdürdün. Bir qoyun sürüdən ayrılaraq qaçdı. Sən onu sürüyə qaytarmaq üçün arxasından qaçdın. Bir xeyli yol getdin. Həm sən və həm də qoyun yoruldu. Nəhayət qoyunu tutduğun zaman qoyuna belə dedin: Ey qoyun, sənə nə olmuşdu ki, həm özünə və həm də mənə əziyyət verdin və hər ikimizi də yordun? Halbuki o anda son dərəcə yorğun və qəzəbli idin. Ona görə də o qəzəbli və əsəbi halında hirsinə hakim olub rifq ilə [yəni mülayim] müamələ etdiyin üçün sənə Peyğəmbərlik dərəcəsinə ehsan etdim”.**

131- Yoxsullarla mərhəmətlə rəftar et! Zənginlərə isə zənginlikləri üçün təvazökarlıq göstərmə! Din düşmənlərini, islamiyyəti bəyənməyənləri, namaz qılmayanları sevmə ki, qiyamət günü salamatlıq və səadət tapasan.

Bir uşaq gördüyün zaman, onun günahı yoxdur, mənim günahım vardır. Belə ki, bu uşaq məndən daha fəzilətlidir. Bir yaşlı müsəlman gördüyün zaman, o məndən daha çox ibadət etmişdir, məndən daha

fəzilətlidir. Bir islam alimi gördükdə, mən cahiləm, o məndən çox bildiyi üçün məndən daha fəzilətlidir. Bir cahil gördükdə, bu bilmədən günah işləyir. Lakin mən bilə-bilə günah işlədiyim üçün o məndən daha yaxşıdır. Bir kafir gördükdə, bu dünyadan imanla gedə bilər. Mənim imanla getməyim isə bəlli deyildir. O halda məndən daha fəzilətlidir, deyə düşünmək lazımdır. Müsəlmanlara qarşı təkəbbürlü olmazsan, Haqq təala qatında yüksək dərəcələrə vasil olarsan.

132- Peyğəmbərimiz əleyhissəlam, **“O şəxsə baxma ki, dində səndən aşağıdır, yoxsa özünü bəyənib həlak olarsan. Dində səndən yuxarisına bax ki, səndən xeyirlidir. Malı çox olana baxma ki, Allahın qismətinə qəzəb edərsən. O şəxsə bax ki, yeməyini zəhmət çəkərək alın təri ilə hazırlayır, o zaman da Haqq təalanın sənə verdiyi nemətə şükr edərsən”** buyurdu.

133- Peyğəmbərimiz əleyhissəlam buyurdu ki, **“Bir insanın dünyası salamət olarsa, dini əksik olar”**. [Yəni, dünya ləzzətlərinə qovuşmaq üçün islamiyyətdən kənara çıxan axirət ləzzətlərinə qovuşa bilməz].

Yenə buyurdular ki, **“Ey Əba Hüreyrə! İslamiyyətdən çıxana doğru yolu göstər, cahilə elm öyrət ki, sənə şəhidlik mərtəbəsi verilsin”**. [Uşaqlarına Əhli-sünnət etiqadını, fərzləri, haramları öyrətmək, tanışlara din kitabı vermək lazımdır].

134- Çox mal və rütbə sahibi olan zaman qəlbini qaraldıb, Allahu təalanı unutma və malına, rütbənə güvənib ibadətdən qalma! Malı az olan Allahu təalanı daha çox xatırlayar və Ona daha çox bağlanır.

Qeyd: Müsəlmanlıqda çox mal və rütbə sahibi olmaq pis sayılmır. Spirtli içkilər satmaqla, çalğı və mahnı ilə əldə edilən və oğurluq, yalan, qəsb, rüşvət və faizlə yığılan mallar, pullar az olsalar da xəbisdir. Bunlardan istifadə etmək haramdır. Halaldan qazanılan və zəkati verilən mal, pul nə qədər çox olursa olsun məqbuldur. Cənabı Haqq Qurani-kərimdə halal olan malı xeyir deyə adlandırmışdır.

İmam Qəzali (rahimə-hullahü təala) **“Kimyayı-səadət”** kitabı üçüncü fəslində buyurur ki: Özünü, ailəsini və uşaqlarını heç kimə möhtac etdirməyəcək qədər çalışıb halaldan qazananlara cihad savabı verilir. Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) bir səhər vaxtı oturmuşdu. Səhabədən qüvvətli bir gənc tezdəndən dükanına doğru gedirdi. Bir nəfər, **“Heyif bu şəxsə ki, Allah üçün bir az burada sizi**

dinləməyib keçdi” dedikdə, **“Elə demə! Əgər özünü, ana-atasını, ailə və övladını möhtac etməmək üçün gedirsə, Allah yolundadır. Əgər zinət üçün zəngin olub müsəlmanlara göstəriş etmək niyyətilə gedirsə, Cəhənnəm yolundadır”** buyurdu. Bir hədisi-şərifdə, **“Doğru olan tacir qiyamətdə siddiqlərlə və şəhidlərlə bərabərdir”** və bir dəfə də **“Allahu təala sənət sahibi mömini sevər”** buyurdu.

Bir şəxs Əhli-sünnət alimlərinin (rahimə-hümullahü təala) məclisinə qırx gün gəlib-getsə qəlbi nurlanar. Çünki, islamiyyətin əmr etdiyi elmlər qəlbin işığıdır. [Elmi olmayan şəxs şeytana və islam düşməni olan şəxslərə və nəşrlərinə aldanar. Əhli-sünnət etiqadında olmayan din adamlarının yazılarını oxuyanın qəlbi qaralar]. Allahu təala sənə çox mal verərsə xəsis olma. Din uğrunda sərf et! Xalis müsəlmanların yazdığı doğru elmihal kitablarını al, payla! Cihad savabına qovuşarsan. Peyğəmbərimiz əleyhissəlam bir gün, **“Ey Əba Hüreyrə! Möminlərin böyüyü məndən sonra o şəxsdir ki, Allahu təala ona mal verər, o da gizli və aşkar Haqq yoluna xərcləyər və etdiyi yaxşılıqları heç kimin başına qaxmaz”** buyurdu.

135- Bütün məxluqata mərhəmət et! Peyğəmbərimiz (sallallahü əleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Yer üzündəki mövcudata mərhəmət edin ki, göylərdəki məxluqat sizə mərhəmət etsin”**.

Siddiqlərin əlaməti odur ki, sədəqə verərkən gizli verər, bir bəlaya məruz qaldığı zaman da arxasından bağırıb qışqırmaz, heç kimə şikayət etməz və bəlanı hər kəsdən gizləyər və bir günah işlədiyi zaman arxasından dərhal sədəqə verər ki, günahına kəffarə olsun”.

136- Çox danışma, heç kimlə münaqişə etmə! Hər zaman sükut etməyə davam et ki, iki cahanda salamatlıqda olasan. Haqq təala həzrətlərini çox zikr edərsənsə, qəlbin ölməz və şeytana da qalib gəlmiş olarsan. Haqq təala həzrətlərini çox zikr edənlərin qəlblərinə hikmət axar.

137- Peyğəmbərimiz əleyhissəlam Əbu Hüreyrəyə (radiyalahü təala anh) buyurdu ki, **“Bir insan Haqq təala həzrətlərinə Nuh əleyhissəlamın ömrü qədər ibadət etsə, onda üç xislət olmadıqca etdiyi ibadətlərin heç bir faydası olmaz”**.

1- Elmi ilə əməl etmək.

2- Yediyi yeməyin halal olması və halalı da israf etməməsi. [Bəsmələsiz kəsilən heyvanlar və kitabsız kafirlərin [müşriklərin] kəsdikləri nəcdir. Bunları yemək haramdır. Bəsmələ ilə kəsənlə-

rin də olduğu təqdirdə, satın alınan ətin Bəsmələsiz kəsildiyi qəti bilinmədikcə yemək halal olar. Balıq tutanın müsəlman olması və Bəsmələ ilə tutması şərt deyil].

3- Allaha asi olmaqdan çəkinmək. [Əhli-sünnət etiqadını öyrənməyən, imanı buna uyğun olmayan və haramları, fərzləri bilməyən və bunlara tabe olmayan şəxs Allahu təalaya asi olar].

Qeyd: Allahu təalaya asi olmaq, yəni haram işləmək insanı dünyada və axirətdə fəlakətə aparar. Haramların ən böyüyü Əhli-sünnət etiqadını bilməməkdir. İkincisi, namaz qılmamaqdır. Üçüncüsü, içki içməkdir. **“Ənisül-vaizin”** kitabının onuncu məclisində deyilir ki, Şərab və sərxoş edən içki haramdır. Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm): **“Şərab içmək böyük günahların ən böyüyü və bütün pis işlərin anasıdır”** və **“Bütün pis işlər bir yerə toplanmışdır. Bu yerin kilidi zina, açarı şərabdır. Bütün yaxşılıqlar bir yerdə toplanmışdır. Bu yerin kilidi namaz, açarı dəstəmaz almaqdır”** və **“Allahu təalanı sevən və Qiyamətə inanan içki içilən yerdə oturmasın”** və **“Şərab düzəltmək, üzümünü sıxmaq, daşımaq, paylaşmaq, satmaq və içmək günahda bərabərdir və bunların namazlarına, oruclarına, həclərinə, zəkatlarına və sədəqələrinə savab verilməz. Gərək ki, tövbə etsinlər”** və **“Xurma şərabı da haramdır”** və **“Üzüm şirəsi təzə olub, dəyişməmişə halaldır”** buyurdu. **“Buxariyi-şərif”** və **“Müslim”**də Əbu Musa (rahimə-hullahü təala) buyurdu ki, **“Balıqdan və arpadan hazırlanan içkilər və sərxoş edən hər içki haramdır”**. İmam Muhəmməd (rahimə-hullahü təala), **“Çox içildiyi zaman sərxoş edən içkinin azı da haramdır”** buyurdu. Fətva da bunun üzərinədir. Başqa dərman varsa, bu içkiləri dərman olaraq içmək də haramdır. Xaricdən istifadə etmək caizdirsə də nəcsdir, uçmaqla təmizlənməz, yumaq lazımdır. [**“Əl-fiqhü əl məzahibil-ərbəə”** kitabında deyilir ki, **“Sərxoş edən mayələrin hamısı dörd məzhəbdə də şərab kimi qəliz, murdar nəcasətdir. Hənəfidə ovuc içi qədərindən artığı, digər üç məzhəbdə görünən az miqdarı ilə qılınan namaz səhih olmaz. Şafidə və hənəfinin bir rəvayətlərində dərman və ətir düzəltməkdə istifadə olunan miqdarı çox olsa da əfv edilmişdir ki, namaza mane olmaz”**]. Həşiş, tiryək, heroin kimi uyuşdurucu maddələri keyf üçün yemək, içmək haram olub, müalicə üçün caizdir. Ənis-ül-vaizinin kəlamı tamamlandı. 23-cü səhifəyə baxın!

Siqaretə gəldikdə isə, İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) **“Dürr-ül muxtar”** şərhində buyurur ki, “Tütünə halal və haram deyənlər oldu. Allahu təala hər şeyi halal edib, sonra haramları bunlardan ayırdı. İslamiyyətin haram demədiyinə heç kim haram deyə bilməz. Tütün özü mübahdırsa da soğan kimi təbiətən məkruhdur”. Şafii alimləri tütünü nəfəqədən saymışdır. O halda az miqdarda tütün çəkməyə haram deyən yanılır. İsraf başqadır. O zaman qəzet pulu da israf və haram olar. Doyduqdan sonra yemək də haramdır.

İbni Abidin **“Əl-uqud-üd-düriyyə”** kitabının sonunda tütün çəkmək haramdır deyənlərin sözünü rədd etməkdə, tütünün mübah olduğunu vəsiqələrlə isbat etməkdədir. Bu fətva kitabının son qismi 1977-ci ildə İstanbulda Həqiqət Kitabevi tərəfindən **“Əl-hab-lül-mətin”** kitabının sonunda nəşr edilmişdir.

Muaməlatda kafir, fasiq sözünə inanmaq caizdir. İbadətlərdə yalnız adil olan müsəlmana inanmaq lazımdır. Adil və ya fasiq olduğu bəlli deyilsə, zənni-qalib ilə əməl olunmalıdır. İslam düşmənlərinin bəzəkli, xoşa gələn yalanlarına aldanaraq ibadətələri dəyişdirilməməlidir.

Radioya gəldikdə: Radio, kino, televiziya, kitab və qəzetlər nəşr və təbliğat vasitələridir. Məsələn, tapança da bir alətdir. Bir şəxs tapançanı bir qaziyə verərsə, qazi cihad edərkən o şəxs də savaba nail olar. Yox əgər bir quldura, soyğunçuya verərsə, bu qarətçi cinayət işləyərkən o şəxs də günaha girər. Eyni tapança insanı həm savaba, həm günaha saldığı kimi, radio, kino və qəzetlər müsəlmanlar tərəfindən idarə edilib, yalnız iman, ibadət, elm, əxlaq, sənət, ticarət kimi Allahu təalanın əmr və izn verdiyi şeyləri bildirirlərsə, caiz və savabdırlar. Yox əgər bunlar kafirlərin, mürtədlərin əlində olub, dinsizlik nəşriyyatı ilə məşğul olub, müsəlmanlığı lağa qoyub və bunlarda bidət və ya haram şeylər olarsa, bunları almaq, dinləmək, baxmaq və oxumaq, bunlara getmək, pul vermək haramdır.

Bir müsəlman, övladını da bu haramlardan mühafizə etməlidir. Sıxıntısını aparmaq üçün öz-özünə nəغمə oxumaq günah deyil. Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) Qurani-kərim oxuyarkən, cənazə götürərkən, hərbi edərəkən, nəsihət verərkən bağırmağı mənfur görürdü.

Təkyələrdə bağırmaq, qışqırmaq haramdır. Əvvəllər belə bağır-mazdılar. Cəlaləddin Rumi (rahimə-hullahü təala) ney çalmaq, rəqs etmədi, fırlanmadı. Bunları sonradan cahillər uydurdu. Hikmət [yəni fənn və sənət, faydalı şeylər] və nəsihət bildirən şeirlər yazmaq və səslə oxumaq halaldır. Ehtirasa aid şeirlər oxumaq haramdır. Bunları oxumaq qəlbdə nifaqa səbəb olar. Üfürməklə, vurmaqla, təmas və tellə çalınan bütün çalğıları çalmaq, dinləmək və dinləməyə getmək haramdır. Peyğəmbərimiz (sallallahü təala aleyhi və səlləm) çalğı çalınan bir yerə təsadüf etdiyi zaman mübarək barmaqlarını qulaqlarına tıxardı. [Qurani-kərim, mövlud, azan və ilahiləri çalğı alətləri ilə oxumaq və ya çalğı çalarkən oxumaq küfrdür]. İcində haram olan şeirləri oxumaq məkrüh, seygahla oxumaq və əxlaqsız olanları oxumaq haramdır. Hamam borusu, sahur davulu çalmaq halaldır.

138- İbadətləri, məsələn, Qurani-kərimi, mövlud, azan oxumaq, imamlıq, duanı pul qarşılığında etmək, bunlarda bazarlıq etmək alana da, verənə də haramdır. Bunları Allahu təalanın rizası üçün etmək, hədiyyə verilərsə qəbul etmək olar. Hədiyyə verən xəsis olmamalı, çox verməlidir. Nə qədər çox verərsə o qədər savabı çox olar. Dünya işləri üçün çox verib, Allahu təalanın rizası üçün az verməkdən daha pis simiclik, xəsislik ola bilməz. İmam, müəzzin və digər din xadimlərinin ehtiyacı Beyt-ül-maldan təmin edilməlidir. Nisaba malik olsalar belə elm öyrənən və öyrədənlərə zəkat və uşr vermək daha uyğundur.

[**“Məktubatı-Masumiyyə”** ikinci cild, 36-cı məktubunda deyilir ki, “Fərz və sünnət olan əməlləri, zikri, xeyir-həsənəti və dua, ayəti-kərimə oxumağı savab qazanmaq üçün edərkən kimdənsə izn almağa ehtiyac yoxdur. Bunları şəfa üçün, bir ehtiyacın hasil olması, bir müşkülün həll olunması üçün oxuyarkən təsir etməsi, mürşidin, ustadın izn verməsindən asılıdır”. [Mürşidlərin kitablarında öyrənib oxumaq izn almaq deməkdir]. İmam Rəbbani üçüncü cild, 25-ci və 34-cü məktublarında buyurur ki, “Zikr etmək çox savabdır. Lakin qəlbi təmizləmək üçün zikri iznlə etmək lazımdır”. İzn alan izn verənin vəkili olur. Onun oxumağı vəkil edənin oxumağı kimi təsirli, faydalı olar].

İbni Abidin buyurur ki, “Böyüklərin geyimdə, yemək və içməkdə haram olan şeyləri uşaqlara da geyindirmək, yedirmək və içirmək haramdır.

Dəstəmaz məhrəbası və burun dəsmalı istifadə etmək günah deyil. Qurani-kərimlə və dua ilə olan həmailləri düzəltmək və istifadə etmək caizdir və insanı qoruyarlar. Qurani-kərim maddi və mənəvi hər dərdə şafadır və hər hərfi mübarəkdir, möhtərəmdir. İnsanlara, heyvanlara və əşyaya nəzər dəyə bilər”.

139- Təqvanın ən yüksək mərtəbəsi Allahu təalanın fərz etdiyini yerinə yetirib, haram etdiklərini tərک etməkdir.

140- Mömin qardaşlarını sevindirməyə çalış! Çünki Peyğəmbərimiz, **“Bir şəxs bir mömin qardaşını sevdirsə, Haqq təala o şəxsin qəlbini qiyamət günü fərahlandırır”** buyurdu. Yenə, **“Bir şəxs bir məsum uşağı sevdirsə, Haqq təala o şəxsin şirkdən başqa keçmiş günahlarını əfv edər”** və **“Hər kim dünyada bir mömin qardaşının işini görərsə, Haqq təala o şəxsin yetmiş işinə asanlıq ehsan edər. O yetmiş işin onu dünyada, altmışı qiyamət günündədir. Bir şəxs bir mömin qardaşının eyibini örtərsə, Allahu təala o şəxsin bütün eyblərini qiyamət günü örtər”** buyurdu.

141- Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“İnsanın işlədiyi xeyirli əməl daimi olmalıdır, daimi işlənən əməl insanı məqsədinə çatdırır”**.

ZÜHD VƏ TƏQVA FƏSLİ

142- Daima zühd və təqva üzrə ol! Yəhya ibni Muaz (rahimə-hullahü təala) [258-ci ildə Nişapurda vəfat etdi] buyurdu ki, zühd demək, dünya zinətini tərک etməkdir. Belə ki, Peyğəmbərimiz buyurdu ki, **“Dünyanı sevmək bütün xətalərin başlanğıc nöqtəsidir. Dünyadan özünü çəkindirənlər zahid olanlardır”**.

143- Həbibullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Ümmətim üç şeyi sevər, lakin o üç şey onların deyil:**

1- Vücuddakı canı sevmək,

2- Malı sevmək,

3- Dünyanı sevmək”. [Dünya ərəbcədir. Fənn elmində “ən yaxın şey” deməkdir. Yer kürəsi günəşdən, aydan, ulduzlardan daha yaxın olduğu üçün Yer kürəsinə dünya deyilir. Qiyamətdən əvvəlki zaman, qiyamətdən sonrakı zamandan daha yaxın olduğu üçün birincisinə “Dünya həyatı”, ikincisinə “Axirət həyatı” deyilir. Dünya kəlməsinin din bilgisindəki mənası “Ən zərərli, pis şey”

deməkdir. Küfrə səbəb olan şeylər, haramlar, məkruhlar dünya deməkdir. Mübahlar əhkamı-islamiyyətə tabe olmağa mane olarsa, dünya olurlar. Məhəbbət – sevmək, hər zaman birlikdə olmağı istəmək, bərabər olmaqdan zövq, ləzzət duymaq deməkdir.

İnsan sevdiyini heç vaxt unutmaz. Məhəbbətin yeri qəlbdir. Qəlb, ürək dediyimiz ət parçasında olan qüvvədir. Bu qüvvəyə könül deyirik. Bir şeyi öyrənmək ağılla olur. Ağıl beyin adlandırığımız ət parçasında olur. Küfrü, haramları, məkruhları sevmək, bəyənmək küfr olar. Fəzlləri, sünətləri bəyənməmək də küfrdür, dünyadır. Müsəlman olmaq üçün dünya sevgisini qəlbədən çıxarmaq lazımdır. Dünyanı xatırlamağı da qəlbədən çıxarana “**Saleh**” müsəlman deyilir. Dünya olsun, mübah olsun, masivani, yəni Allahu təaladan başqa hər şeyi xatırlamağı qəlbədən çıxarmağa “**Fəna-fillah**” deyilir. Buna qovuşan müsəlmana “**Vəli**” və ya “**Övliya**” deyilir. Övliya hər şeyi öyrənir, bilir. Əhkamı-islamiyyətə tabe olmaqda, dünya işlərində ağıldan istifadə edir. Hesabını etməklə sənətində, ticarətində heç xəta etməz. Lakin ağıldakı düşüncələr qəlbə sirayət etməz, yoluxmaz. Dünyanı xatırlayan qəlb xəstədir. Qəlbə təmiz olması dünya dediyimiz şeyləri sevməkdən, xatırlamaqdan qurtulması deməkdir. Qəlb xəstəliyinin əlacı islamiyyətə tabe olmaq və Allahu təalanı çox zikir etmək, yəni ismini və sifətlərini xatırlamaq, qəlbə yerləşdirməkdir. Mürşidi-kamilin söhbəti və kitablarını oxumaq bu müalicəni asanlaşdırar. Bu söhbətə, bu kitablara qovuşmaq dünya və axirət səadətinə qovuşmağa səbəbdir. Bu müalicəyə faydası olmayan söhbətin və kitabların təqlid, saxta, zərərli olduğu, fəlakətə səbəb olacağı aydın olur]. Halal yoldan gələn və zəkati verilən şeylər və israf edilməyən mübahlar dünya sayılmaz. Mal səninin deyil, sən öldükdən sonra vərəsənidir. Sən də günahlarla birlikdə gedəcəksən.

144- İnsanın ömrünün uzun, ruzisinin bol olması Allahu təala tərəfindən bir imtahandır. Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və sələm) buyurdu ki, **“Ey Əba Hüreyrə! Allahdan başqa heç bir şeyə ümid etmə! Allaha təvəkkül et! Bir arzun varsa, Allahu təala həzrətlərindən istə! Allahu təalanın adəti-ilahiyyəsi belədir ki, hər şeyi bir səbəb altında yaradır. Bir iş üçün səbəbinə sarılmaq və sonra Allahu təalanın yaratmasını gözləmək lazımdır. Təvəkkül də bundan ibarətdir”**.

Bütün yer-göy bir yerə gəlsə, Allahu təala həzrətləri murad etmədikcə sənə zərrə qədər bir yamanlıq edə bilməzlər.

“Fətava-yı Hindiyə”nin beşinci cild, 379-cu səhifəsində deyilir ki, zəlzələ olan zaman evdən çıxmaq, açıq yerə getmək lazımdır. Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) yolda əyri divarın önündən qaçaraq keçdi. Allahu təalanın qəza və qədərindənmi qaçırsan, deyə sual ediləndə, **“Allahu təalanın qəzasından, yenə onun qəzasına qaçıram”** buyurdu.

145- Qəbrdə sual mələklərinə belə cavab verəcəksən:

Rəbbim Allahu təala. Peyğəmbərim həzrəti Muhəmməd aley-hissələtү vəssəlam, dinim dini-islam, kitabım Qurani-azım-üş-şan, qibləm Kəbəyi-şərif, etiqadda məzhəbim Əhli-sünnət vəl-cəmaat, əməldə məzhəbim İmam azam Əbu Hənifə məzhəbidir. [Qiyamət günü insanların tabe olduqları məzhəb imamının adları ilə çağırılacaqları, məsələn, “Hənəfilər gəlsin! Sünnilər gəlsin” deyiləcəyi **“Ruhul bəyan”** təfsirində İsrə surəsinin 71-ci ayəsində yazılıdır].

Bunları indidən əzbərlə və uşaqlarına öyrət”.

Halal tikə yeməklə və haramdan çəkinməklə vücudunu təmizlə! Qəlbində müsəlmanlara düşmənlik bəsləməməklə və kimsə üçün yamanlıq düşünməməklə qəlbini, Ramazanı-şərif ayında da oruc tutmaqla və nəfsinə müxalifət və müqavimət etməklə, yalan, qeybət, iftira və mala-yani danışmamaqla ruhunu təmizlə! Yalan, qeybət, iftira və mala-yani danışmaq haramdır. Qadınların, qızların başları, qolları, ayaqları açıq halda çölə çıxmaları haramdır. Onlara və açıq gəzmələrinə izn verən kişilərinə çox günah yazılır. Qadınların çadra ilə örtünmələri şərt deyil. Baş örtüsü və manto ilə də örtünmələri yaxşı olar.

Onu da bilməlisən ki, mala-yanini tərək etmək, yəni faydasız söz danışmamaqla insanın imanı nurlanar.

Əlin harama dəyməməli, qulaq haram olan şeyi dinləməməli, ayaq da haram olan yerə getməməli, mədə isə haram olan şeyi yeməməli, göz isə haram olan şeyə baxmamalı, dil də haram söyləməməlidir. Bunun kimi insanda olan əzaların haramla əlaqələrinin kəsilməsi lazımdır ki, rifah və rahatlıq tapasan. Əks təqdirdə özünü həlak edərsən. Göz təsadüfən və qəflətlə haram bir şey görərsə, günah olmaz. Lakin təkrar baxmaq günahdır. Təsadüfən gördükdə başı başqa tərəfə çevirmək lazımdır.

146- Bu etdiyim nəsihətlərə qulaq asıb və onlarla əməl etsən, Allah hüzurunda Peyğəmbərlər (aleyhimüssaləvətü vəttəslimat) yanında, mələklər və bütün insanların nəzərində üzün ağ olar.

Müxtəlif məlumatlar: “Fətava-yı Hindiyə” beşinci cild, 350-ci səhifəsindən başlayaraq deyilir ki, “Yaşlı qadınların və kişilərin qəbr ziyarəti sünnətdir. Evdə və qəbr başında Qurani-kərim oxuyub, savabını ruhlarına hədiyyə etmək və onlara dua etmək lazımdır. Qəbri əllə oxşamaq, qəbri öpmək xristianların adətidir. 122-ci səhifəyə baxın! Ananın, atanın qəbrini öpmək caizdir. Qəbiristanlıqda türbə düzəltmək məkrühdür. [Vəhhabilərin dediyi kimi sirk deyil. Qəbrin üstü balığın beli kimi qabarıq olmalı, düz olmalıdır. Qəbrin içinə sement və əhəngdən istifadə etməyərək, kərpic, daşla divar edilməlidir. Öz mülkü olan yerdə türbə düzəltmək məkrüh da deyildir]. Qəbir üzərinə gül, çiçək əkmək yaxşıdır.

Xristianların etdikləri kimi kəsilmiş gül, çələng qoymaq məkrühdür. Təriqətçilərin oxuduqları ilahilər və rəqs etmək, fırlanmaq haramdır. Onları seyr etmək də haramdır. Hər çeşid çalğı çalmaq haramdır. Yalnız toyda, bayramda, həcc yolunda və döyüşdə dəf, təbil çalmaq caizdir.

[“**Hadiqa**” və “**Bəriqa**”da açıq şəkildə bildirilir ki, yad qadının, qızın oxuduğu hər növ mahnı, hekayəni dinləmək, hər kəsin islamıyyəti pozan, yox edən, dini məsxərəyə qoyan, haramları tərif edən, ibadətləri alçaldan, ehtirası, zinanı, həyasızlığı, namussuzluğu, hökumətə üsyan etməyi, qanunlara qarşı gəlməyi təbliğ edən, qardaşı qardaşa düşmən edən sözləri və hər növ mahnını canlı, radio-dan və televiziyadan dinləmək haramdır. Özü dinləməsə də bunları evində saxlamağın da haram olduğu bu iki kitabda uzun yazılıdır. Həm halal, faydalı, həm də haram, zərərli olan şeyi, yəni halala da, harama da birlikdə səbəb olan şeyi evə gətirmək caiz deyil].

Ölməyəcək qədər yemək, içmək fərzdır. Ölməyəcək qədər və müalicə üçün dərman istifadə etmək sünnətdir. İnsanın və donuzun ətinə heç bir səbəblə yemək caiz deyil, haramdır. Kişinin qadın südünü dərman olaraq içməsi caizdir. Müsəlman həkim, şəfa bundadır, başqa dərman yoxdur, desə şərab, sidik, qan və leşin dərman olaraq istifadəsi caizdir. Lakin, kirpi, ilan əti caiz deyil. Qadının və kişinin saqqız çeynəməsi caizdir. Xəstəyə Qurani-kərim oxuyub üfürmək, həmail düzəldib üstündə daşımaq, qaba yazıb suyunu iç-

mək caizdir. Yoldan yığılan çör-çöpü yandırılıb, nəzər dəyən uşağın ətrafında döndərmək və qorxmuş uşaq üçün mum, qurğuşun tökmək və şəfanı Allahu təaladan istəmək caizdir. Nəzər dəyməməsi üçün tarlaya heyvanın kəllə sümüyünü və buna bənzərlərini asmaq caizdir. Üzvləri formalaşmış uşağı salmaq üçün dərman istifadə etmək caizdir. Uşağın sünnət yaşı yeddi ilə on iki yaş arasındadır. Daha kiçik və böyük yaşda da sünnət etdirmək olar. Zəif olan yaşlı müsəlman sünnətə dözə bilməzsə tərki edilər. Üzrlə vacibin tərki caiz olduqda, sünnətin tərki daha uyğun olar. Qızların, qadınların qulaqlarını deşmək caizdir. Evin ehtiyac olduğu qədər böyük olması caizdir. Otağın divarlarına xalça asmaq soyuğa qarşı olarsa caizdir, bəzək üçün olarsa məkrühdür. Üzərində canlı rəsm olarsa haram olar”. 322-ci səhifədə deyilir ki, Qurani-kərimi oxumaq üçün deyil, bərəkətlənmək, faydalanmaq üçün evdə saxlamaq caizdir, hətta savabdır. Yüksəkdə oxunan azanı məhəllə camaatının hamısı eşitməzsə, hamının eşitməsi üçün vəqf gəlirindən minarə tikdirmək caizdir. Minarəsiz hamı eşidərsə, vəqf pulundan tikdirmək caiz olmaz. [Minarədən və heç bir yerdən səs gücləndirici ilə azan oxumaq caiz deyil. **“Cənnət yolu Elmihalı”** kitabına baxın!]

ANA-ATAYA İTAƏT FƏSLİ

147 – Haqq təala həzrətləri Musa əleyhissələmə buyurdu ki, **“Ey Musa! Bir kimsə ana-atasına qarşı gələrsə, onun dilini kəs və hər hansı bir əzasıyla ana-atasını hirsəndirsə, o əzasını kəs!”** Ana-atasını razı edən kimsə üçün, Cənnətdə iki qapı açılır. Bir kimsənin ana-atası zalım da olsalar, onlara qarşı gəlmək, onlarla sərt danışmaq caiz deyildir.

Haqq təala buyurdu ki: **“Ey Musa! Günahlar içində bir günah vardır ki, Mənim yanımda çox ağır və böyükdür. O da ana-ata övladını çağırdığı zaman əmrinə tabe olmamasıdır.”** Ana-ata çağırdığı zaman hər hansı bir işlə məşğul olsan da dərhal onu tərki edib, dərhal ana-atanın əmrinə qaçaqsa! Anan-atan sənə hirsələnib qışqırsa, sən onlara bir şey demə! Ana-atanın duasını almaq istəyirsənsə, sənə əmr etdikləri işləri tez və gözəl etməyə çalış! Bu işini bəyənməyib sənə hirsələnmələrindən və qarğış etmələrindən qorx! Səndən incisələr, onlarla sərt danışma! Dərhal əllərini öpərək qəzəblərini təskin et! Ana-

atanın qəlblərinə gələnə diqqət et! Çünki sənin səadətini və fəlakətini onların qəlblərindən doğan sözdədir. Anan-atan xəstədirsə, qocadırsa onlara kömək et! Səadətini onlardan alacağın xeyir duada bil! Əgər onları incidib qarğışlarını alsan, dünya və axirətin zay olar. Atılan ox təkrar yaya qayıtmaq. Onlar həyatda ikən qiymətini bil!

Allahu təalanın razılığı, dininə bağlı olan ana-atanın razılığında, Allahu təalanın qəzəbi, dininə bağlı olan ana-atanın qəzəbindədir. Həbibibi kibriya (sallallahu aleyhi və səlləm) bir hədisi-şəriflərində buyurdu ki: **“Cənnət anaların ayağı altındadır.”** Yəni, sənə dinini, imanını öyrədən ana-atanın razılığındadır. Haqq təala həzrətləri Musa əleyhissələmə dedi ki: **“Ya Musa! Ana-atasını razı edən, məni razı etmiş olar. Ana-atasını razı edib, mənə asi olan şəxsi yaxşılardan sayaram. Ana-atasına asi olan, mənə muti olsa belə, onu pislər tərəfinə ilhaq edərəm.”**

İmanı olanlardan Cəhənnəmdən ən son çıxacaq olanlar, Allahu təalanın yolunda olan anasının, atasının islamiyyətə uyğun olan əmrlərinə asi olanlardır.

148 - Peyğəmbərimiz əleyhissələmə buyurdu ki: **“Ana-ataya yaxşılıq etmək nafilə namaz, oruc və həcc [və ümrəyə getmək] fəzilətindən daha fəzilətlidir. Ana-atasına xidmət edənlərin ömrü bərəkətli və uzun olar. Ana-atasına qarşı gəlib onlara üsyankar olanların ömürləri bərəkətsiz və qısa olar. Anasına-atasına üsyankar olan lənətlənmişdir.”**

Həsən Bəsri (rahimə-hullahü təala) Kəbəni ziyarət və təvaf edərkən bir şəxs gördü ki, belində bir zənbil ilə təvaf edir. O şəxsə dedi ki: Qardaş, belindəki yükü qoyub, elə təvaf etsən daha yaxşı olmazmı? O şəxs cavabında dedi ki, bu belimdəki yük deyil, atamdır. Onu Şamdan yeddi dəfə buraya gətirib təvaf etdim. Çünki, mənə dinimi, imanımı o öyrətdi. Məni islam əxlaqı ilə tərbiyə etdi, dedi. Həsən Bəsri həzrətləri ona dedi ki, qiyamət gününə qədər beləcə belində gətirib təvaf etsən, bir dəfə qəlbini qırmaqla bu etdiyini xidmət havaya gedər və yenə bir dəfə könlünü alsan, bu qədər xidmətə müqabil olar.

149 - Peyğəmbərimizə (əleyhissələmə) bir adam gəldi və dedi ki, ya Rəsulallah (sallallahu aleyhi və səlləm)! Mənim anam-atam ölmüşdür. Onlar üçün nə etməliyəm? Peyğəmbərimiz (sallallahu

aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Onlara daim dua et! Onlar üçün Qurani-kərim oxu və istiğfar et!”**

Əshabı-kiramdan bir nəfər (rədiyallahu təala anh) dedi ki, ya Rəsulallah (səllallahu aleyhi və səlləm) bundan daha çox ediləcək bir şey varmı? Buyurdular ki, **“Onlar üçün sədəqə verin və həcc eyləyin”**. Biri dedi ki, anam-atam çox şəfqətsizdir, onlara necə itaət edim? Rəsulullah (səllallahu əleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Anan səni doqquz ay qarnında gəzdirdi. İki il əmizdirdi. Səni böyüdənə qədər qoynunda bəslədi və saxladı, qucağında gəzdirdi. Atan da səni böyüdənə qədər bir çox zəhmətlərə dözərək səni bəslədi. İdarə və məişətini təmin etdi. Sənə dinini, imanını öyrətdilər. Səni islam tərbiyəsi ilə böyütdülər. İndi necə olur ki, şəfqətsiz olurlar? Bundan daha böyük və qiymətli şəfqət olarmı?”**

150 - Ana-ata haqqında hekayə olunur ki, həzrəti Musa əleyhissəlam Turi sinada Haqq təala həzrətləri ilə söhbət edərkən, “Ey Rəbbim! Axirətdə mənim qonşum kimdir?” deyərək soruşdu. Haqq təala buyurdu ki, **“Ey Musa! Sənin qonşun filan yerdə filan qəssabdır!”** Musa əleyhissəlam qəssabın yanına gedərək məni qonaq edərsənmi, dedi. Evində qonaq oldu. Yemək vaxtı gəldikdə, qəssab bir parça ət bişirdi. Divardakı asılı zənbilə aşağı salaraq orada olan və sadəcə sümüklərdən ibarət bir qadına ət və suyunu verdi. Üstünü başını təmizləyib zənbilə qoydu. Musa əleyhissəlam soruşdu, bu sənin nəyindir? Qəssab, anamdır. Qocalıb bu hala düşdü; odur ki, hər səhər, axşam anama belə baxıram, dedi. Qəssab anasına yemək verərkən, o zəif və aciz anası, oğluna dua edərək, Ey Rəbbim! Oğlumu Cənnətdə Musa əleyhissəlama qonşu et, dediyini Musa əleyhissəlam da eşitdi. Beləliklə qəssaba Musa əleyhissəlam müjdə verərək, səni Allahu təala əfv edərək Musa əleyhissəlama qonşu etdi, demişdir.

151 - Qəflət və çaşqınlığa düşərək ana-atanın qəlbini qırısan, dərhal onların razılığını almağa çalış, yalvar, minnət et və hər nə edirsən et onların könlünü al! Ana-atanın övlad üzərində haqları çox böyükdür. Bunu hər zaman nəzərə alaraq ona görə hərəkət et!

Qeyd: Anaya, ataya, xocaya və hökumətə üsyan etmək, qarşı gəlmək caiz deyildir. İslamiyyətin qadağan etdiyi bir şeyi əmr et-sələr, üsyan etməmək, cinayət və günah işləməmək lazımdır.

Şəmsül-əimmə Sərahsinin (rahimə-hullahü təala) [483-cü ildə vəfat etdi] **“Siyəri-Kəbir”** şərhini tərcüməsinin 83-cü səhifəsində

deyilir ki: Anaya-ataya yaxşılıq etmək, onları zərərdən və sıxıntıdan qorumaq fərzi-ayndır. Cihada getmək isə fərzi-kifayə olduğundan, ana-atadan izn olmasa, hərbə getmək halal olmaz. Ana-ata kafir də olsalar onlara yaxşılıq etmək, xidmət etmək fərzdır. Ticarət, həcc və ümrə üçün ana-atadan icazəsiz səfərə getmək caizdir. Elm öyrənmək üçün getmək də elədir. Çünki bu cür səfərlərdə hərbi kimi ölüm təhlükəsi olmadığı üçün ayrılıq hüznləri, qovuşmaq ümidi ilə zail olar. Ana-atanın və xocanın günaha sövq edəcək əməllərinə itaət lazım deyildir. Məsələn, oğurluq, birisini öldürmək, yol kəsmək, zina üçün bir qadını bir yerə göndərəkən, orada buna mane ola biləcək bir adam olsa, amma bu adamın mane olmasına anası-atası icazə verməsə, onlara qulaq asmayıb mane olmaq lazımdır. Çünki günaha mane olmaq fərzi-ayndır. Ana-ataya itaət isə günah olmayan əməlləri üçün fərzdır. Ana-atanın fərzi tərki etməsi günah olduğundan bu əməlləri yerinə yetirmək olmaz. Nisa surəsi əlli doqquzuncu ayəsində məalən **“Ey möminlər! Peyğəmbərimə (sallallahu aleyhi və səlləm) və sizdən olan böyüklərinizə itaət edin!”** buyuruldu. Günah olmayan əməllərə itaət etmək lazımdır. Peyğəmbərimiz (sallallahu aleyhi və səlləm) bir yerə kiçik bir əsgəri qüvvə göndərmişdi. Başlarına da bir komandir təyin etmişdi. Komandirləri onlara hirslənib, böyük bir atəş yandırdı və bu alova girin, mənə itaət fərzdır, dedi. Əsgərlərin bəzisi girək, dedi. Bir qismi də biz atəşdən xilas olmaq üçün müsəlman olduq, girməyək, dedi və girmədilər. Peyğəmbərimiz (sallallahu aleyhi və səlləm) bundan xəbər tutduqda: **“Əgər itaət edib, girsəydilər, Cəhənnəmdə əbədi qalardılar”** buyurdu. Hədisi-şərifdə buyuruldu ki: **“Başınıza rəis** təyin edilən müsəlman, hər kim olursa olsun, haram ilə əmr etmədikcə, ona itaət edin! Haram olan əməllərinə itaət etməyin!” İtaət etməmək başqadır, üsyan etmək, qarşı gəlmək başqadır. Bu iki şeyi bir-birinə qarışdırmamaq lazımdır.

[Siyəri-kəbirdən bura qədər yazılanlardan anlaşılır ki, ananın-atanın, xocanın və hökumətin haram olan şeyləri əmr etdikləri halda bunlara üsyan etmək, qarşı çıxmaq olmaz. Bu əməlləri dində günah olmayacaq və dövlətin qanununda cinayət sayılmayacaq şəkildə yerinə yetirməlidir. Məsələn, bir adama anası evlənmə desə və ya filan qızı almayacağısan və ya ailəni atacağısan, desə və ya filan alimə gedib, dinini öyrənməyəcəksən, desə, bu sözlər isla-

miyyətin bildirdiyi heç bir səbəbə əsaslanmırsa, itaət etmək lazım olmaz. Amma yenə sərt danışmaq, qarşılıq vermək caiz deyildir.

Kafir olan rəislərin, din düşmənlərinin islamiyyətə uyğun olan əmrlərini, islamiyyətə tabe olmaq niyyətilə yerinə yetirmək lazımdır. İslamiyyətə uyğun əmrləri qarşısında müşkül vəziyyətə düşülsə, haqqını qanuni yollardan axtarmaq lazımdır.

Ananın, atanın, xocanın itaət edilməsi lazım olmayan əmrləri yerinə yetirilmədiyi zaman üzr istəmək, bəhanə gətirmək, sakit və mülayim danışmaq lazımdır. Yəni əmri yerinə yetirməmək üsyan və təhqir şəklində olmayıb, qüsur və qəbahət şəkli verilərək fitnəyə səbəb olmamalıdır. Misirli Həsən Bənnə və onun tələbələrindən Seyyid Qutb kimi məzhəbsiz, cahil din adamları, [doqmatiklər], **“Cihad zülm edənlərə və zalımlara qarşıdır”** ayəti-kəriməsini əsas gətirərək hökumətə üsyan etdilər. Həsən 1368-ci [m. 1949] ildə, Seyyid Qutb da 1386-cı [m. 1966] il üsyanında edam edildi. Aldatdıqları minlərlə gənc də zindanlarda illərlə işgəncə çəkdikdən sonra öldürüldülər. **“İxvani-müslimin”**, yəni müsəlman qardaşlar adlanan bu gənclər, 1982-ci ildə Suriyadakı zalım Əsəd hökumətinə də üsyan edərək Hama şəhərinin yandırılıb dağıdılmasına və on minlərlə müsəlmanın faciəvi şəkildə öldürülməsinə səbəb oldular. Halbuki zalım, hətta kafir hökumətə qarşı üsyan etməyi, fitnə çıxartmağı dinimiz qadağan etmişdir. Belə fitnə çıxartmaq cihad deyil axmaqlıqdır, böyük günahdır. Yuxarıdakı ayəti-kərimə həcc surəsində olub, Mədinədə yeni qurulan islam dövlətinin, Məkkədəki kafirlərlə cihad etməsinə icazə verməkdədir. Yəni, cihadı dövlət edər, dövlətin ordusu edər. İnsanın ora-bura hücum etməsinə, hökumətə qarşı gəlməsinə cihad deyilməz. Quldurluq deyilər ki, böyük günahdır. Əhli-sünnət alimləri (rahimə-hümullahu təala) kafir, zalım hökumətə belə üsyan etməyi qadağan etmişdir. Məzhəbsiz, cahil din adamları [yəni zındıqlar], Əhli-sünnət alimlərinin böyüklüyünü bilmədikləri üçün və təfsir, fiqh kitablarının mənalərini başa düşmədikləri üçün, özlərini alim hesab edirlər. Ayəti-kərimələrdən və hədisi-şəriflərdən səhv, zay mənalər çıxardaraq islam dininə və müsəlmanlara çox zərər verirlər.

Ən böyük islam dövləti olan Osmanlılara qarşı son qiyamı ingilislər hazırladı. Mərkəzi Solnikdə olan üçüncü ordunun bəzi gənc zabitləri ingilis casusları tərəfindən bol pul və vəzifə vədləri

ilə aldadıldı. 7 iyulda Şəmsi paşa tağım komandiri Atf tərəfindən vuruldu. 23 iyul 1908-ci ildə ikinci məşvərət elan edildi. Dövlətin idarəsi cahillərin əlinə keçdi. Əsilzadələr zindanlara atıldı. Çoxu edam edildi. 1915-ci il yanvar ayında Ənvər paşa rus sərhədinə əsgər göndərilməsi üçün əmr verdi. Təcrübəli zabitlər, yollarda qar var, martdan sonra göndərək, dedilər. Xeyr, mən əmr edirəm, indi gediləcək dedi və bu zabitləri cəzalandırdı. 86.000 əsgər Sarıqamışda donaraq öldü. Hər tərəfdə verilən bu cür axmaqcasına əmrlər və edamlar milləti bezdirdi. Paşalar bu halı başa düşdükdə, canlarını qurtarmaq üçün Avropaya qaçdılar. Tələt paşa Berlində, Ənvər paşa 1922-ci ildə Rusiyada, Camal paşa Tiflisdə öldürüldü. Ənvər paşanın sümükləri 1996-cı ildə İstanbula göndərildi. 1908-ci il üsyanının türk millətinə verdiyi necə böyük zərərlər və fəlakətlər **“Əshabi-Kiram”** kitabımızda yazılmışdır.

152 - Sənə dinini öyrədən xocana hörmət, ehtiram və təzim et! Xoca haqqı ana-ata haqqından daha üstündür. Çünki ana-ata övladı böyüdü, baxır. Yamanlıqlardan, haramlardan qoruyar, ibadətlərə alışdırır. Müəllim isə, övlada həm dünya, həm də axirət həyatını qazandırır, din və dəyanətini, Əhli-sünnət etiqadını, fərzləri, haramları sənə öyrədir. Dinini, imanını öyrədən ana-atanın haqqı müəllimin haqqından da üstündür.

Müəllimini gördüyün zaman hörmət və ehtiramla qarşıla.

153 - **Qeyd:** Hədisi-şərifdə buyuruldu ki, **“İnsanlar özlərinə ehsan və yaxşılıq edənləri sevər. Bu sevgi insanın yaradılışında vardır.”** Edilən ehsan nə qədər qiymətli və nə qədər çox olarsa, sevgi də o qədər çox olar. Bunun üçün hər kəs anasını, atasını, xocasını, Ustadını, hökumətini, vətəninə, din qardaşlarını çox sevər. Bir müsəlmanın mürşidi, yəni xocası ona din və dünya elmini, imanını, Allahını, Peyğəmbərini gözəl əxlaqı öyrətdiyi üçün onu hər kəsdən çox sevər. Bu sevgi insanın doğuşdan mayasında vardır. Bu sevgidən məhrum olan həqiqi insan deyildir, heyvan kimidir. Çox sevilən şəxs insanın qəlbindən, xatirindən çıxmaz. Onun şəkli qəlbinə yerləşər. Bu hala **“Rabitə”** deyilir. Bir insanın qəlbində bir Mürşidin, bir Vəlinin rabitəsi əmələ gələrsə, onun qəlbinə öz mürşidlərindən gəlmiş olan **“Feyz”**lər onun qəlbinə də axar. Feyz, qəlbədən qəlbə gələn, insana Allahu təalanın razı olduğu işləri etdirən nurdur, bir qüvvədir. Feyzlər Rəsulullahın mübarək qəlbindən yayılmaqda, Övliyanın

qəlbləri vasitəsi ilə Övliyanı çox sevən qəlblərə gəlməkdədir. Övliyanın qəlbləri ayna kimidir. Bir aynadan saçılan işıqlar, qarşısındakı aynaya və ondan da bunun qarşısındakı aynaya gəlir. Beləcə, Rəsulullahın qəlbindən fişqıran feyzlər bizim dövrümüzdəki Övliyaların qəblərinə gəlir. [Bu bir ayna kimidir. Aynaya gələn işıqlar və qarşısında olan cisimlər qarşı aynada görünür. Aynanın qarşısında olan ikinci bir ayna və bunun qarşısındakı üçüncü aynada da görünərlər. Rəsulullahın mübarək qəlbindən yayılan feyzlər, mərifət nurları da bu qəlbə bağlı olan qəlblərə gəlir. Qəlbləri bağlayan bağ, söhbətdir. Əshabı-kiram Rəsulullahı çox sevdikləri üçün bu nurlara qovuşdular. Sevgi nə qədər çox olarsa, gələn feyz də çox olar. Sevmək, inanıb işləri və əxlaqı Onun kimi olmaq deməkdir. Əshabı-kiramın qəblərinə gələn feyzlər sonrakı əsrdəki gənclərin qəblərinə də gəldi. Onların da İslamiyyətə tabe olmaları rahat və şirin oldu. Hər biri bir Vəli oldu. Uzaq məmləkətdə və məzarda olan Vəlidən də feyzlər yayılmaqda, aşıqlərin qəblərinə gəlməkdə, qəlbləri nurlanmaqdadır. Rəsulullahın mübarək qəlbindən yayılan feyzlərə sonrakı əsrdəki aşıqlərin qəbləri də qovuşaraq dövrümüzdəki Övliyanın qəblərinə gəlir və bunların qəblərindən onları sevənlərin qəblərinə və həmçinin bizlərə də gəlir.] İslamiyyət və fənn bilgiləri düşünmək, hesablamaq, ağıl ilə olur. Ağıl beyində olur. İman, söhbət, mərifət və bir şeyi xatırlamağın yeri qəlbdir. Feyzə qovuşan bir insanın qəlbi elmlər, mərifətlər, kəramətlər xəzinəsi olar. Belə bir insana “**Vəli**” və “**Mürşid**” deyilir. Bu səadətə qovuşmaq üçün Əhli-sünnət etiqladında olmaq, İslamiyyətə tabe olmaq və Mürşidi sevmək şərtidir. Bədəni bəsləyən ruzilər və qəlbi təmizləyən feyzlər, əzəldə təqdir və təqsim edilmişdir. Lakin, bunlara qovuşmaq üçün adəti-ilahiyyəyə tabe olmaq, səbəblərini axtarıb tapmaq üçün çalışmaq lazımdır. Şərtlərinə tabe olaraq çalışana əlbət verilir. Allahu təala dilədiyinə çalışmadan da lütf edir.

Qeyd 2: Xocan öldükdən sonra onun ruhuna Qurani-Kərim oxu! Onun üçün sədəqə ver, ona dua et! Bunların savabları onun ruhuna gedər, faydasını görür. Əshabı-kiram (aleyhimürrıdvan) bütün müsəlmanların xocalarıdır. Onların da haqlarını unutma! Rəsulullah (sallallahu aleyhi və səlləm) əfəndimizin o bəyaz, nurlu üzünü görməklə şəərəflənən müsəlmanlara Əshab deyilir. Əshabı-kiramın hamısı (radiyallahu təala anhüm əcmain) Onun mübarək qəlbindən fişqıran nurlarla tərtemiz oldular. Ruhlara şəfa olan sözlərinə qulaq

asaraq, gözəl əxlaqı ilə əxlaqlanaraq, Onun elm dəryasından nəsbib götürüb, alim olaraq zahiri və batini kamilliyə qovuşdular. Dünyanın hər yerində, hər zaman gəlmiş və gələcək insanların hamısından daha üstün və daha qiymətli oldular. İslam dinini sonra gələnlərə izah etdilər. Allahu təalanın dinini yer üzünə onlar yaydı. Bütün müsəlmanların ilk ustadları, müəllimləri oldular. Hər müsəlmanın Əshabı-kiramı (radiyallahu təala anhum əcmain) sevməsi, onların xocalıq haqlarına riayət etməsi lazımdır. Əshabı-kiramın hamısını sevənlərə, hər birinə hörmət göstərənlərə **“Əhli-sünnət”** deyilir. Bir qismini bəyənilib, bir qismini sevməyənlərə **“Şiə”** deyilir. Əshabı-kiramın hamısına düşmən olana **“Rafizi”** deyilir. Bunlar Abdullah ibn Səbə yəhudisinin yolundadırlar. İslam düşmənidirlər.

Əhli-sünnət alimləri buyurur ki, “Əshabı-kiramı çox sevmək təzim və hörmət etmək lazımdır. Bunun üçün adlarını yazanda, oxuyanda və eşidəndə (radiyallahu anh) demək müstəhəbdir”. Bunlar **“İbni Abidin”** beşinci cild 480-ci səhifəsində və **“Birgivi vəsiyyətnaməsi”**nin QAZI-zadə şərhində və **“Səadəti-Əbədiyyə”** kitabında yazılmışdır.

Rafizilər müsəlmanları aldatmaq üçün, “Əshab çox yüksəkdir. Yüksəkliklərini bildirəcək bir söz yoxdur. Adlarının yanına (radiyallahu anh) demək onlara təhqirdir. Belə şeylər deməmək lazımdır” deyirlər. Rafizilərə aldanmamalıyıq!

154 – Kiçik qardaşın varsa, ona islam həfləri ilə Qurani-kərim oxumağı, elm, imanı və Əhli-sünnət etiqadını, Allahu təalanın əmrlərini və haramları öyrət. Pis insanlarla görüşdürmə. Pis dost çox zərərlidir. Şirin dillə nəsihət et. Ona şəfqətlə davran və himayə edərək qoru! Əgər qardaşın səndən böyükdürsə, ona təzim edərək əmrlərini yerinə yetir!

Axirət qardaşına sahib ol! Peyğəmbərimiz (aleyhissəlam) buyurdu ki, **“Allah üçün axirət qardaşına sahib olan axirət günündə ana-ata, qardaşından daha faydalı yardımları o axirət qardaşından görər. Bir kimsə axirət qardaşını nə qədər çox seversə, Allah təala da o şəxsi o qədər çox sevər.”** [Bir kişinin yad qadınla axirət bacı-qardaşı olması caizdirsə də, axirət bacı-qardaşı öz bacı-qardaşı kimi məhrəm olmaz. Bir-birlərinə yadırlar. İslamiyyətdə kişinin qadınla dost olması, danışması caiz deyildir.]

SILAYI-RƏHM BƏHSİ

155 - Müsəlman olan və dininə bağlı olan qohumunu ziyarət edən şəxsə yetmiş nafilə həcc savabı verilir. Könül almaq ziyarəti çox savabdır. Etiqadı pozulmuş, məzhəbsiz olan qohumu ziyarət etmək savab deyildir.

156 - Oğluna və qızına ədəblə və islam hərfələri ilə Qurani-kərim oxumağı və elm öyrət! Qonşu, qohum və məhrəmlərini ziyarət et! Məktubla hal və xətilərini xəbər al! Məhrəm olmayan, yeni yad qadınlarla görüşmə!

157 - Uşaqlarını kiçik yaşda oxut! Hər şeydən əvvəl Allah təalanın razı olduğu, əmr etdiklərini öyrət! Yaxşı bir mömin olmalarına səy göstər! Böyüdükdən sonra ədəb öyrənmək çətin olar. Onların və əhlinin, yəni xanımının xətələrini əfv et. Peyğəmbərimiz (aleyhissəlam) buyurdu ki, **“Sədəqənin ən fəzilətlişi ailə-uşaqlarına yedirib geydirdiyindir.”** Oğlunu, qızını və əhlini haramdan, günahdan və pis insanlardan qoru!

Qızın ilk məktəbi bitirdikdən sonra, pul qazanması üçün bir işə qoyma. Xanımının və qızlarının ehtiyaclarını təmin etmək üçün atanın çalışıb qazanması fərzdır. Qız işləyərkən başı, qolları açılsa, atası da günaha girər. Onu dərhal evləndir. Allah təala onun ruzisini ərinə göndərər. Varlı olsun, kasıb olsun Allah təalanın əmrinə riayət edən, əsl bəlli olana ver! Kürəkənini çox mehr və çox cehiz [əşya] verməyə məcbur etmə! Qızını qoca adama, dinlə əlaqəsi olmayan, elmihalını bilməyənə, haramlardan çəkinməyənə vermə!

Qeyd: Oğlunu, qızını on beş yaşını keçən kimi evləndir ki, haramdan qorunsunlar. Bu yaşda evlənməyən gənclərin haramdan xilas olması qeyri-mümkündür. Övladını Cəhənnəmdən qorumaq istəsən, tez evləndir! Kasıblıqdan qorxma! Allahu təala onlara da mal verər. Dərhal təvəkkül üzrə ol! Oğluna qız al, dul alma! Çünki insanın məhəbbəti ilk gördüyündə olar.

NİKAH FƏSLİ

Qeyd: “Əl-İxtiyar” kitabında deyilir ki, **“Nikah”**, evlənmək üçün bağlanan əqd, yəni sözləşmə deməkdir. Qurani-kərim nikah etməyi əmr edir. **“Nisə”** surəsinin üçüncü ayəsində məalən **“Halal olan qadınlardan nikah edin!”** və iyirmi üçüncü ayəsində məalən

“Onları sahiblərinin icazəsi ilə nikah edin!” və Nur surəsinin otuz ikinci ayəsində məalən **“Əri olmayanları nikah edin!”** buyuruldu. Hədisi-şərifdə də **“Nikah ancaq şahidlərlə olur”** və **“Nikahlanın, çoxalın! Qiyamət günü ümmətlərə qarşı sizinlə öyünəcəyəm”** və **“Nikah etmək mənim sünnətimdir. Sünnətimi tərk edən məndən deyildir”** buyuruldu. Ayəti-kərimələr, hədisi-şəriflər və icmayı-ümmət nikahın dinə uyğun olduğunu, ibadət olduğunu bildirirlər. Nikahsız evlənmək haramdır. Nikahın lazım olduğuna əhəmiyyət verməyən kafir olar. Evlənmək sünnəti-müəkkədədir, bəzən fərz olur. Zülm, işgəncə etmək qorxusu varsa, məkrüh olar. Nikah, iki müsəlmanın madi olan [keçmiş zaman bildirən] söz söyləməsi ilə bağlanılır. Məsələn, məni xanımlığa al deyildikdə, səni xanımlığa aldım, deməklə olar. Nikah kəliməsi ilə və hədiyyə, sədəqə olaraq, mülk, satın alış, satış sözləri ilə də səhih olar. Müşrikin, mürtədin nikahı səhih olmaz. Hənəfi məzhəbinə görə müsəlmanların nikahında iki müsəlman kişinin və ya bir kişi ilə iki qadının şahid olmaları lazımdır. Müsəlman, kitablı kafir olan zimmi qadını nikah edərkən, iki şahidin də zimmi olması caizdir. Mehr pulunu sözləşmək nikahın səhih olması üçün şərt deyil isə də, Mehri-misil verilir. Yəni, qadının qohumuna, məsələn, bibisinə verilmiş olan qədər mehr verilir. İslamiyyətə uyğun edilən nikahdan sonra zövcün xanımı istədikdə muaccəl mehri dərhal ödəməsi lazımdır. Bunun üçün nikah edilərkən, muaccəl [dərhal verilən] və müəccəl [ayrıldıqları vaxt verilən] mehrlərin miqdarları ayrı-ayrı təsbit edilib və evlənmə sənədinə yazılır, kürəkən və hazır olan iki şahid imzalayıb xanıma təslim edilir. Bu iki mehrin miqdarlarının cəmi on dirhəm, yəni yeddi misqal gümüş qiymətindən az olmamalıdır. İndi gümüş şəri qiymətindən aşağı olduğu üçün, mehr bir misqal qızıldan, yəni bir qızıl lirənin üçdə ikisindən [5.5 qramdan] az olmamalıdır. Dövrümüzdə on ilə əlli qızıl pul arasında olmaqdadır. İslamiyyət kişiyə xanımını boşamaq haqqı vermiş isə də, bu haqqı istifadə etmək imkansız kimidir. Çünki, boşadıqda mehr pulunu qadına dərhal ödəməsini və oğulları yeddi yaşına, qızları bülüğ çağına gələncə qədər uşaqlarının nəfəqəsini də analarına davamlı verməsini əmr etməkdə, ödəməsə dünyada həbsə, axirətdə də Cəhənnəmə girəcəyini bildirməkdədir.

Bir kişinin anasını, qızlarını, bacılarını, bibilərini, xalalarını, qardaşının qızlarını nə qədər uzaq olursa olsun nikah etməsi əbədi

haramdır. Bunlara **“Məhrəm qohum”** deyilir. Nəsəbdən haram olan bu yeddi qadın süd və zina səbəbi ilə də haramdırlar. Qayınananı, onun anasını, gəlini, uşaqlarının gəlinlərini, ögey qızı və ögey ananı nikah etmək də əbədi haramdır. Dördədən çox evlənmək və başqasının xanımı ilə evlənmək caiz deyildir. Müsəlman kişinin əhli kitab, yəni yəhudi və xristian dinində olub, bir məxluqa üluhiyyət sifəti isnad etməyən qadını nikah etməsi caizdir. **“Neməti-islam”**da deyilir ki, **“Əhli-kitabın nikahında şahidlərin müsəlman olması şərt deyildir.** Bir müsəlman kitablı olan xanımına kilsəyə getməyi və evdə şərab düzəltməyi qadağan edə bilər. Heyz və nifas sonunda da deyilir ki: Qüsl almağa məcbur edə bilməz. Təsəttürə riayət etməsi yaxşı olar. Müsəlman xanımın üzərinə kitablı xanımı nikah etmək caizdir.” Kitabız kafir qadınla və mürtəd olmuş qadınla evlənmək caiz deyildir. Müsəlman qadının heç bir kafirlə evlənməsi caiz deyildir. Şiələrin, acəmlərin etdikləri **“Müta nikahı”** [yəni aşna saxlamaq] və **“Müvəqqəti nikah”** haramdır. Müta nikahı bir qadına pul verib müəyyən zaman bərabər yaşamaq üçün sözləşməkdir.

Nikahda qadınların da sözü mötəbərdir. Yəni ağıllı, bülüğ qadının özünü nikah etməsi, başqasının vəlisi, vəkili olduqda, onu nikah etməsi və ya özünü nikah etməsi üçün birini vəkil etməsi, yaxud başqasının özünü bir kimsəyə nikah etmiş olduğunu anladıqda icazə verməsi hər zaman caizdir. [Qadının özünü nikah etmək üçün vəkil etdiyi şəxs həmin qadını özünə nikah edə bilməz. Qadının özünü və başqasını boşamağa haqqı yoxdur.] Bülüğ olan bakirə qızı nikaha girmək üçün məcbur etmək caiz deyildir. Vəlisi bülüğ olan qızı nikahlamaq üçün ondan icazə istəməlidir. Cavab verməzsə və ya gülərsə, yaxud səssiz ağlayarsa, icazə sayılır. Dul qadından icazə istədikdə və vəlidən qeyrisi icazə istəyərsə, sözlə icazə verməsi lazımdır. Vəlinin bülüğ olmayan uşaqlarını, onlardan icazə almadan nikah etməsi caizdir. Vəli ata və baba deyildirsə, uşaq bülüğ olduğu zaman nikahı ləğv edə bilər. Vəli, miras əldə edə bilən qohumlardan ən yaxın olanıdır. [Kişi vəli yoxdursa], ana və qadın qohumlar da qızın vəlisi olurlar. Bu vəlilər yoxdursa, qazı [hakim] vəli olur. Uşaq və kafir, müsəlmana vəli ola bilməz. Bir şəxs iki tərəfin də vəlisi və ya vəkili, yaxud birinin vəkili digərinin vəlisi və yaxud özünə əsil, digərinə vəkil və ya vəli ola bilər. Bu sonuncusu əmisinin kiçik qızını özünə nikah etməsi ki-

midir ki, “Şahid olun! Filankəsi özümə nikah etdim” deməsi ilə nikah səhih olar. Qəbul edilməsinə ehtiyac olmaz. Qızla oğlanın din bilgisi, təqva, nəsəb, vəzifə və sərvət cəhətdən küfv [tay] olmaları lazımdır. Saleh insanın qızı bir fasiqlə evlənərsə, vəliləri bu nikahları rədd edə bilərlər. “**İxtiyar**”dan tərcümə tamam oldu. Kişi sonradan fasiq olarsa, [məsələn içkiyə, narkotikə başlayarsa, futbol oynamağa, üzgüçülüyə dadanıb övrət yerini açarsa, namazı tərk edərsə] xanımı boşanmaq istəyə bilməz (Fəyziyyə).

Adəm əleyhissəlamdan bəri yalnız nikah adəti davam etmiş, qaldırılmamışdır. Hər ibadət kimi nikahın da səhih olması üçün nikah edərkən də niyyət etmək lazımdır. Yəni, nikaha daxil olanların Allahu təalanın əmri ilə sevgili Peyğəmbərimizin sünnətinə uyğun olaraq nikah edirəm, deyərək qəlbindən keçirmələri lazımdır. İslam nikahı ilə nikah məmurunun nikahı qeydə alma işlərini bir-birinə qarışdırmamaq lazımdır. İslam nikahı Allahu təalanın əmridir. Nikahın qeydə alınması qanunun əmridir. İkisinin adı da, şərtləri də başqadır. İslam nikahı etməmək böyük günahdır. Nikahı qeydə almamaq da qanuna ziddir. Bu qanuna zidd hərəkəti edən həbs olunur. Müsəlmanın günah işləməkdən və qanunun cinayət saydığı əməllərdən çəkinməsi lazımdır. Qanuna qarşı çıxmaq cəzaya, zərərə səbəb olar və fitnəyə yol açar. Bunlar isə haramdır. Nikahı qeydə aldırmaq dinimizdə qadağan deyildir. Qanun da islam nikahını qadağan etməmişdir. Osmanlılar zamanında da hər ikisi edilirdi. 1298-ci [m. 1880] ildə çıxarılan qərarnamədə, “Nikah, doğum və vəfat bələdiyyədə qeydə alınacaqdır” yazılmışdır. Evlənmək üçün şəriət məhkəmələrindən icazə almayanların nikahını qıyan imamlara veriləcək cəzaları bildirən Dövlət Şurası aktı, “Hökmələr qəzeti”nin 2434-cü səhifəsində yazılmışdır. Buna görə də indi evlənmək istəyən müsəlman əvvəlcə dövlət qeydiyyat şöbəsinə gedərək qanunun əmr etdiyi şəkildə nikahını qeydə aldırmaqlı, sonra islam nikahını etdirməlidir. İslam nikahını imamın, din xadiminin qıyması şərt deyildir. Din bilgisi olan, namaz qılan, saleh kimsələr qıya bilər. Dinsizlər, məzhəbsizlər islam nikahına imam nikahı deyərək lağ edirlər. Dövlət qeydiyyat şöbəsində nikah qeydə alınarsa, imam nikahına ehtiyac yoxdur, deyirlər. İmam nikahı qıymaq qadağandır, qeyri-qanunidir, deyərək müsəlmanları aldadırlar. Halbuki islam nikahı qıymaq qadağan deyildir, qanuna zidd deyil-

dir. Qanunla nikahı qeyd almamaq qanuna ziddir. “İslam nikahına ehtiyac yoxdur. Quranda yazılmamışdır” kimi sözlərlə nikahı inkar edən, inanmadığı üçün nikah etməyən və etdirməyən kafir olar. Evlənəcək kişinin və qadının müsəlman olmaları lazımdır. Bu şərt islam nikahının səhih ola bilməsi üçün tələb olunan şərtlərin ən mühümüdür. Bunun üçün nikahdan əvvəl şübhə olunan kişidən və qadından imanın altı şərtini və islamın beş şərtini soruşmalı, bilmirlərsə öyrətməli, əzbərdən oxutmalı və **“Kəlimeyi-şəhadət”** oxumalıdırlar. **“Təcdidi-iman”** etdirməli, bundan sonra nikah qıyılmalıdır. Şahidlərin də belə şübhəsiz imanlı olmaları lazımdır. İslam nikahı kişi ilə qadın arasında məhəbbətə, məsud yaşamalmasına səbəb olar. Övladlarının və nəvələrinin də müsəlman, saleh olmasını, dünyada və axirətdə məsud və rahat olmalarını istəyən hər müsəlmanın nikaha çox əhəmiyyət verməsi lazımdır.

“Dürr-ül-muxtar”da, ikinci cildə kafirin nikahı sonunda deyilir ki, qadın boşanmaq üçün və ya belə düşünmədən mürtəd olarsa, təcdidi-iman etməsi və nikahının təzələnməsi üçün hakim tərəfindən əbədi həbs edilərək məcbur edilir. Buxara alimləri belə dedilər. Fətva da belədir. Bəlh alimləri qadının mürtəd olması və sonra tövbə etməsi ilə nikahı pozulmaz dedilər. **“Nəvadir”** mənbələrinə görə isə mürtəd olan qadın Dar-ül-islamda da cariyyə olar və Fey adlanan mal olar. Əri bunu imam-ül-müslimindən satın alar və ya Beyt-ül-maldan haqqı varsa, imam bunu zövcünə verir. Beləcə ərinin cariyyəsi olar. Ömər (radiyallahü anh) kişilərə mahnı oxuyan qadını qamçı ilə döymüşdü. Baş örtüsü açıldı dedikləri zaman, onun hörməti, izzəti qalmamışdır, dedi. Fiqh alimlərindən qazi Əbu Bəkr ibn Ömər Bəlhi başı və qolları açıq olaraq çayda paltar yuyan qadınların yanlarından keçirdi. İslamiyyətin təsəttür əmrinə əhəmiyyət vermədikləri üçün hörmətləri qalmamışdır. İmanları olduğu şübhəlidir. Dar-ül-hərbədən əsir alınan kafir qadınları kimidirlər demişdir. Yəni Nəvadir xəbərlərə görə cariyyə olmuşlar. Ancaq mürtəd olan xanım üçün nəvadir xəbərlərə görə deyil, Bəlh alimlərinin sözlərinə görə fətva vermək yaxşı olar. Beləcə cariyyə deyil, xanım olurlar.

İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) deyir ki, Buxara alimlərinə görə əməl etmək məşəqqət olduğundan, Bəlh alimlərinə görə fətva verilir. Ərin xanımını əmirdən satın alaraq və ya haqqı varsa istəyərək xanımına sahib ola bilməsi üçün Nəvadir xəbərlərə görə

fətva vermək də yaxşı olar. Qadının təkrar müsəlman olması onu əsirlikdən qurtara bilməz. Ər xanımını Dar-ül-hərbdə, yəni kafir ölkələrində tutsa, zahir xəbərlərə görə ona sahib olar, yəni cariyə olar. Satın alması lazım olmaz. Çingizin ələ keçirdiyi islam ölkələri Dar-ül-hərb olmuşdu. Dar-ül-hərbdə mürtəd olan qadının ərinin mülkü ola bilməsi üçün Nəvadir xəbərlərə görə fətva verməyə ehtiyac yoxdur. Həzrəti Ömər (radıyallahu təala anh) və Əbu Bəkir ibn Ömər Bəlhinin (rahimə-hullahü təala) mürtəd olaraq Nəvadir xəbərlərə görə cariyə olduqlarını bildirdikləri qadınlar Dar-ül-islamda heç kimin mülkü, yəni cariyəsi olmazlar. Fey olarlar və Əmirdən satın alanın və ya Beyt-ül-malda haqqı varsa, pulsuz istəyənin mülkü, yəni cariyəsi olarlar. Lakin, Nəvadir xəbərlərə görə fətva yalnız ərin mürtəd olan xanımından ayrılmaması üçün verilməlidir. Başqaları üçün bu fətva zərurət yoxdur. Nəvadir xəbərləri zəifdirlər. Zərurət olmadıqca bunlarla fətva verilməz. Bundan başqa mürtəd qadın Nəvadir xəbərlərə görə, Dar-ül-islamda cariyə olacağı üçün, onun qollarına, başına baxmağın caiz olması, ona malik olaraq vaty edilməsinə səbəb olmaz. Dar-ül-islamda ümumi ev qadınları da belə hörmətsizdirlərsə də, mülk deyillər. Vatləri zina olar.

Müsəlman kişinin xanımından və cariyəsindən başqa, istər müsəlman olsun və istər kafir olsun, bir qadın ilə Dar-ül-islamda da, Dar-ül-hərbdə də, yəni dünyanın hər yerində zina etməsi haramdır, böyük günahdır. Başqasının cariyəsinin başına, qollarına, ayaqlarına baxmaq caizdirsə də, onlarla da zina etmək haramdır. Bu gün dünyanın heç bir yerində dinə uyğun cariyə yoxdur. Bunun üçün “**Əbədi məhrəm**” olan, yəni nikah ilə alması əbədi haram olan “**Məhrəm qohum**”, yəni on səkkiz qadından başqa müsəlman və ya kafir hər qadının heç bir yerdə əllərindən və üzlərindən başqa yerlərinə şəhvətsiz də baxmaq haramdır. Qadınların yad kişilərə görünmələri, bir yerdə oturmaları, dostluq etmələri də haramdır. Xanımının, qızının zina edəcəyini bilib, mane olmayan kişiye “**Dəyyus**” və “**Pəzəvəng**” deyilir.

“**Dürr-ül-muxtar**”da, üçüncü cildə müstəmin babında deyilir ki, “Dar-ül-hərbə olan müsəlman əsirin və müstəminin kafir qadınlarının ismətlərinə təcavüz etməsi, onlarla zina etməsi caiz deyildir.” Xanımından və Dar-ül-islamda malik olduğu cariyəsindən başqa qadınla cima halal deyildir. Dar-ül-islamda olan heç

bir qadın cariyə edilə bilməz. Dar-ül-hərbdəki kafir qadınları da Dar-ül-islama gətirilmədikcə cariyə ola bilməzlər.

“**Dürr-ül-muxtar**”, qadını boşamağı izah edərkən deyir ki, dörd məzhəbə görə də səhih olan nikahdan sonra birlikdə olmamış olsalar belə, üç dəfə boşayan və ya bir dəfə “üç dəfə boşadım” deyən şəxsin həmin qadını yenidən nikah edə bilməsi üçün bu qadının başqa kişi ilə nikahlanaraq vaty edilməsi və bu kişidən boşanması lazımdır. Buna “**Hullə**” etmək deyilir. Bu ikinci kişinin boşanmaq şərti ilə bu qadını nikah etməsi haramdır. Bu kişi ki, qadını boşamağa məcbur etmək olmaz. Bu kişinin həmin qadını boşamaq niyyəti ilə nikah etməsi haram olmaz, hətta savab olar. Qadın kişinin boşanmasından əmin olmazsa, nikah zamanı əvvəlcə qadının “məni zövcəliyə al!” deməsi, sonra kişinin “səni zövcəliyə aldım. Məsələn, üçdən çox cima etsəm, bain olaraq boş ol!” deməsi yaxşı olar. Yaxud qadının cavab olaraq, “Əmrim məndə olması şərtilə özümü sənə təzvic etdim” deyərək, nikahdan və cimadan sonra özünü boşaması caiz olar. Birinci şəxsin ilk nikahı dörd məzhəbə görə də səhihdirsə, hullə etmək şərtidir. Lakin məsələn, nikahda vəli iştirak etməyibsə və ya nikah əvəzinə hədiyyə deyilibsə, yaxud nikahın iki şahidi fasiqdirsə, üç dəfə boşadıqdan sonra hullə etmədən təkrar nikahlanmaq üçün şafii müftiyə müraciət olunar. Şafii müfti şafii məzhəbinə görə şərtləri tamam olmadığı üçün nikahın indi və indidən sonrası üçün batil olacağını, keçmiş zaman üçün batil olmadığını bu qadın ilə şafii məzhəbinə görə yenidən nikah etməyi bildirməlidir.

İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) buyurur ki, günahı zahir olan şahid ilə edilən nikah və vəlinin icazə vermədiyi nikah şafii məzhəbində səhih olmaz. Şafii alimlərindən İbni Hacəri-Məkki (rahimə-hullahü təala) “**Tuhfət-ül-möhtac**” kitabında deyir ki, “Hakim hulləni ləğv etmək üçün əvvəlki nikahın batil olacağına qərar verə bilməz. İkisinin arasını ayırar. Ancaq müftiyə, hakimə getməyib özləri şafii təqlid edərək yenidən nikah etmələri caiz olar.” İbni Qasım (rahimə-hullahü təala) Tuhfənin haşiyəsində deyir ki, “Şafii təqlid edərək yenidən nikah edər. Hullə lazım olmaz.” Birinci nikahın keçmişdə səhih olması, bir hənəfinin niyyət etməyərək dəstəmaz alıb günortanı qılması və ikindidən sonra şafii olmasına bənzəyir. Onun zöhr namazı səhihdir, əsr namazı üçün isə niyyət edərək yenidən dəstəmaz alması lazımdır. Talaq sayı-

nın ən çoxu üçdür. Üçdən çox söylənən say üç deməkdir. Məsələn, doqquz dəfə boş ol demək, üç dəfə boş ol deməkdir.

“**Emali qəsidəsi**” şərhlərində deyilir ki, “Sərxoş ikən bilməyərək küfrə səbəb olan bir şey deyənün imanını getməz, mürtəd olmaz. Sərxoş ikən xanımını boşaması, alış-veriş etməsi səhih olar.” Xanımına, səni üç dəfə boşadım, deyən şəxs, mürtəd ikən deyib və ya yazıbsa, təcidi-iman və təcidi-nikah edər. Çünki mürtəd olarkən nikahı da pozular. Nikahı olmayanın talaqı səhih olmaz. Xanımına üç talaq verən müsəlmanın nikahı vaxtilə məzhəbinin şərtlərinə uyğun qıyılmamışdırsa, bu talaq səhih olmaz. Yenidən şərtlərinə uyğun nikahın qıyılması və tövbə edilməsi lazımdır. Nikahı öz məzhəbinə uyğun, amma digər üç məzhəbdən birinə uyğun olmazsa, yenə o məzhəbə tabe olmayaraq yenidən nikah qıyılar. Hullə etdirməkdən xilas olmaq üçün bu üç çarədən birinə əl atmağa “**Hiyləyi-şəriyyə**” etmək deyilir.

Allahu təala talaq sözünü deməyə icazə verdiyi halda, deyilməsini heç bəyənməz. Sonu peşmanlıq olan bu sözü zarafat ilə demək, iti qılıncla oynamağa bənzəyir. Evlilik səadətində son verən bu zərərli sözü dilə gətirməmək üçün Allahu təala kişilərə hullə etdirmək bəlasını, sıxıntısını verdi. Kişi hullə etdirmək əzabını firkirləşərək talaq sözünü dilinə gətirə bilməz.

[Boşanan qadına atasının, atası yoxdursa, əbədi məhrəm qohumundan zəngin olanın baxması lazımdır. Baxmazlarsa, hökumət bu qohumlardan güclə alıb, qadına verər. Qohumu yoxdursa, qadına hər ay Beyt-ül-maldan maaş verilər. İslamiyyətdə heç bir qadın işləyib qazanmağa məcbur deyildir. Bütün ehtiyacları onun ayağına gəlməkdədir.]

“**Neməti-islam**” kitabının sonunda deyilir ki, ağasından uşağı olan cariyəyə “**Ümmi-vələd**” deyilir. Ümmi-vələd satıla və hədiyyə oluna bilməz. Ağası vəfat edən zaman azad olarsa da xanımı kimi varis ola bilməz. Oğlu isə varis və azad olar. Bu cariyə ağasının icazəsi ilə nikah oluna bilər. Ərindən hasil olan uşaq ağasının mülkü olar. Amma ağa bunu sata bilməz. Ağa vəfat edəndə anası ilə birlikdə azad olurlar. Övladlığa götürülən uşaq o şəxsin doğma uşağı, məhrəmi, qohumu ola bilməz. Nəfəqəsi ona aid olmaz. Uşaq oğlandırsa, tərək etdiyi xanımını, qızdırsa, özünü nikah ilə ala bilər. Övladlıqları o şəxsə varis ola bilməzlər. Süd uşaqları da varis ola bilməzlərsə də məhrəm olurlar.

SÜD QARDAŞLIQ

Türkcə **“Neməti-islam”** kitabında deyilir ki: İki və ya iki yaş yarımından kiçik uşağın bir qadından bir dəfə süd əmməsinə **“Rıda”** deyilir. Bu qadın uşağın süd anası və bu qadının əri də bu uşağın süd atası olurlar. Bu uşaq bunlarla və bunların nəsəb və rıdadan olan məhrəmləri ilə əbədi evlənə bilməz. Öz nəsəbindən [soyundan] məhrəmlərinə baxdığı kimi bunlara da baxa bilər. Ancaq bir-birlərinə varis ola bilməzlər. Südünü əmzikdən əmərsə də rıda olar. Qaşıqla ağızdan, burnundan axıdıldıqda da südün sahibi olan qadın uşağa yenə süd anası olar. Şərt südün mədəyə enməsidir. İki yaşından kiçik iki uşaq eyni qadından süd əmərsə, süd qardaşı olurlar. Bir-biriləri ilə evlənə bilməzlər. Bir uşaq bir qadının südünü əməndə, bu südün hasil olmasına səbəb olan kişi bu uşağın süd atası olduğu kimi, bu kişinin atası da süd babası, anası da süd nənəsi, qardaşları da süd əmi və süd bibisi olurlar. Süd ananın bu rıdadan əvvəl və ya sonra başqa kişidən də nəsəb və ya rıdadan hasil olan uşaqları və süd atanın başqa qadınlardan hasil olmuş və olacaq nəsəb və rıdadan olan uşaqlarının hamısı bu uşağın süd qardaşları olurlar. Bu uşaq bu süd qardaşlarının heç biri ilə evlənə bilməz. Ancaq bunlardan hər biri bunun nəsəbdən olan qardaşı ilə evlənə bilər. Bir kişinin iki xanımı olub, ikisi də bundan uşaq dünyaya gətirmiş ikən hərəsi bir uşaq əmizdirsələr, əmizdirdikləri uşaqlar atadan süd qardaş olub bir-birilə evlənə bilməzlər. İkisi də qızdırsa, bir şəxs ikisi ilə eyni vaxtda evli ola bilməz. Rıdada **“Hörməti-müsahərə”**də olur. Bunun üçün kişiyə süd oğlunun boşadığı xanımı ilə və ya süd anaya süd qızının əri ilə nikahlanması əbədi haram olar. Bir şəxs xanımının süd qızına da şəhvət ilə toxunsa, hörmət hasil olub xanımı boş olar. Zinadan olan rıda da nikahdan olan rıda kimidir. **“Süd aşağı axar, yuxarı axmaz”** sözü islamiyyətə uyğun deyildir. Eyni qadından əmməmiş olan oğlan ilə qız bir-biri ilə evlənə bilər. Buna misal olaraq, bir şəxsin anasından əmən süd qardaşının bacısı ilə evlənməyinin caiz olduğu yuxarıda bildirilmişdi. Yad olan iki qadın bir-birinin uşaqlarını əmizdirdikdən sonra, bu qadınlardan birinin oğlu, digərinin qızı olsa, bunlar tək bir döşdən əmməzlərsə, ikisi bir-biri ilə evlənə bilər.

Oğlan anasından əmən süd qardaşlarının bacısını almış olar. Süd ananın və xanımın nəsəb və rıdadan olan qohumlarının hamısının süd uşağının qohumu olduqlarını yuxarıda bildirmişdik. Süd uşağın qohumu süd anasının və ərinin qohumu deyildirlər. Süd ananın qardaşı süd uşağının nəsəbdən bacısı ilə evlənə bilər.

Bir şəxs öz anasından əmən süd qardaşının anası ilə, yaxud süd uşağının nəsəbdən qardaşı ilə evlənməsi halaldır. Halbuki bir şəxs nəsəbdən olan atadan olan qardaşının anası ilə, yəni ögey anası ilə və ya uşağının atadan olan qardaşı ilə, yəni ögey uşağı ilə evlənməsi əbədi haramdır.

İki şəxs arasında rıda olduğunu isbat etmək, birində alacağı mal olduğunu isbat etmək kimidir. Yəni **“Təsdiq”** etməklə və ya **“Beyyinə”** ilə anlaşılır. Təsdiq, kişinin “Sən mənim süd bacımsan!” deyərək xəbər verməsidir. Kişi təsdiq etdikdə nikahları pozular. Xanımı təsdiq etdikdə, kişinin də etiraf etməsi lazımdır. Bir qadın bu ikisi mənim süd uşaqlarımdır desə, təsdiq sayılmaz. Kişi təsdiq etməzsə, evlənmələri caiz olar. Beyyinə, adil olan iki kişi və ya bir kişi ilə iki qadın şahid deməkdir. İki qadının və ya bir kişi ilə bir qadının şahid olması beyyinə olmaz. Rıda olduğunu bildirən beyyinəni qəbul etməzlərsə, məhkəmədə isbat edilməsi və hakimin qərarı ilə ayrılımları lazım olar.

Qadınlar zərurətsiz başqasının uşağını əmizdirməməlidir. Əmizdirdiyi uşağı əzbərləməli, adını yazmalıdır.

İki qadının südləri qarışdırılıb bir uşağa verilərsə, ikisi də süd anası olar. Suya, dərmana və ya heyvan südünə qarışdırıldıqda yarıdan az olsa, süd anası olmaz. Yeməklə qarışıq olsa, heç bir zaman süd anası olmaz. Qadın südündən qatıq, pendir hazırlansa, bunu yeyən süd uşağı olmaz. Ağız və burundan başqa yoldan verilən süd ilə süd anası olmaz. [Körpəni uşaq yeməyi yeyəcək hala gələndə qədər əmizdirmək vacib, bundan sonra iki yaşına qədər müstəhəb, iki yaş yarımına qədər isə caizdir (İbn Abidin).] İki yaş yarımından böyük uşağı zərurət olmadan əmizdirmək haramdır.

Zinadan uşağı olan qadını və müsəlman olmayan qadını rıda üçün kirayə götürməyin zərəri yoxdur. “Zərəri yoxdur” deyilən şeyi etməmək daha yaxşıdır.

Doqquz yaşına çatmış subay qızda süd əmələ gəlsə, əmizdirdiyi uşaq süd uşağı olar.

Bir qadın üç yaşındakı oğlanı və bir yaşındakı qızı əmizdirsə, bu iki uşaq bir-biri ilə evlənə bilər. Bir şəxs süd bacısının qızını ala bilmədiyi kimi, süd bacısının süd qızını da ala bilməz.

Öz anasından olan süd qardaşının anasını almaq caizdir.

Anasının süd bacısını almaq caiz deyildir.

Oğlunun süd anasını almaq caizdir. Əmi qızını almaq caiz olduğu kimi, əmisinin süd qızını almaq da caizdir.

Nəsəbdən qardaşının süd anasını və süd bacısını ala bilər.

Bir kimsə anasının anasını əmizdirmiş olan qadını ala bilməz.

Bacısının qızını əmizdirən qadının qızını ala bilər.

Süd ananın bacısını almaq caiz deyildir.

Oğlunun süd anasının qızını almaq caizdir.

Süd qardaşının süd qızını almaq caiz deyildir.

Qardaşının və bacısının süd qızını ala bilməz.

Süd oğlunun və ya süd qızının bacısını ala bilər.

Bir qadını süd atasının digər xanımından olan oğlu ala bilməz.

Bir qadını, süd anasının öz südündən olmayan əvvəlki ərinin qardaşı ala bilər.

Anasının və ya bacısının əmizdirmiş olduğu uşağın bacısını və süd bacısını ala bilər. Hənəfidə bir qurtum əmən iki uşaq süd qardaşı olurlar. Şafidə süd qardaşı olmaq üçün doyana qədər beş dəfə əmmələri lazımdır.

158 - Kafirin, mürtədin andı mötəbər deyildir.

Ey müsəlman! Oğlun dinini öyrəndikdən və namaza başladıqdan sonra onu bir sənətə yönəlt və ya ticarətə alışdır! Sənət və ticarət öyrənmək üçün müsəlman, namazını qılan, ədəbli, əxlaqlı bir usta yanına göndər! Oğlunun çox zəngin olmasını deyil ədəbli, yaxşı xasiyyətli, namazını qılan və haramdan çəkinən olmasını düşün və dua et! Dinimiz sənət və ticarəti əmr etdiyi kimi, indi bütün dünya millətləri də bu ikisinə çox əhəmiyyət verir və bu yolda uşaqlarını beşikdən öyrədirlər. Vəkillik, əzcaçılıq, hər növ ehtiyac əşyasını düzəltmək bir sənətdir. Sən də sənət və ticarət haqqında islamiyyətin əmrlərini oğluna öyrət ki, harama düşməsin.

QONŞU FƏSLİ

159 - Ey Oğul! Qonşunu gördüyün zaman hal və xətrini soruş! Xəstə olanda ziyarətinə get! Qonşunun evinə gedəndə icazə almadan içəri girmə! Əlindən gələrsə, qonşunun ehtiyacını qarşıla! Qonşuların haqqı çox mühümdür. Çünki Peyğəmbərimiz (əleyhissəlam) buyurdu ki, **“Qonşunun miras kimi haqqı vardır, o da qonşuluq haqqıdır. Əgər müsəlmandırsa, səndə iki haqqı vardır: Biri qonşu haqqı, biri də müsəlman haqqı.”**

Qonşunun yeməyi yoxdursa, sən əlindəki yeməyi yeyə bilməzsən. Çünki onun sənin əlindəki yeməkdə də haqqı vardır. Hər yemək yediyin zaman düşünməlisən ki, görəsən qonşularından yeməyi olmayan varmı?

Hər müsəlmanın, xüsusilə təzə evlilərin müsəlman məhəlləsində, əhli-sünnət olan və haramlardan çəkinən, ibadətlerini yerinə yetirən saleh müsəlmanlar arasında ev axtarması lazımdır. Hədisi-şərifdə buyuruldu ki: **“Ev almadan əvvəl qonşuların necə olduqlarını araşdır! Yola çıxmadan əvvəl yol yoldaşını seç!”** Bir hədisi-şərifdə **“Qonşuya hörmət etmək, ana-ataya hörmət etmək kimi lazımdır”** buyuruldu. Qonşuya hörmət onunla yaxşı davranmaqdır. Onu incidəcək söz və hərəkətləri etməməkdir. Hər tərəfdən bir, iki və nəhayət qırx ev qonşuluq haqqına sahibdir. Qonşunun mal, mülk haqları **“Məcəllə”**nin 1192-ci və sonrakı maddələrində yazılmışdır.

MƏHƏLLƏ ƏDƏBİ HAQQINDA

160 - Zəruri bir işin olmazsa, yığıncaqlara getmə! İçki, qumar, çalğı olan, qadın-kişi bir yerdə oturulan yerlərə getmə və xanımını, uşaqlarını göndərmə! Bu cür yerlərə **“Fisq məclisi”** deyilir. İstər qapalı olsun, istər açıq-saçıq olsun, yad qadınlara və qızlara baxma! Bir qızı görüb, haram olduğu üçün ona baxmayanlara şəhid savabı verilir. Məhəllədən keçərkən pəncərələrə baxma! Gördüyün qadına yaxın getmə! İlk görəndə sənin tanışın olmadığını anlasan, artıq ondan sonra yenə baxma! İlk baxışa günah yazılmaz. Baxmağa davam etdikdə və ya təkrar baxdıqda yazılır. Həzrəti Əli (kərrəmallahu vəchəh) buyurdu ki, ömrümdə bir dəfə də qadınlara şəhvət ilə baxmadım. Şəhvət nəzəri ilə qadınlara baxmaq göz zi-

nasıdır, tövbə etmək lazımdır. Hər yerə burnunu soxma, bir qəzaya düşər, yaxud bir böhtana, iftiraya düşər olarsan.

CÜMƏNİN ƏDƏBİ HAQQINDA

161 - **Qeyd:** Peyğəmbərimiz (sallallahu aleyhi və səlləm) əfəndimiz buyurdu ki, **“Cümə, kasıbların həccidir və möminlərin bayramıdır, göy əhlinin bayramıdır və Cənnətdə də bayram günüdür. Günlərin ən yaxşısı, ən şərəfli Cümədir”** və bir hədisi-şərifdə, **“Cümə günü yaxşılıqların xəzinəsidir və gözəl şeylərin mənbəyidir”** buyuruldu. Başqa bir hədisi-şərifdə buyuruldu ki: **“Musa aleyhissəlam dedi ki: Ey Rəbbim! Mənə şənbə gününü verdin, Muhəmməd əleyhissəlamın ümmətinə hansı günü verəcəksən? Onlara Cümə gününü verəcəm, buyuruldu. İlahi! Cümə gününün qiyməti və savabı nə qədərdir, deyə soruşdu. Ey Musa! Cümə günü edilən bir ibadətə, şənbə günü edilən yüz min ibadət savabı vardır, buyuruldu. Bunun üzərinə Musa əleyhissəlam, ey Rəbbim, Məni Muhəmməd əleyhissəlamın ümmətindən eylə, deyə dua etdi.”** Qurani-kərimdə Cümə gününü bildirən ayəti-kəriməni gətirdiyi zaman Cəbrayıl aleyhissəlam dedi ki, ey Muhəmməd, (aleyhissəlatü vəssəlam) Musa aleyhissəlamın ümməti əgər Cümə gününün qiymətini bilsəydi, buzova tapınmaqdan, yəhudi olmaqdan qurtulardı. İsa aleyhissəlamın ümməti də bilsəydi, xristian olmaqdan qorunardı. Cümə gününün fəzilətini bildirən hədisi-şəriflər **“Səadəti Əbədiyyə”** kitabının birinci qism, 71-ci maddəsinin sonunda geniş olaraq açıqlanmışdır.

Bir hədisi-şərifdə buyuruldu ki: **“Cümə günü gəldiyi üçün sevinən bir möminə qiyamətə qədər hər gün o qədər savab verilir ki, miqdarını Allahu təala bilir.”** Bir hədisi-şərifdə, **“Cümə günü vəfat edən möminlərə şəhid savabı verilir və qəbir əzabından onu qoruyarlar”** buyuruldu. **“Tərqib-üs-salət”**in 123-cü səhifəsindəki hədisi-şərifdə, **“Cümə günü sübh namazından əvvəl üç dəfə “Əstağfirullahəl azım əlləzi lə iləhə illə huv əl-hayyəl-qayyumə və ətübü ileyh” oxuyanın, anasının və atasının bütün günahları əfv olar”** buyuruldu.

Cümə gününün iyirmi sünnəti və ədəbi vardır. Muhəmməd Rəsulullahı (sallallahu aleyhi və səlləm) sevənlərin bunları etməsi lazımdır.

1 - Cüməni cümə axşamından qarşılamaq. Məsələn, yeni və təmiz paltar hazırlamaq, işləri qurtarıb Cüməni ibadətlə keçirməyə səy göstərmək. Cümə axşamı əsr namazından sonra təsbeh və istiğfar oxumaq. Cümə gecəsi ailəsi ilə qüsl almaq. Hər ikisinə kölə azad etmiş kimi savab verilir.

2 - Cümə günü Cümə namazı üçün qüsl almaq. Bu qüsl haqqında çox hədisi-şərif olduğu fərz deyənələr də vardır.

3 - Başı tərəş etmək. Saqqalın bir tutamdan artığını və dırnaqları kəsmək. Ağ rəngdə geyinmək. [Saqqalın bir tutamdan qısa olması bidət olub böyük günah olduğu **“Bəriqa”**da yazılmışdır.]

Alimlərin çoxuna görə, saqqal saxlamaq sünnətdir. **“Sahihayn”** adlanan iki qiymətli hədis kitabından biri olan **“Müslim”** kitabında yazılmış, həzrəti Aişənin (radiyallahü anhə) bildirdiyi hədisi-şərifdə, **“On şey fitrətdəndir: Bığı qısaltmaq, saqqal uzatmaq, misvaq, mazmaza, istinşaq, dırnaq kəsmək, barmaq buğumlarını yumaq, qoltuq və qasıq təmizləmək, sidikdən istibra etmək”** buyuruldu. Bu hədisi-şərif İbni Nüceym (rahimə-hullahu təala) **“Bahr-ür raiq”** kitabında və İmam Zeylai (rahimə-hullahu təala) **“Təbyin-ül haqayiq”** kitabında qüslün fəzllərini izah edərkən yazmış və buradakı fitrətin sünnət demək olduğunu bildirmişdir. Bu hədisi-şərif saqqal saxlamağın digər peyğəmbərlərin də sünnəti olduğunu, Muhəmməd əleyhissəlamın dininin şüarı olmadığını, bunun üçün **“zəvaid sünnət”** olduğunu açıqca bildirir. Bu sünnətlər **“Şirətül islam”**da da yazılmışdır. Müxtəlif saqqal şəkilləri vardır. Yəhudi saqqalı, xristian saqqalı, şiə saqqalı, vəhhabi saqqalı, kommunist saqqalı və İslam saqqalı. Yalnız İslam saqqalını saxlamaq sünnətdir. Bu da uzunluğu bir tutam olan və üzün hər tərəfini tutan saqqaldır. Bu cür olmayan saqqal sünnət deyil, bidət olar. Muhəmməd Xadimi (rahimə-hullahu təala) **“Bəriqa”** kitabında deyir ki, **“Hədisi-şərifdə, “Bığı qısa, saqqalı uzun edin!”** buyuruldu. Bunun üçün saqqalı qırmaq, kəsmək və sünnət miqdarından qısa saxlamaq qadağan olundu. Saqqalı bir tutamdan qısa saxlamaq caiz deyildir. Bir tutamdan artığını kəsmək də sünnətdir.” Bir tutam, çənədə saqqalın başladığı yerdən dörd barmaq eni qədər uzun olması deməkdir. Sünnət olan, hətta mübah olan şeyi sultan əmr edərkən, bunu yerinə yetirmək vacib olar. Sultanın və bütün müsəlmanların əməl etməsi əmr deməkdir. Belə yerlərdə saqqalı bir tutam uzatmaq vacib olar. Bir

tutamdan qısa saxlamaq və ya qırmaq vacibi tərək etmək sayılar və tahrımən məkrüh olar. Bu şəxsın məsciddə imam olması caiz olmaz. Belə olmayan yerlərdə və Dar-ül hərbdə zülm görməmək, yemək və geyimdən məhrum olmamaq, yaxud əmrı-maruf edə bilmək, müsəlmanlara və islamiyyətə xıdmət edə bilmək, dinini, namusunu qoruya bilmək üçün saqqalını qısaltmaq yenə caiz olmaz isə də, qırmaq caiz, hətta lazım olar. Üzrsüz qırmaq isə məkrüh olar. Bir tutamdan qısa saqqal uzadaraq bu şəkildə sünnəti etdiyinə inanmaq bidətdi, sünnəti dəyişdirməkdir. Bidət işləmək adam öldürməkdən daha böyük günahdır. Belə qısa olan saqqalı bir tutama qədər uzatmaq vacibdir. İbni Abidin (rahimə-hullahu təala) namazın məkrühlarını izah edərəkən buyurdu ki, “Bir müəkkəd sünnəti yerinə yetirmək bir məkrüh işləməyə səbəb olarsa, bu sünnət tərək edilər, yerinə yetirilməz.” Adətə uyğun olaraq saqqal qısaltmaq məkrühdür. Fitnə çıxartmamaq üçün saqqalı qırmaq caizdir. Qısa saqqal ilə sünnətə riayət etdiyinə inanmaq isə bidətdir. Hər iki halda da saqqalı qırmaq lazım olar.

4 – Cümə namazına mümkün olduđu qədər erkən getmək. İlk müsəlmanlar çox savab qazanmaq üçün Cümə namazına qaranlıqda məscidə gedərdilər.

5 – Ön cərgəyə keçmək üçün camaatın çiyinlərindən aşmamaq.

6 – Məsciddə namaz qılanın önündən keçməmək. Divar və ya dirək arxasından keçmək lazımdır.

7 – Erkən gedib birinci cərgədə yer tutmaq.

8 – Xatib əfəndi minbərə çıxdıqdan sonra heç bir söz danışmamaq, azanı da təkrarlamamaq. Danışana işarə ilə belə cavab vermək olmaz. Xatib əfəndinin də danışması və xütbədən başqa şeylər söyləməsi haram olduđu kimi, xütbə də fasid olar. Xütbə pozulduđu üçün Cümə namazı da qəbul olmaz. Peyğəmbərimiz (sallallahu aleyhi və səlləm) buyurdu ki, “**Xütbə iki rükət namaz deməkdir.**” Xütbənin qısa olması sünnətdir, uzatmaq məkrühdür. Xütbədə dörd xəlifənin adlarını yüksək səslə oxumaq Əhli-sünnət əlamətidir, oxumaq istəməyəndən uzaq durulmalıdır.

9 – Namazdan sonra Fətihə, Kafırun, İxlas, Fələk və Nas surələrini yeddi dəfə oxumaq.

10 – Əsr namazına qədər məsciddə qalıb ibadət etmək.

11– Dindar olan və Əhli-sünnət alimlərinin (rahimə-hümül-lahu təala) kitablarından oxuyan alimlərin dərində iştirak etmək. Belə saleh bir müəllimin dərində bir saat olmaq min rükət nafilə namazdan üstündür.

12 – Cümə günü duanın qəbul olduğu vaxtı axtarmaq, bunun üçün hər zaman ibadət etmək.

13 – Cümə günü çox salavatı-şərif oxumaq.

14 – Qurani-kərim və Kəhf surəsini oxumaq.

15 – Az və ya çox sədəqə vermək.

16 – Ana-atanı və ya onların, saleh müsəlmanların və Övliyanın məzarlarını ziyarət etmək. Övliyanın ruhlarından feyz almaq.

17 – İşçilərin və ailənin yeməklərini bol və şirin etmək.

18 – Çox namaz qılmaq, namaz borcu olanlar qəza namazlarını qılmalı, namaz borcu olmayanlar nafilə niyyəti ilə qılmalıdır.

19 – Cümə gününü həmişə ibadət işləriylə keçirmək.

20 – Əsr namazından sonra səccadə üzərində əlindən gəlidiyi qədər “ya Allah, ya Rəhmən, ya Rəhım, ya Qavi, ya Qadir” deyib sonra dua etməlidir.

162 - Cümə günü gözəl və təzə paltarını geyin! Təzə paltarın yoxdursa, təmiz paltar geyin və başının sarığını oturarkən sarıma, ayaq üstə sarı! Gözəl ətir vuraraq Cüməyə get. Çünki mələklər gözəl ətirdən xoşlanırlar. Gözəl ətir kişilər üçün sünnət, qadınların küçəyə çıxarkən vurmaları və başlarını, qollarını açmaları haramdır. Çünki qadınların ətir vürması və küçəyə açıq-saçıq çıxması kişiləri cəzb edir. Yalnız ev içində bəzənə bilər və ətir vura bilər. Cüməyə gedərkən təsbəh çək, zikr et! Hər addımına on savab yazılar.

163 - Cümə günü mümkünsə boy dəstəməzi [qüsl] alaraq məscidə get, namaza erkən get, xütbəni eşidə biləcək bir yerdə otur! Xütbə oxunarkən heç kimlə danışma! Sağa-sola baxma və dönmə! Çünki xütbə oxunarkən danışmaq günahdır və Cümənin fəzilətini itirərsən. Məscidə girərkən boş yer harada tapsan orada otur! Camaata zəhmət verərək irəliyə keçməyə çalışma! Ön cərgələrdə yerini tut! Gec gəlsən heç kimi narahat etmə, camaatı sağa-sola əyib irəliləməyə çalışma! İrəliyə getmək üçün qardaşlarına əziyyət vermə. Gəzə bilməyən qocanın və xəstənin Cümə namazını qılması fərz deyildir.

ALİMLƏR İLƏ SÖHBƏT ƏDƏBİ

164 - Əhli-sünnət etiqadında olan və haramlardan çəkinən alimləri ziyarət et və söhbətlərində iştirak et! Etiqadları, inancları pozulmuş, ikiüzlü münafiq və din cahili olanlardan və ya islamiyətə tabe olmayanlardan qaç, yanlarına getmə. Çünki [məzhəbsizlər və] ikiüzlü münafıqlər din xainləridir. Haqq təala hədisi-qüdsidə buyurur ki, **“Dostlarımı insanlar arasında gizlədərəm, onları heç kim bilməz.”** Əgər bu şəxslərin sözləri, hərəkətləri və ibadətləri Əhli-sünnət alimlərinin (rahimə-hümullahu təala) kitablarında yazılanlara uyğundursa, o zaman söhbətlərinə get, nəsihətlərini və dualarını almağa çalış!

165 - Dinini bilən, namazını qılan, haramlardan çəkinən, xanımını, qızlarını açıq gəzdirməyən və kişi, qadın birlikdə toplanmayan alimlərə **“İslam alimi”** deyilir. Onların yanlarında ədəblə otur, onlardan çox istifadə et. Onlardan ibrət, nəsihət və feyz almağa çalış! Feyz alarkən qəlbin nurlanar. Ətrafa nur saçarsan. Onların yanında oturarkən çox danışma, danışanda da hesablı danış! Onların din bilgisi çox olanları böyük bir xəzinədir. Onların qəlbinə qırma, duasını almağa çalış və yanlarından ayrılarkən salamlarla ayrıl, hal və xətilərini soruş! İki nəfər söhbət edərkən sözlərinə qarışma! Biri asqırır **“Əlhamdülillah”** desə, ona **“Yərhamükəllah”** demək çox savabdır. Yolda gedərkən böyüklərin və alimlərin önlərindən getmə!

[**“Fətvayı-Hindiyyə”**, beşinci cild 379-cu səhifədə deyilir ki, “Hər kəslə müdara edərək söhbət etmək, yəni daim şirin dilli və gülər üzlü olmaq lazımdır. Yaxşı və pis, sünni və sapqın hər kəslə qarşılaşarkən bu cür olmaq lazımdır. Ancaq pislərlə və məzhəbsizlərlə müdahənə etməmək, onun yanlış yolundan razı olduğunu zənn etdirməmək lazımdır.” Müdara, islamiyətdən kənara çıxmadan könül almaqdır. Müdahənə, birinin könlünü alarkən islamiyətdən kənara çıxmaq, günaha girməkdir.]

HAKİM VƏ ŞİKAYƏTÇİLƏR FƏSLİ

166 - Məhkəməyə bir işin düşərsə, hakim qarşısında şikayətçi ilə və ya iddiaçı ilə mübahisə etməyə cəhd etmə! Nə soruşulsa o qədər cavab ver! Əgər şahid olaraq gedərsənsə, heç kimsənin təsiri altında qalmadan və heç kimdən qorxmadan Allah rizası üçün

doğru danış! Zalımlara doğru danışıb müsəlmanın malını, canını, namusunu yıxmaqdan çəkin! Hər iş üçün dərhal məhkəməyə qaçma! Həmişə uzlaşmaq və uyğunlaşmaq tərəfini seç! Həm özün ələlməzsən və həm də müsəlmanı bağıslamaq savabını qazanarsan. Onsuz da sülh hökümlərin ən böyüyüdür.

Hər kəslə şəxsiyyət və mövqeyinə görə danışmaq lazımdır. Bir kəndli ilə danışdığın kimi bir elm adamı ilə də eyni şəkildə danışma! Hər kəsin anlaya biləcəyi dildə və hər kəsin yaşına, elminə və səlahiyyətinə görə danış! Danışan zaman diqqətli ol, təsadüfi sözlər söyləmə! Məhkəmə və hökumət məmurları ilə danışmağa məcbur qalsan, əvvəlcə müsəlmanlarla məsləhətləş! Məşvərət sünnətdir, çox savab və çox faydalıdır. Onlarla müdara ilə və gülər üzlə danış, sərt danışma və yanına gəldikləri zaman onlara yemək və ya bir şey təklif et! Məmurlarla zarafat etmə, özünə hörmət etdir!

YOLDAŞLIQ VƏ DOSTLUQ

167 - Din qardaşını ziyarətə gedəcəyin zaman onun uyğun bir zamanını öyrən, ondan bir vəd, yəni bir söz al və o zaman ziyarətinə get! Gecikmə! Evinə girəcəyin zaman qapı açıq olsa belə icazə istə və icazə verdikdən sonra içəriyə gir, içəri girəndə sağa-sola baxma! İçəridə çalğı, içki, qumar varsa və hələ qadın-kişi qarışıq oturlarsa, bir bəhanə ilə oradan uzaqlaş! Saleh bir şəxs yemək təklif edərsə, yavaş və ədəbli şəkildə ye! Çox danışma, dostunda çox qalıb onu məşğul etmə, çıxarkən təvazö və salamlarla ayrıl!

Tanıdığın bir müsəlman sənə qonaq gələrsə, əlindən gəlidiyi qədər yaxşı, gülər üz və şirin dil ilə qarşıla, yemək ikram et! Qapıya çıxıb qarşıla! Salam verərkən salamını al və ona qarşı gözəl iltifat edib: Xoş gəldiniz, səfa gətirdiniz, deyərək otağın baş tərəfində oturmasını təklif et! Sən aşağı tərəfdə otur! Dindən, ibadətdən, haramların zərərlərindən və Övliyanın (qəddəsallahü təala əsrarəhümül aziz) həyatlarından danış! Bir şey öyrət! Yemək yeyən zaman onu utandırmamaq üçün, sən də çox ye! Gedən zaman onu yola sal, salam söylə və dua et!

168 - Evinə müvəqqəti qalmaq üçün saleh bir qonaq gələrsə, ona yaxşı qulluq et! Dərhal yeməyini ver, bəlkə acıymişdir. Yanında çox oturma, bəlkə yorğundur. Yatmazdan əvvəl qibləni, ayaqyolu-

nu, səccadəni ona göstər. Dəstəmaz suyunu, dəsmalını və digər ehtiyaclarını təmin et! Sübh vaxtı sübh namazına oyandır və namazı camaatla birlikdə qılın! Yeməyini tez hazırla, gedəcəyi yol bəlkə uzundur. Getdiyi zaman ona bir din kitabı hədiyyə et! İslamiyyətdə qızla oğlanın dost olması, söhbət etməsi caiz deyildir.

*Heç kimə sui-zənn etmə, varsa ağlın, şüurun,
Dünya var imiş, ya da yox imiş nə umurun.*

YEMƏK YEMƏ FƏSLİ

169 - Yemək yeyildiyi zaman əlləri yumaq sünnətdir. Peyğəmbərimiz (əleyhissəlam) yemək yeyərkən sağ ayağını dikəldər, sol dizi üstündə oturardı. Stol arxasında stulda oturmaq da caizdir. Yeməkdən əvvəl Bəsmələri-şərif söyləmək sünnətdir. Rəsulullah-dan (sallallahü təala aleyhi və səlləm) yeməyin ədəbi soruşulduğu zaman: **“Biz quluq, qul kimi yeməliyik”** buyurdu.

Yeməkdə dörd ədəd fərz vardır:

1 - Yeməyi, ruzini Allahdan bilmək.

2 - Yediyn yeməyin halal və təmiz olması.

3 - Yemək həzm olana qədər Allahın əmrindən çıxılmamaq. Yad qadınlarla birlikdə yeməmək.

4 - Yemək həzm olana qədər Allahın qadağalarından çəkinmək.

Yeməkdə iki ədəd haram vardır:

1 - Qarın doyduqdan sonra boş yer qalmayacaq şəkildə yemək.

2 - Süfrədə çalğı, yad qadın, içki, qumar və s. haram şeylərin olması.

Yeməkdə üç ədəd sünnət vardır:

1 - Yediyn qabda yemək artığı saxlamayıb, tam yemək və yediyn qabı tam sıyıрмаq.

Peyğəmbərimiz (əleyhissəlam) yemək yediyn qabı mübarək barmağı ilə sıyırır barmağını yaladığı olmuşdur. Sən də təkəbbürlənib yeməyin yarısını qaba bulaşdırıb tərək etmə! Sonra yeməklərə həsrət qalarsan.

2 - Yemək süfrəsində önündəki qırıntıları yemək yeməyin şəfasındandır. Önündə kiçik tikə varsa, böyüyündən başlama və qırıntıları yeməkdən çəkinmə!

3 - Bədənin rahatlığını sevirənsə, az yemək ye! Yeməyin ədəbi və sünnətləri çoxdur. Ancaq başlayarkən Bəsmələ ilə başlamağı, sonunda da Əlhamdülillah deməyi unutma! Əvvəl və sonda duzla başla və bitir!

LAZIMLI MƏLUMATLAR

“Fətəvəyi-Hindiyyə” beşinci cildə deyilir ki, hər cür təğanni, yəni çalğı ilə, qadın və oğlan səsi ilə mahnı oxumaq və dinləmək haramdır. Qəflətən eşidilsə və oradan uzaqlaşılrsa, günah olmaz. Günah olmayan şeyləri belə olmayan səslərlə dinləmək caizdir. Elm, əxlaqa aid şeir yazmaq, oxumaq caizdir. Dirə və bəlli bir qadını təsvir edən söz, yazı məkruhdur. Qurani-kərim oxumağa, namaz qılmağa vaxt saxlamayan, mane olan hər mübah iş məkruhdur. Təkyələrdə ilahilər oxuyaraq rəqs etmək, oynamaq, fırlanmaq haramdır. Bu təkyələrə getmək, oturmaq da haramdır. Hal-hazırda dindən xəbəri olmayan fasiqlər bu cür təriqətçiliklə məşğul olurlar. Toylarda və kiçik uşağı əyləndirmək üçün qadının dəf çalması caizdir. Halal mahnıların, çalğı ilə birlikdə çalmaq caiz deyildir. Kişilərin bayramlarda dəf, davul çalması da caiz deyil. Günah söz danışmadan və başqalarını güldürmək üçün olmayan yumor, lətifə söyləmək caizdir. Qüvvətlənmək üçün güləşmək caizdir, oyun və əyləncə üçün məkruhdur. Nərd, on altı daş, kart, bric, bilyard, bezik, futbol, volleybol kimi oyunlar qumarsız da olsa mala-yani olduqları üçün haramdır. Şahmat, qumarla olarsa haram, qumarsız məkruhdur. Yalan danışmaq haramdır. Yalnız hərbdə düşməyə, iki müsəlmanı barışdırmaq üçün və zalımdan məzlumu qurtarmaq üçün caizdir. Günah işləməyi düşünmək, işləməyə niyyət etmək, qərar vermək günah olmaz, etmək günah olar. Günah işləyəndə şirin dillə Əmri-maruf, yəni nəsihət edilir. Qulaq asmazsa, fitnə çıxacaqsa edilməz, susular. Sözü qulaq asacaqsa, sərt deyilər. Söymək, pis danışmaqla Əmri-maruf edilməməlidir. Qarşılıq verəcək şəxsə Əmri-maruf və nehyi-münkər edilməz. Qarşılığa səbr edə bilərsə, etməsi yaxşı olar. Əmirilər əl ilə, alimlər dil ilə, cahillər qəlb ilə Əmri-maruf edər. İnsan əvvəl özünə Əmri-maruf etməlidir. Cahil alimə Əmri-maruf etməməlidir. Bir günahı etmək adəti olan o günahı iş-

ləyəni görəndə Əmri-maruf edər. Günah işləyəne Əmri-maruf edə bilməyən, onun atasına deyər və ya yazar. Atası Əmri-maruf etməz və ya edə bilməzsə, atasına bildirməz. Xanımına, hökumətə bildirmək də belədir. Tövbə edənin günah işlədiyi başqasına bildirilməz. Oğrunu görəndə zərərindən qorxmazsa, xəbər verər.

Günah işləyən xanıma nəsihət verməklə tövbə etməzsə, boşamaq vacib olmaz. Çalğı alətlərini evində saxlamaq, istifadə edilməsə də məkrühdür. Alimin cahil üzərində olan haqqı, müəllimin tələbəsi üzərində olan haqqı kimidir. Kişinin xanımına olan haqqı bunlardan daha çoxdur. Mübah olan əmrlərinə itaət etməsi və malını qoruması da lazımdır. Başqa yol yoxdursa, başqasının tarlasından keçmək caiz olar. İcazə verməzsə, keçə bilməz.

İbadət və qazanc elmlərini öyrənmək fərzdür. Daha çoxunu öyrənmək əfdaldır. Fiqh öyrənməyib, hədis, təfsir öyrənmək iflas əlamətidir. Qiblə və namaz vaxtları üçün və cihad üçün astronomiya öyrənmək caizdir. Falçılıq elmini öyrənmək haramdır. Mübarizə, münaqişə üçün söz elmini öyrənmək məkrühdür. Cahillərin bidət təriqətlər, məzhəblər haqqında danışıqları caiz deyildir. Qədim yunan fəlsəfəçilərinin və bidət əhlinin, məzhəbsizlərin din kitablarını oxumaq, evində saxlamaq caiz deyildir. Belə kitablar insanın etiqadını və imanını pozar. Din və iman bilgilərini **“Əhli-sünnət”** alimlərinin kitablarından öyrənmədən əvvəl fənn, fəlsəfə bilgilərini öyrənmək caiz deyildir. Hər müsəlman uşaqlarına ilk öncə islam hərfələrini, Qurani-kərim oxumağı, namaz qılmağı, din və islam əxlaqını öyrətməli, ondan sonra oğlunu məktəbə göndərərək fənn, sənət və digər lazımı, faydalı şeyləri öyrətməlidir. Hər növ oyun, yəni top oynamaq **“Ma-la-yani”**dir və elm öyrənməsinə mane olar. İbni Abidin beşinci cildə deyir ki: **“Ərəb dili Cənnət dilidir. Digər dillərdən üstündür”**. Ərəbcə öyrənmək və öyrətmək ibadətdir. Elmi Allah rızası üçün, islam dininə və müsəlmanlara xidmət üçün öyrənmək lazımdır. Mal, rütbə qazanmaq, təkəbbür və şan-şöhrət üçün öyrənilməməlidir. Müəllim haqqı, ana-ata haqqından əvvəldir. Elmi Əhli-sünnət alimlərindən və ya onların yazdıqları kitablardan öyrənmək və saleh insanlara öyrətmək lazımdır. Elmi yaxşı insanlardan əsirgənməmək lazımdır. [Saleh insan yaxşı insan deməkdir. Əhli-sünnət etiqadında olan və haram işləməkdən çəkinən müsəlmana **“saleh”** [yaxşı insan] deyilir.

Əhli-sünnət etiqadında olmayan müsəlmanlara bidət sahibi və ya məzhəbsiz deyilir]. Əhli-sünnət etiqadını və haramları öyrənmək, minlərlə İxlas surəsi oxumaqdan daha savabdır. Fiqh öyrənmək, hafiz olmaqdan üstündür. Hafiz olmaq da nafilə ibadətdən üstündür. Nəsihət verərkən Allahu təala deməlidir. Yalnız Allah demək hörmətsizlikdir. Fısq məclisində təsbeh, təhmid, Qurani-kərim, hədisi-şərif və fiqh oxumaq günahdır. Günaha mane olmaq üçün təsbeh oxumaq caizdir. [Görünür ki, qaval, zurna, çalğı ilə birlikdə və ya bunların fasiləsində təkbir, salavat oxumaq günahdır.] Dua edən zaman ovucları açmaq, iki əl arası açıq vəziyyətdə, qolları sinə səviyyəsinə qaldırmaq, duadan sonra əlləri üzə çəkmək müstəhəbdir. Kənd əhli imam üçün toxum əksələr, məhsul imama təslim edilməmişdirsə, məhsul toxum sahiblərinindir. [Yardım üçün toplanan pul, mal da belədir.]

Ayaq üstə sidiyə getmək caizdir və ya məkruhdur. Üzr varsa, məkruh olmaz. Amma üstünə sıçratmamaq və idrar çıxan yeri yumaq və ya qurulamaq lazımdır. [Sidik qaçırdan, sidik çıxan yerə bez sarıb, bunu neylon torbaya qoyub ağzını bağlayıb, sidik bezi isladarsa, torbadan çıxardıb, yuyub, qurulayıb təkrar istifadə edilməlidir.] Dünya sıxıntılarından qurtulmaq üçün ölümü istəmək məkruhdur. Zəmanənin fitnəsindən qurtulmaq, günaha düşməmək üçün istəmək caizdir. Zəlzələ vaxtı evdən bayıra qaçmaq caizdir. İnsanlarla müdara etmək müstəhəbdir. Yəni hamıya qarşı şirin dilli, gülər üzlü olmaq lazımdır. Amma müdahanə edilməməlidir. Yəni xətir üçün günah işləmək olmaz. Mal sahibinin kirayədəki mülkünə girərək araşdırmağa haqqı vardır. Zamanda və ulduzlarda uğursuzluq yoxdur. Uşaqları saleh olanın malını onlardan birinə verməsi günah olar. Fasiq olanları varsa, onlara verməməsi caiz olar. Bülbülü qəfəsə həbs etmək caiz deyildir. [Sarıbülbül kimi qəfəsə vərdisi olanları qəfəsdə bəsləmək caizdir.] Dar-ül İslamda hakimin sehribazı, cadugəri öldürtməsi lazımdır. Zındıq üçün də belədir. Zındıq, Allah təalanı və axirəti inkar edən və başqalarını da inkar etməsi üçün aldadandır. [Fənn doqmatikləri, masonlar və kommunistlər belədir.] “**Hindiyyə**”-dən tərcümə tamam oldu.

SU İÇMƏK ƏDƏBİ

170 - Su içərkən bir nəfəsdə içmə, üç dəfəyə iç. Tərli vaxtı soyuq su içmə, yuxu arasında su içmə, çox su içmə! Bunların hamısının bədənə zərəri vardır. Bir məclisdə su istəniləyi zaman baş tərəfdən su verməyə başla, sağdan dolan! Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Su içəcəyiniz vaxt ayaq üstə içməyin, vücudunuza zərərli dir. Yalnız dəstəməzdan qalan suyu və zəməmi-şərifini ayaq üstə içmək olar”**.

171 - Bazarda gəzərkən heç kimi narahat etmə! Küçələrdə fıxırma, heç kimi lağa qoyma! Gedərkən və insanlara qarşı yemək yemə! Heç kimlə dalaşma, dostla da düşmənlə də münəqişə etmə! Satdığın əşyanı geri qaytararlarsa, rədd etmə! Yalan söyləmə! Haram yemə, heç kimi aldatmağa cəhd etmə!

Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Hər kim bazara girdiyi zaman, “Lə iləhə illəlləhü vahdəhu lə şə-riyə ləh, ləhül mülkü və ləhül hamdü yuhyi və yümüt və hüvə hayyün lə yəmutü biyədihil xayr və hüvə alə külli şey-in qadır”** oxusun, min günahı bağışlanar”.

Dükənini Bəsmələ ilə aç və bağla! Yemək üçün bir şey aldığı zaman açıq şəkildə evə gətirmə, bir şeylə ört və örtülü şəkildə evə gətir! Evə gedəndə uşaqları hər hansı bir şeylə sevindir! Dükənina gec get və erkən bağla! [Başqa vaxtlarda elmihal öyrən və öyrət!]

172 - Hər hansı bir kəslə yolda yoldaş olsan, onun getdiyi qədər get. Onunla söhbət edərkən, sağa-sola baxma! Onun yanından uzaqlaşsan, yanına tez qayıt, onu gözlətdirmə! Yoldaşının haqqına riayət et, xətrinə dəymə! Namazları onunla camaatla qıl. Vidalaşarkən onunla halallaş.

173 - Bir xəstənin ziyarətinə getdiyən zaman qapıya çatanda içəri girmək üçün icazə istə! Bəsmələ ilə gir, sağ tərəfinə otur, içəri girəndə salam ver, hal və vəziyyətini soruş! Xəstəliyinə bir dərman bilirsənsə de! Kəlmeyi-şəhadət gətirərək ona eşidir və təz sağalmasını dilə! Xəstənin yanında çox oturma! Bir ehtiyacı varsa et! Ayrılarəkən ona tez sağlması üçün dua et!

174 - Cənazəyə tək getmə! Məcbur olsan tək gedərsən! Cənazə sahibinə salam verərək, Allahü təala səbr versin, deyərək təsəlli ver! Cənazənin dəfni üçün kömək et! Cənazəni meyidin sağ çiyindənən başlayaraq daşı və yeriyərək get. Peyğəmbərimiz cənazəyə

piyada gedib, miniklə qayıtdılar. Bunun səbəbini soruşdular, cavabında: **“Cənazə gedərkən mələklər də birlikdə gedərlər, onun üçün yeriyərək getmək və bir vasitəyə minməkdən həya etmək lazımdır”** buyurdu. [Cənazəni kafirlər kimi daşımaq, çələng qoymaq, rəsmini və matəm işarələri taxmaq günahdır.]

175 - Ailəni gözəl idarə et! Şirin dillə nəsihət edərək, Allahü təalanın əmrlərini ona öyrət! Qüsl almasına, namaza davam etməsinə çox diqqət et! Hər ehtiyacını, idarəsini halaldan təmin et! Ona haram tikə yedirmə! Onu tarlada, fabrikdə işlətmə. Onun qazandığı onun mülkü olar. Rızası olmadan əlindən almaq sənə haramdır. Xanımına hirs-lənərkən, döyüb səni boşayaram, kimi sözlər işlətmə və fahişə belə demə, ağzına və gözünə söymə, kafir olarsan. Onunla mülayim şəkildə rəftar et! Onu döymə! Dəyənək ilə heç kimi döymək caiz deyil. Evinə çalğı və içki gətirmə. Hər qadını evinə qəbul edib ailənin zəhnini məhv etmə! Ailənin sirrini başqasına açma, ondan borc pul alma!

176 - Evinə bəsmələ ilə gir! Əgər vaxtın varsa, İxlas surəsini oxu! Peyğəmbərimiz (aleyhissəlam) buyurdu ki: **“Evə girərkən İxlası-şərifini oxuyan yoxsulluq görməz!”** Əshabdan Süheyli (radıyallahü anh), Peyğəmbərimizin (aleyhissəlam) bu tövsiyəsi ilə zəngin olmuşdu. Evə girərkən sağ ayağıyla içəri gir və salam ver! Evdə heç kim yoxdursa, bu şəkildə salam verə bilərsən: “Əssələmü ələynə və ələ ibədilləhissəlihın.” Bununla bərabər bir dəfə **“Qulhüvallahü”** surəsini və bir dəfə də **“Ayətəlkürsi”**ni oxusan, evinə şeytan girməz. Hər nəyə başlasan Bəsmələ ilə başla! İşə və yeməyə sağ əlinlə başla! Yeməyə həmişə birlikdə otur. Yeməkdən sonra dua və **“Qulhüvallahü”** surəsini oxu! Yeməkdən sonra bir saat keçməyincə su içmə, vücuda yaxşı olmaz.

177 - Yatağa uzandığın zaman Təbarəkə surəsini oxu! Peyğəmbərimiz (aleyhissəlam) buyurdu ki: **“Yatarkən Təbarəkə surəsini oxumadan yatma! Çünki ölsən qəbirdə sənə yoldaş olar. Hər gecə Təbarəkə surəsini oxuyan, Qədr gecəsini əhya etmiş kimi savaba nail olar.”**

Bir gecə Sultanı-Ənbiya həzrəti Aişəyə (radıyallahü anha) dedi ki, “Ey Aişə! Qurani-kərimi xətm et, bütün Peyğəmbərləri özünə şəfaətçi və bütün müsəlmanları özündən razı edərsən.” Həzrəti-Aişə (radıyallahü anha): “Anam, atam sənə fəda olsun! Az bir vaxt içində

bunları necə edə bilərəm ki? Sultani-Ənbiya buyurdu ki: **“Üç dəfə “Qulhüvallahü” surəsini oxu. Qurani-kərimi xətm etmiş kimi olarsan. Bir dəfə “Allahümmə salli alə Muhəmmədin və alə cəmi-il Ənbiyai vəlmürsəlin” de, bütün peyğəmbərlər səndən razı olsun. Bir dəfə də “Allahümmağfirli və li vəlidəyyə [və li-məşəyihiyə] və lil mümininə vəl müminət vəl müsəlminə vəl müsəlmatı əl ahyəi minhüm vəl əmvət” de, bütün möminlər səndən razı olsun. Bir dəfə də “Sübhanəlləhi vəl hamdü lilləhi və lə iləhə illəlləhü vəlləhü əkbər və lə havlə və lə quvvətə illə billəhil aliyyil azım” de ki, Allahü təala həzrətləri səndən razı olsun”.**

“Tam Elmihal” kitabının 1010-cu səhifəsində deyilir ki, **“Müxtəlif insanlar müxtəlif cüzləri oxuyanda xətm savabı hasil olmaz. Xətm tək bir nəfər oxumalıdır.”** Onlara Qurani-Kərim oxumaq savabı verilir. Onlar da istədiklərinə hədiyyə edə bilər.

178 - Bu surələri axşam-səhər üç dəfə Bəsmələ ilə oxu və zöv-cənə, uşaqlarına da oxut!

1- İxlas, (Qulhüvallahü surəsi). 2- Muavvizətəyn (yəni, Qul əuzü birabbil fəlaq ilə Qul əuzü birabbinnas.) 3- Fatihəyi-şərifə (yəni, Əlhamdülillahi surəsi).

Bu dörd surəni axşam-səhər üç dəfə oxuyan malını, canını, övladlarını bütün bəlalardan mühafizə etmiş olar.

Bunlardan başqa **“Qulyəyyühəlkəfirun”** surəsini axşam-səhər oxuyan özünü şirkdən qorumuş olar.

Axşam-səhər bu duanı oxuyan sehr və zalımların şərindən və bəlalardan əmin olur. Dua budur:

“Bismillahirrahmanirrahim, bismilləhilləzi lə yədurru ma-asmihi şeyün fil ərdi vələ fissəməi və hüvəssəmiul alim”

Sultani Ənbiya (sallallahü aleyhi və səlləm) həzrətləri buyurdu ki, **“Haqq təala həzrətlərinin üç adı vardır ki, dildə asan, tərəzidə isə çox ağırdır. “Sübhanəlləhi vəl hamdülilləhi və lə iləhə illəlləhü vəlləhü əkbər vələ havlə vələ quvvətə illə billəhil aliyyil azım.” Bunun hər bir kəlməsinə yüz savab verilir”.**

Yatağa uzanarkən və yataqdan qalxanda və hər namazda, [duadan və salavatdan sonra] istiğfarların ən böyüyü olan bu duanı oxu ki, günahlar əfv olur. **“Əstəğfirullahəl azım əl kərim əlləzi lə iləhə illə hüvəl hayyəl qayyümə və ətübü ileyh”.**

Dörd məzhəbin fiqh elmlərinin incəliklərinə malik, dərin alim Seyid Abdülhakim Əfəndi (rahmətullahi təala aleyh) buyurdu ki: Yatağına Əuzü və bəsmələ oxuyaraq gir. Sağ yan üstə qibleyə qarşı yat. Sağ ovcunu sağ yanağın altına qoy. Əuzü bəsmələ ilə bir Ayət-əl-kürsi oxu. Sonra hər biri üçün bəsmələ oxuyaraq, üç İxlas, sonra bir Fatihə, sonra bir dəfə iki Qul əzünü oxu. Sonra üç dəfə istiğfar duası, yəni “**Əstəğfirullahəl azım əlləzi lə iləhə illə hü**” oxu. Üçüncüsünə “**əl hayyə-l-qayyumə və ətübü ileyh**” əlavə et! Sonra on dəfə “**təvəkkəltü aləllah və lə havlə vələ quvvətə illə billəh**” oxu! Buna “**kəlimeyi təmcid**” deyilir. Onuncusuna “**hil aliyyil azım əlləzi lə iləhə illə hü**” əlavə et! Sonra “**Allahümməğfir li və li vəlidəyyə və lil-mü’mininə və l mü’minat**” və bir salavatı şərifə və bir “**Allahümmə Rabbənə ətinə fiddünyə hasənətən və fil əxirəti hasənətən və qinə azabənnar bi-rahmətikə yə Ərhamərrahimin**” və üç və ya on və ya qırx yaxud yetmiş istiğfar, yəni, “**Əstəğfirullahəl azım**” və bir kəlimeyi-təvhid, yəni “**Lə iləhə illəllah Muhammədün rasulullah**” oxu. Sonra istədiyini tərəfə dönərək yat!

İmamı Rabbani 174-cü məktubunda buyurur ki: Kəlimeyi-təmcid oxumaq cin şərinə qarşı qoruyar. Böyüklərimiz cinləri dəf etmək üçün bunu oxuyardılar. 174-cü məktuba baxın! Ey böyüklərin böyüyü Allahım! Muhamməd əleyhissəlamın xəbər verdiyi kimi Sənə inanıram. Məni qəbul et! Məni bağışla. Muhamməd əleyhissəlam Səni bizə xəbər verməsəydi, bu nöqsan aqlımızla özümüz Səni tapmaq, tanımaq şərafinə qovuşa bilməzdik. Heyvanlardan aşağı olardıq. Cəhənnəm atəşində yanmaq cəzamız olardı. Ey böyük Peyğəmbər! Sənin bizim üzərimizdəki haqqın sonsuzdur. Bizi Allahımızı tanımaqla şərfələndirdin. Müsəlman olmaq səadətinə qovuşdurdun. Sonsuz yanmaq əzabından qurtardın. Bunun üçün məndən sənə sonsuz salamlar, sonsuz dualar olsun! Ey böyüklərin böyüyü Allahım! Bu böyük Peyğəmbəri bizə tanıdan analarımıza, atalarımıza, xocalarımıza və Əhli-sünnət kitablarını yazanlara və yayanlara rəhmət et! Amin.

179- Haqq təalanı çox zikr et ki, həqiqi qul olasan.

Gecə yarısından sonra qılınan təhəccüd namazı, gündüz qılınan min rükətdən daha fəzilətlidir. İki rükət qəza namazı qılmaq da təhəccüd qılmaqdan daha xeyirlidir. Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: “**Gecə oyananda, bu duanı oxuyan**

hər istədiyinə nail olar: Lə iləhə illəlləhü vahdəhü lə şərəkə ləh, ləhül mülkü və ləhül hamdü və hüvə alə külli şeyin qadir sübhənəllahi vəlhamdülillahi və lə iləhə illəlləhü valləhü əkbər vələ havlə vələ quvvətə illə billəhil aliyyil azım”.

180- Evidən çıxarkən **“Ayətəlkürsi”**ni oxu! Çünki, hər işində müvəffəq olar və xeyirli işlər bacararsan. Rəsulullah (əleyhissəlam) buyurdu ki, **“Bir kimsə evindən çıxarkən Ayətəlkürsini oxusa, Haqq təala yetmiş mələyə əmr edər, o şəxs evinə gələndə qədər ona dua ilə istiğfar edərlər”**. Evinə gələndə də oxusan, iki Ayətəlkürsi arasındakı işlərin xeyirli olar və kasıblığını önləyər. Öncə sağ ayaqqabını geyin! Sonra sol ayaqla evdən, məsciddən çıx!

181- Bəsmələsiz cima etmə! Araya şeytan qarışar. Qurban bayramı gecəsində, günəşə qarşı, ulduzlara qarşı, əncir ağacı altında, uşaq yanında, qibləyə qarşı, heyz zamanında və xoruz kimi tez etmə və uzun zaman fasilə vermə! Sonra sidiyə getməzdən əvvəl qüsl alma! Ac-susuz ikən və tox qarnına etmə və sol tərəf üzərində etmə! Doğru olan iki diz üzərində ikən etməkdir və sonra dərhal qüsl almaqdır.

Övlada din bilgisi və islam əxlaqı öyrətsən, dünyada və axirətdə xeyirli olarlar. İmam Qəzali (rahmətullahi aleyh) buyurur ki, **“Bir kimsə cünüb olsa, qüsl almadan bir namaz vaxtı keçsə, o şəxsə atəşdən paltar geydiriləcək.**

Hamamda çox oturma! Hamamda göbəyinlə dizlərin arasını açma! Kişilərin və qadınların hamamda da övrət yerlərini açması haramdır və açan da, baxan da məlumdur.

QADINLARIN HEYZ VƏ NİFAS HALLARI

Qeyd: İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) **“Mənhəl-ül-Varidin”**də deyir ki: Hər kişi evlənəcəyi zaman qadınların heyz və nifas hallarını öyrənməli, həyat yoldaşına öyrətməlidir. Hər müsəlman qadının heyz və nifas bilgilərini öyrənməsi fərzdır.

Osmanlı dövlətinin yetişdirdiyi böyük islam alimlərindən Akşehirli Mustafa Fəhim ibn Osman (rahmətullahi aleyh) **“Mürşid-ün-nisa”** kitabında deyir ki:

“Heyz”, səkkiz yaşına çatmış səhhətli bir qızın və ya adət zamanının son günündən on beş gün keçmiş olan qadının önündən

çıxan qana deyilir. Ağdan başqa hər rəngə və bulanıq olana heyz qanı deyilir. Bir qız heyz görməyə başladıqda **“bülüğ”** olur, yəni, qadın olur. Qan görüldüyü andan kəsildiyi günə qədər olan günlərin sayına **“adət zamanı”** deyilir. Adət zamanı ən çox on gündür, ən az üç gündür. Şafii və Hanbəli məzhəblərində ən çoxu on beş, ən az bir gündür.

Heyz qanının durmadan davamlı axması lazım deyildir. İlk görülən qan kəsilib, bir neçə gün sonra təkrar görülsə, aradakı üç gündən az olan təmizlik sözbirliyi ilə davamlı axdı qəbul edilir. Üç gün və daha çox davam edən təmizlik imam Muammədə görə heyzin onuncu günündən əvvəl kəsilsə, yenə qan axdı qəbul edilir. Qan axdı qəbul edilən bu təmizlik günlərinə **“Fasid təmizlik”** deyilir. Bir gün tam 24 saat deməkdir. **“Kürsüf”** adlanan parça və ya pambıq üzərində aylarla hər gün qan ləkəsi görən qız hər ay on gün heyzli, sonra iyirmi gün istihazəli qəbul edilir. Adəti əvvəldən belə olan bir qadın isə, adətinə görə hərəkət edər. Bir qız üç gün qan görüb, bir gün görməsə, sonra bir gün görsə iki gün görməsə, bir gün daha görüb bir gün görməsə, yenə bir gün görsə, bu on günün hamısı heyz olar. Hər ay bir gün qan görsə, bir gün görməsə, beləliklə on gündə bir gün görüb bir gün görməsə, gördüyü günlərdə namazı və orucu tərkd edər. Ertəsi günlərdə qüsl alıb namazlarını qılar. **(Məsaili şərhi viqayə)**. Üç gündən, yəni 72 saatdan beş dəqiqə belə az olan və yeni başlayan üçün on gündən çox davam edən və yeni olmayanlarda adətdən çox olub, on günü də ötən, hamilə və ayisə [yaşlı] qadınlardan və doqquz yaşından kiçik qızlardan gələn qan heyz olmaz. Buna **“İstihazə”** deyilir. Qadın 55 yaşında **“Ayisə”** olur. Adəti 5 gün olan, günəşin yarısı doğduqda qan görüb, on birinci günün səhəri günəşin üçdə ikisi doğarkən qan kəsilsə, yəni on günü bir neçə dəqiqə ötmüş olsa, adət zamanı olan 5 gündən sonra gələn qan, istihazə sayılır. Çünki günəşin çıxma vaxtının altıda biri qədər, on günü və on gecəni ötmüşdür. On gün tamam olduqda qüsl alıb, adətdən sonrakı günlərdə qılmadığı namazları qəza edər.

İstihazə günlərində olan qadın sidiyini tuta bilməyən və ya tez-tez burnu qanayan kimi üzr sahibi olur. Namaz qılması və oruc tutması lazım olar və qan gəlsə belə vaty caiz olar.

İmam Muammədə (rahimə-hullahü təala) görə, bir qız ömründə ilk dəfə bir gün qan görsə, sonra səkkiz gün görməsə və

onuncu gün yenə görsə, on günün hamısı heyz olar. Lakin bir gün görsə, doqquz gün görməsə və on birinci günü yenə görsə, heç biri heyz sayılmaz. Qan görülən iki gün istihazə olar. Çünki onuncu gündən sonra görülən qandan əvvəlki təmizlik günlərinin heyz sayıla bilməyəcəyi yuxarıda bildirilmişdi. Onuncu və on birinci günləri qan görsə, aradakı təmizliklər də heyz sayılaraq on günü heyz, on birinci günü istihazə olar.

İstihazə qanı xəstəlik əlamətidir. Uzun müddət axması təhlükəlidir, həkimə müraciət etmək lazımdır. Qardaş qanı “sang-dragon” adlanan qırmızı saqqızı və ya damla saqqızı toz edib, səhər və axşam bir qramı su ilə içilərsə qanı kəsər. Gündə beş qram içmək olar.

Bir qadının heyz günlərinin sayı, çox vaxt, hər ay eyni olur. Burada bir ay bir heyzin əvvəlindən ikinci heyzin əvvəlinə qədər keçən müddətdir. Hər qadın öz heyzinin gün sayını və saatını “**adətini**” əzbərləməlidir. Adət çox vaxt dəyişmir. Dəyişsə, yeni adət əzbərlənməlidir.

“**Bahr**” və “**Dürr-ül-müntəqa**”da deyilir ki, “Qan adət zamanını ötüb, on gündən əvvəl kəsilsə, kəsildikdən sonra on beş gün və gecə içərisində heç gəlməzsə, artıq gəldiyi günlərin heyz olduğu sözbirliyi ilə bildirilmişdir. Adət günü dəyişmiş sayılır. On beş gün və gecə içərisində bir dəfə qan gəlsə, adəti ötmüş olanlar heyz deyil, istihazə sayılır. İstihazə olduqları məlum olduqda, o günlərdə qılmadığı namazları qəza edər”. Kəsildiyi namaz vaxtının sonu yaxınlaşana qədər gözləməsi müstəhəb olar. Sonra qüsl alıb, o vaxtın namazını qılar. Sonra vaty caiz olar. Gözləyərkən, qüslü və namazı ötürsə, namaz vaxtı çıxdıqdan sonra, qüslsüz vaty caiz olar.

“**Mənhəl**”də deyilir ki, “Üç gündən əvvəl kəsilsə, namaz vaxtının sonu yaxınlaşana qədər gözləyər. Sonra qüsl etmədən ancaq dəstəmaz alıb, o namazı qılar və əvvəl qılmadığı namazları qəza edər. O namazı qıldıqdan sonra qan yenə gələrsə, namaz qılmaz. Yenə kəsilsə, vaxtın sonuna doğru ancaq dəstəmaz alıb, o namazı qılar və qılmadığı namazı varsa, qəza edər. Üç gün tamam olana qədər belə edər. Lakin qüsl etsə belə əlaqə halal olmaz.

Qan gəlməsi üç günü keçsə, adətdən əvvəl kəsilsə, adət zamanı keçənə qədər qüsl etsə belə, əlaqə caiz olmaz. Lakin namaz vaxtının sonuna qədər qan ləkəsi görməzsə, qüsl edib o namazı qılar.

Qılmadıqlarını qəza etməz, oruc tutar. Qan ləkəsi görmədiyi gün yeni adətinin sonu olar. Lakin qan yenə başlayarsa, namazı tərkdir. Tutmuş olduğu orucu Ramazandan sonra qəza edir. Qan kəsilsə, yenə namaz vaxtının sonuna yaxın qüsl alıb, namazını qılar, oruc tutar. On günə qədər beləcə davam edir. On gündən sonra qan görsə də qılar və qüslədən əvvəl vaty halal olar. Lakin vatydan əvvəl qüsl almaq müstəhəbdir. Dan yeri ağardıqdan əvvəl qan kəsilsə, dan yerinin ağarmasına yalnız qüsl alıb, paltarını geyəcək qədər vaxt olub, Allahü Əkbər deyəcək qədər artıq vaxt qalmazsa, o günün orucunu tutar. Lakin işə namazını qəza etmək lazım olmaz. Təkbiri söyləyəcək qədər də zaman olarsa, işanı qəza etməsi də lazım olar. İftardan əvvəl heyz başlayarsa, orucu pozular, Ramazandan sonra qəza edir. Namaz içində heyz başlayarsa, namazı pozular. Təmziləndikdən sonra fərz namazı qəza etməz. Nafilə namazı qəza edir. Fəcrdən sonra oyandıqda alt paltarında qan ləkəsi görün o anda heyzli olar. Oyananda alt paltarını təmiz görün, yatarkən heyzi bitmişdir. İki halda da işə namazını qılmaq fərzdür. (Fəth). [Sidiyini tuta bilməyən də belədir]. Çünki namazın fərz olması namaz vaxtının son dəqiqəsində təmiz olmaqdan asılıdır. Vaxt namazını qılmadan əvvəl heyz görün bu namazı qəza etməz.

İki heyz arasında ən az on beş gün təmizlik olması lazımdır. On beş və ya daha çox gün və gecədə heç qan gəlməzsə, əvvəlki və sonrakı qanların ayrı-ayrı iki heyz olduğu söz birliyi ilə bildirildi. Qan on gündən əvvəl kəsilib, adət vaxtının dəyişib-dəyişmədiyi məlum olduqdan sonra, bu adət zamanından sonra on beş gün keçmədən görülən qan **“İstihazə”** olar, heyz sayılmaz. On beş gün sayarkən, arada olan istihazəli günlər də təmiz sayılır. Bu istihazəli günlərə **“Hökmü təmizlik”** günləri deyilir. Demək ki, on günlük heyz müddəti içərisində qan görülən günlər arasında olan təmizlik günləri heyz qəbul edilir, on gündən sonrakı istihazəli günlər isə təmiz qəbul edilmişdir. Adət zamanı bəlli olduqdan sonra başlayan on beş gün içərisində heç qan görülməzsə və ya qan görülməyən bir və ya bir neçə gün varsa, bu on beş gündən sonra davam edən və ya başlayan qan yeni heyzin başlanğıcı olur.

On beş gün içərisində heç təmiz gün olmadan, qan hər gün görülərsə, adətinə uyğun hesab olunar. Yəni əvvəlki bir ay içərisində təmizlik günü qədər təmizlik və adəti qədər heyz qəbul edilir.

Qan davam etdiyi müddət ərzində, beləcə illər boyu hesablamaqla hərəkət edilməlidir. Bu arada bir dəfə qan kəsilsə, təkrar görüldüyü gün, yeni heyzin başlanğıcı olar. Bir qız beş gün qan görsə, sonra qırx gün heç görməsə, sonra hər gün davamlı görsə, bu son gördüyü, yeni heyzin başlanğıcı olar. Adət zamanı beş gün, təmizliyi qırx gün olan qadın sayılır. Yeni heyzi davamlı olduğu üçün, bunun ilk beş günü heyz olar. Bundan sonra qırx gün təmiz, yəni istihazəli qəbul edilir. Adət zamanını unudan qadına **“Muhayyirə”** deyilir.

“Nifas”, zahılıq deməkdir. Nifas vaxtının azı yoxdur. Qan kəsildi-yi zaman qüsl alıb, namaza başlanır. Lakin, adəti qədər gün keçmədən **cima** edə bilməz. Ən uzun müddəti qırx gündür. Qırx gün tamam olan kimi qan kəsilməsə də qüsl alıb, namaza başlamaq lazımdır. Qırx gündən sonra gələn qan istihazə sayılır. Birinci övladında iyirmi beşinci gündə təmiz olan qadının adəti iyirmi beş gün olur. Bu qadının ikinci övladında qan qırx beş gün gəlsə, nifası iyirmi beş gün sayılır, iyirmi günü istihazə olar. İyirmi günlük namazlarını qəza edər. O halda nifas gününü də əzbərləmək lazımdır. İkinci övladında qan qırx gündən əvvəl, məsələn, otuz beş gündə kəsilsə, bunun hamısı nifas olar və adəti iyirmi beş gündən otuz beş günə dəyişmiş olar.

Ramazanda, sahurdan [yəni fəcrdən] sonra heyzdən və ya nifasdan kəsilən o gün yeməz və içməz. Lakin həmin günü qəza etməlidir. Heyz və nifas sahurdan sonra başlayarsa, ikindidən sonra da olsa, o gün yeyər, içər.

Heyz günlərində namaz, oruc, məscid içərisinə girmək, Qurani-kərim oxumaq və toxunmaq, təvaf, cima dörd məzhəbdə də haramdır. Orucları qəza edər, namazları qəza etməz, namazları əfv olar. Hər namaz vaxtında dəstəmaz alıb, səccadəsi üzərində oturub, təsbeh oxusa, ən yaxşı qılmış olduğu namazın savabını alar.

“Cəvhərə” kitabında buyrulur ki, “Qadının heyz başladığını ərinə bildirməsi lazımdır. Əri soruşanda deməsə, böyük günah olar. Təmiz ikən heyzin başlamasını desə də böyük günah olar. Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm), **“Heyzin başladığını və bitdiyini ərindən gizlədən qadın məlumdur”** buyurdu. Heyz vəziyyətində də, təmiz ikən də qadınla anal dəliyindən əlaqəyə girmək haramdır, böyük günahdır. Buna **“Livata”** deyilir. Xanımına belə edən məlumdur. Uşaqbazlıq, yəni kişi ilə livata etmək daha böyük günahdır. Livata etdikdə çox təhlükəli olan it şişi və QİÇS xəstəli-

yinə düşar olur. Ənbiya surəsində livataya “**xəbis işdir**” buyurulur. Kadı-zadənin “**Birgivi**” şərhində, Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm), “**Lut qövmü kimi livata edənləri iş üstə tutsanız, ikisini də öldürün!**” buyurdu. Bəzi alimlər, edən də, edilən də odda yandırılmalıdır, dedi.

182- Axşam-səhər Aməntünü oxuyaraq imanını yenidən təzələ! Aməntü imanın altı şərtini bildirməkdir. Aməntünün mənasını da əzbərlə və övladlarına da əzbərlət! Çünki nə zaman öləcəyiniz bəlli deyil. Daima kəlimeyi-təvhid oxu və inanmalı lazım olan altı şeyi yaxşı öyrən, təsdiq et və onlara da öyrət! Bunları bilməyənlərin imanı gedər.

Peyğəmbərimiz (əleyhissəlam) buyurdu ki: “**Bir kimsə bir müsəlmanı islamiyyətə müxalif işdən, doğru yola sövq edərək xəbərdarlıq edərsə, qiyamət günündə Haqq təala həzrətləri onu Peyğəmbərlərlə birlikdə həşr edər**”.

Qeyd: Bir müsəlmanı islamiyyətə müxalif işdən çəkəndirməyə “**Nəhyi anil münkər**” deyilir.

Bir müsəlmana Allahü təalanın əmrini öyrətməyə və etdirməyə “**Əmri bil maruf**” deyilir. Əmri maruf və nəhyi münkər çox savabdır. “Vicdanlara təcavüz edilməməli, övliyalar heç kimə qarışmazdı” deyənlər var. İmam Rabbaninin möhtərəm oğlu olan kəyyumi-Rabbani, Xəlifəyi-ilahi allaməyi nə mütənahi Muhəmməd Masum (kədəsəllahü sirrəhül aziz) 1079-cu [miladi 1667] ildə vəfat etmişdir. Bu böyük alim üç cild “**Məktubat**”ının birinci cildinin 29-cu məktubunda belə deyənlərə çox gözəl savab vermişdir. Bu məktubun tərcüməsi “**Səadəti Əbədiyyə**” elmi-hal kitabında mövcuddur.

183 - Ey Oğul! Xəstə ziyarətindən 122-ci maddədə bəhs etmişdik. Yalnız bunu da xatırlatmaq lazımdır ki, bir xəstənin üç halı vardır:

1 – Bir mələk gələrək ağzının dadını alar.

2 – Bir mələk də qüvvətini alar.

3 – Bir mələk də gəlib günahlarını alar.

Xəstə yaxşı olan zaman ağzının dadını alan mələk yavaş-yavaş dadını geri qaytarar. Gücünü alan mələk də gücünü geri qaytarar. Günahlarını alan mələk isə Allahü təaladan soruşar ki, bunun günahlarını nə edim? Allahü təala hədisi-qüdsidə buyurur ki: “**Mənim rəhmətim qəzəbimə güc gəlmişdir. Belə ki, xəstə qulumun günahını bağışladım.**” Xəstəlik dərddə, kədər, günahları aparmaz. Bu acılara səbr etmək günahları aparar.

Sənə yaxşılıq edənə yaxşılıq et, yamanlıq edənə, zülm edənə bağışla, onlara nəsihət et! Səhv etiqadlı, pis əxlaqlı insanlardan uzaq dur! Onlarla yoldaşlıq etmə!

184- Ey Oğul! Sultən-ənbiya (sallallahü aleyhi və səlləm) Əbu Hüreyrəyə buyurdu ki: **“Xəstənin halını soruşmaq üçün iki kilometr, küssülü olanları barışdırmaq üçün dörd kilometr, altı kilometr bir din qardaşını ziyarət etmək üçün get, bu qədər də elm adamından bir məsələ öyrənmək üçün get!”**. [Bir mil iki kilometrdir].

185- Hər insana əlindən gəldiyi qədər yaxşılıq et! Müsəlmanların elm öyrənmələrinə və ibadətlərinə kömək et! Ən böyük kömək onlara Əhli-sünnət etiqadını, halalları, haramları, fəzrləri öyrətmək və xatırlatmaqdır. Bunları Allah rizası üçün et! Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Allahu təalaya Cəbrayıl əleyhissəlam kimi ibadət etsəniz, möminləri Allah üçün sevmədikcə və kafirləri və mürtədləri Allah üçün pis bilmədikcə heç bir ibadətiniz, xeyrat və həsənətiniz qəbul olmaz”**. Allahu təalanın ən çox sevdiyi ibadət hubbi-illah və buğdi-illahdır. Yəni, müsəlmanları sevib, onlara yardım və xeyr-dua etmək və dini-islami bəyənməyənləri, islamiyyətə və müsəlmanlara düşmənlik edənləri sevməmək və imana, hidayətə qovuşmaları üçün dua etməkdir.

Peyğəmbərimiz əleyhissəlam buyurdu ki: **“Ey Əba Hüreyrə! Mənimlə Ərş kölgəsində kölgələnmək istəyirsənsə, hər gün yüz dəfə salavatı-şərifə gətir! Məhşərdə mənim hovuzumdan içmək istəyirsənsə, mömin qardaşınla üç gündən artıq küssülü qalma. Lakin şərab [və ya digər spirtli içkilər] içən və haram yeyənlərlə danışma, özünü onlardan uzaq tut!**

186- İslam bilgilərinin [yəni din və fənn bilgilərinin] təhsilinə çox əhəmiyyət ver! Peyğəmbərimiz əleyhissəlam bir hədisi-şəriflərində, **“Beşikdən məzara qədər elm öyrənin”**, digər bir hədisi-şərifdə, **“Elm axtarın, Çində olsa belə”** buyurdu. [Yəni dünyanın bir ucunda və kafirlərdə olsa da axtarın deməkdir].

İslam bilgiləri iki yerə ayrılır: Din bilgiləri və fənn bilgiləri. Əvvəlcə din, sonra fənn bilgilərini öyrənmək lazımdır.

Rəvayət olunur ki, imam Əhməd ibni Hanbəlin (rahimə-hullahü təala) [164-242 Bağdaddadır] yanına gəlib ondan nəsihət istəyən bir nəfərə belə nəsihət etmişdir:

“Haqq təala həzrətləri sənin və bütün aləmin ruzisinə zamindir. Ruzi üçün [əlindən gəldiyi qədər çalışdıqdan sonra] düşünməyə heç ehtiyac yoxdur. Çünki, Haqq təala tərəfindən bütün ruzilər bölüşdürülmüşdür. Çalışaraq payına düşən ruzini axtarıb taparsan. Bir sədəqənin yerinə on misli ilə müqabələ edildikdən sonra çalışana qarşılığını veriləcəyinə heç şübhə yoxdur. Cəhənnəm əzabı haqq olduqdan sonra günah işləməyə cəsarət edilərmə? Bütün işlər Haqq təalanın təqdiri ilədir. Sən kasıb olub başqalarının zənginliyinə canının sıxılmasının nə faydası var?”.

Bunları dinləyib qəbul edənə nəsihət olaraq bu qədər bəs edər. Dinləməyənlərə bunun kimi min cür nəsihət etsən faydası olmaz. Çünki nəsihətlərin demək olar hamısı bunların içində toplanmışdır.

187- Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Haqq təala çalışan bir quluna ruzisini az versə, o qul da ağlayıb bağırmasa və beləliklə də kasıblığına səbr etsə, Haqq təala həzrətləri mələklərinə qarşı bu qulla iftixar edər və buyurar ki, ey mənim mələklərim, siz şahid olun, bu qulumun hər bir tikəsinə Cənnəti-alada bir saray və bir dərəcə ehsan edərəm”**.

188- İnsanlarala hər zaman gözəl rəftar et! Gördüyün kiçik, böyük hər müsəlmana müsəlman salamı ver! İnsanlarla yola get ki, öldükdən sonra səni yad etsinlər və xeyir-dua ilə ansınlar. Bir şəxs bir mömin qardaşına, **“Səlamün aleyküm”** deyərək müsəlman salamı versə, on savab qazanar. **“Əssələmü aleyküm və rahmətullah”** desə iyirmi savab qazanar. **“Və aleyküm səlam”** deyə cavab verənə on savab yazılar. Salam verənə cavab vermək fərzdür.

“Məraq-ıl-fələh”da namazın müfsidlərinə başlamadan deyilir ki, “Başı və ya bədəni əyərək salam vermək məkruhdur. Yalnız əl ilə salam vermək və əli başına qaldıraraq vermək də məkruhdur. Ağızla və əllə birlikdə vermək məkruh deyil. Gələn böyük üçün ayağa qalxmaq, gələn bu hərəkəti sevməzsə, məkruh olmaz, seversə, gələnə məkruh olar. Şərindən qorxub qalxana məkruh olmaz. Gedərkən qalxmaq da belədir. Alimin və adil sultanın [saleh olan hökümət adamlarının], ananın, atanın əli öpülər”.

189- İşlərinde tələsmə və dərhal qərar vermə! Tələsik verilən qərarlara şeytan qarışar. Hədisi-şərifdə, **“Tələsmək şeytandır, təmkin Rəhmandandır”** buyuruldu. Nəfsin istədiyi bir şey xatirinə gələndə, şeytan, “fürsəti əldən vermə, dərhal elə”, deyər, o da edər.

Qəlbə gələn şeyi etməkdən Allahu təala razı olarmı deyə düşünmək, savab və ya günah olacağını anlamaq lazımdır. Günah deyilsə, etməlisən. Beləcə təmkinlə hərəkət etmiş, yəni tələsməmiş olarsan. Yalnız beş yerdə tələsmək lazımdır:

- 1- Qonağın gəldikdə önünə yemək gətir!
- 2- Əldə olmadan günah işlədikdə dərhal tövbə, istiğfar et!
- 3- Hər beş vaxt namazını vaxtı keçmədən tələsərək, yəni erkən qıl!
- 4- Qız və ya oğlan uşaqlarına din bilgilərini və namaz qılmağı öyrət! Həddi-bülüğa çatdıqda gecikdirmədən evləndir!
- 5- Ölən şəxsin dəfn edilməsinə tələs! [Lakin bunun üçün beş vaxt namazın sonundakı ayətəl-kürsi və təsbehləri tərk etmə!]

190- Heç bir günahı işləmə! Allahu təalanın qəzəbinin hansı günahda olduğu bəlli deyil. Savab olan işlərin hamısını işləməyə çalış. Çünki Haqq təalanın rızasının hansı əməldə olduğu bəlli deyil.

191- İki günahdan çox qorx. Biri, əmrində olan insanlara zülm etmə! Ən böyük zülm onların islam bilgilərini öyrənmələrinə, ibadət etmələrinə mane olmaqdır. İkincisi, din və dünya yolunda xain olma! Hər günahdan qorx! Bir insan bir günah işləmək istəsə, lakin Allahu təaladan qorxaraq ondan imtina etsə, Haqq təala o şəxsə Cənnəti-alada bir saray ehsan edər. Bir müsəlman sənə zərər verərsə, sən ona yaxşılıq et! Heç kəsin eyibini üzünə vurma!

192- Əlindən gəldiyi qədər yolları və küçələri, məscidləri təmir et və intizam içində saxla, təmizliklərinə diqqət et!

193- İbadətlərinə savab verilməsi və duaların qəbul olması üçün halal nəfəqə qazanmaq şərtidir. Ruzinin halal olması üçün hər işində, hər hərəkətində düzgünlükdən ayrılma! İslamiyyətin əmrələrini qüsursuz və tam olaraq yerinə yetir, sənətində, vəzifəndə və öhdəliklərində istiqamətdən ayrılma, hiylə və xəyanət yollarına düşmə ki, aldığın pul, maaş və aylıq sənə halal olsun.

Səhər yeməyini erkən yeməyin dörd faydası var:

- 1- Ağız qoxusunu aparar.
- 2- Sonradan su içilsə, bədənə zərər verməz.
- 3- Bir yerə gediləcəksə, qarın tox olar.
- 4- Heç kimin tikəsində və yeməyində gözü qalmaq.

Az yemək çox faydalıdır. Məsələn, su az içilər, az yuxu yatılar. Çox yemək isə insanı tənbelləşdirər, bədəni yorar, çox su içirdər və mala-yaniyə səbəb olar. [Mala-yani lüzumsuz, faydasız iş və söz deməkdir].

Yeməyə, içməyə başlayarkən, **“Bismilləhिरrahmənirrahim”** oxu! Ramazanda iftar edərkən Bəsmələdən sonra, **“Zəhəbəzzəmə vəbtəllətil-uruq və səbətəl əcr inşəallahü təala”** oxu! Yemək yedikdən sonra **“Əlhəmdülillah”** de. Sonra hər əlinə keçən şeylərlə dişini təmizləmə! [Ən yaxşı diş təmizləmə vasitəsi misvaqdır].

194- Qeybət günahından özünü çox qoru! [Qeybət bir müsəlmanın gizli günahlarını və açıq qüsurlarını arxasından söyləmək deməkdir. Çəkinmədən və aşkar işlənən günahları və xüsusilə dini pozmaq, müsəlmanlığı dəyişmək istəyən dində reformçuları meydana çıxarmaq qeybət deyil. Bunları müsəlmanlara xəbər vermək lazımdır]. Qeybət etməklə günahların artdığı kimi savabların məhv olar. Peyğəmbərimiz əleyhissəlam buyurdu ki, **“Qeybət etmək zinanadan daha ağır günahdır”**.

195- Əsla yalan danışma və yalandan and içmə! Çünki yalandan and içənlərin nəslə kəsilər. [And içmə haqqında ərəbcə **“Fətavayi-Hindiyyə”** və türkcə **“Səadəti-Əbədiyyə”** kitablarında geniş məlumat verilmiş, hansı sözlərin and olduğu və hansı sözlərin and olmadığı geniş bildirilmişdir]. Riya, göstəriş etmə! Yalan yerə sofuluq satma! Necəsənsə, elə görün! Səndə olmayan bir şeyi var kimi göstərib özünə böhtan atma! Peyğəmbərimiz (sallallahü əleyhi və səlləm) buyurdu ki, **“Özünü alim göstərən cahillər Cəhənnəmə gedəcəkdir”**.

Bir müsəlmanın eyibini meydana çıxarmağa çalışma, heç kimin gizli hallarını araşdırma! Peyğəmbərimiz əleyhissəlam buyurdu ki: **“Mərac gecəsi bir qrup insanlar gördüm ki, çox fəci və çox acınacaqlı bir şəkildə öz-özlərinə əzab edirdilər. Cəbrayıl əleyhissəlamdan soruşdum ki, Ey Cəbrayıl, bunların günahı nədir, niyə belə özlərinə əzab verirlər? Cəbrayıl əleyhissəlam dedi ki, bunlar başqalarının eyiblərini meydana çıxaranlardır”**.

Musa əleyhissəlam Turi-Sinada Haqq təaladan soruşdu ki, **“Ey Rəbbim! Başqalarının eyiblərini meydana çıxaranın cəzası nədir?”**. Haqq təala buyurdu ki, **“Tövbəsiz ölsələr, yerləri Cəhənnəmdir”**. İmam Qəzali (rahmətullahi əleyhi bəri) buyurur ki, günahların böyüyü üçdür. Bunlar:

- 1- Bahilik.
- 2- Həsəd aparmaq.
- 3- Riya.

Bahil - xəsis, simic deməkdir. **Bahilik odur ki, bir insan bir iş üçün sənə möhtac olar, sən də qısqanlıqdan o şeyi ona öyrətməzsən.** [Bahillərin ən pisi müsəlmanlara əmri-məruf və nehyi-münkər etməməkdir. Onlara dinlərini öyrətməyənlərdir, yaxud yanlış öyrədənlərdir]. Peyğəmbərimiz əleyhissəlam buyurur ki: **“Bahil olanlar hər nə qədər zahid olsalar da Cənnətə girə bilməzlər”.**

Həsəd isə bir insanın xeyirli bir işi və ya evi, malı, mülkü, elmi olsa, o insandan bunların getməsini, onda olmayıb özündə olmasını istəməkdir. [Onda olduğu kimi özündə də olmasını istəmək həsəd olmaz. Buna qibtə etmək, imrənmək deyilir. Günah deyildir].

Sultanı Ənbiya (sallallahü əleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Həsəd, atəşin odunu yediyi kimi həsənəti [yəni yaxşı əməlləri] yeyər”.**

Riya isə namaz, oruc, sədəqə və yol salmaq, məscid-şərif tikdirmək kimi xeyirli əməlləri insanlar görsün, bəyənsinlər deyər etməkdir. Belə bir məqsədlə görülən işlərin hamısı riya sinfinə aiddir. Riya kiçik şirkdir, tövbə etmədikcə qətiyyəən əfv olunmaz. Elmi ilə əməl etməmək, əməlində doğruluq, ixlas olmaması və din alimlərinə, ibadət edənlərə, azana, mübarək günlərə qiymət verilməməsi də Cəhənnəmlik əlamətidir.

196- Ey Oğul! Cəhənnəmliklərin əlaməti səndə olmasın! Bu əlamətlərin ilki zülm etməkdir. Zülm üç qisimdir:

- 1- Allahu təalaya asi olmaq.
- 2- Zülm edən şəxslərə yardım etmək.
- 3- Əmri altında olanlara əza, cəfa vermək, onların ibadət etmələrinə mane olmaq. Bu üç əməli işləyənlərin gedəcəyi yer nəhayət Cəhənnəmdir.

Qeyd: Allahu təalaya üsyan etmək iki cürdür:

1- Allahu təalanın əmrlərini, yəni fərzləri yerinə yetirməməkdir. Fərzləri vəzifə qəbul etməyənlər kafir olar. Vəzifə bilib tənbelliklə etməyənlər, yəni qəza etmək, ödəmək fikrində olanlar Hənəfi məzhəbində kafir olmazlar. Lakin ən böyük günah olar.

2- Haqq təalanın qadağan etdiyini, yəni haramları işləməkdir. Haramdan çəkinməyi vəzifə bildiyi halda, nəfsinə tabe olaraq edən

və sonra kədərlənənlər kafir olmaz. Haram işləyən müsəlmanlara “**fasiq**”, asi deyilir. Haram işləməyənlərə və fərzləri yerinə yetirənlərə “**saleh**” [yaxşı insan], dindar deyilir. İttiqanın, yəni haramlardan çəkinmənin savabı fərzləri yerinə yetirməyin savabından daha çoxdur. Fərzləri yerinə yetirməməyin günahı, haram işləmək günahından daha çoxdur. Haramların miqdarı çox deyil. Məsələn; adam öldürmək, qeybət [arxasınca danışmaq], zina etmək, qadınların, qızların başları, qolları, ayaqları açıq çölə çıxması, oğurluq, yalan, içki içmək, qumar oynamaq, qızıl, gümüş istifadə etmək kişilərə də, qadınlara da haramdır. Yalnız ev içində bəzək taxmaq qadınlara caizdir. Kişilərə yalnız gümüş üzük caizdir, gümüşdən başqası haramdır.

***Keçdi gənclik şirin bir yuxu kimi, ey çeşmim zar.
Məni məcnun etdi giryə, məskənim olsun məzar!***

DIŞ DOLĞUSU, DIŞ QAPAĞI

197- Sallanan dişləri qızıl tellə bağlamaq İmam Muhəmmədə görə caizdir. İmam azam isə qızıl ilə bağlamağın caiz olmadığına ictihad etmişdir. İmam Əbu Yusif bir rəvayətdə İmam Muhəmmədlə birdir və uləma sallanan dişi qızıl ilə bağlamağa izn vermişdir. Əshabı-kiramdan Arfəcə ibn Sada (radiyallahu təala anh) qızıl burun taxmasına izni-nəbəvi hadisəsini İmam azam yalnız Arfəcəyə məxsusdur, demişdir. Belə ki, Zübeyr və Abdurrəhman (radiyallahu təala anhümə) üçün də ipək geyinmələrinə izn verilmişdir və yalnız onlara məxsusdur, demişdir. Lakin fətva İmam Muhəmmədin qövlünə uyğundur.

Sallanan dişləri bağlayan qızıl tellər və protez adlanan mütəhərrik dişlər qüsl alınarkən çıxarıla bilərlər. İmamların bu ayrılığı, bağlayan telin qızıldan olub olmamasındadır. Yoxsa qüsl bəhsində bütün imamlarımız müttəfiqdir. Yəni qızıl, gümüş və başqa dolğuların altına su keçmədiyi üçün Hənəfi məzhəbində, qüsl səhih olmur, yəni insan cənabətlikdən təmizlənmiş sayılır. Çünki Hənəfi məzhəbinin alimləri; “Ağzın içi sair dərimiz kimi bədənin xaricidir. Bütün dərinə yumaq fərz olduğu kimi, ağzın içini, dişləri və diş çuxurunu yumaq da fərzdür” deyirlər. Buna görə, dirnağında boya olanların və Hənəfi məzhəbində olub zərurətsiz diş dolğusu və qapaq qoy-

duranların qüslü səhih olmaz. Qüslü səhih olmayanın dəstəməzi və namazları da səhih olmaz. **“Məcmuayi-cədidə”** adlı fətva kitabının 1329-cu [miladi 1911] il, ikinci nəşrində, Həsən Xeyrullah Əfəndinin (rahimə-hullahü təala) **“Diş dolğusu qüslə zərər verməz”** fətvası yazılıdır. Bəzi şəxslər bu fətva əsaslanaraq, diş qapağı və dolğusu olanların qüslü səhih olar, deyir. Halbuki bu fətva bu kitabın 1299-cu ildə çap olunan birinci nəşrində yoxdur. İttihadçılar dövründəki cahillər, dinini himayə etməyənlər tərəfindən uydurulmuş və kitabə sonradan əlavə edilmişdir. Çünki Xeyrullah əfəndi 1294-cü ildə şeyx-ül-islamlıqdan ayrılmışdır. Belə uydurma fətvalara aldanmaq olmaz. **“Misbahul-fələh”**da deyilir ki: **“Mum, saqqız, qatı xəmir kimi bir şey bədənin bir qismini örtmüş və ya hər hansı bir şey diş çuxurunu doldurmuşsa, yuyulduğu zaman altına su keçməzsə, qüsl tam olmaz”**. **“Məcmuayi-Zühdiyyə”**də deyilir ki, **“İstər az, istər çox dişlərin arasında qalan yemək qırıntısı qatı xəmir kimi olub suyu keçirməzsə, qüslə manedir”**. **“Haləbi”**də də belə yazılıdır. **“İbni Abidin”** (rahimə-hullahü təala) deyir ki: **“Dişlərin arasında və ya çuxurunda qalan yeməklər qatı olub altına su keçməzsə, qüsl caiz olmaz”**. Görünür ki, Hənəfi məzhəbində qüslün səhih olması üçün, dişlərə və diş çuxuruna suyun dəyməsi lazımdır.

İnsanı bir şey etməyə məcbur edən səmavi səbəbə, yəni insanın əlində olmayan səbəbə **“Zərurət”** deyilir. İslamiyyətin əmr və qadağan etməsi, şiddətli ağrı və bir üzün, yaxud həyatın tələf olmaq təhlükəsi və başqa bir şey edə bilməmək məcburiyyəti, bunların hamısı zərurətdir. Bir fərzi yerinə yetirməyin və ya bir haramdan çəkinməyin imkansız və ya məşəqqətli, çətin olmasına **“Xarac”** deyilir. Allahu təalanın əmrlərinə və qadağalarına **“Əhkamı-İslamiyyə”** deyilir. Əhkamı-islamiyyədən bir hökm yerinə yetiriləcəyi zaman, yəni bir əmrə əməl edərkən və ya bir qadağan olunmuş işi etməkdən çəkinərkən, öz məzhəbinin alimlərinin məşhur, seçilmiş olan sözlərinə tabe olmaq lazımdır. Bu sözlərinə tabe olmaqda xarac olarsa, seçilməmiş, zəif sözlərinə tabe olunar. Bunlara da tabe olmaqda xarac olarsa, bu hökm xarac olmayan başqa məzhəb təqlid edilərək yerinə yetirilər. Başqa məzhəbi təqlid etməkdə də xarac olarsa, xaraca səbəb olan şeyin hasil olmasında zərurətin olub olmadığına baxılar. Zərurət də varsa, o fərzi tərək etmək və ya haramı zərurət miqdarı işləmək caiz olar. Zərurət yoxdursa və ya

zərurətlə bir neçə iş edilə bilər və bunlardan birini etməyi seçmək mümkün olar və xarac olan seçilsə, fərzi tərək etmək və ya haram işləmək caiz olmaz. Xaraca səbəb olan şeyi etməmək lazım olar.

Qapaq, dolğu olan dişin altını islatmaqda xarac olduğu məlumdur. Bu xaracdan qurtulmaq üçün hənəfi məzhəbində ikinci yol da yoxdur. Bunun üçün maliki və ya şafii məzhəbini təqlid etmək ehtiyacı əmələ gəlir. Çünki qüsl alarkən bu iki məzhəbdə ağzın içini yumaq fərz deyil, sünnətdir. Təqlid etmək mümkün olduğu üçün zərurət olub-olmadığını araşdırmağa ehtiyac yoxdur. Maliki və ya şafii məzhəbini təqlid mümkün olmasaydı, zərurət olması o zaman araşdırılardı. Buna görə, dolğu və ya qapaq qoydurmaq istəyənin, **“Məzhəblər Allahu təalanın rəhmətidir”** hədisi-şərifini əsas götürərək, maliki və ya şafii məzhəbini təqlid etməsi lazımdır. Başqa məzhəbi təqlid etməyə səbəb olacaq bir üzrü olmayan bütün hənəfilərin başqa məzhəblərdə fərz olanlara əməl etməsi və müfsid olanlardan çəkinməsi də müstəhəb olduğu, İbni Abidində və İmam Rabbaninin 286-cı məktubunda yazılıdır. Üzrü olmayanların başqa məzhəbləri təqlid etməsi də müstəhəb olduqda üzrü olanın təqlid etməsinə qarşı çıxmaq doğru olmaz. Maliki və ya şafii məzhəbini təqlid üçün qüsl, dəstəmaz alarkən, namaza durarkən və ya unudularsa, namazdan sonra, niyyətin fərz olduğunu bilərək, maliki və ya şafii məzhəbini təqlid edirəm deyər qəlbədən niyyət edilir. Bu məzhəbləri təqlid edənin qüslü, dəstəmazı və namazı bu məzhəblərə görə səhih olar. Şafiidə dərisi məhrəm olan on səkkiz qadından başqa bir qadının dərisinə dəyərsə və əlinin içi öz qaba övrət yerinə dəyərsə, təkrar dəstəmaz almaq lazımdır. İmam arxasında Fatihə oxumaq, Fatihə və zammı-surədən əvvəl bəsmələ oxumaq lazımdır. Üstündə, bədənində, ayaqlarını və başını qoyduğu yerdə çox az da olsa nəcasət olmamalıdır. 23-cü səhifəyə baxın.

Bu sətirləri diş qapağı və dolğusu olan Hənəfilərin qüslərinin səhih olması üçün yazırıq, onlara asanlıq olsun deyər bildiririk. Qapaqlı və ya dolğulu diş olan imama tabe olmayın da demirik. Zərurət olduqda və ya zərurət olmadan edilən bir şeydən ötrü, öz məzhəbinə görə edilməsində xarac olan bir ibadəti başqa məzhəbi təqlid edərək yerinə yetirməyin lazım olduğu “İbni İbidin”də, Tahtavinin **“Məraq-ül-fələh şərh-i”**də və türkcə **“Neməti-islam”** və molla Xəlil Əsirdinin (rahimə-hullahü təala) **“Məfüvat”** kitab-

larında yazılıdır. **“İbni İbidin”** (rahimə-hullahü təala) rici-talaqı izah edərkən buyurur ki, “Hənəfi alimləri xarac olan zaman maliki məzhəbi təqlid olunur, dedilər. Bir işin necə ediləcəyi hənəfidə bildirilməyibsə, bu iş maliki məzhəbi təqlid edilərək yerinə yetirilməlidir. Çünki maliki məzhəbi hənəfiyə daha yaxındır”. İmamlığı izah edərkən deyir ki, “Başqa məzhəbdəki imama tabe olmağın səhih olması üçün imamın, ona tabe olanın məzhəbinin fərzlərini də yerinə yetirməsi və tabe olanın bunu bilməsi lazımdır. Qüvvətli hökm budur. İmam bu fərzləri tərک edərsə, ona tabe olmaq səhih olmaz. Öz məzhəbindəki camaat var ikən, başqa məzhəbdəki imama tabe olmaq məkruh olar. Yoxdursa, tabe olmaq yalnız qılmaqdan daha yaxşı olar. Bəzi alimlər (rahimə-hümullahü təala) deyirlər ki, imamın öz məzhəbinə görə namazı səhihdirsə, başqa məzhəbdəkinin bu imama tabe olması səhih olar”. Tahtavinin **“Məraq-ıl-fələh”** haşiyəsində də belə yazılmışdır. Diş qapağı və ya dolğusu olmayan hənəfinin, qapağı və ya dolğusu olan imama tabe olmasının səhih olub-olmaması üzərində iki qövl var: Birinci qövlə görə səhih olmaz. İkinci qövlə görə imam salehdirsə, maliki və ya şafii məzhəbini təqlid edirsə, ona tabe olmaq səhih olar. Təqlid etmədiyi bilinmədikcə qapağı, dolğusu olmayan hənəfilər də bu imama tabe olmalıdır. İmamdan təqlid edib-etmədiyini soruşmaq, araşdırmaq caiz deyil. Hənəfi imamın qapaq və ya dolğusu olmasa da, maliki və ya şafii məzhəbinə də tabe olmasının müstəhəb olduğu **“Dürr-ül-muxtar”**da və **“Məraq-ıl-fələh”**da yazılıdır. Xarac olduğu zaman zəif olan qövlə əməl etməyin daha yaxşı **“Hadiqa”**da, fitnə bəhsində də yazılmışdır. Məzhəblərə qiymət verməyən, dörd məzhəbdən birinə tabe olmayanın **“Bidət sahibi”** və ya mürtəd [Allaha düşmən] olduğu məlumdur. Namazları səhih olmaz, ona tabe olmaq səhih olmaz.

Moizəçinin biri diş qapağı üzərində tədqiqlər etdiyini söyləyərək əldə etdiyi sənədləri bu şəkildə sıralamışdır:

1- “Qüsl edən şəxsin ağızındakı dişlər qapaqlanmış və ya dolurulmuşsa, hökm bunun üzərinə sirayət edər. Bunların yuyulması ilə qüsl tam olar. Yara və sarğı üzərinə məsh caiz olub, hökm bunların üzərinə sirayət etməklə sadəcə üstlərinin məsh edilməsinin kifayət olmasına bənzəyir. Yaranın üzərindəki sarğını çıxarıb altını yumaq məcburiyyətinin olmadığı kimidir” deyir.

Bu yazı, bu hökm tamamilə yanlıştır. Elmi deyil, uydurmadır. Bu yazının doğrusu fiqh kitablarında, məsələn, İbni Abidində bu şəkildədir: “Yara, sınıq, çıxıq, şiş, ağrı olan yeri və ya bunların üzərinə qoyulan mərhəmi və ya sarılmış sarğıni çıxardıb, altındakı dərinə yumaq fərzdır. Soyuq su ilə yumaq zərər verərsə, isti su ilə yuyular. Bu da zərər verərsə, yara üzərinə məsh edilər. Ətrafındakı sağlam dəri yuyular. Ətrafını yumaq yaraya zərər verərsə, ətrafı da məsh edilər. Bu da zərər verərsə, ancaq o zaman sarğı üzərinə məsh etmək caiz olar. Yəni, ancaq o zaman hökm sarğı üzərinə sirayət edər. Hökm sarğı üzərinə sirayət etdikdə, sarğı üzərinə məsh edilər. Sağlam dəri üzərindəki sarğının və aradakı sarğısız olan sağlam dəri qisimlərinin çoxu üzərinə məsh edilər. Bu şəkildə etmək dəstəmazda və qüslə eynidir. Sarğıni açmaq, çıxarmaq yara yaxşı olduqdan sonra belə yaraya və ya ətrafına zərər verərsə, yəni yaranın qanamasına, qan axmasına, yaranın böyüməsinə və dözə bilməyəcək qədər ağrı, sızıldama əmələ gələrsə, yaxud təkrar bağlaya bilməz və bağlayacaq şəxs tapa bilməzsə, sarğıni açmaz, üzərini məsh edər. Ayaq çatlağına qoyulan dərman [və yara üstünə qoyulan bant, kollodium kimi şeylər və yara üzərində əmələ gələn qabıq] da sarğı kimidirlər. Məsh də zərər verərsə, tərkl olunar. Sarğı, mərhəm yaranın sağalmasından sonra düşsələr, üzərlərindəki məsh batil olar. Yaranın üzərini yumaq lazım olar”.

Göründüyü kimi dişdəki dolğunun, qapağın üzərini yumaq sarğı kimi deyildir. Çünki sarğı və buna bənzərlər, yara üstünə bir ehtiyacla qoyulmuş və başqa məzhəbi təqlid mümkün olmadığı üçün zərurət halını almışdır. Ağrı verən diş çıxarmağı, protez qoydurmağı isə şəxs özü istəməmiş, dolğu və ya qapaq qoyulmasını istəmiş, başqa məzhəbi təqlid etmək mümkün olduğu üçün, dolğu və ya qapaq qoyulmasında zərurət olmamışdır. Zərurət olmayan şeyi zərurət olan şeyə bənzətmək doğru deyil.

2- “Dəstəmazda üzü yumaq fərz olduğu halda, saqqalı sıx olanın saqqalın üzərini yumağın kifayət etdiyi və saqqalın dibini yumağın məcburiyyət olmadığı kimi, diş qapağının altını yumaq lazım deyilmiş”.

Bu sözü də fiqh kitablarının bəyanlarını yanlışı anladığımı göstərir. Baxın, “**Məcmua-ul-ənhür**”də nə deyilir: “Səhih olan rəvayətə görə, dəstəmazda saqqalın üzərini yumaq fərzdır. Çünki vəchi yumaq əmr olundu. Saqqal sıx olduqda, üzün dərisi vəch olmaqdan

çıxır. Vəch, qarşıdakı insan baxdıqda insanın üzündən gördüyü yer deməkdir. Saqqalı sıx olanın dərisi deyil, bu dəri üzərindəki saqqal görünür. Buna görə, dəstəmaz alarkən, dəri üzərini deyil, saqqalın üzərini yumaq fərzdır”. **“Dürr-ül-müntəqa”**da deyilir ki, “İmam azamdan gələn zahir rəvayətə görə, üz səviyyəsindəki saqqalın altını yumaq fərzdır, fətva da belədir. Çənədən sallanan saqqalı yumaq və məsh etmək fərz deyil. Üzü üç dəfə yuduqdan sonra barmaqları aşağıdan yuxarıya doğru salaraq, sallaq saqqalı daramaq sünnətdir. Seyrək saqqalın altındakı görünən dərinə yumaq fərzdır”. Yuxarıdakı söz sahibinin bu çürük müqayisəsinə görə, dəstəmaz alarkən sıx saqqalın yalnız üstünü yumaq bəs etdiyi üçün, qüslə də saqqalın yalnız üstünü yumaq kafi olub, saqqalın dibini və sıx saqqalın altındakı dərinə yumaq lazım deyilmiş. Halbuki, həqiqət elə deyildir. Qüslə sıx saqqalın da altındakı dərinin yuyulmasının fərz olduğu fiqh kitablarında açıq şəkildə yazılıdır. Məsələn, **“Məraq-ül-fələh”**da və bunun türkcə tərcüməsi olan **“Neməti-islam”**da qüslü izah edərkən deyilir ki, “Saqqal sıx olsa da, saqqalın aralarını və altındakı dərinə yumaq fərzdır”. Qüslə saqqalı yumağı, dəstəmazda saqqalı yumağa bənzətmək mümkün deyilsə, qüslə dişləri yumaqla dəstəmazda saqqalı yumağa necə bənzətmək olar? Yuxarıdakı söz, onun sahibinin elmi ilə deyil, hissiyatı ilə danışdığını göstərir. Həmin şəxs bu çürük məntiqə riayət edərək qüslə saqqalın altını yumamışdırsa, həm özünün, həm də ona inanan müsəlmanların qüsləri və namazları səhih olmamışdır.

3-“Diş də bədənin bir üzvüdür. Bu üzvün tələf olmaması üçün, zərurət olaraq diş dolğusu və qapaq qoydurmaq caizdir” deyib. Guya başqaları, çürük dişə dolğu və qapaq qoymaq caiz olmadığını deyirlər, bu isə caizdir deyir?. Bəli, biz də çürük dişə dolğu və qapaq caizdir, deyirik. Lakin, Hənəfi məzhəbi alimlərinin fiqh kitablarında bildirdiklərinə riayət etməyin lazım olduğunu və bunun asan yolunu kitablardan taparaq açıqlayırıq.

4- “İmam Muhəmmədə görə, sallanan dişləri qızıl tellə bağlamaq, düşən və çıxarılan dişin yerinə qızıl diş taxmaq caizdir, fətva da belədir. Dişlərə qızıl qapaq qoyarkən imam Muhəmmədin ictihadı ilə əməl edilə bilər” demişdir.

Sübut üçün deyilən bu söz, həqiqətən sahibinin güvənli bir şəxs olmayacağıının isbatıdır.

Bu söz sahibindən soruşmaq lazımdır ki, İmam Muhammədin (rahimə-hullahü təala) düşən və çıxarılan dişin yerinə qızıl diş taxmaq caizdir dediyini hansı kitabda oxuyub? Əlbəttə ki, heç bir kitabda. İmam Muhamməd (rahimə-hullahü təala) sallanan və ya düşüb təkrar yerinə qoyulan diş qızıl tellə də bağlamaq caiz olar demişdir. **“Tatarhaniyyə”** fətvasında imam Muhammədə görə diş düşən qızıldan diş qoydura bilər deməsi, imam Muhammədin qızıl tellə bağlamaq caiz olar dediyi üçündür. Bu fətvada bildirilən qızıl diş, qapaq və dolğu deyil, tel ilə yanındakı dişlərə bağlamaqdır. Sökülüb çıxarılan dişin yerinə qızıl və ya başqa maddədən olan, protez adlanan süni mütəhərrik diş kimi qüslə çıxarıla bilər. Altına su keçəcəyi üçün çıxarmağa belə ehtiyac yoxdur. Bu böyük imamın söyləmədiyi sözü, o söylədi demək bir din adamına yaraşarmı? Söylənməmiş bir sözə tabe olaraq əməl edilər demək, həvəngdə hava döymək kimi olmazmı?

5- “Diş qapağı və dolğusu olanların dəstəmazda və qüslə maliki və ya şafii məzhəbini təqlid etmələrinə lüzum yoxdur. Belə ki, imam Muhammədin izni vardır” demişdir.

Qapaq və dolğusu olanın, Hənəfi məzhəbində qüslü səhih olmadığı üçün, dəstəmazda və qüslə “maliki və ya şafii məzhəbini təqlidə niyyət etməsi” lazımdır deyirik. Çünki, Hənəfi məzhəbi alimləri, “Zərurət olsa da, olmasa da fərzə mane olan şeyi edən, başqa məzhəbə tabe olaraq bu fərzi tərki edə bilər” demişdirlər. Bu fətvanın seçilmiş olduğu İbni Abidində, namaz vaxtları sonunda yazılmışdır. Buna riayət edərək bir çox işin edilməsinə izn verilmişdir. Bu fətva Hənəfi məzhəbində olanların diş qapaqlarına və dolğularına da izn verir. İmam Muhamməd (rahimə-hullahü təala) diş qapağı qoyduranların qüsləri səhih olar deməmişdir. Sallanan dişləri gümüş tellə bağlamağın caiz olduğu kimi, qızıl tellə də bağlamaq caiz olar dedi. Çünki bağlanan diş ağız yuyularkən çıxarıla bilər. Altına su sızacağı üçün çıxarmağa ehtiyac da olmaz. İmam Muhamməd, qapaqlı diş olanın qüslü caiz olar dedi demək, bu böyük imama iftira atmaq və müsəlmanları aldatmaq deməkdir.

6- Diş qapağı və dolğusu olanların qüsl alarkən “Maliki və ya şafii məzhəbinə tabe oluram” deyər niyyət etmələrinə lüzum olmadığını isbat etmək üçün, Peyğəmbərimizin (sallallahü aleyhi və səlləm) **“Asanlaşdırın, çətinləşdirməyin”** hədisi-şərifini əsas gö-

türməkləri təəccüb ediləcək bir şeydir. Bu hədisi-şərif, caiz olmasa da, sizə asan gələn şeyləri edin demək deyil. Bir məsələ üzərində müxtəlif ictimadlar varsa və ya mübah olan bir şeyi etməkdə müxtəlif yollar bildirilmişsə, bunlar arasından asan olanını seçin deməkdir. Yəni islamiyyətin izn verdiyi asanlıqlardan yararlanın deməkdir.

Bu hədisi-şərif, Abdulqani Nablüsi (rahimə-hullahü təala) **“Hadiqa”** kitabının 202 və 207-ci səhifələrində və Muhəmməd Hadimi (rahimə-hullahü təala) **“Bəriqa”** kitabının 180-ci səhifəsində açıqlamışdır. Münafıqlər və məzhəbsizlər bu hədisi-şərifə əsas götürərək islamiyyətin xaricinə çıxmaqda, müsəlmanları aldatmaq üçün tələ olaraq istifadə etməkdədirlər.

7- “Son zamanlarda diş doldurtmaq üçün Musa Kazım əfəndi də fətva vermişdir” sözü sübut ola bilməz. Fətvanın fiqh kitablarından alınmış olması və alınmış olduğu kitabdakı mənbə olan yazının fətva altında bildirilməsi lazımdır. Musa Kazım əfəndi belə etməmiş, öz məntiqi və düşüncəsi ilə bir çox yanlış fətvalar vermişdir. Məşrutyyətin elanından sonra, ittihadçıların iş başına gətirdikləri cahil, mason din adamları belə yanlış fətvalar verməkdən çəkinməmişdirlər. Müsəlmanlar oyaq olmalı, masonların və məzhəbsizlərin, münafıqlərin, bidət sahiblərinin və bölücülərin gülər üzlərinə və şirin sözlərinə aldanmamalı, onların yazılarına deyil, **“Əhli-sünnət”** alimlərinin (rahimə-hümullahü təala) kitablarına riayət edərək və bu kitablara tabe olan həqiqi din adamlarına tabe olmalıdırlar.

8- İmam Əhməd Rəbbani həzrətlərinin **“Məktubat”** kitabının üçüncü cild, iyirmi ikinci məktubunun sonunda yazılmış, “Müsəlmanları sıxışdırmaq, onları incitmək haramdır. Şafii alimləri öz məzhəblərində yerinə yetirilməsi çətin olan işlərin Hənəfi məzhəbinə görə əməl edilməsinə fətva vermiş, müsəlmanların işini asanlaşdırmışdır”, sözləri “Maliki və şafii məzhəbini təqlid etdirmək, müsəlmanlara çətinlik törətməkdir” deyənlərin haqlı olduğunu göstərmək bir tərəfə qalsın, bu yazını diqqətlə oxuyan hər bir şəxs, diş qapağı və diş dolğusu üçün maliki və ya şafii məzhəbinə uyğun şəkildə qüsl etmək üçün niyyət etməyin lazım olduğunu və bunun müsəlmanlara asanlıq olduğunu yaxşı anlayar. [**“Səadəti-Əbədiyyə”** kitabı 70-ci səhifəyə baxın!]

9- “Diş qapağı və dolğusu olanların bu məsələdə başqa məzhəbə keçmələrinə fətva verənlərin olduğunu və bu mövzuda yazılar nəşr

etdiklərini müşahidə edirik” sözü də iftiradır. Biz heç bir kitabımızda diş qapağı və dolğu qoyanın, Hənəfi məzhəbindən çıxaraq maliki və ya şafii məzhəbinə keçməli olduğunu bildirmədik. Bunların yalnız qüsl, dəstəmaz və namaz üçün niyyət edərkən və ya unudarsa, namazdan sonra xatırladığı zaman “Maliki və ya şafii məzhəbini təqlid etməyə” niyyət etmələrinin lazım gəldiyini yazdıq. Bu isə, Hənəfi məzhəbindən çıxaraq maliki və ya şafii məzhəbinə keçmək deyildir. Diş qapağı və dolğusu, Hənəfi məzhəbində qüslün səhih olmasına mane olur. Maliki və şafii məzhəbində isə mane olmur.

Hənəfi məzhəbində olan bir şəxsin dişinə qapaq və ya dolğu qoydurduqda qüslə, dəstəməzə və namaza niyyət edərkən maliki və ya şafii məzhəbinə görə də niyyət etməli olduğunu imam Rabbanı həzrətlərinin yuxarıdakı məktubu göstərdiyi kimi, fiqh kitablarında da yazılmışdır. Məsələn, “**Məraq-ül-fələh**” haşiyəsində, namaz vaxtlarını izah edərkən deyilir ki, “Zərurət olmasa da başqa məzhəb təqlid edilər. Lakin o məzhəbin şərtlərini yerinə yetirmək lazımdır. Çünki hökmi-müləffağ sözbirliyi ilə batildir. Şafii məzhəbini təqlid edən, imam arxasında Fatihə oxumalı və zi-rahm məhrəm olmayan qadının dərisinə toxunulduğu zaman dəstəməzini təzələməli və çox az nəcasətdən çəkinməlidir”. “**Dürr-ül-muxtar**”da namaz vaxtlarının sonunda deyilir ki, “Zərurət olduğu zaman başqa məzhəb təqlid edilər. Lakin o məzhəbin şərtlərini yerinə yetirmək də lazımdır. Məzhəbləri təlfiq etməyin batil olduğu sözbirliyi ilə bildirildi”. İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) bunu açıqlayarkən, “Zərurət yox ikən də, hətta, əməldən sonra da təqlid edilər” deyir. “**Fətəvəl-hadisiiyyə**”nin 113-cü səhifəsində deyilir ki, “İmam Sübqi buyurdu ki, şəri bir ehtiyacı qarşılamaq üçün başqa məzhəb təqlid edilər”. Abdulqani Nablüsi (rahimə-hullahü təala) buyurdu ki, Hənəfi məzhəbində olan şəxs zərurət olduğu zaman digər üç məzhəbdən birini təqlid edərək bir fərzi tərki edə bilər. Lakin o məzhəbin o işdəki şərtlərinə tabe olması lazımdır. Zərurət olmadan da təqlid etməsi caiz olar deyən alimlər çoxdur”.

Fiqh alimlərinin (rahimə-hümullahu təala) yuxarıdakı bəyanlarından aydın olur ki, zərurətlə və ya zərurət olmadan edilən bir şey fərzin yerinə yetirilməsinə mane olarsa və ya haram işləməyə səbəb olarsa və bunun qarşısını almaqda çətinlik olarsa, hər kəs öz məzhəbinin bildirdiyi asanlıqlardan istifadə edərək o fərzi yerinə

yetirər. Məzhəbin asanlıqları ilə də o fərzi yerinə yetirmək mümkün olmazsa, o işin fərz olmadığı başqa məzhəbə tabe olaraq o ibadət yerinə yetirilər. O iş dörd məzhəbdə də fərzdirsə və ya başqa məzhəbin şərtlərinə tabe olmaq mümkün olmazsa, o şey zərurətlə olunubsa, ibadətdəki o fərzi etmək sakit olar, yəni etməmək caiz olar. Lakin zərurətlə olmayıbsa və ya zərurətlə xarac olan və olmayan bir neçə şey edilib, insan bu şeylərdən istədiyini etməkdə sərbəst olub, xarac olanını edərsə, yenə başqa məzhəbi təqlid edər. Təqlid etməyə imkan olmazsa, o fərzi etməkdən azad olmaz. Xarac olmayan şeyi edərək o ibadəti ifa etmək lazım olar. Zərurət olmayıb, yalnız xarac olmasında da belədir. Xaraca, yəni zəhmətə, çətinliyə səbəb olan şeyi etməmək lazım olar. Dış çürüməyə başladığında şiddətli ağrı əmələ gəlir. Buna mane olmaq zərurətdir. Bunun üçün də diş qapağı, dolğu və ya protez qoydurmaq lazımdır. Protez taxmaq sağlamlıq üçün daha yaxşıdır. Bu gün amerikalılar çürüməyə başlayan dişləri dərhal çıxarıb yerinə protez və yarım yaxud tam damaqlı dişlər düzəltdirirlər. Yəni süni diş taxırlar. Süni dişləri ağzı yuyarkən çıxarmaq mümkündür, altı yuyulur. Bu səbəbdən qüslün səhih olmasına mane deyildir. Diş qapağı, dolğu və protez olan yerlərdə, qapaq və dolğu zərurət olmaqdan çıxıb yalnız xarac qalır. Protez taxmaq istəməyib qapaq və dolğu qoyduranların qüsl alarkən maliki və şafii məzhəbini təqlid etmələri lazımdır. Bu iki məzhəbi təqlid mümkün olmasaydı, qapaq və dolğu qoydurmaq yacaq, ağrı verən dişləri çıxarıb, protez qoydurmaq lazım olacaqdı.

Xarac, yəni çətinlik olduğu zaman, başqa məzhəbi təqlid etmək məzhəb dəyişdirmək demək deyil. Başqa məzhəbi təqlid edən bir hənəfi, hənəfi məzhəbindən çıxmış sayılmaz. Məsələn, dəridən qan çıxdıqda da dəstəmaz alınır və vitr namazı vacib olaraq qılınır. Qüsl üçün təqlid etdikdə yalnız qüslə, dəstəmazda və namazda maliki və ya şafii məzhəbi təqlid edilir. Təqlid olunan məzhəbin bir şərti zərurət yox ikən yerinə yetirilməzsə, bu ibadətlər səhih olmaz. İki məzhəb zərurətsiz qarışdırılmış, **“Təqfiq”** edilmiş olunur. Qüsl və namaz iki məzhəbə görə də səhih olmaz. Təkrar edək ki, məzhəb təqlidi yalnız niyyət etməklə olur, sözlə olmaz. İkinci məzhəbin fərzlərini, müfəssidlərini öyrənmək və bunların hamısına tabe olmaq şərtidir.

Dişlərində qapaq və ya dolğu olduğu üçün maliki və ya şafii məzhəbini təqlid edən namazlarının bu məzhəbə də uyğun olma-

sı lazım olduğundan, namazın bu məzhəbə görə fərzlərini bilmək lazımdır. Aşağıdakı yazılar, “**Əl-fıqh-ü aləl-məzahib-ül-ərbəa**” kitabından tərcümə edilmişdir: Namaz, islam dininin təməllərindən ən mühümüdür. Allahu təala, Ona ibadət və nemətlərinə şükr etmək istəyənlərə namaz qılmağı əmr etmişdir. Hər gün beş vaxtda namaz qılmağı fərz etmişdir. Hədisi-şərifdə, “**Allahu təala qullarına hər gün beş kərə namaz qılmağı əmr etdi. Bu əmri birinci vəzifə bilərək yerinə yetirəni Cənnətə salacağına söz verdi**” buyuruldu. Namazın şanını, yüksəkliyini bildirən və namaz qılmağa təşviq edən çox hədisi-şəriflər vardır. Bu əmrə əhəmiyyət verməyənlərə və namaz qılmaqda tənbellik edənlərə çox acı əzablar veriləcəyi bildirilmişdir. Namaz qılmaq qəlbləri təmizləyər, günahların bağışlanmasına səbəb olar. Lakin, qulluq vəzifəsi olduğunu düşünmədən ehtiraslarını, dünya mənfəətlərini düşünərək qılınan namaz, şərtlərinə uyğun olub, səhih olsa belə, dünyada və axirətdə faydası olmaz. Namaz qılarkən Allahu təalanın böyüklüyünü, Onun əmrini yerinə yetirməyi düşünmək lazımdır. Ancaq bu şəkildə qılınan namaz qəlbi təmizləyər, insanı yamanlıq etməkdən qoruyar. Allahu təala insanın qəlbinə baxar. Görünüşünə, hərəkətlərinə baxmaz. Yəni, təmiz niyyətlə, Allah qorxusu ilə edilən yaxşılıqları qəbul edər. Namaz qılarkən əvvəlcə niyyəti düzəltmək, sonra fərzlərinə, şərtlərinə uyğun və övrət yeri örtülü olaraq qılmaq lazımdır. Bədəni, ruhu ilə birlikdə olaraq namaz qılınmalıdır. Namaz qılarkən, Allahu təalanın onu gördüyünü, oxuduqlarını eşitdiyini, düşündükcə bildiyini unutmamalıdır. Belə quldan heç kimə zərər gəlməz. Hər kəsə yaxşılıq edər, vətəninə, millətinə faydalı olar.

Namaz lüğətdə, yaxşılıq istəmək, bir insanın yaxşılığı üçün dua etmək deməkdir. İslamiyyətdə namaz, əmr olunan hərəkətləri edərək, əmr olunan şeyləri oxumaqdır. Namaz “**İftitah təkbiri**” ilə başlanır, salam verməklə bitir.

Hənəfi məzhəbində dörd növ namaz vardır: Fərzi-ayn olan, fərzi-kifayə olan, vacib olan və nafilə olan namazlar. Sünnətlərin hamısına nafilə namaz deyilir.

198- Şafii məzhəbində namazın şərtləri iki qisimdir: Vücub şərtləri və səhhətinin şərtləri. Namazın vücub şərtləri şafidə altıdır: Bu altı şərt kimdə varsa, onun namaz qılması lazımdır. Müsəlman olmaq, namazın əmr olduğunu eşitmək, ağıllı və bəluğ yaşında ol-

maq, heyzdən və nifasdan təmiz olmaq, eşidən və görən olmaq. Namazın səhih olması üçün şafii məzhəbində yeddi şərt vardır: Hədəsdən təharət [yəni, dəstəmaz almaq və qüsl etmək], nəcasətdən təharət [yəni, bədənin, paltarın və namaz qılınacaq yerin təmiz olması], sətri-övrət [yəni, övrət yerini örtmək], istiqbalı-qiblə, namaz vaxtının gəldiyini bilmək, namazın fərzlərini, müfsidlərini [yəni, namazı pozan şeyləri] bilmək və müfsidlərdən çəkinməkdir.

Şafii məzhəbində dəstəmazın fərzləri altıdır: Birincisi, üzü yumağa başlayarkən niyyət etməkdir. Əlləri, ağız, burnu yuyarkən edilən niyyət səhih olmaz. İkinci fərz üzü yumaqdır. Şafidə çənənin altını və sallaq saqqalı yumaq da fərzdır. Seyrək olan, altındakı dəri görünən saqqalı əllə darayaraq altındakı dərinə islatmaq da fərzdır. Sıx saqqalı əllə daramaq sünnettir. Üçüncü fərz, qolları dirsəklərlə birlikdə yumaqdır. Dırnaq altındakı kirləri təmizləyib altındakı dərinə islatmaq lazımdır. Dördüncü fərz, başın az olsa da bir qismini məsh etməkdir. Əllə məsh şərt deyil. Bir qisminə su səpməklə də olar. Sallaq saçını məsh etmək səhih olmaz. Beşinci fərz ayaqları hənəfidə olduğu kimi yumaqdır. Altıncı fərz tərtib, yuxarıda bildirilən dörd üzvü sıradan yumaqdır. Sıra pozularsa, dəstəmaz səhih olmaz. Sıra ilə yumaq hənəbidə də fərzdır. Malikidə və hənəfidə isə sünnettir.

Sidik, məzi və vedidən biri çıxarsa, dörd məzhəbdə də dəstəmaz pozulur. Nikahları əbədi haram olan 18 nəfərdən başqa qoca kişi və qoca qadının da dəriləri bir-birlərinə toxunduqda, biri ölü olsa da şafidə ikisinin də dəstəmazı pozular. Məsti açıq olaraq geyinib, sonra bağ və başqa şeylə bağlamaq dörd məzhəbdə də caizdir. Bağladıqdan sonra heç dəşik olmaması şafidə şərtidir.

Şafidə qüslün fərzi ikidir: Birincisi niyyət etmək, ikincisi bütün bədəni yumaqdır. İlk yumağa başlayarkən niyyət etmək lazımdır. Daha əvvəl edilərsə, qüsl səhih olmaz. Qadının da hörüklü saçını açıb, arasını islatması fərzdır. Sünnet dərisinin altını yumaq fərz olduğu üçün şafidə sünnet etdirmək vacibdir.

Şafidə leşin bütün üzvləri, sümüyü, dərisi, tükü, qanadı, yunu nəcisdir. Hənəfidə sümüyü, dırnağı, dimdiyi, pəncəsi, buynuzu, tükü təmizdir. Şafidə köpəyin hər yeri nəcisdir. Hər növ qan və sarı su, irin nəcisdir. Rəngsiz su tər-təmizdir. Hənəfidə rəngsiz su xəstəlik nəticəsində axarsa nəcisdir. Qabarcıqdan çıxan su xəstəlikdən olmadığı üçün təmizdir. İnsanın və əti yeyilməyən heyvan-

ların, hətta süd əmən körpənin nəcisi, sidiyi və qusuntusu hər məzhəbdə nəcisdir. Uzunqulaq və qatır bunlardandır. Hənəfidə quşların nəcasəti bunlardan yüngüldür. Şafidə əti yeyilən heyvanların nəcisləri, sidikləri də nəcisdir. Hənəfidə isə xəfif olub havada batıran, əti yeyilən quşlarınkı təmizdir. Şafidə insanın və heyvanların mənişi təmizdir. Digər üç məzhəbdə məni, məzi, vedi nəcasətdir. Məzi, zövq nəticəsində çıxan rəngsiz mayedir. Vedi, sidikdən sonra gələn ağ mayedir. Mədədən gəlməyən qusuntu iki məzhəbdə də təmizdir. Kafirin, fasiqin, cünübün, əti yeyilən heyvanların və atın artıqları təmizdir. Donuzdan başqa əti yeyilməyən heyvanların südü hənəfidə təmizdir. Digər üç məzhəbdə nəcisdir. Nəcasət odda yandırıldıqda külü, dumanı və zamanla torpaq olduqda hənəfidə təmiz olur, digər üç məzhəbdə təmiz olmaz. Üzümdən, xurmadan və hər şeydən əldə edilən və sərxoş edən mayələrin hamısı dörd məzhəbdə də nəcasətdir. [Pivənin və spirtin qaba nəcasət olduqları buradan məlum olur. Çünki hənəfidən başqa üç məzhəbdə nəcasətlərin hər növü kobuddur, xəfif nəcasət yoxdur].

[Dəstəməzda və qüslə istifadə edilmiş olan **“Mai-müstaməl”** adlanan su üç məzhəbdə ancaq təhirdir, lakin mütahhir deyil. Yəni, təmizdir, lakin təmizləyici deyil. Malikidə həm təhirdir, həm də mütahhirdir. **“Mizan”**].

Malikidə namaz qılanın nəcasəti təmizləməsi fərz və ya vacib deyil, sünnətdir, dedilər.

Unudaraq və ya təmizləməkdən aciz olaraq qılınan namaz iki qövlə görə də səhih olar. Nəcasət olduğunu bilməyərək və ya bilib əhəmiyyət verməyərək qılmışdırsa, birinci qövlə görə namaz səhih olmaz. İkinci qövlə görə səhihdir. Digər üç məzhəbdə təmizləmək fərzdır.

Hənəfidə pişik və siçan sidiyinin paltardan təmizlənməsində xarac [məşəqqət] və zərurət olduğu bildirilərək dirhəmdən artığı da bağışlanmışdır. Nəcasətdən paltara qonan milçəyin qoyduğu ləkə bağışlanmışdır. Ölü yuyanın üstünə sıçrayan müstaməl su, nəcasət qarışmış küçənin palçığı, xəfif nəcasətin paltarın və ya bədənin dördə birindən az qisminə bulaşması bağışlanmışdır. Nəcasətlərin bir mayeyə qarışmasında xəfif və ya qəliz olmalarına və miqdarlarına baxılmaz. Həmin maye dərhal nəcis olar.

Şafidə görünməyəcək qədər az nəcasət, nəcasətdən odun təsiri ilə çıxan buxarın azı və odla isitmədən çıxanın çoxu bağışlanmış-

dır. Daşla təharətləndikdə qalan nəcasətin əlaməti namaza mane olmaz. Küçədə nəcasətə qarışan palçıqın paltara, bədənə sıçraması, meyvədə və pendirdə əmələ gələn qurdlar, pendir hazırlanmasında istifadə edilən quzu mədəsindəki maddə, dərmanları və ətirləri həll etmək üçün əlavə edilən nəcs mayelər bağışlanmışdır. Milçək nəcisi, hovuzdakı balığın nəcisi, yatanın ağzından gələn sarı su, dəstəmaz alınan hovuzlarda olan az miqdarda siçan nəcisi, nəcis yara üzərinə qoyulan plastıra bulaşan, uşağın ağzından məməyə bulaşan nəcasət, axıcı qanı olmayan heyvanın öldüyü su, vəşm [və şpris iynəsi] yerindən çıxan qana qarışan dərman, burundan, qulaqdan, gözdən çıxan qanın az miqdarı, sızanaq, çiban və ya yaradan çıxan qanın, özü sıxıb çıxarmayıbsa və üzvə yayılmayıbsa, paltara bulaşan çox miqdarı da, özü çıxarıbsa az miqdarı və həcəmət, iynə yerindən çıxan çox miqdarı şafiidə bağışlanmışdır.

[Şafi məzhəbinə görə **“üzr sahibi”** olan hər namaz vaxtı girdikdə əvvəlcə istinca etməli, sonra axıntını durdurmaq üçün pambıq qoymalı və ya parça sarmalı, sonra dərhal dəstəmaz alıb namaz qılmalıdır. Namaz qılarkən axıntı pambıqdan kənara sızarsa, namaz fasid olmaz. Dəstəmaz alarkən, “namaz qılmaq üçün dəstəmaz almağa” niyyət edilməlidir. Namaz vaxtı çıxdıqda yenidən istinca və dəstəmaz almaq lazımdır. Şafiidə doqquz yaşından kiçik qızdan gələn və böyük olanlarda 24 saatdan az və on beş gündən çox davam edən qana **“istihazə”** qanı deyilir].

Hənəfidə iftitah təkbiri vaxt çıxmadan alınarsa, namaz, vaxtında qılınmış sayılır. Namaz, vaxt çıxmadan tamam olmazsa, kiçik günah olar. Malikidə və şafiidə bir rükət vaxt içində tamamlanmazsa, o namaz əda edilmiş sayılmaz, qəza olar. Şafi məzhəbində də beş vaxt namazı vaxtlarının əvvəlində qılmaq daha yaxşıdır. Qadının sallanan saçları şafiidə də övrətdir. Övrətini açarsa, namazı dərhal pozular. İncə parça altındakı dərinin rəngi bəlli olarsa, namaz batil olar. Örtü dəriyə yapışub üzvün forması bəlli olarsa, batil olmaz. Çılpaq olanın örtü tapmaq ümidi varsa, vaxtın sonuna qədər gözləməsi vacib olar.

Namaz xaricində də övrət yerini, özünə və başqasına görə örtmək fərzdir. Zərurət olduqda, zərurət qədər açmaq olar. Müsəlman qadının yad kişilərin və kafir, mürtəd və fasiq qadınların yanında örtünməsi fərzdir. [Üç məzhəbdə yalnız üzünün, əllərinin, hənəfi-

də isə ayaqlarının da övrət olmadığı “**Mizan-ül-kübra**”da yazılıdır]. Hənəfidə kafir qadınların da yanında örtünməz. Şafidə kiçik uşağın övrət yeri tərbiyə edəndən başqasına haramdır. Kişinin dizi hənəfidə övrətdir, digər üç məzhəbdə deyildir. Qalçası hər məzhəbdə haramdır. Məkkədə olanın namazını Kəbənin binasına qarşı qılması fərzdır. Məkkədən uzaqda olan üçün də şafidə belədir. Zənni-qalibi Kəbəyə qarşı olmalıdır. Qiblə cəhətini adil olan bir müsəlmandan soruşaraq, məscid mehrabına, günəşin qiblə saati vaxtına, ulduzlara, kompası baxaraq bilmək olar. Bunlarla məlum olmazsa, araşdırılır. Yənə tapılmazsa, namaz qılanlara tabe olunur. Şafidə namazın içində olan fərzlər on üç ədəddir: Beşi ağızla, səkkizi qəlblə və bədənlə əməl olunur. Ağızla olanlar; iftitah təkbiri, hər rükətdə Fatihə oxumaq, son rükətdə təşəhhüd oxumaq, salavat oxumaq, birinci salanı söyləməkdir. Qəlb və bədənlə olanlar: Niyyət, qiyam, rüku, qavmədə dik durmaq, iki səcdə arasındakı cəlsədə oturmaq, son rükətdə təşəhhüd miqdarı oturmaq, bunları sırasıyla etməkdir. Şafidə niyyət edərkən namazın fərz olduğuna, namazın şəklini, yəni oturmağı, rükusunu, səcdələrini, salam verməyi düşünmək, hansı namazı qılacağını niyyət etmək lazımdır. Niyyət iftitah təkbirini deyərkən edilir. Əda və ya qəza olduğunu niyyət etmək şərt deyildir. Bu ikisini bir-birinin yerinə düşünərsə, namazı səhih olmaz. Rükət sayı da belədir. Sünnətlərin də cinsinə, fərzdən əvvəl və ya sonra olduqlarına niyyət lazımdır. Yalnız qılan namaz ortasında hazır olan camaata tabe ola bilər. Namaza başlayarkən təkbir gətirmək dörd məzhəbdə də fərzdır. Hənəfidə təkbir olaraq “**Allahu əkbər**” demək vacibdir, digər üç məzhəbdə fərzdır. İftitah təkbirinin səhih olması üçün şafidə on beş şərt vardır: ərəbcə demək, fərz namaza ayaq üstə niyyət etmək, Allahu əkbər demək, “bər” deyərkən uzatmamaq, “bə”ni şiddətli oxumamaq, iki kəlmənin arasında və ya əvvəl “vav” hərfini oxumamaq, iki kəlmə arasında durmamaq. Allahul-əkbər və ya Allahul-azim əkbər demək caizdir. Özü eşidəcək qədər səslə oxumaq, namaz vaxtının girmiş olması, qibləyə qarşı demək, imamdan sonra demək lazımdır.

Sünnət və nafilə namazları ayaq üstə qılmaq fərz deyil. Hənəfidə Fatihə oxumaq vacibdir. Digər üç məzhəbdə fərzdır. Şafidə imam arxasında camaatın Fatihə oxuması fərzdır. Hənəfidə və malikidə fərz deyil.

Şafidə namazın sünnətlərindən biri də, imamın və tək qılanın sübh, şam, işa namazlarında Fatihə və zammı-surəni yüksək səslə oxumasıdır. Yad kişi yanında olmadığı zaman qadın da yüksək səslə oxuya bilər. Camaat özü eşidəcək qədər səssiz oxuyar. İmam yüksək səslə oxuduğu zaman camaat imamla birlikdə və yanındakı eşidəcək qədər yüksək səslə amin deyər. Səssiz oxunduğu zaman və özü oxuduqda səssiz deyər. İmamın yüksək səslə oxuduğu namazlarda Fatihəni oxuduqdan sonra camaatın da Fatihəni oxuyacaqları vaxt qədər susub və ya səssiz bir şey oxuyub, bundan sonra zammı-surə oxumağa başlaması sünnətdir. [Buradan məlum olur ki, imam yüksək səslə Fatihə oxuyarkən camaat oxumayıb imama dinləyər. İmamla birlikdə amin dedikdən sonra Fatihə oxuyar.] İmam Fatihəni bitirdikdən sonra imama tabe olan Fatihə oxumaz. Üç məzhəbdə özü eşidəcək qədər səslə oxumaq fərzdür, Malikidə fərz deyil, müstəhəbdir. Əlin üstünə səcdə etmək üç məzhəbdə səhih deyil, hənəfidə məkrühdür. Səcdədə ombanın başdan və beldən aşağıda qalmayacaq qədər yüksəyə səcdə etmək caizdir. Hənəfidə isə, səcdə yerinin dizlərin qoyulduğu yerdən yarım zira [25 sm] yüksək olması caizdir, lakin məkrühdür. Məsciddə boş yer yoxdursa, önündəkinin arxasına səcdə etmək olar. Lakin, bu halda öndəki eyni namazı qılmalı və yerə səcdə etməlidir. Malikidə və şafidə namazın vacibləri yoxdur. Hənəbidə və şafidə namazın sünnəti, müstəhəbi deməkdir. Bunları tərkdən bir cəza verilməz, yalnız savabından məhrum qalar. Səslə oxunan namazlarda, Fatihədən sonra yüksək səslə amin deyilir. Ayaq üstə əllər göbək üstündə, bir az solda bağlanır. Ayaq üstə Fatihədən sonra bir surə oxumaq hənəfidə vacib, digər üç məzhəbdə sünnətdir. Şafidə hər rükətdə Əuzünü oxumaq sünnət və Fatihədən əvvəl Bəsmələ oxumaq fərzdür. Oxunmazsa, namaz səhih olmaz. Zammı-surəni rükədə bitirmək dörd məzhəbdə də məkrühdür. Fatihəni bitirmək isə, hənəfidə məkrühdür, digər üç məzhəbdə namazı pozar. Qəlbə məşğul etməyən canlı rəsmi harda olursa olsun, şafidə namazı məkrüh etməz. Üzrlü olanın üzrsüz olana və başqa məzhəbdə olanı imam olması şafidə və malikidə səhihdir. Eyni imama tabe olan qadın, kişinin yanında və ya önündədirsə, üç məzhəbdə ikisinin də namazı pozulmaz. Hənəfidə isə, hər iki yanında və arxasında qılan kişilərin namazları batil olar. Lakin namazda ikən imama tabe

olan qadına imam və ya camaatdan biri geri çəkilməsi üçün əli ilə işarə edər, o da çəkilməzsə və ya imam qadınlara imam olmağa niyyət etməmişdirsə, qadının namazı fasid olar, kişinininki olmaz. Bir cərgədə bir rükn miqdarı qədər durmamışsa və ya bir nəfər, bir adam boyundan yüksəkdə qılırsa, yaxud aralarında dik şəkildə əsa, dirək və ya bir adam duracaq qədər boşluq varsa, ikisinin də pozulmaz. Eyni imama tabe olmamışlarsa, pozulmazsa da, qadın üçün təhrimə məkrüh olar. Dəstəməzi, qüslü, təyəmmümü, məst və ya sargı taxtası üzərinə məshi pozacaq bir şey, salam vermədən əvvəl hasil olarsa, üç məzhəbdə namaz pozular. Son təşəhhüdü oxumağı bitirmədən əvvəl olarsa, hənəfidə də pozular. Beş vaxt namazdan sonra, dərhal bir ayətəlkürsi və 99 təsbeh və bir təhlil oxumaq müstəhəbdir. Fərzdən və ya son sünnətdən sonra oxunur. Şafiədə birincisi, hənəfidə ikincisi daha uyğundur. Sonra dua edilir.

199 - “**Əl-fiqh-u əl-əlməzəhib-il əərbəa**”da deyilir ki, “Maliki məzhəbində sağlam insandan çıxan sidik, məni, məzi, vedi, istihazə qanı, nəcis və qaz dəstəməzi pozar. Daş, qurd, irin, sarı su, qan çıxdıqda pozulmaz. Dəstəməzi pozan şeylər, xəstəliklə çıxarsa və çıxmasının qarşısını almaq mümkün olmazsa, məsələn, sidik bir namaz vaxtının yarısından çox davam edər və çıxma zamanı məlum olmazsa, dəstəməzi pozmaz. İkinci qövlə görə, bu üç şərt olmasa da xəstənin dəstəməzi pozulmaz. Çıxmadığı zaman dəstəməz almaq müstəhəb olar. Hənəfi məzhəbindəki üzr sahibi xəstələrin, qocaların dəstəməz almaqda xarac və məşəqqət olduğu zaman bu qövlü təqlid etmələri səhihdir. Sidiyin kəsildiği zaman bəllidirsə, bu zamanda dəstəməz almaq yaxşı olar. İstibra müddəti uzun çəkən və ya sonradan damlayan və bir namaz vaxtı davamlı axmadığı üçün üzrlü ola bilməyən hənəfi və şafilər maliki məzhəbini təqlid edər. Bunun üçün dəstəməza və qüslə başlayarkən niyyət edər. Dəstəməzda və qüslə hər üzvü əllə və ya dəsmalla yüngül ovmaq, sürtmək, dəstəməzda başın hər yerini məsh etmək lazımdır. Qulaqların üstündəki dəri baş deməkdir ki, məsh etmək fəzdir. Bu dərinin üzəndən sayılıb yuyulması hənəfi kitablarında yazılmamışdır. Hər üzvü fasiləsiz yumaq fəzdir. Qulaqları məsh üçün əlləri yendən islatmaq sünnətdir. Nikahlanmaq caiz olan qadının dərisinə, saçına həzz niyyətilə toxunmaq və ovucun, yaxud barmaqların içi və ya yanları ilə cinsiyyət üzvünə toxunmaq, dəstəməz aldığına və ya

pozulduğuna şübhə etmək dəstəməzi pozar. Qüslə ağzı və burnu yumaq fərz deyil, sünnətdir. Hörülü saçı açıb məsh etmək lazımdır. Məst üzərinə məshin müddəti yoxdur. Hər namaz vaxtı üçün ayrı təyəmmüm edilir. Kəlb [köpək] və xıncır [donuz] nəcis deyil, lakin yemək haramdır. Balığın qanı belə nəcisdir. Əti yeyilən heyvanların sidiyi və nəcisi təhirdir. Nəcasətdən təharət bir qövlə görə fərz, başqa bir qövlə görə sünnətdir. Babasil, sidik, nəcis damlları bədənə, paltara bulaşarsa, əfv olunur. İnsanın və heyvanın qanının, yara, çiban suyunun ovuc içi qədəri əfv olunur. Namazda hər rükətdə Fatihə oxumaq, bir çiyinə salam vermək, iki səcdə arasında oturmaq, rükuda, səcdələrdə tumaninət [sakit durmaq] fərzdır. İmamın gizli oxuduğu rükətlərdə camaatın Fatihə oxuması müstəhəb, aşkar oxuduğu zaman camaatın da oxuması məkrühdür. Qiyamda sağ əl sol əlin üstündə olaraq sinə ilə göbək arasında qoymaq və ya iki əli iki yana salmaq müstəhəbdir. Fərzlərdə “Əzü” oxumaq məkrühdür. Fatihəni rükuda bitirmək namazı pozar”. Səfəri ilə mükimin bir-birinə imam olması hənəfidə caiz, malikidə məkrühdür. Malikini təqlid edən hənəfi, üç gün qalmağa niyyət etdiyi yerdə, dördüncü gündə fərzləri dörd rükət qılmağa başlayar. Mükimlə camaat namazı qıla bilərlər. Çünki məkrühdə öz məzhəbinə tabe olar.

200 - Rəsulullah (sallallahü təala aleyhi və səlləm) buyurdu ki: **“Bir müsəlmanda üç şey olmazsa, əhli-Cənnətdir:**

1-Təkəbbür, 2-Həsəd, 3- Xəyanət.

Hər müsibətə və bəlaya səbr etmək, şikayət etməmək lazımdır. Çünki, səbri olmayan insanların dinləri asanlıqla həlak olar. Dərd və bəla çəkənlərə savab olmaz. Dərd və bəlalara səbr edənlərə, bunları Allahu təaladan bilib, Ona yalvaranlara savab vardır.

201 - **Bir müsəlman:** Dünyada əziz, axirətdə səid olmaq istərsə, özündə bu üç xasiyyət olsun:

1- Məxluqlardan heç bir şey gözləməmək.

2- Müsəlmanları [və zimmi kafirləri ölmüş olsalar da] qeybət etməmək.

3- Başqasının haqqı olan bir şeyi götürməmək.

Allahu təala üç şeyi çox sevər:

1- Səxavət.

2- Qorxmadiğı insanın yanında doğrunu söyləmək.

3- Gizli yerlərdə də Allahu təaladan qorxmaq.

Allahu təala, Turi Sinada Musa əleyhisələma buyurdu ki: **“Bir insana Haqq təaladan qorx desələr, o şəxs də, Allahdan qorxmağı mənə öyrədirsən? Sən Allahdan qorx desə, ən pis insan özü olar”**.

202 – Heç kimin günahını başına qaxma! İstər Müsəlman olsun, istər kafir olsun, kiminsə haqqını aldıqdan sonra tövbə edib, onunla halallaşmazsan, Rəsulullah (sallallahü aleyhi və səlləm) sənə lənət edər. Ana-atanın və dinini öyrədən xocasının dinə uyğun əmrlərinə asi olanlar da məlumdur. Allahu təalanın rızasının qeyrisinə, məsələn, filan şəxsə deyərək qurban kəsənlər də bu lənət çərçivəsinə daxilirlər. Qızına zina etdirən, çılpaq gəzdirən, övladlarına iman, haramları öyrətməyən atalar, analar və Allahu təaladan başqasına ibadət və səcdə edənlər də məlumdurlar.

[Abdulqani Nablüsi (rahimə-hullahü təala) **“Hadiqa”**da əllə edilən günahları izah edərkən deyir ki: “Zorla qəsb edilən və rüşvət olaraq alınan, oğurlanan mallara və əmanət olunan mallardan ticarətdə istifadə edərək əldə edilən qazanc və Dar-ül-hərbdə, yəni kafir məmləkətlərinə gedənin [tacirin, səyyahın] kafirlərdən onların razılığı olmadan aldığı mala **“Xəbis mal”** deyilir. Bu malları istifadə etmək haramdır. Sahiblərinə qaytarmaq, sahibləri bilinməsə, kasıblara sədəqə olaraq vermək lazımdır. Başqasının [və yetimin] mülkünü ondan iznsiz istifadə etmək haramdır”. Müsəlman, Dar-ül-hərbdəki kafirlərin belə mallarına, canlarına, namuslarına toxunmaz. Nəqliyyat vasitələrinin haqqını ödəyər. Heç kimə xəyanət etməz].

Peyğəmbərimiz (əleyhissələm) buyurdu ki: **“Bir şəxs birinə su versə və o da ona təmənna etsə, əyilsə, Allaha ortağ qoşmaq sayılır”**. Yenə buyurdu ki: **“Əl qaldıraraq salam vermək və Allahdan başqası adına and içmək də şirkdir”**. Məsələn; “atamın canı üçün” deyərək and içmək olmaz.

[Yuxarıdakı hədisi-şərifdə əl qaldıraraq salam verməyin şirk olduğu bildirildi. Hənəfi məzhəbinin böyük alimləri, yəni ictihad dərəcəsinə yüksəlmiş olan alimlər buna bənzər olan hədisi-şərifləri qarşılaşdırmış, hənəfi məzhəbinin üsul və prinsiplərinə görə araşdırmışlar. Bu hədisin qüvvədən düşmüş olduğunu anlamışlar. Uzaqda olana yalnız əl qaldıraraq salam verməyin məkrüh olduğunu, söz və əllə birlikdə salam verməyin kərahətsiz caiz olduğunu anlamışdırlar. Bunun kimi, İbni Abidində namazın məkruhluları

sonunda yazılı hədisi-şərifdə, **“Namazlarınızı nəleyin ilə qılın. Yəhudilərə bənzəməyin”** buyuruldu. Halbuki, fiqh alimləri ayaqları örtülü qılmağın sünnet, ayaqları açıq qılmağın məkrüh olduğunu bildirdilər. Yenə bunun kimi **“Hadika”**nın ikinci cild, 581-ci səhifəsində, **“Saçını, saqqalını qara rəngə boyayanlar Cənnət qoxusunu ala bilməzlər”** hədisi-şərifini bildirdikdən sonra alimlərin hamısı qara rəngə boyamaq məkrühdür, dedilər. Caizdir deyənlər də oldu. **“Məbsut”**da belə yazılmışdır. Həzrəti Osman, həzrəti Hüseyin, Uqbə ibn Amir, İbni Şirin, Əbu Bürdə və başqaları (rahimə-hümullahü təala) qara rəngə boyayardılar, deyilir.

“Hadiqa”, ikinci cild, 582-ci səhifəsində deyilir ki, “Saç, saqqal boyamaqda olduğu yerin adətinə tabe olunur. Olduğu şəhərin adətinə tabe olmamaq şöhrətdir, təhrimən məkrühdür. **“Mişqat”**dakı hədisi-şərifdə, **“Müşriklərə müxalifət edib saqqalınızı uzadın!”** buyuruldu. Halbuki, Hadimi (rahimə-hullahü təala) **“Bəriqa”**nın 1229-cu səhifəsində, “Saqqalı qırmaq sünnetə müxalifdir. Əmri-vücubi olsaydı haram olardı. Saqqalı bir tutam uzatmaq sünnetdir. Bundan qısa etmək və qırmaq caiz deyil. Bəzi insanlar, “saqqalını qırmanın və ya qısalmanın imam olması caiz ola bilməz. Tək qıldığı namaz da məkrüh olar. Bu şəxslər lənətlənmişdir” deyirlər. Bu sözlərini **“Tahtavi”**dən götürdüklerini bildirirlər. Bu cür sözlər doğru deyil” deyir. Əhli kitaba [yəni, yəhudilərə, xristianlara] və müşriklərə, müxənnəslərə [yəni pis oğlana] bənzəmək şiddətlə qadağan edilmişdir. Tahtavinin **“Məraq-ıl-fələh”** haşiyəsi, 185-ci səhifəsində, “Əhli kitaba bənzəməyin dərəcələri vardır. Yemək, içmək kimi adət olan zərərsiz şeylərdə bənzəmək caizdir. Pis, zərərli şeylərdə bənzəmək niyyəti olsa haramdır. Bənzəməyə niyyət etməzsə caiz olar” deyilir. Kafirlərin dinlərinə məxsus olub, kafirlik əlaməti olan şeylərdə qəsd olmadan da bənzəmək küfr olar. Faydalı dünya işlərində bənzəmək caiz, hətta savabdır.]

203 - Heç kimə lənət etmə. Lənət etdiyiniz adam lənətə layiq deyilsə, etdiyiniz lənət sənə geri dönər.

Heyvanlara belə lənət etmə! Yoxsa mələklər sənə lənət edər. Namazı tərک edənə üzünə qarşı da, arxasından da lənət edilir. Çünki fərz olan namazı üzrüz tərک edən dörd kitabda da lənətlənmişdir. Əlindən gəldiyi qədər hər zaman əmri-məruf et, yəni islamiyyətin əmrlərini təbliğ et, pis şeylərdən çəkindir. Peyğəmbərimiz əley-

hissəlam buyurdu ki: “Əxlaqı-zəmiş [yəni pis əxlaq] olan dörd şeydən imtina et, onlardan uzaqlaş:

- 1- Çox mal yığıb istifadə etməmək.
- 2- Heç ölməyəcəkmış kimi dünyaya sarılmaq.
- 3- Bahıl olmaq [yəni xəsis olmaq].
- 4- Həris olmaq.

İnsanda həya olmağı iman əlamətidir. Həyasızlıq küfrü mücibdir. Həya, əvvəla Allahu təalaya qarşı olmalıdır.

204 - Hər hansı bir işini bahil, yəni xəsis kimsələrlə məsləhətləşmə. Çünki, sonra səni insanlar arasında rəzil və rüsvay edərlər. Saleh şəxslərlə məşvərət et! Allahu təalanın sevgisinə qovuşmaq üçün çalışana “Saleh qul” deyilir.

SƏBR FƏSLİ

205 - Səbr, dərd və ələmi şikayət etməməkdir. Dərd və ələmdən qurtulmaq üçün “Səadəti-əbədiyyə” kitabının 110-cu səhifəsini oxuyun. Üç şeyə səbr edərsənsə, böyük dərəcə qazanarsan:

1- Hər hansı bir bəlaya səbr etməyin üç yüz savabı var. Bəlaya çarə, dəva axtarmaq, dua etmək səbr savabını azaltmaz.

2- İslam bilgilərini öyrənərkən zəhmət çəkməyə və ibadəti yerinə yetirməyə səbr etməyə Cənnətdə altı yüz dərəcə verilir.

3- Günah işləməmək üçün səbr etmək.

Nəfsin arzularına səbr etməyin yeddi yüz dərəcəsi vardır. Müsibətə məruz qalan hər nəfəsi üçün ayrı bir dərəcə və savab alar. Malın, övladın getməsi böyük müsibətdir. Bunlara səbr edənləri Allahu təala tərəzi başına gətirməyə həya edərəm, buyurur.

206 - Ölümdən qorxma və ölümü istəmə! Peyğəmbərimiz əley-hissəlam buyurdu ki: “**Ölümü xatırlayın və dua edərək deyın ki: Ey Rəbbimiz! Haqqımda ölmək xeyirlidirsə, məni öldür, çox yaşamaq xeyirlidirsə, məni yaşat**”.

Cənazələrdə xidmət göstər! Allah rizası üçün cənazənin məzarına bir kürək torpaq at! O atdığı torpaq qiyamətdə tərəzinə qoyulacaq. Cənazə xidmətləri haqqında “Səadəti-Əbədiyyə” kitabımızda geniş məlumat vardır.

QƏBİR ZİYARƏTİ FƏSLİ

207 - Ey Oğul! Peyğəmbərimiz əleyhissəlam buyurdu ki: **“Bir möminin qəbrini ziyarət edən Haqq təala hüzurunda nafilə bir həcdən artıq savaba nail olar”**. Allahu təalanın rizası üçün “Ayətəlkürsi”, “Fatihə” və “Qulhüvəllahü”nü oxu və savabını ölülərin ruhlarına bağışla! Duanı bütün möminlərin ruhlarına şamil et, bütün ölülərin sayı qədər savab alarsan.

208 - “Vəhhabilik” adlanan fırqəni Abdülvəhhab oğlu Muhamməd adlı Nəcdli bir şəxs vasitəsilə ingilislər qurdu. Bu alçaq adam, 1206-cı [m. 1791] ildə öldü. İngilis planlarını yaymaq üçün müxtəlif kitablar yazdı. **“Kitab-üt-təvhid”** kitabını nəvəsi Abdurrəhman şərh edərək **“Fəth-ul-məcid”** adını verdi. 1258-ci [m.1842] ildə öldü. Bu şərhin müxtəlif yerlərində deyilir ki, “Öludə hiss yoxdur. Ruh da ilahi qatdadır. Mühlidlər, ruhlar təsarruf edər deyərək ölülərdən yardım, şəfaət istəyirlər. Bu hərəkətləri şirkdir. Mələk, Nəbi, Vəli heç kimə yardım edə bilməz. Ölü, ya həzrəti Hüseyin kimi Cənnət nemətləri içərisindədir, yaxud Ticani müşriki və xəbisi kimi və ya Muhyiddin Ərəbi və Ömər ibnül Fərid bütləri kimi əzabdadırlar. Onlara edilən dualardan xəbərləri olmaz. Ölü eşidər, yardım edər deyənlər dindən, imandan çıxarlar. Allahın izn verdiyi şəxs şəfaət olunmasına izn verilənə şəfaət edəcəkdir. Ölüyə dua etməklə, yalvarmaqla izn verilməz. Misir xalqının ən böyük tanrısı olan Əhməd Bədəvinin nə olduğu məlum deyil. Ölülərin məzarlarına türbə düzəltmək, təzim etmək şirkdir. Abdülqadir Qeylani ona yalvaranı eşidər, yardım edər deyirlər. Bu söz küfrdür. Bunların türbələri bir bütəxandır. Hamısını məhv etmək vacibdir” deyirlər.

Yuxarıdakı yazıları göstərir ki, vəhhabilik fırqəsinin zühuru, sonra vəhhabi dövlətinin qurulması ingilislərin islamiyyətə hücumlarının bir zəfəri oldu. Bunlar Əhli-sünnətə, yəni bizə kafir deyirlər. “Türbələr bidətdir. Rəsulullahın dövründə türbə yox idi. Sonradan düzəldildi” deyirlər. Bunlara deyirik ki, biz **“Əhli-sünnət”** məzhəbindəyik. Bizim etiqadımıza görə, **“Ədilləyi-şəriyyə”** dördür. Yəni din bilgilərinin qaynağı dördür. Bu dörd qaynaq - kitab, sünnət, qiyası-fuqaha və icmayı-ümmətdir. Kitab - Qurani-kərimdir. Sünnət- hədisi-şəriflərdir. Qiyası-fuqaha - dörd məz-

həbin fiqh kitablarıdır. İcmayı-ümmət- ilk iki əsrin alimlərinin söz birliyidir. Bu alimlərdən heç biri türbələrə qarşı bir şey demədi. Fiqh kitabları türbələrin caiz olduğunu yazırlar. Beləliklə də türbə düzəltmək və türbə ziyarət etmək dinimizdə qadağan deyildir. Vəhhabilər inkar edirlər. İslam dini vəhhabi cahillərinin və dində reformçu adlanan məzhəbsizlərin çürük məntiqləri, azğın düşüncələri və bəzəkli sözləri deyil. İslam dini “**Ədilləyi-şəriyyə**”dən əldə edilən bilgilərdir. Vəhhabiliyin qurucusu Muhammədin qardaşı Süleyman ibn Əbdülvəhhab Əhli-sünnət alimi idi. Qardaşının tutduğu yolun çürük olduğunu bildirmək və müsəlmanların ona aldanmamalarının qarşısını almaq üçün çox kitab yazdı. “**Savaiq-ul-ilahiyyə firrəddi-aləl-vəhhabiyyə**” kitabında vəhhabilərə cavab verməkdə, yollarının yanlış olduğunu isbat etməkdədir. Bu kitab “Həqiqət Kitabevi tərəfindən” İstanbulda nəşr edilmişdir. Altıncı səhifəsində deyilir ki, “Bəli, vəhhabilərin şeyxül-islam adını verdikləri və yazılarını sənəd olaraq qəbul etdikləri İbni Teymiyyə və tələbəsi İbnülqayyim Cevziyyə, qeyb olandan və ölüdən yardım istəmək, onun üçün nəzir etmək və ya Allahdan başqası üçün qurban kəsmək, qəbri öpmək, torpağından götürərək bərəkətlənmək haramdır, dedilər. Şirki-əkbər demədilər. Heç bir alim belə edən müşrik olar demədi. Dörd məzhəb alimləri küfrə səbəb olan şeyləri geniş yazmışdılar. Bu şəkildə edənin mürtəd olacağını heç biri bildirmədi. Bu cür edənlərin müsəlman olduqlarını bildirdilər”. Yusif Nebhani (rahimə-hullahü təala) “**Şəvəhid-ül haqq**” kitabının 141-ci səhifəsində deyir ki, şafii alimlərdən Şihabüddin Rəmlî (rahimə-hullahü təala) fətvasında buyurdu ki, “Peyğəmbərlər (aleyhimüssaləvətü vət-təslimat) öldükdən sonra möcüzələri, Vəlilərin də (qaddəsallahü təala əsrarəhümül-aziz) öldükdən sonra kəramətləri davam edər. Bunun üçün öldükdən sonra da bunlara istiqasə, təvəssül edilər”. Abdülhay Şernblali də, Peyğəmbərlər (aleyhimüsəlavətü vəttəslimat) ilə və Övliya (qaddəsallahü təala əsrarəhümül-aziz) ilə təvəssülün caiz olduğunu uzun şəkildə isbat etmişdir. İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) birinci cild sonunda buyurur ki, “Alimlərin, Seyidlərin, Övliyaların xalqa vəqf edilmiş olmayan yerdəki qəbirləri üzərinə türbə tikmək caizdir”. Beşinci cildə libas fəslində deyir ki, “Övliyanın, salehlərin qəbirləri üzərinə sanduq,

örtü, sarıq sarmaq məkrüh deyildir. Bizə görə meyidə təzim və hörmətə səbəb olması, təhqir edilməməsi, qafillərin ədəbli olması üçün bu kimi şeylər caizdir. Əməllər niyyətə görədir”. Vəhhabilər Qurani-kərimə və hədisi-şəriflərə yanlış mənə verirlər. Özlərinin anladıqlarına inanmayanlara kafir deyirlər. [**“Fəth-ul-məcid”** adlı vəhhabi kitabında yazılı olan yalanlara və iftiralara **“Qiyamət və Axirət”** kitabımızda sübutlarla geniş cavablar verilmiş, kitabın müəllifi rəzil edilmişdir].

[**Qeyd:** İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) üsyançılar haqqında izah verərkən buyurur ki, “Xarici adlanan şəxslər, şübhəli olan (bir neçə mənə çıxma bilən) dəlillərə şərh verirlər. Yəni bəzi ayəti-kərimələrə və mütəvatir olan hədisi-şəriflərə açıq və məşhur olmayan mənalar verirlər. Həzrəti Əlinin (radiyallahü təala anh) əsgərlərindən ayrılaraq ona qarşı döyüşənlər bunlardan idi. Hakim ancaq Allahdır. Həzrəti Əli iki hakimin hökmünə tabe olaraq xilafəti Muaviyəyə (radiyallahü təala anh) təhvil verməklə böyük günah işlədi, dedilər. Onunla döyüşmələrinə bu yanlış şərhləri səbəb oldu. Özləri kimi inanmayanlara kafir dedilər. Xaricilər və vəhhabilər kimi şübhəli dəlillərə yanlış şərh verərək, qəti dəlilə uyğun olmayan iş görənlərə müctəhid olan fiqh alimləri kafir demədilər. Üsyankar, asi, bidət əhli olduqlarını söylədilər. Azərbaycanca sapqın deyilir. Dəlillərdə qəti, (açıq olan) başa düşülən tək bir mənaya inanmayan isə kafir olar. Aləmin yox olacağına, ölülərin diriləcəyinə inanmamaq bunlardandır. Əli ilahdır, Cəbrayıl vəhy gətirərkən səhv etdi deyən kafir olar. Çünki bu sözlər şərh verərək, ictihad üçün çalışaraq başa düşülən mənalar deyil. Nəfsə tabe olmaqdadır. Həzrəti Aişəni (radiyallahü təala anhə) qazf edən [yəni iftira atan] və atasının (radiyallahü təala anh) səhbi olduğuna inanmayan da kafir olar. Çünki ikisi də Qurani-kərimədə açıq olaraq bildirilən dəlili inkardır. Lakin, həzrəti Əbu-Bəkr ilə həzrəti Öməri pisləyənin və xəlifəliklərinə inanmayanın şərhə varsa, kafir olmaz. Müsəlmanların mallarına, canlarına təcavüz etmək kimi qəti açıq olan haramlara şərh olmadan halal deyən kafir olar. Kitabdan və sünnətdən şübhəli bir dəlili şərh edərək desəydi kafir olmazdı.

Görünür ki, müsəlman olduğunu deyib ibadətlerini yerinə yetirən, yəni **“Əhli-qible”** adlanan bir şəxsin Əhli-sünnətə uy-

ğun olmayan bir etiqadı, mənası açıq olan bir dəlili inkar olarsa, şərhı olsa da olmasa da, küfr olar. Buna **“Mülhid”** deyilir. Bu etiqad, açıq olmayıb, şübhəli olan bir dəlili inkar olarsa və ya dəlilə uyğun olmayan bir işdirsə, şərhı varsa, küfr olmaz, bidət olar. Şərhdən xəbəri olmayıb bidət sahibi alimləri təqlid edərək və ya nəfsə tabe olaraq dünya mənfəətləri üçün olarsa, küfr olar.

İstər əhli-sünnət olun, istər bidət əhli olsun dinini dünya mənfəətlərinə alət edən, yəni dünyalığa qovuşmaq üçün dinindən güzəştə gedən cahillərə **“Din yobazı”** deyilir. İmanı olmadığı halda müsəlmanları aldadaraq imanlarını yox etmək, islamiyyəti daxildən yıxmaq üçün müsəlman görünüb, küfrə səbəb olan şeyləri isbat etmək üçün dəlilləri yanlış şərh edənə **“Zındıq”** deyilir. Özünü müsəlman və elm adamı kimi göstərib, dini, imanı pozan şeyləri fənn elmi deyərək söyləyən yalançı kafirlərə **“Fənn yobazı”** deyilir. Fənn yobazlarının da zındıq olduqları əvvəlki maddələrdə bildirilmişdir. Fənn yobazları ittihadçılar tərəfindən, Tənzimatın elanından bəri, ingilislərdən, masonlardan pul, rütbə kimi mənfəətlər əldə edərək islamiyyətə hücum etmişlər. Həqiqi islam alimləri din yobazlarına, qüvvətli cavablar verərək onları susdurmuş, müsəlmanları bunların şərlərindən qurtarmışlar. Fənn yobazları isə islam düşməni, mütərəqqi adlanan dövlət adamlarından yardım görmüş, istədiklərini çəkinmədən söyləmiş və yazmışlar, bir-birlərini tərifləyərək yalanlarının yayılması asanlaşmış, islamiyyətə daha çox zərər vermişlər]. İslam bilgilerində alim olan bidət sahiblərinə, mülhidlərə və bunların yolunda olan cahil təqlidçilərə **“Məzhəbsiz”** deyilir. Məzhəbsizlər və iman oğruları olan zındıqlar **“Dində reformçu”** olaraq ortaya çıxmaqdadırlar. İcma dəlil deyildir deyən kafir olmaz. Bidət sahibi olar. Xaricilər, Əshabı-kirama düşmən olanlar, vəhhabilər bunlardır. Bunların icmaya müxalif sözləri küfr olmaz.

209 - Adətlər **“Dəlili-şəri”** ola bilməz. Din, adətlərə tabe ola bilməz. Adətlərin, dəblərin islamiyyətə uyğun olması lazımdır. Bir işin islamiyyətə uyğun olmasını təmin etmək üçün, bu işlə bağlı müxtəlif qövllər varsa, bunlardan zamana və şəxsə uyğun, əlverişli olan qövlə uyğunluğu təmin edilir. “Əhkam zamanla dəyişər” sözünün bu demək olduğu **“Bəriqa”**da, fitnə bəhsində yazılmışdır.

210- Uşaqlara dinlərini, imanlarını öyrətmək qul haqqıdır. Sonra öyrətməyə zaman tapa bilməzsən.

211 - Beş qisim insan Cəhənnəmə gedəcək:

1- Beş vaxt namazı üzrsüz tərک edən, qəza etməyənlər.

2- İçki içib və tövbə etməyən.

3- Zəkat və uşr verməyən.

4- Valideyninə qarşı gələnələr.

5- Məscidlərdə dünya üçün konfrans verənlər, nitq söyləyənlər. Hələ xütbə əsnasında camaatın və ya xətibin xütbədən başqa söhbətləri böyük günahdır.

Ağıllı və bülüğ çağında olan hər müsəlmanın, hər gün vaxtı girən kimi, beş dəfə namaz qılması və hər birini vaxtında qıldığı-nı bilməsi fərzdır. Cahillərin, məzhəbsizlərin hazırladıqları təqvimlərə riayət edərək vaxtından əvvəl qılmaq böyük günah olar və bu namaz səhih olmaz. Qız və oğlan uşağı yeddi yaşına gələn kimi namaz qılmasını əmr etmək vələsinə vacib olar. Oruc tutması, içki içməməsi üçün də əmr etməlidir. Yaxşı işlərə alışdırar, pis işləri görməməsi üçün əmr etməlidir. On yaşına gəldikdə namaz qılması üçün əllə vurur, çubuqla döyməz. Falaqqa ilə döymək olmaz. Əllə üçdən artıq vurmaq olmaz. Vələsindən başqası döyə bilməz. [Vələsi izn verərsə, xocası əllə üç dəfə döyə bilər. Falaqqaya bağlayıb ayaqlarına çubuqla vurmaq caiz deyil]. Çubuqla döymək, ağıllı, bülüğ yaşında olub, cinayət işləyən şəxsə [və hakimin qərarı ilə] caiz olar. [Kişinin xanımını sopa ilə döyməsi də caiz deyil]. On yaşındakı uşaqların yataqları da ayrılmalıdır. Heç kim heç kimin yerinə onun borcu olan namazı qıla bilməz. Öz qıldığı namazın və başqa ibadətlərin savabını diri və ölü olana hədiyyə etmək caizdir. Alacaqlının alacağını istəməməsi üçün namaz qılıb, savabını ona bağışlaması caiz deyil. Bir danq, yəni bir dirhəm gümüşün dəyərinin altıda biri qədər [təqribən iki yarım karatı-şəri və ya yarım qram gümüş qədər] borc üçün, şərtlərinə riayət edərək qılmış olduğu namazlardan yeddi yüz namazının savabı qiyamət günü alacaqlıya veriləcək. Borclunun savabları bitərsə, alacaqlının o qədər günahı ona yüklənəcək. [Zövcəsini boşadıqda, mehr pulunu ona dərhal vermək də qul haqqıdır. Verməzsə, dünyada cəzası və axirətdə əzabı çox şiddətlidir. Qul haqlarından ən mühümü və əzabı ən çox olanı, qohumlarına və

əmrini altında olanlara Əmrini-məruf etməmək, onlara din bilgisi öyrətməyi tərki etməkdir. Onların və bütün müsəlmanların dinlərini öyrənmələrinə və ibadətlərini yerinə yetirmələrinə işgəncə edərək və aldadaraq mane olanın kafir olduğu, islam düşməni olduğu məlum olur. Bidət sahiblərinin, məzhəbsizlərin sözləri və yazıları ilə Əhli-sünnət etiqadını dəyişdirmələri, dini, imanı pozmaları da belədir]. Fərz olduğuna inanıb, tənbəlliklə, üzrsüz namaz qılmayan fasiq olar.

Qılana və ölənə qədər hakim tərəfindən həbs olunurdu. Arada bir nəsihət verilir. Hədisi-şərifdə, **“Kafiri müsəlmandan ayıran əməli namaz qılmamasıdır”** buyuruldu. Bunun üçün tənbəllik edərək namaz qılmayana hənbəli məzhəbində kafir deyilmişdir. Tərki etməmək, tənbəlliklə, bilə-bilə qılmamaq deməkdir. [Üzrlə namazı buraxmağa fevt etməmək deyilir]. Üzrlə vaxtında qılınmayan namazları cəld qəza etmək fərzdür. Ailəsinin ehtiyacını qazanaçaq qədər təxirə salmaq caizdir. İbni Teymiyyənin “Qəza namazı qılmayanın xeyir-həsənəti qəza namazı yerinə keçər. Bu şəxsin qəza namazı qılmasına ehtiyac yoxdur” sözü dəlalətdir.

ZƏKAT VERMƏK

212- Tam mülk olan malın zəkətini və uşrunu vermək fərzdür. İstifadə edilməsi caiz və mümkün olan mala **“Tam mülk”** deyilir. Dörd cür zəkət malı vardır:

- 1- Qızıl və gümüş.
- 2- Ticarət üçün satın alınan hər cür əşya.
- 3- Çöldə və çəmənlikdə otlayan dörd ayaqlı heyvanlar.
- 4- Torpaq məhsulları, yəni uşr.

Əbu Hanifə (rahimə-hullahü təala) buyurur ki:

Yağış və ya çayla sulanıb yerdən çıxan əkinin, meyvənin, tərəvəzin və balın miqdarı nə qədər olursa olsun, məhsulu yığılan kimi sataraq onda birini yoxsullara vermək fərzdür. Buna **“Uşr”** deyilir. Məhsulu uşrunu vermədən yemək haramdır.

Qızıl, gümüş və ticarət əşyasının zəkətini vermək üçün nisab miqdarı olması lazımdır. **“Nisab”** zənginliklə yoxsulluq arasındakı sərhəd deməkdir. Nisab miqdarı, qızıl üçün 20 misqaldır. Gümüş üçün 200 dirhəmdir. Ehtiyac əşyasından başqa nisab miq-

darı hər cins malı olana “**Zəngin**” deyilir. Bu qədər malı olmayana “**Yoxsul**” deyilir. Qızıl pul, əşya, qadın zinət əşyalarının və diş üzərindəki qızıl qapaqların və hər cins ticarət əşyasının çəkiləri cəmi 20 misqal olarsa, gümüş əşyanın isə 200 dirhəm olarsa və bundan bir hicri il, yəni ərəbi il sonra əldə qalarsa, o zaman ağırlıqlarının qırxda birini ayırıb, Qurani-kərimdə bildirilən səkkiz sinif insandan birinə və ya bir neçəsinə vermək lazımdır. Buna “**Zəkat**” deyilir. Bir misqal iyirmi karatdır. Bir karatı-şəri beş arpa, yəni iyirmi dörd santiqramdır. Bir misqal dörd tam onda səkkiz [4,8] qramdır. İyirmi misqal doxsan altı [96] qramdır. 96 qram qızılı olan bir ərəbi il sonra iki yarım [2,5] qram qızılı zəkat niyyəti ilə ayırıb, istədiyi zaman istədiyi yoxsula verməlidir. Bir dirhəmi-şəri on dörd karatı-şəridir. Yəni üç qram və üç yüz altmış milliqram [3,360 qram] olub, gümüşün nisabı altı yüz yetmiş iki qram [672 qram] və ya iyirmi səkkiz məcidiyyədir. Bir məcidiyyə yüz karatı-şəri və ya iyirmi dörd qramdır. 96 qram qızıl və 672 qram gümüş eyni nisab miqdarını göstərdikləri üçün qiymətləri bir-birinin eyni deməkdir. Buradan qızılın eyni çəkiddəki gümüşdən yeddi dəfə daha qiymətli olduğu məlum olur. Türkiyədə istifadə olunan bir lirəlik qızılın hər növü bir yarım misqal, yəni otuz karat [7 qram və 20 santiqram] olduğundan qızıl nisabı [20:1,5=13,33] on üç ədəd qızıl lirə və bir lirənin üçdə biridir. Yəni, bu qədər miqdar bir lirəlik qızıldır. Dirhəmi-urfi dirhəmi-şəridən daha kiçik olub tam üç qramdır. Çünki dirhəmi-urfi on altı karatı-urfi idi. Bir karatı-urfi isə dörd arpa idi. [İbni Abidin]. Osmanlıların son zamanlarında istifadə etdiyi bir karat, iyirmi santiqram, bir dirhəm də 3,207 qram idi.

Ticarət əşyasının nisabı hesablanarkən, alış qiymətinin pul olaraq istifadə edilən damğalı qızıla və ya gümüşə nəzərən qiymətləri nisab miqdarı olduqda, bu ticarət əşyasının zəkati qızıl və ya gümüş, yaxud, ticarət əşyasından verilməlidir. Dövrümüzdə alış-verişdə istifadə olunan kağız pullar qızıl lirə qarşılığı olan sənədlərdir. İndi gümüşün qızıla nəzərən qiyməti islamiyətdəkindən, yəni yeddidə birdən çox aşağı olduğu üçün zəkat hesablarının yalnız qızıl lirə ilə qiymətləndirməsi lazımdır. [“İbni Abidin” 1271 Bulaq nəşri, cild 4, səhifə 28 və 182].

Alacağı olan bir insanın əlində sənədləri varsa, zəkətini verməsi lazımdır. Lakin sənədlərin qırxdə birini verə bilməz. Çünki sənədlər “**deyn**” olan, yəni əldə olmayan malı göstərir. Deyn olan malın zəkətini vermək lazımdır. Lakin zəkat “**ayn**” olaraq verilər, deyn olan mal verilməz. Yəni əldə olan maldan verilər. Kasıba malı təslim etmək lazımdır. Sənəd, ayn olan mal deyil, kağız parçasıdır. Sənəddə yazılı olan qızılırsa, qızıl verilməli, gümüşdürsə gümüş verilməlidir.

Kağız pullar də ayn olan mal deyil, deyn olan malı göstərir. Hökumətlərin imzaladığı bir deyn sənədidir və qızıl qarşılığıdır, gümüş qarşılığı deyillər. Əlində on min kağız pulu olan bir şəxs bunun qarşılığı olan qızılı banka və ya sərrafa borc vermiş şəxs deməkdir. Əlindəki kağız pul o qızılların sənədi deməkdir. O halda bu şəxs, o qızılların zəkətini ayn olaraq, həm də qızıl olaraq verməlidir. Belə ki, fulusun, yəni mis pulun zəkəti qiymətindən verilər, fulus olaraq verilməz. Bir malın qiyməti bazar qiymətinə görə qarşılığı olan qızıl pulun ədədi deməkdir. Bunun üçün qırx min kağız pulu olan qəzətdə yazılmış qızıl qiymətlərindən qiyməti ən az olan qızıl pul üzərindən nisabı hesab edər. Qiyməti ən az olan Həmid qızılı və bir Həmid qızılının qarşılığı min beş yüz kağız puldursa, o gün üçün kağız pulun zəkat nisabı: $13,3 \times 1500 = 19950$ kağız pul olub, qırx min pulun zəkətini qızıl olaraq vermək lazımdır. Bunun zəkəti min lirədir. Kasıba min kağız lirənin qarşılığı olan bir yarım qızıl lirə ilə bir dördə bir qızıl və ya bir qızılın üçdə ikisi qədər, yəni təxminən beş qram ağırlığında bir qızıl parçası, məsələn, bilərzik və ya üzük verilər.

Keçmiş Liviya hökuməti Vəqflər İdarəsindəki elm heyəti tərəfindən nəşr edilən aylıq “**Hedy-ül-islami**” məcəlləsinin 1393-cü il tarixli [m. 1973] Ramazan nəşrində şeyx Milad Cəlası imzası ilə deyilir ki, “Əvraqi-maliyyənin, yəni kağız pulların da zəkətini vermək lazımdır. Kağız pulların nisabı zəkat verəcək şəxsin olduğu yerin hökumətinin çıxardığı qızıl lirə qarşılığındakı qiymətləri ilə qızıl olaraq hesablanır. Gümüşlə hesablamaq olmaz. Kağız pulların nisabı yalnız qızıl lirə ilə hesablanır. Çünki kağız pullar qızıl qarşılığında dəyərləndirilir”. Misirdəki islam alimlərindən şeyx Əbdürrəhman Cəzirinin rəyasətindəki bir heyətin dörd məzhəbə görə yazdığı “**Kitab-ül-fiqh aləl-məza-**

hib-il-ərbəa” kitabı beş cild olub nəşri 1392-ci [m. 1072] ildə tamamlanmışdır, Həqiqət Kitabevi tərəfindən İstanbulda ofset nəşri də olmuşdur. Kağız pulların qızıl qarşılığı borc sənədi olduqları bu kitabda da geniş yazılmışdır.

Xülasə, hökumətin çıxarmış olduğu qızıl lirələrdən bazar qiyməti ən aşağı olanından on üç və üçdə bir qızıl qarşılığı qə-dər və ya daha artıq pulu olanın bir ərəbi il sonra bu kağız pu-lun qırxdə bir dəyərində qızılı zəkat olaraq verməsi lazımdır. [Bu kağız pulların qızıl qarşılıqlarının miqdarı birjaya uyğun olaraq zamanla dəyişir]. Çünki zəkat kasıblara olan borcudur. Hər növ borc zəkat malından verilir. Zəkat borcu ayn olan malın özünü kasıba verməklə, yəni kasıbın və ya vəkilinin əlinə verməklə ödə-nilir. Kağız pul olaraq verilməz və qəbul olmaz. Əvvəlcə kağız pulla verilən zəkatları qızılla dövr edərək qəza etmək lazımdır. Mülkündə gümüşü də olan bir şəxs kasıblara faydalı olmaq üçün nisabı gümüşdən hesablaya bilərsə də, bu təqdirdə kağız pulun zəkatını da gümüş olaraq verməsi lazım olur ki, bu qədər gümüş pul olsa da, kasıba yaramaz. Bir şəxs yanındakına söyləyərək və ya uzaqda olana məktubla, yaxud bir nəfərlə xəbər göndərərək, “Mənim üçün bu qədər qızıl zəkat ver, mən sənə sonra ödəyərəm” desə, o da qızılıları kasıblara versə, caiz olar. Ona on min kağız pul verib və ya göndərib, “Bu mənim zəkatımdır. Bunu islamiy-yətə uyğun olaraq filan xeyriyyə cəmiyyətinə ver!” deyərək əmr alan şəxs o günkü bazar qiymətinə görə dəyəri ən az olan qızıl lirəni öyrənər. Dəyəri ən az olan qızıl lirə, məsələn, Həmid qızılıdırsa və bunun o günkü qiyməti min beş yüz kağız lirədirsə, on min lirənin qarşılığı 6,6 ədəd Həmid qızıl lirəsi olar. Bu şəxs yeddi ədəd hər hansı növ qızıl lirəni və ya bunun ağırlığı qırxdə yeddi yarım qram və ya daha artıq üzük, biləzik kimi qızılı bir dükan-dan və sərrafdan satın alar. Bunları bu işləri bilən güvəndiyi bir kasıba verir. Kasıb bu qızılıları təslim aldıqdan sonra bu şəxsə hə-diyyə edər. Beləcə, zəkat qızıl olaraq verilmiş olar. Bu şəxs sonra bu qızılıları əmr edilmiş olan xeyir cəmiyyətlərinə verir. Hənəfi məzhəbindəki böyük alimlərindən İbni Nüceym Zeynül-Abidi-ni Mısri “**Əşbah**” kitabının son qismində buyurur ki, “Əlindəki malın zəkatını ayrıca verməyib, kasıbdakı alacağını buna qarşılıq etmək istəyən şəxs, kasıba zəkatını [qızıl şəklində] verib, sonra

borcu üçün bunu təkrar geri alar. Çünki ayn olan malın zəkati deyn olan maldan verilməz. Bunun kimi bir kasıbdakı alacaq və ya bunun bir qismi başqasındakı alacağın zəkati olmaz. Bir zəngin bir kasıbdan olan alacağını ona verəcəyi zəkatin yerinə saya bilməz. Yəni, kasıb borcunu ödəmiş olmaz və zəngin bu kasıba o qədər zəkat vermiş sayılmaz. Zənginin bu qədər zəkati kasıba təslim etməsi, kasıbın da bu aldığı zəkati zənginə geri verərək borcunu ödəməsi lazımdır. Kasıb, aldığı zəkati geri verməzsə, zəngin bundan zorla alar. Zorla ala bilməzsə, məhkəmə ilə alar. Yaxud, borclu zəkatinı almaq və bunu alacaqlısına verərək borcunu ödəmək üçün zənginin göstərdiyi bir nəfəri vəkil təyin edər. Vəkil zəkati alan kimi kasıbın mülkü olur. Bununla kasıbın zənginə olan borcunu ödəyər. Kasıbın başqasına da borcu varsa, zəngin verdiyi zəkatla onun borcunun ödənməsindən qorxursa, kasıb aldığı zəkati zənginə hədiyyə edərək geri verir. Zəngin hədiyyəni aldıqda alacağını borcluya halal edər, bağışlayar”. **“Fətavayi-Hindiyyə”**nin altıncı, yəni son cildində də bunlar yazılmışdır. Yaxud, “Kasıb başqa bir nəfərdən zənginə olan borcu qədər qızıl borc alıb, bunu zənginə hədiyyə edər. Zəngin bunu zəkat niyyəti ilə kasıba geri verir. Sonra alacağını kasıba halal edər”. Kağız pulun zəkatinı kağız pul olaraq paylamaq istəyən zəngin də bu şəkildə edər. Bunun üçün bir tanışından paylayacağı kağız pulun qarşılığı qədər qızıl borc alıb, bu qızılı tanıdığı və güvəndiyi bir kasıba zəkat niyyətilə verir. Kasıb qızılı təslim aldıqdan sonra zənginə hədiyyə edərək geri verir. Sonra zəngin paylayacağı kağız pulun bir qismini bu kasıba hədiyyə edər. Geri qalanını arzu etdiyi xeyir və həsənətə sərf edər. İslamiyyətə tabe olmağa mane, fəsad olduğu zaman bu vəzifəni görmək üçün asan olan bir çarə axtarmağa **“Hiyləyi-şəriyyə”** deyilir. İslamiyyətə riayət edə bilmək üçün Hiyləyi-şəriyyə etməyin lazım olduğu **“Hadiqa”** və **“Hindiyyə”** kitablarında yazılmışdır. İslamiyyətə uyğun olması üçün zəkati qızıl şəkildə vermək və kasıblara asanlıq olmaq üçün kağız pul şəkildə paylamaq niyyətilə yuxarıda bildirilən hiyləyi-şəriyyəni etmək lazımdır. Lakin kasıbdan və ya vəkilindən qızılları geri aldıqdan sonra zəkat verilmiş oldu deyərək kasıblara, islamiyyətə xidmət edən yerlərə kağız pul verməmək, beləliklə də islamiyyətə riayət etməkdən qaçmaq üçün

hiyləyi-şəriyyə etmək haramdır, böyük günahdır. Müsəlmanlara belə haram olan hiyləyi-şəriyyəni, yəni “**Hiyləyi-batıla**” etməyi öyrədən fiqh kitablarını oxumaq olmaz. Öz düşüncələrini din bilgisi olaraq söyləyən, müsəlmanları məzhəbsiz edən cahil din adamına “**Müftiyi-məcin**” deyilir. Müftiyi-məcini hakimin tazir etməsi, cəzalandırması lazımdır. Ticarətlə məşğul olan, zəkatını qızıl olaraq da ticarət malından da verə bilər. Cənnət yolu Elmi-halı kitabında “Zəkat vermək” mövzusunda baxın!

YARDIM DƏRNƏKLƏRİ, QUMAR, SİĞORTA

213 - Yaşıləy, Qırmızıəy, Uşaq evləri və internat, İxlas Vəqfi kimi müxtəlif adlar altında qurulmuş olan yardım təşkilatları dinin “**Hibə**” əhkamına tabedirlər. Yəni bunlar yardım yerləridir, vəqf deyildirlər. Vəqf malı, vəqf edən şəxsın qoyduğu şərtlərə görə idarə edilir. Yardım müəssisələri [dərnəkləri] isə rəislərinin [rəhbərlərinin] əmrinə, arzusuna görə iş görülür. Dərnəkdə yığılan hədiyyələr [mallar, pullar] rəhbərin mülküdür. Bunlar rəhbərin əmri ilə kasıblara, fəlakətə, zərərə məruz qalana, hər növ xeyir iş və əməllərə, din, fənn, əxlaq kitabları nəşr etdirib paylanmasına, məktəblərə, xəstəxanalara sərf olunur. İdarə heyəti üzvləri rəhbərin müşavirləridir. Müştərək alınan qərarlar, dində rəhbərin əmri deməkdir. Maaşlı və maaşsız iş görənlər rəhbərin məmurları, vəkilləridir. Başqası rəhbər seçilərsə, əvvəlki rəhbərin bütün malları yenisinə verməsi və təslim etməsi lazımdır. Dərnəyə verilən hər bəxş rəhbərin şəxsinə hədiyyə edilmiş deməkdir.

“İxtiyar” kitabı “**Hibə**”ni izah edərkən deyir ki, Hibə, hədiyyə vermək, təmənnasız vermək, bağışlamaq deməkdir. Bəxş sahibləri verdim deyər, rəhbər [və ya vəkilləri] də aldım deyər və söz kəsilən yerdə və ya sonra hibə edənin izni ilə qəbz edər, yəni təslim alar. Qəbzdən əvvəl təklif və qəbuldan imtina edə bilərlər. Bu təklif, qəbul və qəbz əməliyyatları yerinə yetirildikdə, bəxş rəhbərin mülkü olur. Kiçik uşağa verilən hədiyyəni özü, anası və ya vəlisi qəbz edə bilər. Bölüşdürülməsi mümkün olmayan malı hibə etmək caizdir. Mal hibə olunar, qazanc hibə olunmaz. Bir malın yalnız qazancını, yəni istifadəsini hibə etməyə “**Ariyə**” deyilir. Bu mal istifadə edənin əlində əmanətdir. Evi yaşamaq

üçün ariyət vermək caizdir. Bölüşdürülməsi mümkün olan malın parçası bölgüdən sonra hədiyyə olunur. Binanın hissəsi, ağacdakı meyvə və tarladakı əkin bunlardandır. İki nəfərin şərik olduğu bir malı [məsələn bir evi] bir nəfərə hibə etməsi caizdir. Bir nəfərin [bir malı] iki [və ya daha çox] şəxsə hibə etməsi caiz olmaz. [Bölgüsü mümkündürsə, ayıraraq parçalarını hər birinə ayrı-ayrı vermək lazımdır. Bunun üçün bəxşişi yardım təşkilatına deyil, təşkilatın rəhbərinə etmək lazımdır. Bəxşiş, hüquqi şəxsə deyil, həqiqi şəxsə verilsə, səhih olar]. [Bir malın] iki kəsə sədəqə verilməsi caizdir. Kəsə hibə edilərsə, sədəqə olar. Zənginə verilən sədəqə hibə olar. Məhrəm qohumu və ya nikahlısı olmayan şəxsə hibə edilən malı geri almaq caizdir. Lakin qarşılığı verilmiş və qəbul edilmişdirsə, verilən şey çoxalmışdırsa, yaxud ikisindən biri ölmüşdürsə və ya verilənin mümkündürdən çıxmışdırsa, geri almaq olmaz. Heyvanın yaşlanması, böyüməsi, bitkinin böyüməsi, parçanın boyanması, kəsilib biçilməsi çoxalmaqla sayılır. Verilən şeyin miqdarının və ya qiymətinin azalması geri alınmasına mane olmaz. Qarşılığını başqası da verə bilər. Qarşılığı olduğu söylənməyərək verilən şey qarşılıq ola bilməz. Qarşılığı az və ya çox ola bilər. [Hibəni alanın verdiyi qəbz qarşılıq sayılır]. Bəlli bir şeyi qarşılıq verməsi şərtilə hibə etmək caizdir. Qarşılığı təslim almadan əvvəl hər hansı biri imtina edə bilər. Təslim aldıqdan sonra ancaq ikisinin də rızası ilə imtina edilə bilər. Bir nəfərə, “Öləndə qədər evimdə qal” demək caizdir. Öldükdə ev sahibinə, sahibi ölmüşsə, varisinə geri verilir. “Evimdə qal, hansımız ölsək, ev o birinin olsun” demək batildir. Biri o birinin ölməsini gözlədiyi üçün buna **“Ruqbi”** deyildi. Mülk sahibi olmağı ölümə və başqa təhlükələrə bağlamaqla səhih deyil. [Yanğın, ölüm, qəza kimi sığortalar buna görə caiz olmadıqları kimi qumar olduqları üçün də haramdır]. Sədəqə verilən şeyi heç vaxt geri almaq olmaz. Malından bir miqdarını sədəqə verməyi nəzir edən şəxs bu sədəqəni zəkat malından verir. [Ticarət malı yoxdursa, qızıl və ya gümüşdən keçərli olanı verməlidir.] Başqa mallardan vermək olmaz. Miqdar bildirilmədikdə, hər növ zəkat malından malik olduqlarının hamısını verməlidir. [Kağız və hər metal pul zəkat malı deyil. Qızıl və gümüşdən pul olaraq keçərli olanın qarşılığı olaraq istifadə edilən sənədlərdir. Bunların yerinə qiymətləri qə-

dər qızıl, gümüş verilməlidir]. Evini [və ya müəyyən bir malını] sədəqə etməyi nəzir edən şəxs bunu və ya qiyməti qədər qızıl, gümüş sədəqə verməlidir. “**İxtiyar**” kitabından tərcümə tamamlandı.

214 - Aşağıdakı yazılar “**Məcəllə**” kitabından götürülmüşdür:

833) Bir malı təmənnəsiz olaraq başqasına verməyə “**Hibə**” deyilir. Malı təslim aldığı zaman onun mülkü olur.

834) Hibə etmək üçün bir şəxsə gətirilən və göndərilən mala “**Hədiyyə**” deyilir. [Bir şəxsə hədiyyə göndərmək, ona olan sevgisini bildirmək deməkdir. Hədisi-şərifdə “**Bir din qardaşınızı sevirsinizsə, sevdiyinizi ona bildirin**” buyuruldu. Buna görə də hədiyyə vermək və hədiyyəni qəbul etmək sünnettir].

835) Savab qazanmaq üçün kasıba hibə edilən mala “**Sədəqə**” deyilir.

836) Bir şeyi təmənnəsiz yemək üçün başqasına izn verməyə “**İbəha**” deyilir.

839) Bir şey söyləmədən qarşılıqlı vermək hibədir.

840) Bir nəfərin göndərməsi, digərinin alması hibə olur.

841) Bu malı sənə hibə etdim desə, digəri də orada alsa hibə tamam olar.

845) Müştəri malı təslim almadan başqasına hədiyyə edə bilər.

847) Alacağımı borcluya hibə etsə və ya borcunu “**İbra**” etsə, yəni alacağım yoxdur desə, borc qalmaz.

849) Təslim almadan əvvəl ikisindən biri ölsə, hibə batil olar.

850) Ağıllı, bülüğ yaşında olan uşağına hibə etdikdə, qəbz etmək lazımdır.

853) Bülüğ yaşında olmayan ağıllı uşağına da qəbz etmək lazımdır.

854) Gələcək ayın başında bu malı sənə hibə etdim demək səhiv olmaz.

855) Bir şəxs öz borcunu ödəmək şərtilə bir nəfərə bir şey hibə etdikdə, borc ödəndikdə hibə lazım olar. Ödəməzsə, hibədən imtina edə bilər. Ölənə qədər nəfəqəsini vermək və ona qulluq etmək şərtilə evini bir nəfərə hibə və təslim etdikdə, xidmətə başlayarsa evi geri ala bilməz.

856) Hibə edərkən malın mövcud olması şərtidir, hazır olması şərt deyildir.

857) Başqasının malını ondan iznsiz hibə etmək olmaz.

858) Mal məlum və müəyyən olmalıdır.

859) Hibə edənin ağıllı və bəluğ yaşında olması lazımdır. [Buna görə də ölünün günahlarını, borclarının isqatı üçün dövr edilərkən kasıblar arasında uşaq olmamalıdır]. Lakin uşağa hibə etmək səhihdir.

860) Zorla və qorxu ilə hibə səhih deyildir.

861) Hibə təslim aldıqda mülk olur. Satın alınan mal isə söz kəsildikdə təslim edilmədən əvvəl mülk olur.

862) Təslim edilməmiş hibə geri alınə bilər.

873) Alacağını borclusuna və ya başqasına hibə edən imtina edə bilməz.

876) Toylarda gətirilən hədiyyəni gətirən şəxs bəlli deyilsə, məmləkətin adəti nəzərə alınır.

879) Ölüm xəstəsi varislərindən bir qisminə hibə edə bilməz. Malının üçdə birini varislərindən başqasına hibə və vəsiyyəət edə bilər.

Bir şəxs bir neçə nəfər arasından istədiyinə hibə edə biləcəyi kimi, onlar arasında **“Püşk”** ataraq kimə təsadüf etsə, ona da hibə edə bilər. Püşk, başqası tərəfindən edilən bəxşişə, yardıma qovuşmaq istəyənlər arasında çəkilir. Püşkatmağa qatılanlardan heç bir qarşılıq istəməmək şərtidir. Bir şey alarsa, aldığılarını paylaşmış olar. Aldıqları ona əmanət olub, hamısını sahiblərinə verməlidir, istifadəsi haramdır. Əgər istifadə etsə, çoxunun haqqını ödəməyib başqalarına verib deməkdir. Haram olaraq verdiklərinə öz malından da əlavə etmişdir.

215 - Bir şey satan şəxsin əqd bağlayarkən, yəni söz kəsərkən müştəriyə hədiyyə verəcəyini şərt etməyin caiz olmadığı, lakin fəsid şərti əqddən əvvəl söyləyib əqd bağlayarkən söyləməzlərsə, caiz olacağı **“Səadəti-Əbədiyyə”** kitabının “Fəsid olan satışlar” maddəsində yazılmışdır. Buna görə bəzi müştərilərinə ayrıca hədiyyə verəcəyini və hədiyyə verməyin neçə satış davam edəcəyini ilk satışdan əvvəl xəbər verib əqd əsnasında şərt etməzsə, əqddən sonra bu vədini söyləməsi və yerinə yetirməsi caiz olar. Çünki hədiyyəni bu şəkildə şərt etməsi, əqddən sonra ödəmədən

bir miqdarını endirim etmək sayılır ki, bu caizdir. Ödəmə təslim edilmişdirsə, bu endirim yenidən əqd olur. Endirim edilən miqdarı müştəriyə geri verilir. Ödəmə təslim edilməmişdirsə, birinci əqd endirimli ödəmə ilə bağlanmış olur. Hər iki halda da hədiyyə müştərinin malı, mülkü olur. Müştərilər arasında lotereya çəkərək hədiyyəni ancaq qalib gələnlərə vermək haramdır. Çünki qalib gəlməyənlərin malını qəsb edib bunu qalib gələnlərə vermiş olur.

İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) **“Rədd-ül-muxtar”** dördüncü cildi, Misir nəşrinin 21-ci səhifəsində deyir ki, “Satışın qəbulu olmayaraq, satıcıya və ya müştəriyə faydası olan bir şərtlə edilən satış fasid olar. Satıcıdan buğdanı un etdikdən və ya meyvəni topladıqdan sonra təslim etməsini və ya nəğd olaraq bazarlıq etdikdə ödəməni [pulunu] vermədən əvvəl malı təslim etməsini yaxud ödəməni başqa kənddə verməyi və ya satıcının müştəriyə bir şey hədiyyə etməsini, satış predmetini bəlli bir zaman sonra təslim etməsini şərt etmək satışı ifsad edər. Fasid satış etmək haramdır, fəsh etmələri [ləğv etmələri] vacibdir. Başqa yerdəki bir nəfərə, filan malımı sənə bu qiymətə satdım və ya səni nikah etdim yazsa və ya xəbərçi göndərsə, o da təklif olunanı anladıqda qəbul etsə, səhih olar”. Görünür ki, satıcının alıcılara bir mal hədiyyə edəcəyini qəzetlə əvvəlcədən elan etməsi, oxuyucuların da bu malı bunun üçün satın alması fasid satış olmaz. Məsələn, satın alınan mal arasından çıxan kağızda, “Sizə bu hədiyyəmiz veriləcək. Gəlib götürün” yazılıdırsa, bunu götürmək caizdir. Redaktor əvvəlcədən bildirib, qəzet satın alınarkən söylənməzsə, almaq caiz olar. Tacirin və redaktorun şərt etdiyi hədiyyələr elm kitabıdırsa, əmri-maruf da sayılır.

“Hindiyyə”də deyilir ki, “Filan adamdan alacağım pulla deyərək satın almaq fasiddir”. Borclusundan almış olduğu “İstiqraz vərəqəsi” adlanan sənədi verərək bir şey satın almağın caiz olmadığı buradan da məlum olur. Özü yenidən yazıb verməlidir.

216- Bir neçə şəxs yığışılıb aralarında pul, mal toplayaraq lotereya çəkib qazanmayanların qazananlara mal, pul vermələrinin sözləşməsinə **“Qumar”** deyilir. Oyun, yarış, torbadan ad, nömrə çəkmək, içində öz adı yazılı bir şeyə sahib olmaq və ya

bir zərərə, fəlakətə düşər olmaq, bir sualın cavabını tapmaq kimi şərtlərin olduğu lotereya növləri var. Saticıların təşkil etdikləri lotereyalar, ziyan və fəlakət sığortaları millətləri, kasıbları, işçiləri istismar vasitələridir. Çünki ziyan və fəlakət sığortaları, qumarxanalar və bankerlər bir çox insanların malını əlindən alaraq bunu qumar və faizlə başqalarına verməkdə, başqalarından aldıkları haram pulun aslan payı deyərək lotereya oynadanların, bankçıların cibinə girməkdədir. İşçi sığortaları yuxarıdakılar kimi deyildir. Bu sığortalarda və əmanətçidə yığılan və maaşlardan kəsilən malların, pulların **“Luqata”** hökmündə olduğunu böyük alim Abdulhakim əfəndi söhbətlərində bildirmişdir. Luqata, yerdən tapılan mal deməkdir. Bunlar və malı-xəbis sahiblərinə geri verilir. Sahibləri tapılmazlarsa, kasıblara verilməlidir. Əlinə keçən kasıbın mülkü olur.

İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) beşinci cilddə deyir ki, ox atmaq, cıdır yarışları caizdir. Yarışan iki nəfərdən yalnız birinin, “Məni keçsən sənə bunu verəcəm, mən keçsəm səndən bir şey istəmirəm” deməsi və ya yarışa qatılmayan birinin, “İkinizdən qalib gələnə bunu verəcəm, uduzana bir şey verməyəcəm” deməsi caizdir. “Udan uduzana bunu versin” deyilsə qumar olar, haram olar. Qumar sözü qəmər sözündən gəlir. Qumarbazlardan hər birinin malının artma və azalma ehtimalı vardır. Birinin malının yalnız artması, digərinin yalnız azalması ehtimalı varsa, qumar olmaz. Əgər üçüncü bir şəxs ikisinin atlarını keçməsi şübhəli olan bir atla yarışa qatılıb, “Sizi keçsəm, ikinizdən də alacam. Siz məni keçsəniz, sizə bir şey verməyəcəm, hansınız o birini keçsə, o şəxsdən alacaq” deməsi də caizdir. İki elm adamı bir suala fərqli cavab verdikləri zaman mal üzərində sözləşmələri də belədir.

Vəqflər idarə rəisi Kəmal Atif bəy (rahimə-hullahü təala) 1330-cu [miladi 1912] il tarixli **“Məcəllə şərh-i”** 1151-ci maddəsində deyir ki, “Püşkün 3 növü var: Ortaqlardan bəzisinin haqqını ləğv etmək, onların haqqından məhrum etmək üçün olur ki, batildir, haramdır. Eyni vəsflərə, şərtlərə malik olan şəxslərin arasından birini seçərkən qəlbləri qırılmasın deyər aralarında püşk atmaq caizdir. Bir mala müştərək malik olanlardan hər birinin hissəsini ayırmaq üçün püşk atmaq da caizdir”.

217- Böyük fiqh alimi İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) **“Uqud-üd-dürriyyə”** fətva kitabında deyir ki:

Bir məscidə vəqf və ya hədiyyə edilən şamın yarısından azı qalsa, imamın, müəzzinin alıb evinə aparması adət olan yerlərdə caiz olar.

Tarladan alacağı məhsulun bəlli qismini Ömərə verəcəyini vəd etdikdə, verməsi lazım olmaz. Verərsə yaxşı olar.

Yad qadınla bir yerdə tək qalmağa **“Xəlvət”** deyilir ki, haramdır. Lakin, borclusu olan qadın qaçarsa, arxasından evinə girib borcunu almaq, yaşlı qadınla qalmaq və aralarında pərdə olarsa caizdir.

Kişinin nikahla alması əbədi haram olan qadınların, məsələn, zövcəsinin anasının, nənələrinin, öz bibisinin, xalasının və anası, atasının bibilərinin, xalalarının başlarına, qollarına və ayaqlarına şəhvətsiz baxması caizdir. Süd qohumları da soy qohumları kimidir. [Axirət qardaşı belə qohumlara aid deyil].

Çalğı və oyun alətlərini satmaq, satın almaq, bunları və çalğıçı, müğənni insanları və zina edən qadınları kirayələmək caiz deyildir.

Övliyanın qəbirlərinə örtü, sarıq qoymaq, üzərinə türbə düzəltmək, cahilləri, qafilləri ədəbli, tərbiyyəli edəcəyi üçün caizdir. Onların mübarək ruhları qəbirlərində hazır olurlar. Burada ədəbli, tərbiyyəli olanlar ruhlarından feyz, bərəkət alırlar. [Sanduqa, türbə düzəltmək, örtü, sarıq qoymaq ölümlər üçün deyil, dirilərin ədəbli olaraq feyz almaları, faydalanmaları üçündür. Görünür ki, bunlar ölü üçün deyil, dirilər üçün edilir].

Dirilərin etdiyi duaların ölülərə fayda verəcəyini alimlər sözbirliyi ilə birdirmişdir. Qurani-kərim oxuyub savabını ölümlərin ruhlarına göndərdikdə onlara fayda verəcəyini üç məzhəb alimləri bildirmişdir.

Qəndil, bayram gecələrində minarələrdə və başqa yerlərdə artıq işıq yandırmaq caiz deyildir.

Qadının gözəlliyini və başqa haram şeyləri bildirən mahnı, nəğmə haramdır.

Alimin dəlillərini bilərək [dinə xidmət niyyətilə] məzhəb dəyişdirməsi caizdir. Cahilin dünyalığa, ehtirasına qovuşmaq üçün başqa məzhəbi təqlid etməsi caiz deyildir, məkruhdur. Alimin

belə etməsi isə haramdır. Tabe olduğu məzhəbin fiqh bilgilərini öyrənməkdə çətinlik çəkən şəxsin öyrənməsi asan olan məzhəbə keçməsi vacib olar. Çünki dörd məzhəbdən birinin fiqh bilgilərini öyrənmək cahil qalmaqdan xeyirlidir.

Pis qoxulu qida yeyənlərin və üstü, başı, yarası pis qoxanların camilərə və yığıncaqlara getmələri caiz deyil.

Biti, əqrəbi və hər heyvanı diri şəkildə yandırmaq caiz deyil. İçində qarışqa olduğu zənn olunan odunu [bir yerə çıxaraq silkələdikdən sonra] yandırmaq caizdir. Quduz köpək kimi zərərli heyvanları əziyyət etmədən öldürmək caizdir. Başqa çarə olmadıqda yandırmaq caiz olar. Zərər verməyən heyvanları öldürmək məkruhdur.

Qəbul edəcəyi zənn olunan şəxsə əmri-məruf etmək vacibdir, qul haqqıdır.

Hədisi-şərifdə, **“Saqqalınızı uzadaraq və bığınızı qısal-daraq müşriklərə müxalifət edin”** buyuruldu. Üstü, başı, paltarı təmiz, gözəl olanın sözü, nəsihəti təsirli, qiymətli olar və bu şəkildə olmaq sünnətdir. Bunun üçün bığın qısa olması sünnətdir. [İbni Abidin (rahimə-hullahü təala **“Rədd-ül-muxtar”**da orucun məkruhlarında deyilir ki, “Hədisi-şərifdə **“Saqqalı uzadın!”** buyuruldu. Bu əmr saqqalı bir tutamdan qısa etməyin və qazımayın deməkdir. Saqqalı bir tutam, yəni dörd barmaq enində uzatmaq və artığını kəsmək sünnətdir. Bir tutamdan qısa olmasına heç bir alim izn verməmişdir. Bir tutam çənəni alt dodaq kənarından ovucayaraq ölçülür. Qazımaq da yəhudilərə və məcusilərə bənzəmək sayılır”. Kafirlərin pis işlərini təqlid etməyin məkruh olduğu namazın məkruhlarında yazılıdır. Zəmanəyə tabe olmaq üçün qazımaq məkruhdur. Saqqalı qadınlara bənzəmək üçün qazımaq haramdır. Üzrlü səbəblə qazımaq caizdir. Bəzən fitnəyə səbəb olmamaq üçün qazımaq lazımdır. Saqqalı bir tutamdan qısa saxlayaraq sünnət olan saqqalı uzatdığını zənn etmək bidətdir. Bidət işləmək haramdır, böyük günahdır. Belə qısa saqqalı bir tutama qədər uzatmaq vacibdir].

Peyğəmbərimizin (sallallahü aleyhi və səlləm) babaları, nənələri Adəm aleyhissələmə qədər hamısı mömin idi. Maliki alimlərindən Əbu Bəkr Ərəbi (rahimə-hullahü təala) “Rəsulullahın (sallallahü aleyhi və səlləm) mübarək atası Cəhənnəmdədir

deyən məlumdur” buyurdu. Bu etiqad məsələsi deyil. Qəlblə heç bir aidiyyatı yoxdur. Rəsulullahı (sallallahü təala aleyhi və sələm) incidən söz söyləmək caiz deyil.

Müctəhid olmayan dövrdə vəfat etmiş olan müctəhidin fətvası ilə əməl etmək caizdir. Faydası olan bir şeyin haram olduğu bildirilməmişdirsə, o şey mübahdır. Zərərli olan bir şeyi yemək, içmək haramdır. Faydası və zərəri bilinməyən şeyə halal deyilir. Bunun üçün tütün çəkməyə haram demək olmaz. Həm də dində bidət deyil, adətdə bidətdir. Bəzi şəxslərə zərər verərsə, ancaq onlara zərər verəcək miqdarda çəkmək haram olar.

Bir şeyin, zamanın, yerin uğursuz olması yəhudilikdə vardır. İslamiyyətdə uğursuzluq yoxdur. Cahillərin sünnət və ya vacib hesab edəcəkləri şeyi etmək məkrühdür.

Avamın, yəni cahillərin fiqh kitablarına görə əməl etməsi lazımdır. Ayəti-kərimələrdən və hədisi-şəriflərdən hökm çıxarmaları caiz deyil. İslam Əxlaqı kitabının, “Qurani-kərimi yanlış təfsir etmək” mövzusunda baxın! Fiqh kitablarına uyğun olmayan bir ayəti-kərimə və ya bir hədisi-şərif görülərsə, bunun mənsuh və ya təvilli, yaxud mərcuh olduğu başa düşülməlidir. Bunun üçün İmam azam Əbu Hanifənin (rahimə-hullahü təala) bir sözü bir hədisi-şərifə uyğun olmazsa, bu hədisi-şərifini bilmirmiş demək caiz deyil. Çünki, bu hədisi eşitmiş, lakin səhih olduğuna inanmamış və ya təvil edilməsi lazım olduğunu anlamışdır demək lazımdır. [Bu sətirlər **“Bəriqa”**nın 94-cü səhifəsində də yazılıb. Vəhhabilərin, Seyid Qutbçuların və Təbliği camaatçı adlanan məzhəbsizlərin yanlış yolda və haqsız olduqlarını göstərir].

Caizdir demək, səhih, halaldır deməkdir.

Bağlı olduğu məzhəbə sadıq olmaq, hər işini məzhəbinə uyğun görmək vacibdir. Lakin, təəssüb caiz deyil. Təəssüb, digər üç məzhəbi haqsız bilmək, onları incitməkdir. Çünki, dörd məzhəbin hər biri haqdır, doğrudur.

[Bir məzhəbdə olan digər üç məzhəbdəki müsəlmanları qaradaş bilib, onları incitməz, bir-birlərini sevib, yardım etməlidirlər. Allahu təala müsəlmanların imanda birləşmələrini, Əshabı-kiram kimi inanmalarını əmr edir. Əshabı-kiramın (radiyallahü təala anhum əcmain) imanlarını öyrənib, kitablarına yazanlara **“Əhli-sünnət”** deyilir. Bütün müsəlmanların Əhli-sünnət alimlərinin

(rahimə-hümullahü təala) bildirdikləri kimi iman etmələri lazımdır. Sonradan çıxan sələfiyyə və məzhəbsizlik inanışlarının pozulmuş olduğunu bilməyimiz lazımdır.

İnanışları bir-birinə uyğun olmayan və Əshabı-kiramın (radı-yallahü təala anhum əcmain) inanışlarına heç bənzəməyən şəxslərin birləşmələri, qardaş olmaları mümkün deyil. Müsəlmanları aldatmaq üçün öz fəlakət yollarına sürükləmək üçün qardaşlıq maskası altında bölücülüklə məşğuldurlar.

Bütün müsəlmanların doğru olan Əhli-sünnət inanışında birləşərək Allahu təalanın əmrinə tabe olmaları bu ortaq inanışın hasil edəcəyi rəhməti-ilahiyyəyə, qardaşlığa, sevimyə qovuşmaları lazımdır. Əhli-sünnətin əməldə dörd məzhəbə ayrılmasını dinimiz əmr etməkdə, bu ayrılığın rəhmət və mərhəmət nəticəsi olduğunu bildirməkdədir.

Əməldə məzhəblərin bir olmayıb, dörd olmasının lüzumlu, faydalı olduğu ağılla da asan başa düşülür. İnsanların yaradılışları bir-birinə bənzəmədiyi kimi, isti səhralarda yaşayanlara bir məzhəbə tabe olmaq asan gələrkən, qütblərə yaxın yerlərdə yaşayanlara başqa məzhəbə tabe olmaq asan gəlir. Dağda yaşayanlara bir məzhəb asan ikən, dənizçilərə bu məzhəb çətin gəlir. Bir xəstəyə bir məzhəb asan ikən, başqa xəstəlik üçün başqa məzhəb asan olur. Tarlada çalışanlarla fabrikdə, hərbidə çalışanlar üçün də bu fərqlilik görülür. Hər kəs özünə daha asan gələn məzhəbi seçib təqlid edib və ya bu məzhəbə tam keçə bilər. “Camaatı-təbliğiyyə” deyilən məzhəbsizlərin, Mevdudicilərin, Abdühün və Seyid Qutb kimilərin istədikləri kimi tək bir məzhəb olsaydı və hər kəs bir məzhəbə tabe olmağa məcbur edilsəydi, bu hal çox çətin, hətta imkansız olardı].

Haqqını qurtarmaq üçün və zalımdan qurtulmaq üçün yalan danışmaq [və rüşvət vermək] caizdir.

Ərəbcədən başqa dillərdəki fiqh kitabları dəlil, sənəd ola bilməz. İçində tərcümə xətası ola bilər.

Namazdan sonrakı təsbehləri oxuyarkən otuz üç ədədinə diqqət etmək lazımdır. İslamiyyətin əmrlərində hikmətlər, faydalar vardır. Bu ədədlər dərmanın miqdarı kimidir. Artıq və ya əksik olarsa, tələb olunan fayda hasil olmaz.

Çörəyi öpmək adətdə bidətdir, niyyətdə görə müstəhəb və ya məkrub olur.

İmam Muhəmməd Qəzəli (rahimə-hullahü təala) öz dövrünün fəhih alimlərinin ən üstünü idi. Şafii fəhih kitabları hər zaman onun kitablarından sənəd verməkdədir.

[Kafirlər, məzhəbsizlər, vəhhabilər bu böyük islam aliminə və bənzərlərinə **“İslam filosofu”**, yazılarına və bütün **“Elmi-kəlam”**, yəni **“Aqaid”** kitablarına da **“İslam fəlsəfəsi”** deyirlər. Halbuki islamiyyətdə fəlsəfə yoxdur. İslam alimləri filosof deyil. Fəlsəfə, din, ruh və ictimai bilgi cahillərinin bu bilgilərdən öz qısa ağılları ilə və zamanlarındakı fənni kəşflərə görə, anladıqlarına, yəni pozulmuş düşüncələrinə deyilir.

İslam alimlərinin kitabları isə elm sahiblərinin Qurani-kərimdən və hədisi-şəriflərdən çıxardıqları bilgilərdir. İslam bilgilərinə fəlsəfə demək, brilliantı şüşə parçasına bənzətmək kimidir. İslam alimlərinə filosof demək də aslana pişik demək kimi olub, bu yüksək alimlərə təhqir etmək deməkdir].

Hədisi-şəriflər Qurani-kərimin örtülü mənalərini açıqlamaqdadır. Müctəhidlərin ictihadları bu ikisini açıqlamaqdadır. Hənəfi məzhəbindəki müctəhidlər İmam azamın (rahimə-hullahü təala) sözlərini açıqlamaqdadır. Fəhih və fətva kitabları da bu imamların sözlərini açıqlamaqdadır.

Digər üç məzhəb də belədir.

Fətva vermək və elm öyrətmək fərzi-kifayədir.

Müsəlmanlar arasında təqvim tarixi həzrəti Ömər (radıyallahü təala anı) əmri ilə başladı. Tarix başlanğıcının hicrət ili Məhərrəm ayının birinci günü olması, Əshabi-kiramın (radıyallahü təala anı) sözbirliyi ilə qəbul edildi.

Bağcadakı meyvə ağacları kəsilib satılarsa, uşru verilməz, meyvələrin uşru verilir. Meyvəsi olmayıb, satış üçün yetişdirilən ağacların və istifadə edilən tut yarpaqlarının uşru verilməlidir. Bağcadakı meyvələrin uşru verilməz.

Namaz borclarının isqatı üçün vəsiyyət etmək və isqatı dəfndən sonra da etmək səhihdir. [Məzhəbsizlərin, vəhhabilərin, “dinimizdə isqat deyə bir şey yoxdur, isqatı, dövrün mollaları uydurmuşdur” kimi sözlərinə inanmamaq lazımdır].

Həcc etməmiş kasıbın başqasının yerinə həccə getməsi caiz olsa da, Kəbəni gördükdə özü üçün də həcc etməsi fərz olar. Bunun üçün Məkkədə qalıb, növbəti il də öz həccini etməlidir. Əvvəlki həccində məmləkətinə dönmədiyi üçün ölən həcçi nöqsan olur. Həcc üçün vəkil təyin edilən şəxsə pul verərkən, istədiyini et, deyilsə, onun ölən üçün bir başqasını vəkil təyin etməsi caiz olar.

Bülüğ, ağıllı və rəşidə olan qızı atası ondan iznsiz və vəkalətini almadan təzvic etsə, qız xəbər aldıqda rədd edə bilər. Büluğ, ağıllı, rəşidə qız atasından, əmisindən izn almadan özünü babına nikah edə bilər.

Elm, din və fəzilət sahibinin qızını vəkili olan şəxs bir cahilə, fasiqə nikah etsə, caiz olmaz. Çünki, zövc ilə zövcənin bab [tay] olmaları lazımdır.

Vəfat edən şəxsin zövcəsinə iddəti müddətində ölən şəxsin qoyduğu maldan nəfəqə vermək lazım olmaz. [Çünki bu malda varislərin haqları da var]. İddət müddəti dörd ay on gündür. Bu zaman tamam olmayan qadın ərə gedə bilməz.

Zövcəsinə atıb qaçan şəxsin atasının gəlininə nəfəqə verməsi vacib olmaz. Zövcənin bir nəfərdən borc istəməsi, zövcü gəldikdə ödəməsi lazımdır.

Xəstə qadının zövcü zəngindirə, zövcəsinin və qulluq edən qadının nəfəqəsini verməsi lazımdır. Kasıb olan yetimlərə əmi oğlunun nəfəqə verməsi lazım olmaz. Çünki onların varisidirsə də, məhrəmləri deyil. İşləyə bilməyən şəxsin qızının oğulları fitrə verəcək qədər zəngindirərsə, həmin şəxsin və zövcəsinin nəfəqələrini verməlidirlər. Kasıb və aciz qadının qardaşının yetim oğlu zəngindirə, onun malından qadına nəfəqə verməsi üçün vasisinə əmr olunmalıdır. Vasi, vəsiyyəti qəbul edən adamdır.

Buğda üyüdə və çörək bişirə bilməyən qadına zövcün hazır çörək və yemək gətirməsi lazımdır.

Ana övladını əmizdirmək istəməzsə, atanın süd anası tutması lazımdır. Qızının uşaqlarına baxan, məsrəfini atalarından istəyə bilər.

Kasıb və möhtac qadının nəfəqəsini zəngin olan oğul və qız övladları bərabər olaraq verərlər.

Kasıb və xəstə adamın nəfəqəsini zəngin qardaşı verir. Zəngin qohumu yoxdursa, Beytül-mal verir.

[Xəstə və ya qoca olduğu üçün işləyə bilməyən kasıb olan kişi və hər bir qadın kasıbdırsa, zəngin olan yeddi məhrəm qohumun onlara baxması vacibdir. Baxmazlarsa, məhkəmənin təyin etdiyi maaş onlardan alınır. Zəngin qohumları yoxdursa, dövlət beytülmalın uşr və heyvan zəkatlarının yığıldığı qismindən bol maaş verir. Dar-ül-islamda olan müsəlman kasıba belə yardım etməyi islam dini əmr edir. Bunun üçün dar-üs-islamda möhtac insan yoxdur. İslam dininin bu nemətindən faydalanmaq üçün dar-ül-hərbdəki müsəlmanların dar-ül-islama hicrət etmələri vacibdir. Dar-ül-islamdakı və dar-ül-hərbdəki müsəlmanların zəkatlarını asan verə bilməsi üçün **“Zəkat yığma mərkəzləri”** açmaları yaxşı olar].

Mürtəd olanın nikahı dərhal pozulur, talaq ədədi azalmaz. Təcdidi-nikah etmədən əvvəl olan uşağı vələdi-zina olur. [Bir qadını nikah etmədən əvvəl onunla cima etmək zina sayılır. Zinadan hasil olan uşaq “vələdi-zina” olar, atası olmaz. (Feyziyyə). Bu qadını sonra nikah edərsə, bu uşaq bu kişinin dinə uyğun uşağı olar]. Mürtəd adətə görə kəlmeyi-şəhadət deməklə müsəlman olmaz. Küfrünə səbəb olan sözündən tövbə etməsi lazımdır. Sözüünün küfrə səbəb olacağını bilməməsi üzr olmaz.

Vərəsiyə satışda pulun qiyməti dəyişsə, söz kəsilən miqdarda ödənməsi lazımdır. Borc almaq da belədir. **“Uqud-üd-düriyyə”**-dən tərcümə tamamlandı. Bu tərcümənin ərəbcə əsli Həqiqət Kitabevi tərəfindən çap olunan **“Habl-ül-mətin”** kitabının sonuna əlavə edilmişdir.

İbni Abidin (rahimə-hullahü təala) xazər mövzusunun sonunda deyir ki, “Bəzi yerləri qızıl və gümüşlə örtülmüş əşyadan, o örtülmüş yerinə toxunmadan istifadə etmək caizdir. Üzəri cillənmiş, qızıl suyuna çəkilməmiş, yəni bəzədilmişdirsə, buna toxunaraq da istifadə etmək caizdir.

Hər kafirin müsəlmandan satın aldığı şeyi söyləyərək verdiyi əti yemək caizdir. Məcusidən, mürtəddən satın aldığı şeyi söyləyərsə, yemək olmaz. Belə ki, bu sözləri dünyalıq işləri xəbər vermək sayılır. [Çünki, əvvəllər qəssablar özləri kəşib satardı]. Bu əti almışdırsa, satış batil olmaz. Qiymətini kafirə ödəməlidir. Bu əti

müsəlman və ya mürtəd kəsdi desə, inanmaq lazım deyil. Belə ki, bu söz dini işləri xəbər verməkdədir. Kafirin, fasiqin məişətə aid sözü qəbul olunur, dəyanətə aid sözü qəbul olunmaz. Dəyanətdə adil bir müsəlmanın sözü qəbul edilir. Mülkün zail olması üçün xəbər verənin iki şəxs olması lazımdır. Fasiqin və halı bilinməyən məişətdəki xəbərinin doğru olub olmadığı **“Təharri”** edilir, araşdırılıb şəxsi zənninə görə hərəkət edilir. Bir adil suya təmiz desə, digər adil murdar desə, təmiz qəbul edilir. Bir nəfər ətə təmiz desə, digəri murdar desə, murdar qəbul edilir. İki adilin sözü bir adilin sözündən üstün tutulur. Tahtavi (rahimə-hullahü təala) **“Məraq-ıl-fələh”** haşiyəsi başında **“Təharri”** fəslində deyir ki, “[Dar-ül-hərbə və ya kimsəsiz bir yerdə] bir ətə bir adil müsəlman bunu mürtəd kəsdi desə, digər bir adil müsəlman isə bunu müsəlman kəsdi desə, yemək halal olmaz. Çünki, bu heyvanın öz-özünə ölərək və ya dinsizin kəsərək, vuraraq leş olması əsdir, əsasdır. Müsəlmanın əhkamı-islamiyyəyə uyğun kəsdiyi məlum olduqda [və ya zənn edildikdə, yemək halal olar. Dar-ül-hərbə müsəlman qəssab axtarmaq, ondan bu niyyətlə satın almaq lazımdır] halal olar. Bu misalda, müsəlmanın kəsdiyi məlum olmamış, əsas olan haramlıq davam etmişdir. Müsəlmanların və dinsizlərin qarışıq olduğu bir yerdə ələ keçən əti müsəlmanın kəsdiyi məlum olmadıqca, yemək halal olmaz. Çünki, haram olması əsdir, əsasdır. Haramlığın getmiş olduğu isə şübhəlidir. Müsəlmanlar çoxdursa, yemək halal olar. Bir suyun murdar olması şübhəlidir-sə, təmiz qəbul edilir. Çünki, suyun əsli təmizdir. Malı haramla qarışıq olanın bu malını satın alması, alınan haram malın özü olduğu bilinmədikcə, caizdir. Çünki, malının əslinin necə olduğu bilinmir. Bunun üçün ondan satın almaq məkruhdur”. [İnək, qoyun, toyuq kimi əti yeyilən heyvanların ətini yeməyin halal olması üçün əhkamı-islamiyyəyə uyğun kəsilməlidir. Yəni bir müsəlmanın və ya əhli-kitabın kəsməsi və kəsərkən Allah adını deməsi lazımdır. Əhkamı-islamiyyəyə uyğun kəsilməyən heyvan leşdir. Bunun ətini yemək və satmaq haramdır. Heyvan kəsən və satan müsəlmanlar bunu yaxşı bilməlidirlər. Əti satın alarkən bunun necə kəsildiyini soruşmaq lazım deyil, çünki, müsəlmana hüsn-i-zənn etmək lazımdır].

Toy yeməyinə dəvət olunanın getməsi sünnət, başqa ziyafətlərə getmək müstəhəbdir. Haram mahnı [çalğı, qumar, içki, qadın] oyun, bidət, qeybət olan dövətlərə getmək olmaz. Toy, bayram kimi günlərdə yerə ipək örtü sərmək və qızıl, gümüş zinət əşyasını rəflərə qoymaq sultanın əmrinə tabe olmaq üçün olub ki-birlənmək, öyünmək üçün olmazsa, caizdir. Lakin bunlara təmas etməmək, bunlardan istifadə etməmək lazımdır. Məşəl, şam, lampə, elektrik lampaları yandırmaq israf olduqları üçün caiz deyil. Belə şeyləri etmək ancaq hökumətin cəza, cərimə verməsindən qorxulduqda caizdir. Haram şeylər olan, kişi-qadın qarışıq olan yerə “Fisq məclisi” deyilir. Bu yerlərə getmək də bunlardandır. Nəğmə, düzgün sözü düzgün səslə oxumağa deyilir. Qadın, içki, çalğı, qeybət olan söz və ya bunların olduğu yerdə oxumaq haramdır. Toylarda davul, zilsiz dəf və sahur davulu, hamam borusu və hərbdə, rəsmi yerlərdə, müəyyən zamanlarda [musiqi, marş, milli və hərbi] mahnılar çalmaq caizdir. Təkyələrdə, ibadət yerlərində hər növ çalğı haramdır”.

218 - Bu **“Ey Oğul”** kitabında yazılı olan hədisi-şəriflər və kəlamlar səhihdir. [Latın hərfləri ilə çap edilərkən əlavə edilən açıqlamalar da **“Əhli-sünnət”** alimlərinin kitablarından istifadə olunmuşdur. Bu kitabı qəlbinə yerləşdir! Müsəlmanlığı məzhəbsizlərin kitablarından öyrənmiş şəxslərin sözlərinə, yazılarına və xaricdəki vəhhabi kitablarından edilən tərcümələrə aldanıb imanını və əməlini zay etmə!]

Bu əsəri təsnif edərkən müəllif fəqir Süleyman ibni Cəzanın (rahimə-hullahü təala) istifadə etdiyi kitablar bunlardır:

İhyayi-Ulum, Cami-ül-Usul, Rəsuli-Ənvər, Bostanül arifin, Məsəbih, Məşarık, İrşadüssabirin, Qutül qulub, Camiyi-Tirmüzi, Camiz-ül-Cinan, Bəhcət-ül Ənvər, Məv-izayi-Musa, Vəsiyyəti-Əbu Hüreyrə. Bu on üç kitabdən ixtisarlaşdırıb çıxardığım bu əsəri müsəlmanların övladları üçün hazırladım.

Son çapı	Birinci çap tarixi	Kitabın təlif tarixi
H.Q. 1428 [m.2007]	H.Q. 1302 [m.1895]	Hicri Qəməri 960[m.1553]
Hicri Şəmsi: 1385	Hicri Şəmsi: 1273	Hicri Şəmsi 931

HƏQİQİ MÜSƏLMAN NECƏ OLMALIDIR?

Nəsihətlərin birincisi Əhli-sünnət alimlərinin kitablarında bildirdiklərinə görə etiqadı düzəltməkdir. Bu alimlər kitablarında Əshabı-kiramdan eşitdiklərini bildirmişlər, öz ağıllarından heç bir şey yazmamışlar. Cəhənnəmdən qurtulanlar yalnız bu alimlərə tabe olanlardır. Allahu təala o böyük insanların çalışmalarına bol-bol mükafat versin! Dörd məzhəbin ictihad dərəcəsinə yüksəlmiş müctəhidlərinə və onların yetişdirdikləri böyük alimlərə **“Əhli-sünnət”** alimi deyilir. Etiqadı (İmanı) düzəltmədən sonra əhkamı-islamiyyətə tabe olmaq, yəni fiqh kitablarının bildirdiyi ibadətləri öyrənmək, yerinə yetirmək və qadağan etdiklərindən çəkinmək lazımdır. Beş vaxt namazı ərinmədən, tənbellik etmədən, şərtlərinə və tədili-ərkana diqqət edərək qılmaq lazımdır. Nisab miqdarı malı və pulu olan zəkat verməlidir. İmamı azam buyurur ki, “Qadınların bəzək olaraq istifadə etdikləri qızıl və gümüşün də zəkatını vermək lazımdır”.

Qiymətli ömür lüzumsuz mübahlara belə sərf edilməməli, haramla keçməməlidir. Nəğmə, mahnı və çalğı alətləri ilə məşğul olmamalı, bunların nəfsə verəcəkləri ləzzətə aldanılmamalıdır. Bunlar bal qarışdırılmış, şəkərlə örtülü zəhər kimidir.

“Qeybət” etmək olmaz. [Qeybət, bir müsəlmanın və ya ziminin gizli bir qüsurlunu arxasınca danışmaqdır. Hərbi kafırların, bidət sahiblərinin, məzhəbsizlərin, açıq şəkildə günah işləyənlərin bu günahlarını və zülm edənlərin, alış-verişdə aldadanların bu pis işlərini bildirmək, müsəlmanlara bu cür insanların şərinədən qorumaq üçün yardım etmək, müsəlmanlığı yanlış bildirənlərin və yazanların bu iftiralarını hər kəsə söyləmək lazımdır. Bunları söyləmək qeybət sayılmaz. **“Rədd-ül muxtar 5-263**]

“Nəmiş” etmək, yəni müsəlmanlar arasında söz daşımaq olmaz. Bu iki günahı işləyənlərə müxtəlif əzablar veriləcəyi bildirilmişdir. Yalan söyləmək və iftira etmək də haramdır, çəkinmək lazımdır. Bu iki pis əməl hər dində haram idi, cəzaları çox ağırdır. Müsəlmanların eyiblərini örtmək, gizli günahlarını yaymamaq və qüsurlarını əfv etmək çox savabdır. Kiçiklərə, əmri altında olanlara [zövcəyə, uşaqlara, tələbəyə, əsgərə, işçiyə], kasıblara mərhəmət edilməlidir. Qüsurları üzlərinə vurulmama-

lıdır. Hər şeyə görə o zavallıları incitməmək, döyməmək və söyməmək lazımdır. Heç kimin dininə, malına, canına, şərəfinə, namusuna təcavüz edilməməli, hər kəsə və hökumətə olan borclar ödənilməlidir. Rüşvət vermək və almaq haramdır. Yalnız zalımın zülmündən qurtulmaq üçün və hədə-qorxu edildikdə vermək rüşvət olmaz. Lakin almaq da haramdır. Hər kəs öz qüsurlarını görməli, Allahu təalaya qarşı etdiyi qəbahətləri düşünməlidir. Allahu təalanın ona cəza verməkdə tələsmədiyini, ruzisini kəsmədiyini bilməsi lazımdır. Ananın, atanın, hökumətin, əhkamı-islamiyyətə uyğun əmrlərinə itaət etmək, əhkamı-islamiyyətə uyğun olmayanlara üsyan etməmək, qarşı gəlməmək, fitnəyə səbəb olmamaq lazımdır. [Qısaca, həqiqi müsəlman mədəni, inkişaf etmiş insandır. **“Məktubatı-Məsumiyyə”** ikinci cild, 123-cü məktuba baxın!]

Etiqadı düzəltməkdən və islamiyyətin əmrlərini yerinə yetirdikdən sonra qalan vaxt Allahu təalanın zikri ilə keçirilməlidir. Zikrə böyüklərin bildirdiyi kimi davam edilməlidir. Hər kəs zikrə, yəni qəlbin Allahu təalanın ismini, **“Sifəti-zatiyyə”**-sini xatırlamasına, anmasına mane olan hər şeyi özünə düşmən bilməlidir. İslamiyyətə nə qədər çox tabe olunarsa, hər gün beş vaxt namaz qılınarsa, Onu anmanın ləzzəti artar. İslamiyyətə tabe olmaqda zəiflik, tənbellik artdıqca, o ləzzət də azalar və qalmaz olar. Zikrin növləri vardır. Bunlardan biri **“Allahu əkbər, Allahu əkbər. Lə iləhə illallahü vallahü əkbər. Allahü əkbər və lilləhilhamd”**dir. Buna **“Təkbiri-təşrik”** də deyilir. Hər gün çox deyilməlidir. **“İstiğfar duası”**da faydası lap çox olan bir zikrdir. İslam düşmənləri Allahu təalanın əmrlərinin, qadağalarının yox edilməsinə çalışırlar. Müsəlmanlar belə bölücü, təxribatçı yazılar nəşr edən qəzetləri, televiziyanı evlərinə aparmamalı, onların yalanlarına, iftiralarna aldanıb, tələlərinə düşməməyə çox diqqət etməlidirlər.

İxlasla edilməyən ibadətənin faydası və savabı olmaz. **“İxlas”**, hər şeyi yalnız Allah rızası üçün etməkdir. İxlas, Allahu təaladan başqa heç bir şeyi sevməməklə, yalnız Onu sevməklə öz-özünə əmələ gəlir. Qəlbin yalnız Onu sevməsinə **“Qəlbin təsviyəsi”**, **“Qəlbin itminanı”** və ya **“Fəna fillah”** deyilir. Qəlbin itminana qovuşması, ancaq Onu çox xatırlamaqla, böyüklüyünü, nemətlə-

rini düşünməklə olacağını, Rad surəsinin iyirmi səkkizinci ayəsi bildirməkdədir. İnsanda ağıl, qəlb və nəfs adlanan üç qüvvə vardır. Ağılın və nəfsin yeri beyin, qəlbin yeri ürəkdir. Ağıl, məktəb dərsləri, dünya elmləri, sənət və mal sahibi olmaq, axirəti qazanmaq yolları kimi faydalı şeyləri düşünür. İstərsə düşünər, istəməzsə düşünməz. Ağılın bu düşüncələrə və insanın bunlara qovuşması üçün çalışması lazımdır. Hətta çox savab olar. Haram olan düşüncələrin qəlbə sirayət etməsi zərərliyədir. Nəfs daima haramları, zərərli şeyləri etməyi düşünür. Qəlbin özündə heç düşüncə yoxdur. Onu ağılın, nəfsin və hiss üzvlərindən beyinə və beyindən qəlbə gedən haram şeylərin düşüncələri xəstə edir. Qəlbi bu xatiratlardan qurtarmaq çox çətinədir. Bu xatirələr [düşüncələr] gəlməzsə, Allahu təalanı xatırlar, düşünər, yəni qəlb heç düşüncəsiz qalmaz. Qəlbin Allahu təalanı xatırlaması, ismini çox söyləməklə və ya bir Vəlini sevərək görməklə olur. Bir Vəli tapılmazsa, adını eşitdiyi bir Vəlinin həyatını oxuyub öyrənər, onu çox sevər, ona **“Rabitə”** edər, yəni daim onu düşünər. Bir Vəlini görmək, onunla Allahu təalanı xatırlamağa səbəb olacağı, hədisi-şərifdə bildirilmişdir.

İmamı-Rabbani mücəddidi-əlfı-sani Əhməd Faruqi Sərhəndi Hindi həzrətlərinin **“Məktubat”** kitabı üç cilddir. Birinci cildə 313, ikinci cildə 99, üçüncü cildə 124 məktub vardır. Birinci cilddən bir məktubun tərcüməsi aşağıdadır:

BİRİNCİ CİLD 46-cı MƏKTUB

Bu məktub naib seyyid şeyx Fəridə (rahmətullahi təala aleyh) yazılmışdır. Allahu təalanın var və bir olduğu və Muhamməd aleyhissəlamın Onun rəsulu olduğu bədihidir, tam meydandadır. Düşünməyə belə lüzum olmadığını bildirməkdədir:

Allahu təala sizi kərim olan atalarınızın yolundan ayırmasın. Onların ən üstünü olan birincisinə və geri qalanların hamısına bizdən dualar və salamlar olsun! Allahu təalanın var olduğu və bir olduğu, hətta Muhamməd aleyhissəlamın Onun rəsulu olduğu və hətta onun gətirdiyi hər əmrin və xəbərin doğru olduğu günəş kimi meydandadır. Düşünməyə, isbat etməyə heç lüzum yoxdur.

Qəlbin bunlara inanması üçün qəlbin pozğun olmaması, mənəvi xəstəliyin olmaması lazımdır. Qəlb xəstə və pozğun olarsa, qəlbin inanması üçün ağılla düşünməsi, araşdırması lazım olur. Ancaq bu şəkildə qəlb **“Təsviyə”** tapar, yəni xəstəlikdən qurtular. **“Bəsirət”**dən, yəni gözündən mənəvi pərdə qalxarsa, bu şeylərə sevə-sevə inanar. Məsələn, ödü xəstə olan şəkərin dadını hiss etmir. Şəkərin şirin olduğunu ona başa salmaq, isbat etmək lazım olur. Lakin, öd xəstəlikdən qurtulduqda isbat etməyə lüzum qalmaz. Xəstəlik səbəbindən isbat etməyin lazım olması şəkərin şirinliyinə bir qüsurlu verməz. Çəpgöz olan, bir şeyi iki görür və iki nəfər zənn edir. Çəpgözdəki göz xəstəliyi qarşısındakı bir şeyin iki olması lazım gəlməz. O iki görsə də görünən yenə birdir. Bunun bir olduğunu isbat etmək çox çətindir. [Doppelsehen adlanan göz xəstəliyi olanlara çəpgöz deyilir.] [Müsəlman olmaq üçün, yalnız qəlbin iman etməsi, inanması lazımdır. Lakin, hər müsəlmanın qəlbinə daxili düşməni olan nəfsindən və xarici düşməni olan şeytanlardan və pis yoldaşlarından xəstəlik gəlməkdədir. Nəfs yaradılışda əhkamı-islamiyyətə düşməndir. Qəlbin xəstə olması, [nəfsə tabe olması deməkdir, yəni islamiyyətə tabe olmaq istəməməsidir. Yəni, islamiyyətin əmrlərinin dadını hiss etməmək, qadağan etdiklərindən zövq almaqdır.] Bu qadağalara **“Dünya”** deyildiyi 197-ci məktubda yazılmışdır. Dünyaya düşkün olmaq qəlbəki imanı zəiflədir. Bir insan nəfsinin əsiri olan qafil insanların söhbətlərindən, sözlərindən, yazılarından, kitablarından, radiolarından, televiziylarından uzaqlaşsa və nəfsini **“təzkiyə”** etsə, yəni inkar xəstəliyindən qurtularsa, bu daxili və xarici düşmənlərdən qəlbə xəstəlik gəlməz. Mövcud xəstəlik də, islamiyyətə tabe olaraq və “istiğfar oxuyaraq” təsviyə edildikdə qəlb həqiqi imana qovuşar. Nəfsin anadangəlmə xəstəliyindən təzkiyəsi və qəlbin xaricdən gələn xəstəlikdən təsviyəsi mürşidi-kamilin söhbətində iştirak etməklə, kitablarını oxumaqla və əhkamı-islamiyyətə tabe olmaqla nəsb olar. Qırx ikinci və əlli ikinci məktublara baxın! Mürşidi-kamil, bütün sözləri, bütün işləri islamiyyətə uyğun olan Əhli sünnet alimi deməkdir. İslamiyyəti mükəmməl bilməsi, dərin alim olması lazımdır.]

Din bilgilərini ağılla isbat edərək [qəlbə] inandırmaq asan deyil. Şəksiz, vicdani bir iman əldə etmək üçün isbat yoluna get-

məkdənsə, qəlbi xəstəlikdən xilas etmək lazımdır. Belə ki, öd xəstəsini şəkərin şirin olduğuna inandırmaq üçün isbat etməyə çalışmaqdan əvvəl, onu xəstəlikdən xilas etmək lazımdır. [Öd xəstə olana] şəkərin şirin olduğu nə qədər isbat edilirsə edilsin, əminlik hasil olmaz. Çünki şəkər ağzına acı gəlir, vicdanı acı olduğunu bilir.

[Seyyid Abdulhakim (quddisə sirruh) buyurdu ki: **“Müdrükə”**, yəni bir şeyi **“anlamaq”** qüvvəsi üçdür: Üçünün də doğru anlaşılması üçün yerləşdikləri üzvlərin xəstə olmaması lazımdır. Birincisi, görünən **“hiss orqanlarındakı qüvvələr”** olub görmə, eşitmə, iybilmə, qidanın ləzzətini alma və hərarət, sərtlik anlamadır. Bu qüvvələr insanda olduğu kimi heyvanlarda da vardır. Bu qüvvələr olmasaydı insanlar daş, odun kimi olardı.

İkincisi **“ağıl qüvvələri”** olub hissi-müştərək, hafizə, vahimə, mütəsarrıfa və hazanət-ül-xəyal adlanan görünməyən beş orqandakı qüvvələrdir. Bu qüvvələr insanların beynində olur, heyvanlarda yoxdur. Bir şeyin varlığını bu qüvvələr etibarlı bir xəbəri eşitməklə və ya təcrübə ilə yaxud hesablama ilə anlayır. Pisi yaxşıdan, faydanı zərərdən ayırırlar. Fənn bilgiləri, hesablama bu qüvvələrlə əldə edilir.

Üçüncüsü **“qəlb qüvvəsi”** olub, müsəlmanların havvasına, yəni yüksək olan seçilmiş şəxslərə məxsusdur. Qəlbdəki bu mənəvi anlama qüvvəsinə **“Bəsirət”** deyilir. Bu qüvvə vasitəsilə anlaşılan din bilgiləri ağıl və hiss orqanları ilə anlaşıla bilməz. Ağıl qüvvələri ilə anlaşılan şeyləri insan heyvanların ən üstünü olan ata illərlə çalışsa, izah edə bilməz. Həmçinin, qəlb qüvvələri ilə anlaşılan bilgiləri [din bilgilərini, məsələn, marifətullahı] bu seçilmişlər başqa insanlara illərlə söyləsə, onlar anlaya bilməz. Bunlardan daha yüksək seçilmişlərin seçilmişləri vardır. Onlardan daha üstün Nəbilər, Nəbilərdən daha üstün Rəsullar, onlardan da üstün Ülü-azm dərəcələri vardır. Onların üstündə də Kəlimiyyət, Ruhhiyyət, Hullət və Məhbubiyyət mərtəbələri vardır ki, bu ən üstün dərəcə Muhəmməd əleyhissələmə məxsusdur. Qəlb [könlü] adlanan qüvvə ürək dediyimiz ət parçasında olur. Elektrikin lampada, maqnitin elektrik tellərinin makarasında əmələ gəlməsi kimidir.]

İnsanlarda olan nəfsi-əmmarə din bilgilərinə inanmamaqda, təbiəti, yaradılışı islamiyyətə tabe olmamaqdadır. [Bunun üçün islamiyyətə tabe olmaq nəfsə acı gəlir, ona tabe olmaq istəmir. Qəlb isə yaradılışda təmizdir, səlimdir. Lakin, nəfsin islamiyyətə tabe olmaq istəməmə xəstəliyi qəlbə sirayət edərək, qəlb də islamiyyətə tabe olmaq istəmir. İslamiyyətə inansa da, tabe olması acı gəlir.] İslamiyyətin doğruluğunu isbat üçün nə qədər çalışılırsa çalışılsın, xəstə olan qəlbə buna əminliyin olması çox çətindir. [Qəlbə əminliyin olması üçün daxildən və xaricdən xəstəliyin gəlməməsi, gəlmiş olanın da təsviyyəsi lazımdır. Bunun üçün nəfsi **“təzkiyə”** etməkdən, yəni anadangəlmə olan inkar xəstəliyindən və qəlbi şeytandan və pis yoldaşlardan qurtarmaqdan başqa çarə yoxdur. Nəfsi təzkiyə əhkamı-islamiyyəyə tabe olmaqla, sonra **“kəlmeyi-təvhid adlanan Lə iləhə illallah zikrini çox söyləməklə”**, sonra bir Vəlinin söhbəti ilə, sonra rabitəsi ilə, sonra həyat hekayəsini oxumaqla olacağı **“Hər kəsə lazım olan iman”** kitabının 1999-cu il tarixli və sonrakı nəşrlərinin 9-cu səhifəsində və **“Səadəti-əbədiyyə”** kitabının 64-cü səhifəsində və **“Haqq sözün vəsiqələri”** kitabının 125-ci səhifəsində yazılmışdır. Qəlb belə təmizləndiyi kimi nəfsin də **“Kəlmeyi-təvhid”** oxumaqla təmizlənəcəyi 52-ci və 78-ci məktublarda yazılmışdır. Məktəb, kolleqa, müəllim, qəzet, televiziya, radio islamiyyətə, əxlaqa müxalifdirlərsə, bunların pis yoldaş olduqları aydın olur. Qəlb, bu üç düşmənin [nəfs, şeytan, pis yoldaş] şərindən, hücumundan qurtulduqda **“təsviyyə”** tapar, yəni haramları sevmək xəstəliyindən qurtular, Allah sevgisi öz-özünə yerləşər. Suyu boşalan şüşəyə havanın dolması kimi olar.] Vəşşəmsi surəsi, 9-cu ayəsində məələn, **“Nəfsini təzkiyə edən qurtuldu. Nəfsini günahda, cəhalətdə, dəlalətdə qoyan ziyan etdi”** buyuruldu.

[**“Məvakib təfsiri”**ndə deyilir ki, “Nəfs təzkiyə edildikdə qəlb təsviyyə tapar. Yəni nəfs pis istəklərdən qurtulduqda qəlbin məxluqlara, haramlara bağlılığı qalmaz. Farsca beyt tərcüməsi:

***Haramları istəməkdən kəsilmədikcə nəfs,
Qəlb ilahi nurlara ayna olmaz heç!***

Nəfsin yamanlıqları, pislilikləri demək islamiyyətin bəyənmədiyi, haram etdiyi şeylər [yəni dünya] deməkdir”. İndi bəziləri Allahu təalanın pis dediyi, qadağan etdiyi şeylərə moda, müasirlik, inkişaf deyir. Allahu təalanın bəyəndiyi, əmr etdiyi şeylərə geri qalma, cahillik deyir. Haram işləyənlərə sənətkar, aydın, inkişaf edən, müsəlmanlara mürtəcə, mütəəssib, geri qalmış deyənlər olur. Bunlara aldanmaq olmaz. Dini Əhli-sünnət alimlərinin kitablarından öyrənmək lazımdır.]

Görünür ki, bu açıq, parlaq islamiyyətə və təmiz, doğru yola inanmayan bir şəxs qəlbi şəkərin dadını anlayamayan öd xəstəsi kimidir. Farsca misra təcüməsi:

Bir insan kordursa, günəşin təqsiri nədir?

Seyr və sülüqdan [yəni təsəvvüf yolunda irəliləməkdən] məqsəd nəfsi təzkiyə və qəlbi təsviyyə etməkdir. Yəni nəfsi və qəlbi xəstəlikdən qurtarmaqdır. Bəqara surəsində, **“Qəlblərinədə xəstəlik vardır”** məalinəki 9-cu ayəti-kərimədə bildirilən xəstəlik müalicə edilmədikcə həqiqi iman ələ keçməz. Bu fəlakətlər mövcud ikən ağıl yolu ilə qəlbədə hasil olan iman, imanın surətidir. Çünki nəfs bu imanın əksini istəməkdə, küfründə inad və təkid etməkdədir. Belə bir iman öd xəstəsinin şəkərin şirin olduğuna iman etməsi kimidir. Hər nə qədər inandım desə də vicdanı şəkəri acı bilir. Ödün sağaldıqdan sonra şəkərin şirin olduğuna həqiqi iman mövcud olacaqdır. İmanın həqiqəti də nəfsin təzkiyəsindən və qəlbin itminanından sonra qəlbədə mövcud olacaq. [İtminan, həqiqi inanmaq deməkdir.] Bu cür həqiqi iman Övliyada olur və əldən getməz. Yunus surəsində, **“Bilin ki, Allahu təalanın Övliyası üçün əzab qorxusu, nemətlərə qovuşmamaq üzüntüsü yoxdur!”** məalindəki 62-ci ayəti-kərimədəki müjdə belə iman sahibləri üçündür. Allahu təala hamımızı bu kamil, həqiqi imanla şərəfləndirsin! Amin.

Muhamməd Məsum Faruqinin **“Məktubat”**ı üç cildedir. Birinci cildə 239, ikincidə 158, üçüncüdə 255 məktub vardır. Bu 652 məktubdan on bir ədədi aşağıda yazılmışdır.²

² Muhamməd Məsum, İmam Rabbaninin oğludur, 1079-cu [m. 1668] ildə Hindistanda Sərhənd şəhərində vəfat etmişdir.

BİRİNCİ CİLD, 10-cu MƏKTUB

Ən böyük səadət iki cahanın ən üstün insanı olan Muhamməd əleyhissələmə tabe olmaqdır. Cəhənnəm əzabından qurtulmaq üçün Allahu təalanın seçdiyi, sevdiyi insanların rəisinə tabe olmaq lazımdır. Cənnət nemətlərinə qovuşmaq Ona tabe olanlara məxsusdur. Allahu təalanın sevgisinə qovuşmaq üçün Ona tabe olmaq şərtidir. Ona tabe olmayanların [məsələn; namaz qılmayanların və övrət məhəlli açıq olaraq başqasının yanına çıxanların] tövbələri, zühdləri, təvəkkülləri, duaları və ibadətləri qəbul olmaz. Onun yolunda olmayanların zikrləri, fikrləri, şövqləri qiymətsizdir. Peyğəmbərlər Onun həyat verən dəryasından bir qədəhə qovuşmaqla o dərəcələrə yüksəlmişlər. Övliyalar, Onun sonsuz dəryasından bir qurtum içməklə muradlarına çatmışdırlar. Yer üzündəki mələklər Onun xidmətçiləri, göydəkilər aşıqləridir. Hər şey Onun şərəfinə yaradılmış, bütün varlıqlar Onun mübarək ruhundan feyz almışlar. Allahu təalanın varlığını O açıqlamış, hər şeyin yaradanı Onun rizasını almaq istəmişdir. Ona və Onun Alinə və Əshabına bizdən dualar olsun! O uca Peyğəmbər hamımızdan razı olsun!

[Ey, səadətə qovuşmaq istəyən ağıl sahibləri! Bütün gücünüzlə Ona tabe olmağa çalışın. Bu dövlətə, bu nemətə mane olan hər şeydən çəkinin! Xariqlər göstərən bir din mütəəssibini və yüksək rütbələr, diplomlar ələ keçirmiş olan fənn mütəəssibini, yəni Ona tabe olmaq şərəfindən məhrum olan bir cahili, bir qafilə gərsəz, onun sözlərinin, yazılarının radiodakı, televiziyadakı cəfəngiyatlarının, yalanlarının, insanı fəlakətə aparacağını və heç bir göstəriş etməyən, çox diqqətlə və həssaslıqla Ona tabe olana inanmağın, Onu sevməyin fəlakətlərdən qurtaran çox qiymətli dərman olduğunu bilin!]

BİRİNCİ CİLD, 33-cü MƏKTUB

Bilin ki, səadətə qovuşmaq üçün bir Övliyaya mənəvi bağla bağlanmaq lazımdır. Bu da onun Allahu təalanın sevgili qulu olduğuna inanmaq və onu sevməkdir. [Allahu təalanın nemətlərini, ehsanlarını düşünən, Onu sevər. Çünki ehsan sahibini sevmək insanlıq gərəyidir. Onun sevgisini qazanmaq üçün isla-

miyyə tə tabe olana və bir mürşidi sevənə **“Saleh”** [yaxşı insan] deyilir. Allahın sevgisini qazanmış olana **“Vəli”** deyilir.] Vəliyə mənəvi bağ [yəni məhəbbət] çox olarsa, [Rəsulullahın mübarək qəlbindən çıxıb] Vəlinin qəlbindən gələn feyzlərdən, bərəkətlərdən alması da çox olar. Vəlini görüb, səsini eşidərsə və O da təvəccüh edərsə, yəni feyz vermək istəyərsə, daha çox feyz alar. Lakin hər kəsin qəlbinə istedadı, qabiliyyəti qədər feyz gələr. Qabiliyyət islamiyyətə tabe olmaqla artar. İslamiyyətə tabe olmayana feyz gəlməz. Mənəvi rəbitəsi xarab olan, mürşidi tanımayan, ona gələn feyzlərdən ala bilməz. İllərlə riyazət çəkmək onu səadətə qovuşdura bilməz. [Feyz gələn qəlb dünya həyatını xəyal kimi görür.]

BİRİNCİ CİLD, 34-CÜ MƏKTUB

Dünya həyatında hiss və hərəkət vardır. Qəbir həyatında yalnız hiss vardır, hərəkətə ehtiyac yoxdur. Dünya və axirət həyatlarında isə həm hiss, həm də hərəkət lazımdır.

BİRİNCİ CİLD, 65-Cİ MƏKTUB

Mənim balam! Gənclik, ömrün ən qiymətli dövrüdür. İnsanın səhhətli, qüvvətli olduğu zamandır. Bu zaman hər gün keçib gedir, azalır. Rəzil ömür olan qocalıq yaxınlaşır. Təəssüflər olsun ki, ən şərəfli, ən lüzumlu iş olan marifətullahı qazanmağı, xəyal olan rəzil ömrə saxlayırsan. Ən şərəfli olan zamanını ən zərərli, ən pis şey olan nəfsin arzularına qovuşmaq üçün sərf edirsən.

Peyğəmbərimiz (sallallahü aleyhi və səlləm) **“Sabah edərəm, sabah edərəm deyənlər aldandı”** buyurdu. Allahu təala insanları və cinləri **“Marifətullah”**a, Allahu təalanı tanımaq və Onun rızasına, sevgisinə qovuşmaq üçün yaratdı. Nəfslərimizin arzuları arxasınca qaçan biz axmaqlar nə zaman aqlımızı başımıza yığacağıq? Nə vaxta qədər bu nemətdən məhrum qalacağıq? Nəfsi və şeytanı sevindirməyə və Allahu təalanın rızasından məhrum qalmağa nə qədər davam edəcəyik? Dünya ləzzətləri nəfsin arzularıdır. İnsanın, Allahu təalanın mərifətinə qovuşmağına mane olan ən güclü düşmən də, nəfsin arzularıdır. Bu arzular bitməz və tükənməzdir. Hamısı da çox zərərlidir.

“Məqsədin məbədidir” sözü məşhurdur. **“Nəflərinin arzularını ilah yerinə qoyanları görmədinmi?”** ayəti-kəriməsi bu sözü müzün isbatıdır. [Mərifətullah, Allahu təalanın zatını və sifətlərini tanımaq deməkdir. Zatını tanımaq demək, anlaşıla bilinməyəcəyini anlamaqdır. Sifətlərini tanımaq məxluqların sifətlərinə bənzəmədiklərini anlamaqdır. Allahu təala dünya ləzzətlərini qadağan etmədi. Bunlardan azğın, zərərli bir şəkildə, həddi aşaraq istifadə edilməsini qadağan etdi.]

BİRİNCİ CİLD, 72-Cİ MƏKTUB

İnsana gələn məərəzlər, ələmlər təqdiri-ilahi ilə gəlir. Razi olmaq lazımdır. İbadətlərə davam, ələmlərə, xəstəliklərə səbr edilməlidir. Allahu təalanın kərəmindən afiyət gözləmək lazımdır. Məxluqlardan bir şey gözləməmək, hər şeyin Haqq təaladan gəldiyini bilmək lazımdır. Dərdlərdən, ələmlərdən qurtulmaq üçün dua və istiğfar edilməlidir. [Təsiri, faydası qəti olan səbəblərə sarılmaq, səbəblərin təsirini Allahu təaladan gözləmək lazımdır]. Onun təqdiri, iradəsi olmadıqca heç kim heç kimə zərər verə bilməz. Bununla yanaşı səbəblərə sarılmaq Peyğəmbərlərin yoludur. [Səbəblərə təşəbbüs etməyimiz, təhlükələrdən, zərərlərdən qorunmağımız əmr olundu. Ən böyük zərər nəfsimizə və islam düşmənlərinə aldanmaqdır. Dövlət yeni silahlara malik olmalı, millət də dövlətə kömək etməlidir. Səbəblərin təsiri Allahu təaladan istənilməlidir.]

BİRİNCİ CİLD, 127-Cİ MƏKTUB

Mümkünün, yəni məxluqların əsli adəmdir, yoxluqdur. Kamalatı-vücudinin, yəni həqiqi mövcudun kamalatının əksləri, görünmələri ilə var zənn olunur. [Bütün mövcudat aynada, film pərdəsində və televizorda görünən şeylər kimidir. Bunlar həqiqətdə mövcud deyildirlər. Həqiqətdə mövcud olan şeylərin aynadakı, pərdədəki və lövhədəki xəyallarıdır. Bu şeylər yox olsalar, xəyalları da yox olar.] Bir xəyal olan mümkün özünü mövcud və kamal sifətlərinə malik zənn edir. Allahu təalanın mərhəmətilə, insan əsl mövcudun kamallarını və özündəki kamalların heç olduqlarını, xəyal olduqlarını anlayarsa, **“Fəna-**

yı-həqiqi” ilə şərtlənər. Kamalatın özündən olduğunu, özünün xeyir mənbəyi olduğunu zənn edərsə, xain olar. Qulun kamalı kamal sahibi olmadığını dərk etməsidir. Mümkünün bu həqiqəti görə bilməsi əslə olan məhəbbətindən hasil olur. Məhəbbət həddən çox olarsa, mühib fani olar, yox olar. Yalnız məhəbub mövcud olar. Bunu anlayana **“Arif”** deyilir.

BİRİNCİ CİLD, 182-Cİ MƏKTUB

Səbəblərə sarılmaq lazımdır. Bu isə təvəkkülə müxalif deyil. Səbəblərin təsir etməsinin Allahu təaladan olduğunu bilən və təsiri Allahu təaladan gözləyən və təsiri təcrübə edilmiş faydalı səbəblərdən istifadə edən şəxs Allahu təalaya təvəkkül etmiş, yalnız Ona güvənmiş olur.

Təsir etməyən, xəyali səbəbləri istifadə etmək təvəkkül sayılmaz. Təsiri çox görülmüş olan faydalı səbəbləri istifadə etmək lazımdır. Atəş yandırır, lakin atəşə yandırmaq qüvvəsini verən Allahu təaladır. Ac olan bir şey yeyər. Bu şeyə doyurmaq qüvvəsini verən Odur. Lazım olduğu zaman belə faydalı səbəbləri istifadə etmədiyi üçün zərər görən şəxs Allaha asi olar. Səbəblər üçə ayrılır: Xəyali səbəbləri tərک etmək, təcrübə edilmiş faydalı səbəbləri istifadə etmək vacibdir. Şübhəli olanlar bəzən istifadə olunur. Allahu təala məşvərət etməyi, bilənlərlə məsləhətləşməyi əmr etdi. Məşvərət də səbəbə sarılmaq deməkdir. Məşvərətdən sonra təvəkkülü əmr etdi. Axirət işlərində təvəkkül olmaz. Bunlarda çalışmaq əmr olundu. Burada əzabından qorxmaq və mərhəmətindən ümidli olmaq lazımdır. Allahu təalanın kərəminə, ehsanına güvənmək və əmr olunan ibadətləri yerinə yetirmək lazımdır. İslamiyyətə tabe olmağımız, yəni əmr olunanları etmək və qadağan edilənlərdən çəkinmək vəzifəmizdir. **“Təvəkkül”** budur və qulluq belə olmalıdır. Din və fənn bilgilərini öyrənmək və cihad üçün ən yeni silahlara malik olmaq və bunun üçün hökumətə yardım etmək də ibadətdir.

Başqalarının düşüncələrini kəşf etmək, qeybdən xəbər vermək, dualarının qəbul olması və xariqələr, kərəmətlər göstərmək, Allahu təalanın sevgisini göstərməz, bunlar kafirlərdə də olur. Bunlara **“İstidrac”** olaraq verilir. Bunlar riyazət, sıxıntı

çəkənlərdə hasil olduğu kimi riyazət çəkməyənlərə də verilə bilər. Vəlinin də riyazət çəkməsi və kəramət göstərməsi şərt deyil. Böyük vəli Şihabüddin Sührəverdi³ bunları “**Avarif**” kitabında geniş yazmışdır.

Az yemək, az yatmaq yaxşıdır. Lakin, ibadət etməyə mane olacaq və ağılı, beyni sarsacaq və xəyallara səbəb olacaq qədər az olmamalıdır. Riyazətdən, sıxıntıdan sünnətə uyğun olanları mübarəkdir. Keşişlərin etdikləri kimi zərərli olmamalıdır. Övliyanın kəşfləri xəyal sanılmamalıdır. Bunlar Allahu təalanın qəlbə ilham etdiyi bilgilərdir. Cahil təriqətçilərin xəyallarına kəşf deyilməz. Bunlara etimad edilməz. Bəli, ilham olunan bilgiləri anlamaqda, vəhmin və xəyalın faydası vardır. Vəhm, Allahu təala ilə qullar arasındakı əlli min illik yolu bir anda gedər. Xəyal da qəlbə gələn halları və qeybdəki işlərə və ruhlardan gələn elmlərə şəkil verərək, bilinənlərə bənzədərək anlaşılmaqlarını asanlaşdırır.

Bəzi dualarla tayyi-məkan olunur [qısa zamanda çox uzaqlara gedilir] deyirlər. Bu sözə təəccüb edilməz. Allahu təalanın bundan daha artıq təsiri vardır. Dua etmədən də tayyi-məkan nəsisib olur.

Namazda hasil olan hallar namaz xaricindəki hallardan daha üstündür. Namazın dadını duymaq, zövqlə qılmaq üçün çalışın! Hələ fərz namazlardan zövq almaq ancaq nəhayətə yüksəlmiş olanlara nəsisib olur. Namaz çox mühümdür. Müstəhəb olan vaxtlarda, camaatla və şərtlərinə, ədəblərinə və tədili-ərkanına diqqət edərək, sükunət və vüqarla əda edin! Hədisi-şərifdə “**Namazda qulla Rəbb arasındakı pərdələr qalxar**” buyuruldu.

Aləmi-misalda şəkillərin görünməsi və bunlarla söhbət etmək yaxşıdır. Bir çox şeylər öyrənməyə müjdədir. Lakin, arzu olunan şey bu deyil. Mənəvi əlaqəyə zərərli olmadığı üçün faydalıdır.

Xızır əleyhissəlamın həyatda olması üzərində alimlər müxtəlif şeylər dedilər. Bəzi Övliyanın söhbət etdiyi bildirildisə də, bu xəbərlər onun diri olduğu demək deyil. Ruhunu insan şəklinə girib iş görə bilər. Yaxud, o vaxtlarda həyatda olub, indi deyil deyər

³ Əbu Həfis Şihabüddin Əmər Sührəverdi 632-ci [m. 1234] ildə Bağdadda vəfat etdi.

bilərik. Ruhlar bəzən “**Aləmi-misal**”dakı şəkillərində görünür. Hər mövcudun aləmi-misalda bir şəkli vardır. Hətta mənaların da şəkilləri vardır. Bu şəkillərin görünməsi vəhm və xəyal deyildir. Aləmi-misal da bu bildiyimiz “**Aləmi-şəhadət**” kimi bir varlıqdır.

[Özü və ya əsərləri [gördüyü işlər] hiss üzvlərimizə təsir edən şeylərə “**Mövcud**”, varlıq deyilir. Mövcud ikidir: Birincisi əbədi, sonsuz, daim var olan “**Xaliq**”, yaradan olub ismi “**Allah**”dır. Özü [zati] da səkkiz sifəti də daima vardır. İkincisi “**Məxluq**” və “**Hadis**” və “**Masiva**” deyilən varlıqlar yox idi, sonradan yaradıldılar. Məxluqlar üç qisimdir: “**Aləmi-əcsam**”, onlar hiss etdiyimiz, bəsit və ya mürəkkəb cisimlərdir. Bunlar “**Ərş**” kürəsinin içində olurlar. Maddənin şəkil almış hissələrinə “**Cisim**” deyilir. İkinci qisim, Ərşin xaricində olan “**Aləmi-ər-vaḥ**”, yəni ruhlar aləmidir. Ruhların özlərini deyil, əsərlərini hiss edirik. Məxluqların üçüncü qismi “**Aləmi-misal**”dır.] Ruhlar cisim şəklini almayıb özləri ruhumuza görünə bilərlər. Bu cür danışır və eşidirlər. Ruhları və qəbr həyatını izah etmək çox çətinidir. Bunlar haqqında zənlə, təxminlə danışmamaq, “**Nass**”larda [Qurani-kərimdə və hədisi-şəriflərdə] bildirilmiş olanlara qısaca iman etmək lazımdır. Qəbirdə nemətlər və əzablar olduğuna iman edirik. Bunların necə olduğunu araşdırmırıq. Meyidlərin bir-birilə söhbət etdikləri bildirildi. Qəbirdə əzab olunanların nəərə və hayqırtıları haqqında xəbər verildi. “**Bunları insanlardan və cindən başqa hər canlı eşidir**” buyuruldu.

Ruhun özü bağırır. Yaxud cəsəd vasitəsilə hayqırır. Hudüs, yəni yoxdan var edilmiş olmaq ləkəsi, insandan dünyada və öldükdən sonra da getməz. İnsan Allahu təalaya yaxınlaşsa da, kamal dərəcələrinə yüksəlsə də həm ruhu, həm cismi dünyada da, axirətdə də mümkün və hadis olmaqdan qurtula bilməz. Allahu təaladan başqa hər mövcudun hadis olduqları “**İcma**” ilə, yəni sözbirliyi ilə bildirildi. Buna inanmayan kafir olar. Axirətdə Cəhənnəmdəki əbədi, sonsuz əzabdan qurtulmaq üçün Əhli-sün-nət alimlərinin bildirdiklərinə iman etmək [inanmaq] lazımdır. Övliyanın bu bildirilənlərə uyğun olmayan kəşfləri qiymətsizdir. Təsəvvüfdən məqsəd nəfsin gizli eyiblərini anlamaq və islamıyyətdə tabe olmağın asan olması və ixlasa qovuşmaqdır. Yəni

“İtminanı-nəfs” hasil olaraq şirkin, küfrün gizli incəliklərindən qurtulmaqdır. İnsanlıq sifətlərinin örtülməsinə “**Adəm məqamı**” deyilir. Təməmilə yox olmasına “**Fəna məqamı**” deyilir.

BİRİNCİ CİLD, 197-Cİ MƏKTUB

Dəyərlı qardaşım Muhəmməd Sücadil! Mənəvi nisbət [yəni bir Vəliyə məhəbbət] qüvvətli olarsa, ondan gələn feyzləri almaqda söhbətin və uzaqda olmağın fərqi olmaz. Allahu təala, ənfüsdə [insanda] və afaqda [insanın xaricində] deyildir. Onu bu ikisinin xaricində axtarmaq lazmdır. Buna ağıl çatmaz.

Böyüklərimiz beş vaxt namazdan sonra əlləri qaldıraraq Fətihə oxumadı. “**Hazanət-ül rəvayət**” kitabında deyilir ki, “Ehtiyaclara qovuşmaq üçün fərzlərdən sonra Fətihə oxumaq bidətdir”. Müsəfəha da belədir. İmamı-Nəvəvi “**Əzkar**” kitabında deyir ki, “Qarşılaşdıqda müsəfəha etmək müstəhəbdir. Lakin bu sübh və əsr namazlarından sonra adət edilməməlidir. Bəzən etmək sünnətdir. [İmam Nəvəvi 676-cı [m. 1277] ildə vəfat etdi].

*Dostun həsrəti az sürsə də az deyildir,
Gözdə bir tükün olması çox ağır gəlir.*

BİRİNCİ CİLD, 202-Cİ MƏKTUB

Bu qısa ömrü çox qiymətli şeylərdə sərf edin! Gecələr ibadət etməyi və səhər vaxtlarında ağlamağı əldən qaçırmayın! Qaranlıq gecələri Qurani-kərim oxumaqla, dua, istiğfar və Onun ismini söyləməklə nurlandırın! Ticarətdə sidq və əmanət üzrə olun! Hədisi-şərifdə, “**Allahu təala sadıq [doğru] olan taciri sevər**” buyuruldu.

Fasid və faizli satışlardan çəkinin! Bu dövrdə bunlardan çəkinən əcaba varmı? Bunları islamiyyətə bağlı olan [Əhli-sünnət] alimlərindən soruşub öyrənin!

BİRİNCİ CİLD, 230-CU MƏKTUB

“**Təsəvvüf**” - seyr və süluk deməkdir. Seyr və sülukdan, riyazət çəkməkdən, mücadilə etməkdən məqsəd, məxluqlara olan meyli, məhəbbəti yox etmək, qulluq etməyi öyrənmək, insanın

aciz və möhtac olduğunu anlamaqdır. Adəmdən gəldiyini və adəmə gedəcəyini idrak etməkdir. Yoxsa, insanın qulluqdan qurtulması, məbud olması və məbudun kamalatına ortaqlığı deyildir. Muhəmməd Bəhəüddin Buxari həzrətləri⁴ “Abid məbudla iştirak edə bilməz” buyurdu. İbni Sinanın⁵ yanlış düşüncələri Əhli-sünnət etiqađına uyğun deyil və küfrünə, dəlalətinə səbəb olmuşdur. İmam Rəbbani 245 və 266-cı məktublarında “İmam Qəzali⁶ (rahmətullahi aleyh) Hukəmanın yanlış düşüncələrini yazdıqdan sonra, Farabi⁷, İbni Sinanın və bənzərlərinin kafir olduqlarını bildirdi. Rəsulullah (sallallahü təala aleyhi və səlləm) bir Vəliyə yuxuda İbn Sina haqqında, **“Allahu təalanın çox elm verərək dəlalətə sürüklədiyi şəxsdir”** buyurdu. Səliq qəlbinə gələn halları yanlış anlasa da bir Vəlini təqlid etməsi lazımdır. **“Təvhidi-vücut”** bilgisi ağıla və nəqlə uyğun görünür deyirsiniz. Nəql dediyiniz xəbərlər açıq bildirilmiş deyildir. Belə xəbərlərə **“Mütəşabihat”** deyilir. Belə xəbərlər **“Təvil”** olunmalıdır. Yəni, məşhur olmayan mənalara verilir. Ağılı qəbul etdiyi şeylər də inandırmaq üçün söylənilir. Əhatəsi çox genişdir. Cəlalüddin Dəvani⁸ belə bilgilərə ağıl çatmaz, dedi. Mövlana Cami (qüddisə sirruh)⁹ “Ağıl çatmaz demək, kəşf və müşahidə ilə qəlbə hasil olub, ağılı anlama bilməyəcəyi şeylərdir. Ağılı anladığı şeyləri hiss qüvvələrinin anlama bilməməsi də belədir” dedi. [Məsələn, ağılı günəşin yer kürəsindən böyük olduğunu anlayır. Göz isə günəşi pəncərənin içində gördüyü üçün bunu anlamır.]

Fəlsəfəçilər, “Mövcud olan şey yox olmaz. Yox olan şey də var olmaz” dedilər. [Fransız kimyagər Lavoisier də¹⁰ belə demişdir. Zənlə söyləmişlər. Bu söz Allahu təalanın sonsuz qüdrətini inkar etməkdir. Lavazyə bu sözü ümumi olaraq söyləməsəydi, kimya hadisələrində var və yox olmaz desəydi, sözü doğru olardı. İslam düşməni olan fənn mütəəssiblərinin təkrar dirilməyi

⁴ Bəhəüddin Buxari 791-ci [m. 1389] ildə Buxarada vəfat etdi.

⁵ Əbu Əli Hüseyn İbn Sina 428-ci [m. 1037] ildə Həmədanda vəfat etdi.

⁶ İmam Muhəmməd Qəzali 505-ci [m. 1111] ildə Tus [Məşhəd] şəhərində vəfat etdi.

⁷ Muhəmməd Farabi 339-cu [m.950] ildə Şamda vəfat etdi.

⁸ Muhəmməd Dəvani 908-ci [m. 1502] ildə Şirazda vəfat etdi.

⁹ Əbdürrəhman Əhməd Nürəddin Cami 898-ci [m. 1492ci] ildə Hiratda vəfat etdi]

¹⁰ Lavoisier 1209-cu [m. 1789] il üsyanında öldürüldü.

inkar edərkən Lavoisierin bu yanlış sözünü irəli sürməsi elmə, fənnə böyük iftiradır.] Allahu təala dünyanı və axirəti, yəni hər şeyi yoxdan var etdi. Hamısını təkrar yox edəcək və Qiyamət günü yenidən var edəcəyini Peyğəmbərlər vasitəsilə xəbər verdi. Yaratması və yox etməsi Onun sonsuz qüdrətinə görə təəcübü bir şey deyil. Filosofların yuxarıdakı sözləri aləmin yox ediləcəyini inkar etməkdir. Bu cür söyləmək küfrdür. Bu sözlərinə inanan Allahu təalanın verdiyi xəbərə inanmamış sayılır və kafir olur. Bütün dinlər aləmin yoxdan var edildiyini və təkrar yox ediləcəyini sözbirliyi ilə bildirmişdir. Filosofların bu sözləri məxluqların varlıqda qalmaları üçün Allahu təalaya möhtac olmadıqlarını və Allahu təalanın varlıqları yox etməyə qadir ola bilməyəcəyini göstərməkdədir. Cisimlərin və sifətlərin var olduqlarını və yox olduqlarını görürük. [Məsələn, dəniz suları buxara, buluda, yəni zərrələrə və qara, buza çevrilir. Suyun bir halı yox olub, digər halı var olur. Cisimlərin hallarını yox ikən var edən və var ikən yox edən Allahu təala cisimlərin özlərini də yox ikən var etməyə və var ikən yox etməyə qadirdir. Bu gün bütün dinlər öldükdən sonra təkrar dirilməyə, Cənnətə, Cəhənnəm əzabına inanırlar. 1989-cu ildə Amerikanın ən böyük hər b gəmisini olan “Missuri” İstanbula gəlmişdi. İçərisində iki böyük kilsə var idi. “**Kitabı-müqəddəs**” dedikləri incili ingiliscə çap etmiş, maroken cildi ilə cildlənmişdilər. Hər ziyarətçiyə hədiyyə edirdilər. Bizdəki mütərəqqiçilər Avropaya, Amerikaya aşıq olduqlarını söyləyirlər. Onlar kimi morfinli, içkili qadınlarla, qızlarla otel nömrələrində, parklarda hər növ zövq və çimərlik əyləncəsi ilə məşğul olurlar. Bu şeylərə tərəqqi deyirlər. Müsəlmanlara, Cənnətə, Cəhənnəmə inandıqları və Allahın əmrlərinə uyduqları üçün geri qalmış deyirlər. Bütün dünyadakı inananlara geri qalmış demədiklərinə görə, nəfsi, heyvani zövqlərə və islam düşmənliliyinə tərəqqi dedikləri məlum olur.]

İKİNCİ CİLD, 11-Cİ MƏKTUB

Allahu təala insanları başı boş buraxmadı. Hər istədiklərini etməyə izn vermədi. Nəfslərinin arzularına və təbii, heyvani zövqlərinə, azgın və çaşqın halda tabe olmalarını, beləliklə

də fəlakətlərə sürüklənmələrini diləmədi. Rahat və huzur içində yaşamaları və sonsuz səadətə qovuşmaları üçün arzularının və zövqlərinin istifadə yollarını göstərdi, dünya və axirət səadətinə səbəb olan faydalı şeyləri etmələrini əmr etdi. Zərərli şeyləri etməyi qadağan etdi. Bu əmrlərə və qadağalara **“Əhkamı-islamiyyə”** deyilir. Dünyada rahat yaşamaq, səadətə qovuşmaq istəyən islamiyyətə tabe olmağa məcburdur. İnsan, nəfsinin və təbiətinin islamiyyətə uyğun olmayan arzularını tərک etməlidir. İslamiyyətə tabe olunmazsa, sahibinin, yaradanının qəzəbinə, əzabına düçar olar. İslamiyyətə tabe olan qul müsəlman olsa da, kafir olsa da dünyada məsud, rahat olar, sahibi ona yardım edər. Dünya ziraət yeridir. Tarlanı əkməyib, toxumları yeyərək zövq və səfa sürən məhsul almaqdan məhrum qalacağı kimi, dünya həyatını müvəqqəti zövqlərini, nəfsin arzularını azgın və çəşqin vəziyyətdə həyata keçirərək yaşayan da əbədi nemətlərdən, sonsuz zövqlərdən məhrum olar. Bu hal ağılı başında olanın qəbul edəcəyi bir şey deyildir. Sonsuz ləzzətləri qaçıрмаğa səbəb olan müvəqqəti ləzzətləri zərərli şəkildə etməyi üstün tutmaz. [Allahu təala dünya zövqlərindən, keçici ləzzətlərindən nəfsə şirin gələn şeylərdən heç birini yasaq və qadağan etmədi. Bunları islamiyyətə uyğun, zərərsiz olaraq istifadə etməyə izn verdi.] İslamiyyətə tam tabe olmaq üçün əvvəlcə **“Əhli-sünnət”** alimlərinin Əshabı-kiramdan öyrənib, Qurani-kərimdən və hədisi-şəriflərdən anlayıb bildirdikləri **“Aqaid”**ə uyğun iman etmək, sonra haram, qadağan edilmiş olanları öyrənib, bunlardan çəkinmək və əmr olunan fərzləri öyrənib, yerinə yetirmək lazımdır. Bunlara əməl etməyə **“İbadət”** etmək deyilir. Haramlardan çəkinməyə **“Təqva”** deyilir.

Niyyət edərək əhkamı-islamiyyətə tabe olmağa **“İbadət etmək”** deyilir. Allahu təalanın əmrlərinə və qadağalarına **“Əhkamı-islamiyyə”** və **“Əhkamı-ilahiyyə”** deyilir. Əmr olunanlara **“Fərz”**, qadağan olunanlara **“Haram”** deyilir. İbadətlərin ən qiymətli və islam dininin təməli hər gün beş vaxt **“Namaz”** qılmaqdır. [Namaz qılmaq, ayaq üstə qibləyə qarşı Fatihə oxumaq və qibləyə qarşı əyilmək və qibləyə qarşı başını yerə qoymaq deməkdir. Bunlar qibləyə qarşı olunmazsa, namaz qılmaq sayılmaz.] Namaz qılan müsəlmandır. Namaz qılmayan ya

müsəlmandır, ya kafirdir. Namaz qılmaqla hasil olan qurb-ilahi [yəni Allahu təalanın sevməsi] başqa ibadətləri etməklə nadir nəşib olar. Hər gün beş vaxt namazı cəmiyyətlə [yəni dünya işlərini düşünmədən], camaatla, tədili-ərkanla və dəstəməzi diqqətli şəkildə alaraq müstəhəb vaxtlarda qılmaqdır. Namaz qılarkən Allahu təala ilə qul arasındakı pərdələr qalxır. Beş vaxt namaz qılan hər gün beş dəfə yuyunub təmizlənən bir şəxs kimi günahlardan təmizlənilir. Hər gün beş vaxt namazı doğru olaraq qılana yüz şəhid savabı verilir.

Ticarət əşyasının və çöldə otlayan heyvanların [və tarladan, ağaclardan əldə edilən məhsulun və kağız pulların və alacaqların] zəkətləri əmr olunan yerlərə sevə-sevə verilməlidir. Zəkati verilən mal azalmaz. Zəkati verilməyən mal Cəhənnəmdə atəş olacaq.

Allahu təala çox mərhəmət edərək, ehtiyacdan artıq olan mal, nisab miqdarına çatarsa, bir il sonra zəkatinin verilməsini əmr etdi. Canı və malı verən Odur. Malın hamısını və canı verməyi əmr etsəydi, Onun əşiqləri dərhal verərdi.

Ramazanı-şərif ayında Allahu təala əmr etdiyi üçün sevə-sevə oruc tutmaq, bu aqlığı və susuzluğu səadət bilmək lazımdır.

İslamın binası beşdir. Birincisi, “**Əşhədü ən-lə iləhə illəllah və əşhədü ənnə Muhəmmədən əbdühü və Rasulühü**” demək, bunun mənasını bilmək və inanmaqdır. Buna “**Kəlmeyi-şəhadət**” deyilir. Dördü də namaz, zəkət, oruc və həcdir. Bu beş əsəsdən biri pozularsa, islamiyyət də pozular. Etiqadı düzəltməkdən və islamiyyətə tabe olduqdan sonra Sofiyəyi-aliyyənin yolunda getmək lazımdır. Allahu təalanın marifəti bu yolda hasil olur və nəfsin arzularından qurtulmaq nəşib olur. Sahibini tanımayan necə yaşaya bilər, necə rahat olar. Bu yolda mərifət sahibi olmaq üçün “**fəna bil-maruf**” lazımdır. Yəni, Allahu təaladan başqa hər şeyi unutmaq lazımdır. Özünü var bilən insan mərifətə qovuşa bilməz. “**Fəna**” və “**Bəqa**” vicdanda, qəlbə hasil olan şeylərdir. İzah edilməklə anlamaq olmaz. Mərifət nemətinə qovuşmayanın bunu daima axtarması lazımdır. Təhqiri əmr olunan və müvəqqəti olan şeyin təmiri ilə məşğul olunmamalıdır.

SEHR-CADU: Cinlərin insanlarda törətdikləri xəstəliklərə “**Sehr-Cadu**” deyilir. Müsəlman olan cinlərin insanlarla bir

əlaqəsi yoxdur. Bunlar yalnız ibadət edərlər. Əhli-sünnət alimləri bunları tanıyır, yoldaş olurlar. Saleh insanlar kimi görünürlər, söhbət edərlər. Bunlardan insanlara zərər gəlməz. Kafir olan cinlər insandan ayrılmazlar. Cinlər hər şəkildə görünürlər. Bəcək, mikrob şəklində də girə bilərlər, insanın damarlarında dolaşırlar. Yalnız möminlərin qəlbinə girə bilməzlər. Kafir cinlər yaxşı insan şəklində də girə bilərlər. Hər yaxşılığı edib, insanlara faydalı olurlar. Kafir və fasiqlərlə yoldaşlıq etdikdə onlardan heç ayrılmazlar. Kafir insanlar kimi hər yaxşılığı etdikdə arxasından küfrə, fısqa səbəb olurlar. İnsanın göstərdiyi şəxslərdə xəstəlik, sehr əmələ gətirirlər. Bu xəstəlikdən qurtulmaq üçün bu cini öldürmək və ya qovmaq lazımdır. Cinin zərərindən qurtulmaq üçün ən təsirli iki silah **“Kəlmeyi-təmcid”** və istiğfar duasıdır. Kəlmeyi-təmcid, **“Lə havlə və lə quvvətə illə billəhil aliyyil azım”**dir. Bunu oxuyandan cinlərin qaçdığını, cadunun pozulduğunu imam Rabbani 174-cü məktubunda və istiğfar duasının hər dərdə dəva olduğunu hədisi-şəriflərdə bildirilmişdir. İslam əxlaqı kitabının 143-cü səhifəsinə baxın!

5-Cİ CİLD, 113-CÜ MƏKTUB

[Bu məktubda zikrin necə ediləcəyi yazılmışdır. Bu məktub **“Qiyamət və Axirət”**in 165-ci səhifəsində də yazılmışdır.]

QEYD: İbtidai sinif yaşlarındakı uşaqlar bağçada, ümumi yerlərdə oynayırlar. Xoşlarına gələn və yoldaşlarından gördükləri şeylərlə vaxt keçirirlər. Anaları, ataları zərərli şeylərlə oynamamalarına mane olurlar. Sözü baxmazlarsa, döyərək zərərli oyunlara mane olurlar. Ananın, atanın tərbiyyəsi ilə yetişən uşaqlar böyükdə özlərinə və cəmiyyətə faydalı olurlar. Həmçinin insanlar nəfslərinin və pis insanların istəklərinə uyaraq zərərli işlər görürlər. Allahu təala çox mərhəmətli olduğu üçün faydalı və zərərli şeyləri bildirmiş, faydalı olanları etməyi, zərərli olanlardan çəkinməyi əmr etmişdir. Bu əmr və qadağalara **“Din”** deyilir. Muhəmməd əleyhissəlamın bildirdiyi dinə **“İslamiyyət”** deyilir. İslamiyyətə tabe olanlar daim faydalı işlər görür. Heç kimə zərərləri dəyməz. Onları Allahu təala da, qullar da sevər. Dünyada və axirətdə səadətə qovuşurlar. Görünür

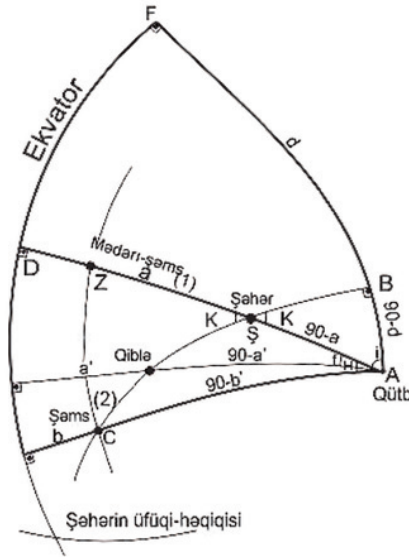
ki, islamiyyət insanları səadətə qovuşduran səbəbdir. Bu səbəbə sarılmaq, insanlara külfət və əziyyət deyil, səadətə qovuşmaları üçün vəsilədir. Allahu təala hər şeyi bir səbəblə yaratmaqdadır. Analar, atalar bu adəti-ilahiyyəyə tabe olaraq övladlarının yaxşı adam olmaları üçün tərbiyyə etmək səbəbinə sarıldıkları kimi, Allahu təala da qullarının dünyada rahat yaşamaları, axirətdə də sonsuz səadətə qovuşmaları üçün islamiyyət nemətini səbəb olaraq yaratmışdır. Hər kəs bu səbəbə sarılsa, heç kim dərd, kədər çəkməz. Üzüntü, sıxıntı kəlmələri unudular, hər yer güllük, gülüstanlıq olar.

Kitabı yazmağa “**Bəsmələ**” oxumaqla başlamışdıq. Son söz olaraq da Rəbbimizə həmd edək:

VƏLHAMDÜ LİLLAHİ RABBİL ALƏMİN.

*Adəm oğlu aç gözünü, yer üzünə qıl bir nəzər,
Gör bu lətif çiçəkləri hansı qüvvət edər, pozar.
Hər bir çiçək bir naz ilə, öyər Haqqı, niyaz edər,
Qurdlar, quşlar durmaz söylər, ol Xaliqə avaz edər.
Öyər onun qadirliyin, hər bir işə hazırlığın,
İllə onun kahirliyin anladıqda rəngi dönər.
Rəngi dönər gündən günə, torpağa tökülər yenə,
Bu ibrətdir anlayana, həqiqəti arif sezər.
Ger bu sirri duya idin, ya bu qəmi yeyə idin,
Yerində əriyə idin, insan deyilsənmi məyər.
Bilir, gələn gedər imiş, qonan geri köçər imiş,
Mövt şərbətin içər imiş, hər kim bu mənadan keçər.*

Qiblə saatının hesablanması

$AZ = \text{nisfünənəhar}$

K Qiblə dərəcəsi: $\tan K =$: İstanbul üçün 29 dərəcədir.

a, a' : Şəhərin və Məkkənin enlik dərəcələri \times

t, t' : Şəhərin və Məkkənin uzunluq dərəcələri

b : Günəşin neyl dərəcəsi. Ş şəhərin şaqulünün səma kürəsini kəsdiyi nöqtə və Z, zəval nöqtəsi.

Dik kürəvi üç küncərdə Napier düsturu:

ABŞ-da: $\cos (90-a) = \cot i \times \cot K$ -dir. Daima $\tan A \times \cot A = 1$

olduğu üçün: $\sin a = 1 / \tan i \times 1 / \tan K$ $\tan i = 1 \div (\sin a \times \tan K)$ olur... (1)

ABC-də $\cos (i + H) = \tan b \cot d$ dir. ... (2)

ABŞ-da: $\cos i = \tan a \times \cot d$ olacağına görə (2) düsturu:

$\cos (i + H) = \tan b \times \cos i / \tan a$... (3) olur.

(1)-ci düsturdan i dərəcəsi və (3)-dən $(i + H)$ və buradan Qiblə vaxtının H Fadlı-dairinin, yəni CZ qövsünün dərəcəsi tapılır ki, zaman çevrilib həqiqi zəval vaxtından fərqi tədili-zaman və uzunluq fərqi hesab qataraq müştərək saata görə "Qiblə saati" olur. Məsələn: 2 fevralda $b = -17$ dərəcə olduğundan hesab maşını ilə İstanbul üçün, $i = 70,5$ dərəcə və $H = 1$ saat 45 dəqiqə tapılır. 23-cü səhifəyə baxın!

Təmkin Cədvəli

Sıfır dərəcədən 60 dərəcə arızına qədər və 25 metr fərqlə, 500 metr irtifaya qədər hesablanmış təmkin cədvəli.

Birinci sətirdəki rəqəmlər enlik dərəcələrini göstərməkdədir.

İrtifa (m)	0		3		6		9		12		15		18		21		24		27		30		33		36		39		42		45		48		51		54		57		60	
	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani	Dəq sani		
0	3:49	3:49	3:51	3:53	3:55	3:58	4:02	4:06	4:12	4:20	4:29	4:42	4:57	5:13	5:33	5:57	6:28	7:09	8:06	9:25	11:44																					
25	4:38	4:38	4:39	4:41	4:45	4:49	4:54	5:01	5:08	5:19	5:31	5:41	5:59	6:20	6:42	7:13	7:52	8:40	9:54	11:20	14:20																					
50	4:58	4:58	5:00	5:02	5:06	5:10	5:16	5:23	5:31	5:42	5:54	6:08	6:27	6:48	7:14	7:46	8:28	9:19	10:38	12:19	15:27																					
75	5:16	5:16	5:18	5:21	5:24	5:29	5:36	5:43	5:52	6:03	6:12	6:27	6:50	7:10	7:38	8:12	8:59	9:54	11:11	13:05	16:26																					
100	5:27	5:27	5:29	5:30	5:35	5:40	5:47	5:55	6:05	6:15	6:27	6:44	7:04	7:28	7:56	8:33	9:19	10:16	11:39	13:39	17:06																					
125	5:38	5:39	5:40	5:42	5:46	5:53	6:00	6:07	6:17	6:27	6:41	6:58	7:19	7:44	8:14	8:51	9:38	10:39	12:05	14:08	17:42																					
150	5:49	5:50	5:52	5:54	5:58	6:03	6:11	6:19	6:29	6:40	6:54	7:12	7:34	7:59	8:30	9:08	9:57	11:00	12:28	14:35	18:17																					
175	5:58	5:59	6:01	6:03	6:08	6:14	6:21	6:29	6:40	6:52	7:06	7:24	7:47	8:13	8:45	9:24	10:14	11:18	12:51	15:00	18:49																					
200	6:08	6:09	6:10	6:13	6:17	6:23	6:31	6:39	6:50	7:03	7:18	7:36	7:59	8:26	8:59	9:39	10:30	11:36	13:11	15:23	19:21																					
225	6:17	6:17	6:18	6:22	6:26	6:32	6:40	6:48	7:00	7:13	7:28	7:46	8:10	8:38	9:12	9:53	10:45	11:53	13:31	15:45	19:51																					
250	6:25	6:25	6:26	6:30	6:35	6:41	6:49	6:57	7:09	7:22	7:38	7:57	8:21	8:49	9:24	10:06	10:59	12:09	13:49	16:06	20:20																					
275	6:31	6:33	6:34	6:38	6:41	6:47	6:57	7:06	7:18	7:32	7:48	8:06	8:31	9:00	9:35	10:18	11:13	12:25	14:06	16:26	20:48																					
300	6:40	6:41	6:42	6:46	6:51	6:57	7:05	7:14	7:26	7:40	7:57	8:16	8:41	9:12	9:46	10:30	11:26	12:40	14:23	16:46	21:15																					
325	6:47	6:48	6:49	6:53	6:58	7:05	7:12	7:22	7:34	7:49	8:05	8:25	8:52	9:21	9:57	10:41	11:39	12:54	14:38	17:05	22:41																					
350	6:54	6:55	6:56	7:00	7:05	7:13	7:20	7:30	7:42	7:57	8:13	8:32	9:01	9:31	10:07	10:52	11:51	13:07	14:53	17:25	22:05																					
375	7:01	7:02	7:04	7:07	7:12	7:19	7:27	7:37	7:49	8:05	8:22	8:42	9:10	9:40	10:17	11:03	12:03	13:20	15:08	17:44	22:31																					
400	7:08	7:09	7:11	7:14	7:19	7:25	7:34	7:45	7:57	8:12	8:30	8:51	9:18	9:49	10:27	11:14	12:15	13:32	15:23	18:03	22:55																					
425	7:14	7:15	7:17	7:20	7:25	7:32	7:41	7:51	8:04	8:20	8:37	8:58	9:26	9:58	10:34	11:24	12:26	13:44	15:38	18:22	23:17																					
450	7:20	7:21	7:23	7:26	7:32	7:38	7:47	7:58	8:11	8:26	8:44	9:06	9:34	10:07	10:42	11:34	12:37	13:56	15:53	18:40	23:38																					
475	7:26	7:27	7:29	7:32	7:38	7:44	7:54	8:04	8:18	8:34	8:52	9:13	9:42	10:15	10:50	11:44	12:48	14:08	16:08	18:58	23:59																					
500	7:32	7:33	7:35	7:39	7:44	7:51	8:00	8:11	8:25	8:41	8:59	9:21	9:50	10:23	10:58	11:53	12:58	14:20	16:18	19:15	24:20																					

İrtifa: Bir məhəllin ən yüksək yerinin ən aşağı yerindən etibarən yüksəkliyidir. İstanbulun ən yüksək təpəsi olan Çamlıcaanın irtifası 267 metrdir. Bir irtifa üçün inhitatı-üfük dərəcəsi 29,6 dəqiqə, irtifa dərəcəsi 1 dərəcə 29 dəqiqə və günəşin həqiqi qürubdan sonra bu irtifası enmək zamanı olan təmkin 7 dəqiqə 52,3 saniyə olur ki, 2 dəqiqə ehtiyat əlavə edərək illik yerli vaxt 10 dəqiqədir.

TƏDİLİ-ZAMAN VƏ MEYİL-ŞƏMS CƏDVƏLİ GÜNƏŞ 1986 Oh UNIVERSAL (GREENWICH) ZAMANI

Tarix	Tədi- zaman dəq.s.	Meyil- şəms	Tarix	Tədi- zaman dəq.s.	Meyil- şəms	Tarix	Tədi- zaman dəq.s.	Meyil- şəms	Tarix	Tədi- zaman dəq.s.	Meyil- şəms
Yanvar	0-02:48	-23:07	Fevral	15-14:12	-12:51	Aprel	1-04:06	+04:20	İyun	17-03:40	+19:13
	1 03:16	23:03		16 14:09	12:31		2 03:48	04:44		18 03:38	19:26
	2 03:44	22:58		17 14:06	12:10		3 03:30	05:07		19 03:36	19:40
	3 04:12	22:52		18 14:01	11:49		4 03:13	05:30		20 03:33	19:52
	4 04:40	22:47		19 13:56	11:28		5 02:55	05:53		21 03:30	20:05
	5-05:07	-22:40		20-13:51	-11:06		6-02:38	+06:15		22-03:26	+20:17
	6 05:34	22:33		21 13:44	10:45		7 02:21	06:38		23 03:22	20:29
	7 06:01	22:26		22 13:37	10:23		8 02:04	07:01		24 03:17	20:40
	8 06:27	22:19		23 13:29	10:01		9 01:47	07:23		25 03:12	20:51
	9 06:52	22:11	24 13:21	09:39	10 01:31	07:45	26 03:06	21:02			
	10-07:17	-22:02	25-13:12	-09:17	11-01:15	+08:08	27+03:00	+21:13			
	11 07:41	21:53	26 13:02	08:55	12 00:59	08:30	28 02:53	21:23			
	12 08:05	21:44	27 12:52	08:32	13 00:44	08:52	29 02:46	21:32			
	13 08:28	21:34	28 12:42	08:10	14 00:28	09:13	30 02:38	21:42			
	14 08:51	21:24	Mart	1 12:31	07:47	15 00:13	09:35	31 02:30		21:51	
	15-09:13	-21:13		2 12:19	-07:24	16+00:01	+09:56	1-02:21		+21:59	
	16 09:34	21:02		3 12:07	07:01	17 00:15	10:18	2 02:12		22:07	
	17 09:55	20:51		4 11:54	06:38	18 00:29	10:39	3 02:02		22:15	
	18 10:15	20:39		5 11:41	06:15	19 00:43	11:00	4 01:52		22:22	
	19 10:34	20:27		6 11:28	05:52	20 00:56	11:21	5 01:42		22:29	
	20-10:52	-20:14		7- 11:14	-05:29	21+01:09	+11:41	6+01:31		+22:36	
	21 11:10	20:01		8- 10:59	05:05	22 01:21	12:01	7 01:20		22:42	
	22 11:26	19:48		9 10:45	04:42	23 01:33	12:22	8 01:09		22:48	
	23 11:42	19:34	10 10:30	04:18	24 01:44	12:42	9 00:58	22:53			
24 11:58	19:20	11 10:14	03:55	25 01:55	13:01	10 00:46	22:58				
25-12:12	-19:05	12-09:59	-03:31	26+02:06	+13:21	11+00:34	+23:02				
26 12:26	18:51	13 09:43	03:08	27 02:16	13:40	12 00:22	23:07				
27 12:39	18:35	14 09:26	02:44	28 02:25	13:59	13+00:09	23:11				
28 12:51	18:20	15 09:10	02:20	29 02:34	14:18	14-00:03	23:14				
29 13:02	18:04	16 08:53	01:57	30 02:43	14:37	15 00:16	23:17				
Fevral	30-13:13	-17:48	17-08:36	-01:33	May	1+02:51	+14:55	16- 00:29	+23:20		
	31 13:22	17:32	18 08:19	01:09		2 02:58	15:13	17 00:42	23:22		
	1 13:31	17:15	19 08:01	00:46		3 03:05	15:31	18 00:54	23:24		
	2 13:39	16:58	20 07:44	-00:22		4 03:11	15:49	19 01:07	23:25		
	3 13:46	16:40	21 07:26	+00:02		5 03:17	16:06	20 01:20	23:26		
	4 13:53	-16:23	22-07:08	+00:26		6+03:22	+16:24	21-01:33	+23:26		
	5 13:59	16:05	23 06:50	00:49		7 03:26	16:40	22 01:46	23:27		
	6 14:04	15:46	24 06:32	01:13		8 03:30	16:57	23 01:59	23:26		
	7 14:08	15:28	25 06:13	01:37		9 03:34	17:13	24 02:12	23:25		
	8 14:11	15:09	26 05:55	02:00		10 03:36	17:29	25 02:25	23:24		
	9- 14:13	-14:50	27-05:37	+02:24		11+03:39	+17:45	26-02:38	+23:23		
	10 14:15	14:31	28 05:19	02:47		12 03:40	18:00	27 02:50	23:21		
11 14:16	14:11	29 05:00	03:11	13 03:41	18:15	28 03:03	23:18				
12 14:16	13:52	30 04:42	03:34	14 03:42	18:30	29 03:15	23:16				
13 14:16	13:32	31 04:24	03:57	15 03:42	18:45	30 03:27	23:12				
14 14:14	-13:12	Aprel	1-04:16	+04:20	16+03:41	+18:59	İyul	1- 03:39	+23:09		
15 14:12	-12:51		2-03:48	+04:44	17+03:40	+19:13		2-03:50	+23:05		

Qeyd: Bu dəyərlər 1986+4N (N=0,1,2,3...) illər üçündür. 1987+4N üçün 6 saat əvvəlki 1988+4N üçün marta qədər 12 saat əvvəlki martdan etibarən 12 saat sonrakı 1289+4 N üçün 6 saat sonrakı əyərlər istifadə olunur. Məsələn, 0 yanvar 1989 (31 dekabr 1988) üçün:

$$\text{Meyl} = -23^{\circ}07' - (-23^{\circ}07' - 23^{\circ}03') \times 6/24 = 23^{\circ}06' \text{ olur.}$$

Rubi-dairə, yəni Üstürlab alətini düzəldərək günəşin irtifasını ilk ölçən müsəlman İbrahim Fızarı Bağdadidir. **“Zyci-Fəzari”** və **“Əməli-bil-üstürlab”** və **“Kitab-ül-miqyas-iz zaval”** və digər kitabları çox dəyərlidir. 188-ci [m. 803] ildə vəfat etmişdir. 426-cı ildə vəfat edən Uşbu Qırmatının **“Kitab-ül-üstürlab”**ı və 801-ci [1398] ildə Misirdə vəfat edən Əli ibn Əhməd Bağdadinin **“Rıdayat-ül mübtədi fi morifət-il-əvqat bi-Rub-iddaira”** kitabı çox dəyərlidir.

TƏDİLİ-ZAMAN VƏ MEYLİ-ŞƏMS CƏDVƏLİ GÜNƏŞ 1986 Oh UNIVERSAL (UT)

Tarix	Tədimli-zaman daq.s.	Meyli-şəms	Tarix	Tədimli-zaman daq.s.	Meyli-şəms	Tarix	Tədimli-zaman daq.s.	Meyli-şəms	Tarix	Tədimli-zaman daq.s.	Meyli-şəms
İyul	1 -03:39	+23:09		16-04-24	+13:54	Oktyabr	1+10:06	-02:59	Noyabr	16+15:21	-18:36
	2 03:50	23:05		17 04:12	13:55		2 10:25	03:22		17 15:10	18:51
	3 04:02	23:00		18 03:59	13:16		3 10:44	03:46		18 14:58	19:06
	4 04:13	22:55		19 03:46	12:57		4 11:03	14:09		19 14:46	19:20
	5 04:24	22:50		20 03:32	12:37		5 11:21	04:32		20 14:32	19:34
	6 04:34	+22:45		21-03-17	+12:17		6+11:39	-04:55		21+14:18	-19:48
	7 04:45	22:39		22 03:03	11:57		7 11:57	05:18		22 14:03	20:01
	8 04:54	22:32		23 02:47	11:37		8 12:14	05:41		23 13:48	20:14
	9 05:04	22:25		24 02:32	11:17		9 12:31	06:04		24 13:31	20:27
	10 05:13	22:18		25 02:16	10:56		10 12:47	06:27		25 13:14	20:39
	11-05:21	+22:11		26-01:59	+10:36		11+13:03	-06:50		26+12:55	-20:51
	12 05:29	22:03		27 01:42	10:15		12 13:19	07:12		27 12:37	21:02
	13 05:37	21:54		28 01:25	09:54		13 13:34	07:35		28 12:17	21:13
	14 05:44	21:46		29 01:07	09:33		14 13:48	07:57		29 11:57	21:23
	15 05:51	21:37		30 00:49	09:11		15 14:02	08:20		30 11:35	21:34
16-05:57	+21:27	Sentyabr	31-00:31	+08:50		16+14:16	-08:42	Dekabr	1+11:14	-21:43	
17 06:03	21:17		1 -00:13	08:28		17 14:29	09:04		2 10:51	21:53	
18 06:08	21:07		2+00:06	08:06		18 14:41	09:26		3 10:28	22:02	
19 06:12	20:57		3 00:25	07:45		19 14:53	09:48		4 10:04	22:10	
20 06:16	20:46		4 00:45	07:23		20 15:04	10:09		5 09:40	22:18	
21-06:20	+20:34		5+01:05	+07:00		21+15:15	-10:31		6+09:15	-22:26	
22 06:23	20:23		6 01:24	06:38		22 15:24	10:52		7 08:50	22:33	
23 06:25	20:11		7 01:45	06:16		23 15:33	11:13		8 08:24	22:40	
24 06:27	19:59		8 02:05	05:53		24 15:42	11:34		9 07:58	22:46	
25 06:28	19:46		9 02:26	05:31		25 15:50	11:55		10 07:31	22:52	
26-06:28	+19:33		10+02:46	+05:08		26+15:57	-12:16		11+07:04	-22:57	
27 06:28	19:20		11 03:07	04:45		27 16:03	12:36		12 06:36	23:02	
28 06:28	19:06		12 03:28	04:23		28 16:08	12:57		13 06:09	23:07	
29 06:26	18:53		13 03:49	04:00		29 16:13	13:17		14 05:40	23:11	
30 06:25	18:38		14 04:11	03:37		30 16:17	13:37		15 05:12	23:15	
Avqust	31-06:22	+18:24		15+04:32	+03:14	Noyabr	31+16:20	-13:56		16+04:43	-23:18
	1 06:19	18:09		16 04:53	02:51		1 16:23	14:16		17 04:14	23:20
	2 06:16	17:54		17 05:15	02:27		2 16:24	14:35		18 03:45	23:22
	3 06:12	17:39		18 05:36	02:04		3 16:25	14:54		19 03:15	23:24
	4 06:07	17:23		19 05:58	01:41		4 16:25	15:13		20 02:46	23:25
	5-06:02	+17:07		20+06:19	+01:18		5+16:24	-15:31		21+02:16	-23:26
	6 05:56	16:51		21 06:41	00:54		6 16:22	15:50		22 01:46	23:27
	7 05:49	16:34		22 07:02	00:31		7 16:20	16:08		23 01:16	23:26
	8 05:42	16:17		23 07:23	+00:08		8 16:17	16:25		24 00:47	23:26
	9 05:34	16:00		24 07:44	-00:16		9 16:13	16:43		25+00:17	23:25
	10-05:26	+15:43		25+08:05	-00:39		10+16:08	-17:00		26-00:13	-23:23
	11 05:17	15:25		26 08:26	01:02		11 16:02	17:17		27 00:43	23:21
	12 05:08	15:08		27 08:46	01:26		12 15:55	17:33		28 01:12	23:19
	13 04:58	14:50		28 09:07	01:49		13 15:48	17:50		29 01:42	23:16
	14 04:47	14:31		29 09:27	02:12		14 15:40	18:06		30 02:11	23:12
15-04:36	+14:13		30+09:47	-02:36		15+15:30	-18:21		31-02:40	-23:08	
16-04:24	+13:54	Oktyabr	1+10:06	-02:59		16+15:21	-18:36		32-03:09	-23:04	

Zəval vaxtı (UT=Grenvich zamanı olaraq) = $12^h - \frac{\text{şərqi}}{\text{qərbi}}$ uzunluq dərəcəsi qədər zaman – tədil zaman

Tədili-zaman = Həqiqi zaman – Yerli vaxt

Yuxarıdakı dəyərlər Londonda o gün saat sıfır, yəni əvvəlki gün saat 24 (gecə yarısı) ikən təsbit edilmişdir. Asılı uzunluq dərəcəsi və vaxta görə doğru nisbət qəbul edilərək təhşih edilib istifadə edilir. Məsələn, müştərək (standart) bir vaxt (V) üçün meyl (b) $b = b_1 + (b_2 - b_1) \times (V - S) / 24$ formulu ilə hesab edilir. Burada b_1 və b_2 sırasıyla o gündü və ertəsi gündü meyl, S= Standart (məmləkət saat başı) uzunluq dərəcəsidir. İşarələri ilə istifadə edilir.

Hər arz dərəcəsi üçün ikindi namazı vaxtının irtifaları

Qayə İrtifası	Fəyi-Zəval m.	Qayə İrtifası	Fəyi-Zəval m.	Qayə İrtifası	Fəyi-Zəval m.	Qayə İrtifası	Fəyi-Zəval m.	Qayə İrtifası	Fəyi-Zəval m.
0 15	229.182	10 30	5.395	25 30	2.097	40 30	1.171	61	0.554
0 30	114.589	11 00	5.145	26 00	2.050	41 00	1.150	62	0.532
0 45	76.390	11 30	4.915	26 30	2.006	41 30	1.130	63	0.510
1 00	57.290	12 00	4.705	27 00	1.963	42 00	1.111	64	0.488
1 15	45.829	12 30	4.511	27 30	1.921	42 30	1.091	65	0.466
1 30	38.188	13 00	4.331	28 00	1.881	43 00	1.072	66	0.445
1 45	32.730	13 30	4.165	28 30	1.842	43 30	1.054	67	0.424
2 00	28.636	14 00	4.011	29 00	1.804	44 00	1.036	68	0.404
2 15	25.452	14 30	3.867	29 30	1.767	44 30	1.018	69	0.384
2 30	22.904	15 00	3.732	30 00	1.732	45 00	1.000	70	0.364
2 45	20.819	15 30	3.606	30 30	1.698	45 30	0.983	71	0.344
3 00	19.081	16 00	3.487	31 00	1.664	46 00	0.966	72	0.325
3 15	17.611	16 30	3.376	31 30	1.632	46 30	0.949	73	0.306
3 30	16.350	17 00	3.271	32 00	1.600	47 00	0.933	74	0.287
3 45	15.257	17 30	3.172	32 30	1.570	47 30	0.916	75	0.268
4 00	14.301	18 00	3.078	33 00	1.540	48 00	0.900	76	0.249
4 15	13.457	18 30	2.989	33 30	1.511	48 30	0.885	77	0.230
4 30	12.706	19 00	2.904	34 00	1.483	49 00	0.869	78	0.213
4 45	12.035	19 30	2.824	34 30	1.455	49 30	0.854	79	0.194
5 00	11.430	20 00	2.747	35 00	1.428	50 00	0.839	80	0.179
5 30	10.385	20 30	2.675	35 30	1.402	51 00	0.810	81	0.158
6 00	9.514	21 00	2.605	36 00	1.376	52 00	0.781	82	0.141
6 30	8.777	21 30	2.539	36 30	1.351	53 00	0.754	83	0.123
7 00	8.144	22 00	2.475	37 00	1.327	54 00	0.727	84	0.105
7 30	7.596	22 30	2.414	37 30	1.303	55 00	0.700	85	0.087
8 00	7.115	23 00	2.356	38 00	1.280	56 00	0.675	86	0.070
8 30	6.691	23 30	2.300	38 30	1.257	57 00	0.649	87	0.052
9 00	6.394	24 00	2.246	39 00	1.235	58 00	0.625	88	0.035
9 30	5.976	24 30	2.194	39 30	1.213	59 00	0.601	89	0.017
10 00	5.671	25 00	2.145	40 00	1.192	60 00	0.577	90	0.000

Məsələn, İstanbulda 2 fevralda Meyli-şəms -16,48 dərəcə olduğuna görə qayə irtifası -16,48+49=32,12 dərəcə, bir metr dik çubuğun ən qısa kölgəsi 1,58 m və əsr kölgəsi 2,58 m və əsr irtifası 21,20 dərəcə olur. Hesab məşını ilə fadlı-dair 2 saat 41 dəqiqə tapılır. Əsr vaxtı azanı 9,42 və müştərək 3,09 saat olur. Çünki Tadili-zaman -13,39 dəqiqədir. Yuxarıdakı cədvəldən istifadə etmədən də privileq hesablama cihazının 90-32,12 0,, → = tan + 1 = arc tan MS 90 – MR = →0,,, işarələrinə barmaqla sıxdıqda günəşin əsri-əvvəldəki irtifası 21,08 dərəcə olur. Yaxud rubi-dairədə hayt, qövsü-irtifa üzərində qayə-irtifa rəqəminə gətirildikdə haytın “zıll-məbsut” qövsündə rastladığı rəqəm feyi-zəval kölgə uzunluğu olur.

Qeyd üçün

Hüseyn Hilmi İşıq
EY OĞUL ELMİHALI

Texniki redaktor:
HÜSEYN KƏRİMOV

Səhifələyici:
SƏDAQƏT KƏRİMOVA

Çapa imzalanmışdır: 10.06.2019.
Ölçü: 60x90 1/16. Çap vərəqi: 15. Sifariş: 000/19. Say: 1000 ədəd.

“N/R”
Nəşriyyat-Poliqrafiya
Mərkəzi

Bakı, Az1122, Zərdabi pr. 78
Tel: 4977021 / Faks: 4971295